

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

RIBE BYS HISTORIE

1730 – 1820

OTTO SMITH · VICTOR HERMANSEN

RIBE BYS HISTORIE

X

1730 — 1820

II

*BYGGET HOVEDSAGELIG PAA SAMLINGER AF
J. KINCH, V. BLOCH OG C. N. TERMANSEN*

NYT NORDISK FORLAG · ARNOLD BUSCK

KJØBENHAVN MCMXLVI

FORORD

Grundlaget for dette Arbejde er det samme som for de tidligere udkomne Bind, der danner Fortsættelsen af J. Kinchs monumentale Værk om Ribes Historie. Det er hans egne fyldige og omhyggelige Uddrag af det utrykte Materiale fra Tiden efter Enevældens Indførelse, suppleret med Lektor V. Blochs personalhistoriske Studier og Byarkivar C. N. Termansens Gennemgang af Byens Regnskaber, der har skullet være Basis for denne Fremstilling. Saaledes er det ønsket af det Ribe-Udvalg, som staar bag Udgivelsen, men Forfatteren maa — som det allerede er sket i de tidligere Bind — ogsaa fremhæve, at denne »bundne Opgave« selvsagt har maattet virke i ikke ringe Grad hæmmende paa Arbejdets Form. Og hertil er kommet et andet Forhold. I 1945 kunde Ribe Katedralskole fejre sit 800-Aars Jubilæum, og det var i den Anledning blevet overdraget Dr. theol. Bjørn Kornerup at skrive Skolens Historie i Sammenhæng, men det har atter gjort det naturligt, at den begrænsede Del af dette Stof, som falder indenfor nærværende Bogs Periode, blev udeladt her. Den, der vil vide Besked om Ribe lærde Skoles Betydning i det attende Aarhundrede, maa altsaa søge til den udførlige Behandling af denne Institutions ærværdige Udvikling. Tilbage bliver derfor i Hovedsagen kun, hvad der angaar de Biskopper, som har virket i Ribe mellem 1730 og 1820, og Forfatteren har af den Grund valgt at gruppere Stoffet som

en Bispe-Krønike. Hovedvægten er lagt paa at fremdrage de mindre kendte Træk, og tilsvarende er Billed-Materialet for den overvejende Dels Vedkommende helt nyt og ikke tidligere offentliggjort.

Den økonomiske Baggrund for denne Bog som for de tidligere Dele af Kinch-Fortsættelsen er skabt ved Tilskud fra *Den grevelige Hjelmstjerne-Rosencroneske Stiftelse, Carlsen-Langes Legatstiftelse paa Gammelkjøgegaard, Ribe Byraad, Spare- og Laanekassen for Ribe By og Omegn* samt *Undervisningsministeriet*. Til den Tak, som herved rettes til alle disse Bidragydere, maa der føjes en særlig Tak til Redaktør *C. Willemoës*, som ved sit utrættelige Arbejde har tilvejebragt de fornødne Midler. Uden ham var dette Værk aldrig blevet gennemført. Ham tilkommer derfor Æren, at det nu er kommet til Vejs Ende.

København, i December 1945.

Victor Hermansen.

INDHOLD

	Side
Det lærde Ribe.....	11
Matthias Ancheren.....	21
Hans Adolph Brorson.....	167
Jørgen Carstens Bloch.....	215
Eiler Hagerup.....	233
Tønne Bloch.....	239
Stephan Middelboe.....	247
Viktor Kristian Hjort.....	273
Henvisninger.....	291
Billedliste.....	313
Register.....	317

VICTOR HERMANSEN
RIBES BISPEKRØNIKE
1730 – 1820

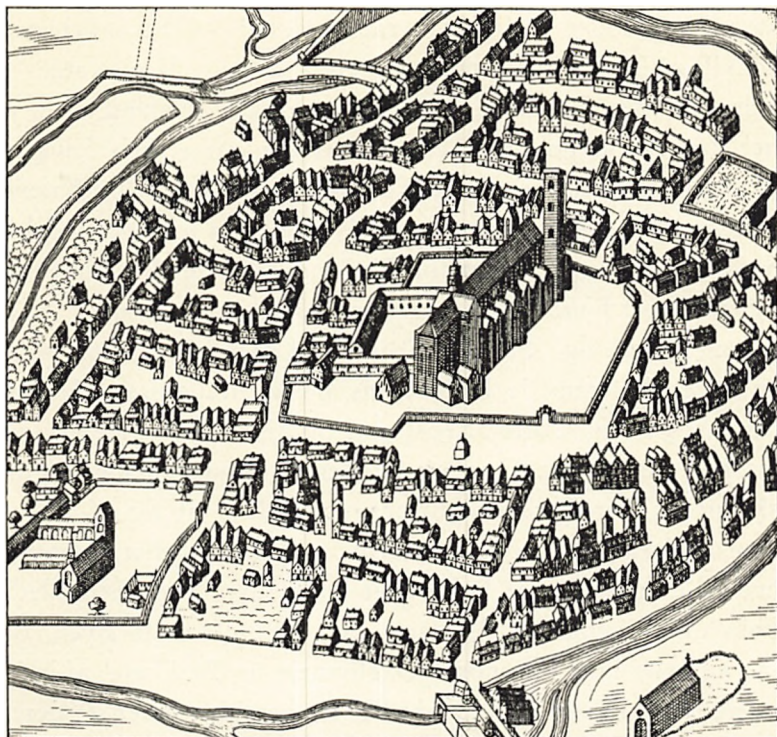
DET LÆRDE RIBE

Det Afsnit af Ribes Historie, som strækker sig fra Christian den Sjettes til Frederik den Sjettes Dage, viser Byen i stadig og uafvendelig Nedgang. Allerede ved Midten af det syttende Aarhundrede var det klart, at Ribe havde kendt sin bedste Tid og at den nu, som siden hen, levede paa Minderne om sin ærværdige Historie. »Den meget skønne gamle Købstad«, siger saaledes Jens Lauritsøn Wolf i 1654, »har været storlig berømmet i fornum Dage, meget mere end den nu er« og dengang havde »de gamle Borgere i deres gode Velmagt og Tid opsat de kostelige Huse og Bygninger, som den Dag i Dag meget herlig kendes og er tilsyne«. At der her var »en herlig Forsamling med Borgere og Indbyggere, blandt hvilke en god Politi holdtes«, kunde ikke standse det truende Forfald, og da Svenskekrigene havde hjemsøgt Staden, tog Tilbagegangen yderligere Fart. Selv en saa varmhjertet Talsmand som Terpager maatte i sin første kortfattede Beskrivelse af sin Fødeby (1702) tilstaa, at »Byen i sin Tid regnedes for en meget blomstrende Handelsplads, den anseeligste i hele Jylland, hvortil Storkøbmænd fra Flandern, England, Frankrig og andre Lande indførte deres Varer i stor Masse; herom kunne de Navne vidne, som ere tillagte Gader efter disse og andre udenlandske Folkefærd, og hvormed vore Bysfolk endnu ere fortrolige. Og ligesom Udlændinge ere komne til os for at drive Handel, saaledes have ogsaa vore

egne Folk besøgt Udlændinge og gøre det den Dag i Dag, idet de rejse til Norge, England, Frankrig, Flandern, Holland, Groningen, Oldenburg, Bremen, Hamburg og andre Steder. Det er Havnens og Søfartens Fordel, som man maa tilskrive hint rigelige Forretningsliv og Købmandskab, og det er den, som har faaet Borgerne til at lægge sig efter Søfart og udmærke sig deri, og det i saa talrig Mængde, at det i sin Tid mest fremragende af Borgernes Laug var Skipper Lauget, som nu helt hører Fortiden til.«

Endnu mørkere tegner Billedet sig en Menneskealder senere hos Erik Pontoppidan (1730). »I vore Dage«, hedder det her, »lakker det næsten mod Enden for Staden Ribe og det synes, som om kun en særlig kongelig Naade kan forebygge den fuldstændige Undergang. Den fordm sejlbare Aa Nipsaa har efterhaanden udvidet sig i den Grad, er blevet tilstoppet og lavvandet, at Skibene uden Sikkerhed maa ligge ved Indløbet og Varerne paa Pramme føres gennem Revieret. Dertil kommer, at Byen har mindre Toldfrihed end andre om og ved den liggende Stæder og derfor maa overlade dem den bedste Handel, thi det er sikkert, at Tønder og Husum som nye Fugle Phønices er steget op af den gamle ripensiske Aske. Der har nylig gaaet det Rygte, at Majestæten af landsfaderlig Omsorg vilde allernaadigst forlene denne saa velbeliggende Stad med Stabelfrihed og Pakhuse for hollandske og engelske Varer, og hvis det blev Tilfældet, vilde Hamborg med Tiden komme til at lide herunder. Endnu har Ribe en høj, tæt og tildels ret herlig Bebyggelse, men, hvis ikke den gamle Næring bliver genoprettet, vil den formedelst Borgernes Armod gaa ind og forfalde.«

Og fem Aar efter afmalede Magistraten Byens Tilstand med endnu sortere Farver, da man fra Regeringens Side hav-

Ribe ved Aar 1736

de ønsket Oplysninger om en Række økonomiske Forhold i Købstæderne. Vel tør man formode, at der har været en vis Forsigtighed i den dystre Skildring — det var jo ikke godt at vide, hvad altfor gunstige Meddelelser kunde afføde af nye Paalæg og andre Ubehageligheder — men i det store og hele er Billedet sikkert paalideligt nok.

»Uden at entrere i nogen vidtløftig Beskrivelse af Riber Bys gamle florisante Tilstand, da det kongelige Riber Slot var ved Magt, da Byen bestod af fire Sognekirker foruden Domkirken og tre Klosterkirker, da Grøningerne her havde deres Stabel og Byen formedelst dens vanskelige Situation,

store Vandfloder og Indvaanernes Troskab var benaadet med adskillige herlige Privilegier, vil vi« — sagde Magistraten — »aleneste her foredrage Byens nuværende Tilstand. Nu er her kun to Sognekirker. I forrige Tider var et helt Laug af Skippere, nu kun een eneste. Formuende Købmænd og Kræmmere var her tilforn, men nu, da Negotien er for Størstedelen nedlagt, handles i Stedet for Fløjl og Silke med Vadmel og hjemmegjort Lærred, i Stedet for Porcellæn med sorte Jydepotter, Grebe og Skovle. Vore Markeder har tilforn været anselige af fremmede Købmænds Boder, nu bestaar de fornemmelig i Hø-, Potte-, Rebslager- og Fiskervogne med nogle faa Fiskerbaade fra Fanø og Sønderho. Husene her er i ganske ringe Værdi fremfor tilforn, formedelst at faa af Beboerne er formuende, og Fremmede, som har Midler, kommer her ikke enten for at købe eller leje Huse. Naar bemidlede Folk dør, distraheres Midlerne og føres oftest af Byen, og saa kommer igen kun nogle Daglønnere og Prakkere, af hvilke de fleste bliver her et Aar eller to, og siden løber de deres Kaas, fordi de ikke her kan subsistere. Fattige har vi desværre nok af.« Og videre hedder det: »I forrige Tider har her været en temmelig stor Handel med Heste og Øksne, og er det mange i frisk Minde, at her paa Rheden har Aar efter Aar ligget 40, 50 til 60 ja flere hollandske Skibe, men nu udskibes ingen Øksne, som hører Riber Borgere til.«

Byens Raad sluttede med at fastslaa, at Aarsagerne til Tilbagegangen dels var Byens Beliggenhed »inde i det Slesvigske, indknebet og omringet med saadanne Naboer, som mener, at de har Frihed til at bruge Handel og Vandel ligesaa vel som Ribes Borgere«, dels den Skade, de store Vandfloder, »som dette Sted fremfor andre Hans Kongelige Majestæts Købstæder i Danmark er undergivet«, forarsagede.

Storegade

Og endelig havde »store Udgifter i Krigstider ogsaa trykket Byens fattige Borgerskab. Vel var det deres og enhver tro Undersaats allerunderdanigste Skyldighed at taale de Udgifter, som var til Kongens og Landets Bedste«, men det var dog en særlig udsat Post, Ribe havde. »I Krigstider laa den i Gabet for det hele Land« og fra 1700 til 1713 fik den to Gange Brandbreve fra Fjenden, men den »taalte al Trusel uden at lade sig afskrække af nogen Udgift og var den ikke

een Stund sikker paa Liv og Midler«. Fremfor alle andre Hans Majestæts Købstæder behøvede Ribe By derfor »Hjælp og nogen særdeles højkongelig Naade«, var Magistratens Konklusion.

Aaret efter udkom Terpagers navnkundige Byhistorie, som han sluttede med et kort Afsnit om Stadens bedrøvelige Nutid. Intet i Naturen og paa denne Verdens Skueplads er, siger han her, urokkeligt og bestandigt i samme Stand, men alt er omskifteligt og underkastet Forandring. Paa Himlen er Maanen snart i Tiltagen, snart i Aftagen, paa Havet skifter Ebbe med Flod, paa Jorden blomstrer Planterne og visner, og paa samme Maade gaar det med Byerne og Stederne. Troja, Tyrus, Korinth, Babylon, Vineta og mange andre var engang blomstrende Stæder, og samme Foranderlighed led ogsaa vor By. Fordum havde den flere Kirker, Borgernes Tal var 6—700, de havde vel udrustede Skibe og næsten ved hvert Hus var der en Købmandsbod, hvis Rester saas ved de gamle Bygninger, men Brande, Oversvømmelser, Krige, Pest og Reformationen fik den til at synke ned fra sin tidligere Glans og Velstand. Og han endte med at bede Den Almægtige mildelig beskytte den ubetydelige Del, som endnu var tilbage af Byen, og bevare den fra skadelige Ildsvaader, Oversvømmelser, Krige, Fjenders Anfald, Sygdomme og al anden Fortræd, saa at Indbyggerne kunde leve fornøjede under Den Højestes Skygge og vor ophøjede Konges Værn.

Men — var de ydre Kaar end nok saa ringe, Ribe kunde alligevel paa anden Maade hævde sit gamle Ry. Allerede Morten Børup havde i Slutningen af Middelalderen fremhævet Ribe blandt Landets øvrige Stiftsbyer som den, hvem

Gode Ho'der, ædle Sæder
Er Dig nok til Ros og Hæder,

Præsident Matthias Worm

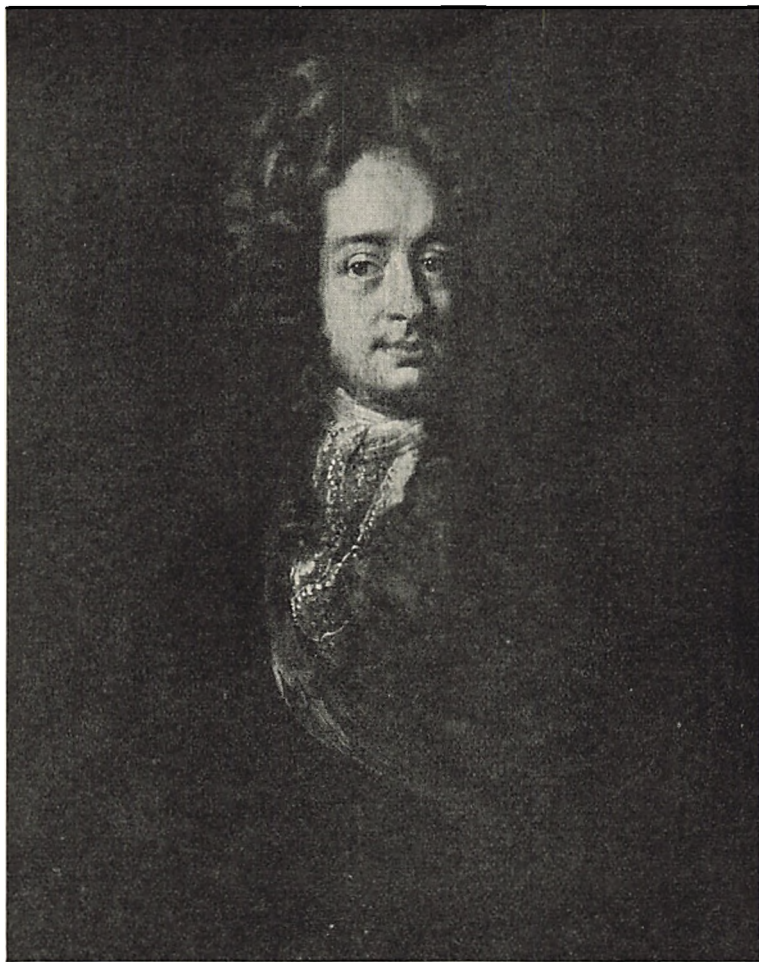
og Terpager havde i et omfattende Kapitel i sit Værk opregnet alle de berømte Mænd, som var udgaaet fra Ribe og derved havde kastet Glans over den. Thi det var ikke, sagde han, Mændene som fik deres Ære af Stederne, men Stederne som hædredes ved Mændene; mange ubemærkede og ube-

rømte Steder blev bekendte og navnkundige ved at en og anden fremragende Mand var født dér.

Det samme udtrykte Mads Pedersøn Rostock i sin rimede Skildring fra 1680erne, hvor han taler om Ribes Latinskole og alle de berømte Mænd, som var udgaaet fra den: Skolefolk, Bisper, Præster, gejstlige og verdslige Digtere, som mestrede baade Modersmaalet og Latinen, Skuespilforfattere og Historikere — saa at:

∴ Faa Skoler vise skal saa mange lærde Mænd
∴ fra sig udkomne, som du har fra dig udsend'.
Som frugtsom Honninghus sin Sværmehob udgiver
Aar efter andet og dets Slægt alt større bliver,
saa bliver du og ved til Kunstners høje Sal
at sende aarlig ud din Lærdoms Yngletal.
∴ Og som af Hestens Bug i Troja fordum vrimled
∴ en væbnet Mængde ud, dér Folket om den stimled,
saa ere af dit Skød og mange brave Mænd
fremkomne, hvilkes Dyd og Lærdom vidt er kend'.
Om du det Visdomsslot og Kunstners Herresæde,
vort Lands Academi, om Vidnesbyrd vil bede,
en Lærdes Skare stor det straks fremlede skal
af dine Ynglinger og børne-klækket Tal.

Men ikke blot til Fortiden og til den ærværdige Katedralskole var Ribes fremragende Betydning i Aandslivet indskrænket, man kunde med Rette hævde, at Domkirkebyen havde sit lærde Kvarter som Hovedstaden havde sit og at det Slægtled, der talte Navne som Matthias Anchersen, Christian Falster, Casten Worm, Peder Terpager, Hans Adolf Brorson og Ambrosius Stub, meget vel turde indlade sig i en Mandjævning med hvem det skulde være.

Præsident Casten Worm

Omkring Stiftets Hovedkirke havde Kannikerne fra gammel Tid haft deres Residenser og her midt i Byen, i Skolegade, Puggaardsgade og Sønderportsgade, befandt man sig paa det, der er blevet kaldt: det gamle Ribes Parnas. Her laa den gamle Bispegaard, som gjorde Tjeneste fra Reforma-

tionen til Pietismen, her var Anders Sørensen Vedels »Liljebjerg«, den gamle Latinskole, Rektorernes Bolig, Puggaard, og Taarnborg, som Brorson indrettede til Bisperesidens. Her boede ogsaa i sine sidste Aar en fattig, gammel Student og dansk Skoleholder Ambrosius Stub.

Det Ribe bar ikke Præg af Armod, og selvom Biskop Anchersen klagede over, at »vi her paa Vestersøen har liden eller ingen Commerce med vores egen Hovedstad«, sygnede det aandelige Liv ikke hen. Tværtimod havde Ribe da sin gyldne Alder, hvor den »med god Grund kunde nævnes som Danmarks Digterby fremfor alle andre, selv København. Og selv om maaske Odense — paa Holbergs Tid — var mere lærd, behøvede Ribe heller ikke i den Henseende at skamme sig. Den kunde nok taale at vise sig i godt Selskab«.

MATTHIAS ANCHERSEN

I Domkirkens Præsteværelse ligger nu blandt Gulvets Gravsten en prunkløs Sten, flyttet herhen fra sin mere anseelige Plads i det sydligste Sideskib.

Det beskedne Sted stemmer godt med den enkle Indskrift, blot med Navn og Aarstal, der engang var tilstrækkeligt talende, men som nu for de færreste minder om den Mand, der i Frederik den Fjerdes Dage beklædte Bispestolen i Ribe og var højt anset som Digter. Hans langtrukne Beskrivelse af Rostgaards Levned blev i Samtiden berømmet som et Mesterstykke i den danske Poesi, men hvis den nu om Dage overhovedet læses, er det kun, har man sagt, for de lærde Noters Skyld. *Laurids Thura* fik det Eftermæle, at »han ikke alene var velsignet med et lykkeligt Ægteskab og mange Børn« — Generalbygmesteren Lauritz de Thura var et af dem — »men han nød ogsaa den Velsignelse at have mange Venner og Velyndere; han var elsket af Konge og Undersaatter, af Høje og Lave, af Lærde og Lægfolk; han var ikke alene lærd og velbelæst, men han var derhos from, beleven og oprigtig«.

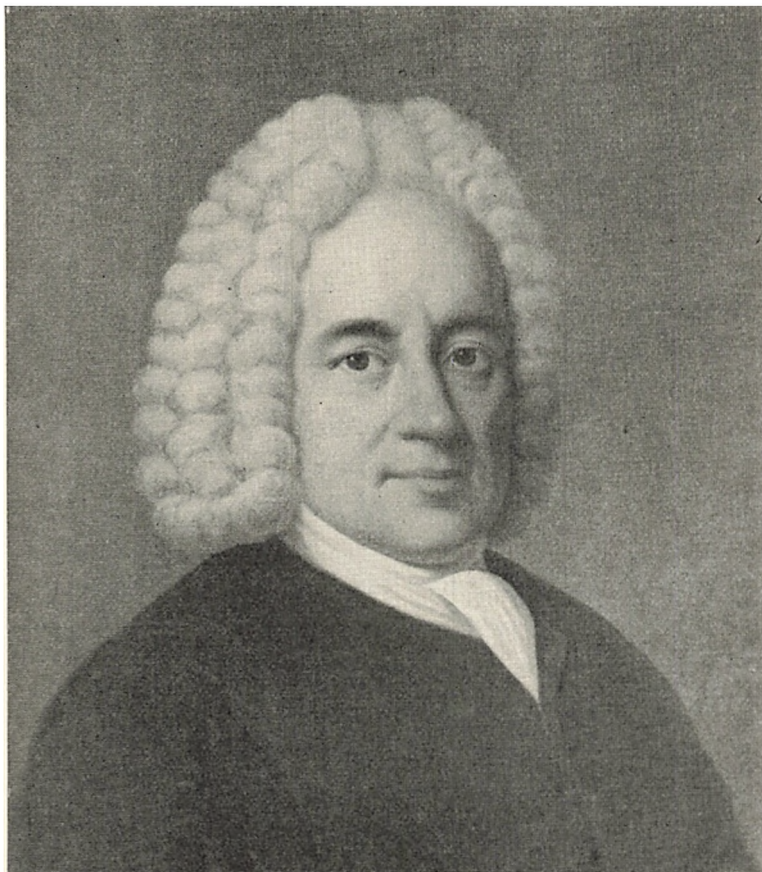
Værd at lægge Mærke til er den Interesse, han ogsaa nærrede for antikvariske Emner. Til en paatænkt Nyudgave af Saxo oversatte han saaledes Versene, og i Domkirken lod han Vaabnene paa Ivar Munks Gravsten male med heraldiske Farver. Han kunde derfor ikke blot nævnes som Digter sam-

men med Christian Falster, men ogsaa nok indtage en Plads i det lærde Ribe. Som en mærkelig Ting anføres det, at »ved denne Tid levede der paa een Gang tre anselige Mænd i Ribe — Thura, Terpager og Seerup — som alle tre blev Semiseculares«, det vil sige »som i offentlige Embeder ved Skole, Academie og Kirken have tjent i 50 Aar og derover«.

Med en saadan Arbejdsdag bag sig kunde man vel vente, at Naturen maatte gøre sin Ret gældende, men dog kom Døden brat og overraskende. En Foraarsaften i 1731 gik Thura ned ad Trappen fra sit Studerekammer i Bispegaarden og snublede i Mørket saa uheldigt, at han »slog sit ærværdige Hoved mod Gulvet«, og en Ugestid senere, den 1. April 1731, medførte dette Kraniebrud hans Død. En ejendommelig Bekræftelse paa denne Efterretning fik man mange Aar derefter, thi da man i 1886 ved Sikringsarbejderne i Domkirkens Sideskib maatte fjerne hans Grav, viste det sig ved Undersøgelsen, at Hovedskallen netop havde et stærkt Brud paa Pandebenet over det venstre Øje.

Allerede den 9. April omtalte Kiøbenhavns Post-Rytter dette Dødsfald og den 18. Juni kunde det samme Blad meddele Udnævnelsen af hans Eftermand — og saa havde der endda i Mellemtiden været kaldet en anden Biskop, som ganske vist aldrig kom til at overtage sit Embede. Enevældens Forvaltning virkede med forbløffende Hurtighed.

Det var den theologiske Professor *Hans Steenbuch* — ligesom Thura en af Frederik Rostgaards Ungdomsvenner og Rejsefæller — der, næsten inden Thura var blevet begravet, var blevet udnævnt af Kongen til det ledige Bispedømme. Den 27. April 1731 fik han Rang med Bisperne i de andre Stifter, men Udnævnelsen blev taget tilbage, da Fakultetet ikke kunde undvære ham. Den 4. Maj fik han Bestalling paa

Biskop Laurids Thura

Stillingen som »første Professor Theologiæ paa Universitetet« i Dr. Hans Bartholins Sted og den 25. Maj bestemte Kongen, at han, »som for den nærværende Tid er alene Professor Theologiæ ved Universitetet«, indtil Vakancerne ved det theologiske Fakultet blev besat, skulde være ene om at eksaminere de Studenter, som »angav sig at ville sustinere

examen theologicum«, saavel som høre den Prøveprædiken, de derefter skulde aflægge.

Da Bispestolen dermed atter var ubesat, indsendte en af Stiftets Sognepræster, Magister *Johannes Bendix Reimer* i Tyrstrup-Hjerndrup, den 22. Maj en rimet Ansøgning til Kongen om at komme i Betragtning:

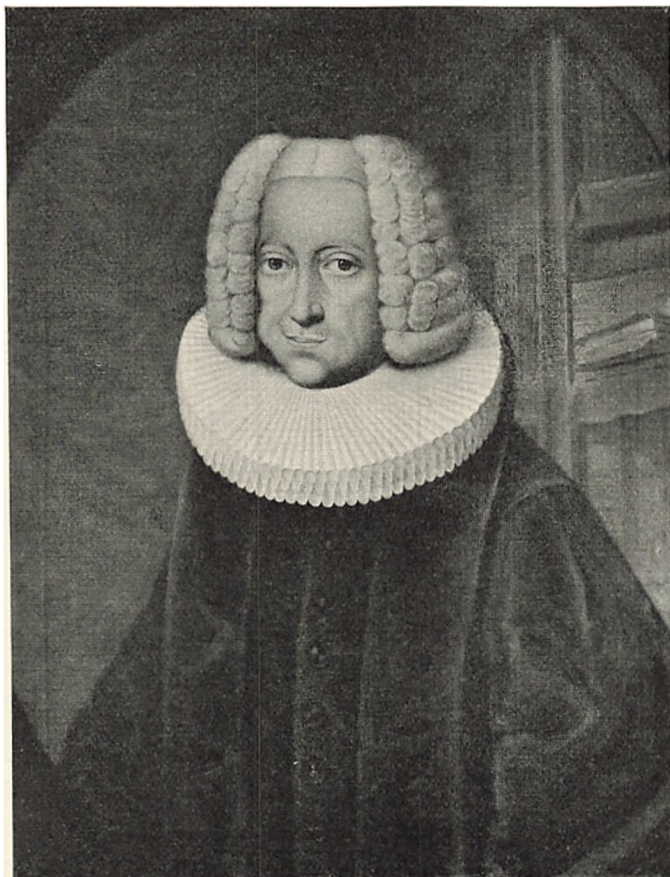
- »Stormægtigste Monark, Kong Christian den Sjette!
- »Tilgiv dog naadelig min Dristighed i dette,
- »At jeg for Kongen bær min underdanigst Bøn
- »Om Riber Bispekald i

{	Steenbuchs	}
	Thuras	

 Sted til Løn.
- »En Landsby Præst tilforn det Biskopsdom ved
Kaaret (Anno 1465)
- »Har nydt, da Valget ham tildraget blev og baaret.
- »Ak naadigste Monark, endnu en Landsby-Præst
- »I Ribe frem til Bisp, mer bedes ej til Rest.
- »Det er nu *tredie* Gang, jeg har solliciteret
- »Om dette Bispedom, at blive promoveret;
- »Ak naadigste Monark, giv Reimer Steenbuchs Stav
- »I Riber Biskopsdom indtil min Død og Grav.
- ... saa beder i Støvet Eders Kongelige Majestæts aller-
lerunderdanigste tro Forbeder hos Gud

Johannes Reimer.

De to Motiveringer turde være lige spinkle og da det i hvert Fald senere blev sagt om ham, at »ihvorvel han tragtede efter høje Ting, skal han dog ikke have i sit Embede erhvervet sig den Ros, at han til saa højt et Embede var værdig«, blev hans Henvendelse uden Frugt.

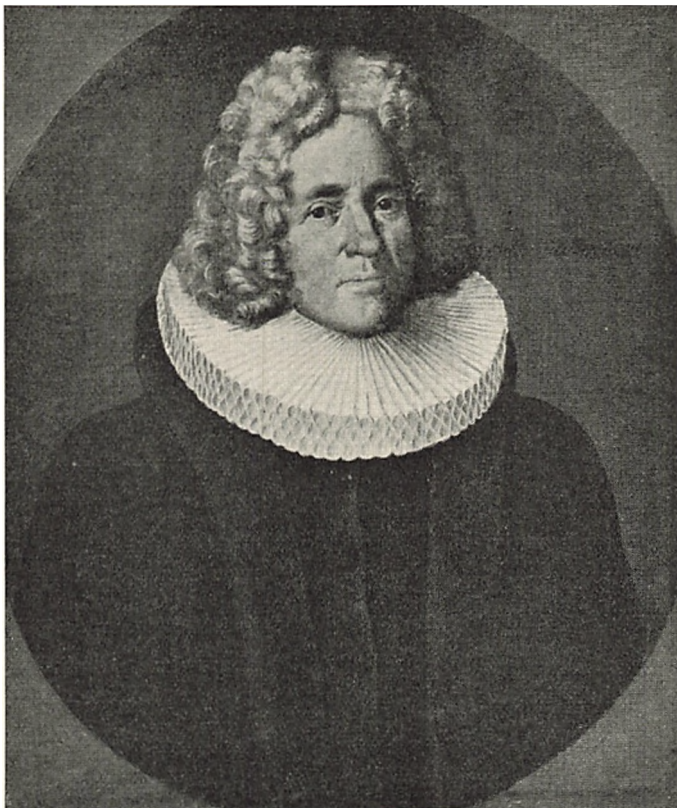

Professor Hans Steenbuch

Valget faldt derimod paa en Mand, som ved sin Uddannelse og sine Evner skulde synes velrustet til at overtage den ledige Stilling og som tilmed ved sin Slægt og sin egen forste Virksomhed var nøje knyttet til Stiftet. I Lærdom kunde han vel nævnes blandt de bedste i sin Tid, men hans Levnedsløb blev uden Glans, ulykkeligt ved at han aldrig fik den Plads, han virkelig kunde have udfyldt som Orientalist

ved Universitetet. I Stedet for maatte han, ganske vist som saa mange andre af Højskolens Lærere før ham, undervise i Fag, der laa ham fjernt, og da han endelig stod for at kunne rykke ind i det Embede, hvor han kunde have udnyttet sine egentlige Studier, blev han forsat eller snarere forvist til en Post, han ikke magtede. Som Biskop bekæmpede han udfra sit orthodoxe Standpunkt den frembrydende Pietisme, der netop i hans Stift satte saa stærkt ind, men uden Støtte fra de herskende Kredse maatte han blive den tabende. Ogsaa med andre kom han i voldsomme Stridigheder og til dette kom hans fortvivlede økonomiske Forhold, som tilsidst endte hans — paa mange Maader maaske ogsaa nok selvforskyldt tragiske — Løbebane med en Katastrofe.

Matthias Anchersen var født i Kolding den 16. Marts 1682, hvor hans Fader Ancher Anchersen dengang var Rektor ved Latinskolen, men da denne senere, i 1693, blev Biskop i Ribe, fik Sønnen sin Skolegang i Katedralskolen og blev Student herfra i 1698. Paa tre Aar afsluttede han sine Universitetsstudier og umiddelbart derefter blev han, kun 19 Aar gammel, af Faderen kaldet til Rektor i Fredericia. Udnævnelsen maa have givet Anledning til en vis Omtale, men paa den anden Side hævdedes det, at Bispen i denne Sag ikke havde ladet sig lede af Slægtshensyn; »non sangvinis, sed virtutis ratione« — ikke paa Grund af Blodet, men formedelst Dygtighed — var han blevet foretrukket som Rektor. Sikkert er det ogsaa, at den ungdommelige Skoleleder havde bestaaet alle sine Prøver med straalende Resultat og at han i de fem Aar, han forestod Skolen i Fredericia, med Iver fortsatte sine videnskabelige Studier. Ved Universitetet havde han under Hans Steenbuch lagt sig efter Hebraisk, Syrisk, Koptisk, Arabisk og mange andre østerlandske Sprog, og den nye Stilling

Biskop Matthias Ancheren

bød ham særlig gunstige Vilkaar for at fortsætte og uddybe disse Interesser. Ved Privilegierne af 1682 var der blevet indrømmet Jøderne et Fristed her i Stabelstaden og snart var der flyttet saa mange hertil, at de kunde danne en Menighed og faa indrettet en Synagoge. Ancheren henvendte sig nu til den jødiske Rabbiner og lod sig af ham »dagligen informere in antiquitatibus Judaicis et Rabinicis«, og et Resultat af disse Førstehaands-Undersøgelser fremlagde han i sin Disputats for Magistergraden 1704.

Hans sproglige Begavelse indskrænkede sig imidlertid ikke til disse Fag, han var ogsaa en ypperlig Latiner, hvis Ry endnu levede saa sent som i 1780'erne og saa fjernt som oppe i Norge. Saaledes skrev P. Hjort ved Røraas Bjergværk den 11. Oktober 1784 til Justitsraad Nordahl i Trondhjem, at »ommeldte Anchersens Nova litteraria har jeg ikke seet; men hvis de ere skrevne med saa god Latin, som han ellers skrev, ere de nok værd at læse. Da han 1716 var Notarius Consistorii, og Studenterne bleve ved et Programma befalede at tage Gevær, vilde de ei indfinde sig, hvorpaa han skrev et nyt Programma, og med den deiligste Latin overskiendede Studenterne paa det allergroveste. Dette Programma har jeg eiet, men er mig frakommen; dog tør det maaskee findes iblant Dass's Papirer, og i saa fald er det vist værd at læse. Jeg kan ikke erindre mere end dette, og som nok var Begyndelsen: Quousque heretis, o! ignavi fuci, a majorum virtute degeneres; og saa var det heelt igiennem.« Disse Evner havde han forøvrigt allerede faaet Lejlighed til at øve, medens han var i Fredericia, idet han her optraadte som Lutherdommens Forsvarer mod Katolikkernes Angreb. Det var navnlig den »mundkaade« Pater Willick, som var blevet sendt herop fra Köln og som var »en perfect Jesuite, malitieux, og taler en skøn og færdig Latin«, med hvem han indlod sig i theologiske Drøftelser. »Aldrig ere vi samlede uden Disputer«, siger Anchersen og tør man tro ham, blev Pateren ofte overbevist i sin Samvittighed, selvom han ikke vilde indrømme det offentligt overfor Modparten.

Men for disse Fritidssysler glemte Anchersen dog ikke sin Skole og endnu mange Aar efter mindedes en af hans Disciple ham med rørende Taknemlighed. Det var i 1741, da Anchersens Fallitbo kom under Behandling, at Hans Chri-

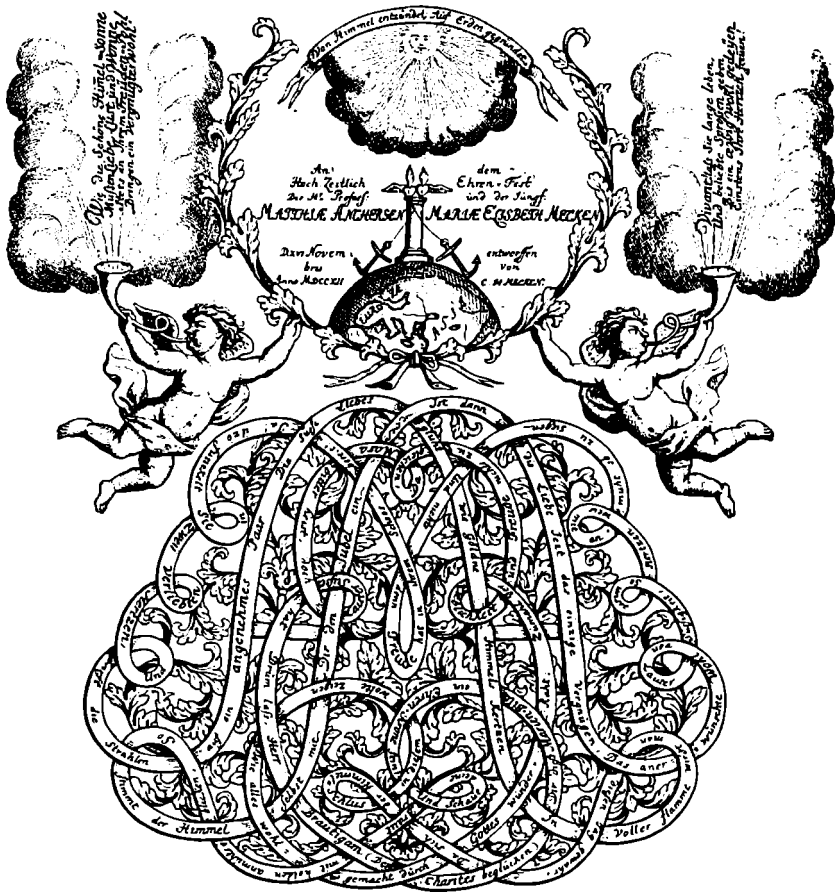
stian Mørch, Medtjener i Ordet ved den Danske eller Trinitatis Menighed i Fredericia, ved sit Brev bekræftede, at han i sin Tid havde foræret »to smaa Globi, baade celestem et terrestrem«, til Bispens mellemste Søn Ancher »udi Consideration og Regarde til den megen Godhed, som mig af Faderen, højbemeldte Hr. Biskoppen under hans Disciplin og Information i min Skoletid var bleven beviist«. Det skete, dengang Matthias Anchersen »var kommet som Superintendent hid til dette vores Riberstift og jeg, som var en af de fra dette Steds Skole af hannem til Academiet Anno 1706 dimitterede Disciple, havde nu som Præst her ved Stedet den Ære anden Gang at høre ham, som min Biskop, efter at jeg første Gang udi Skolen havde hørt ham som min Rectorem«.

I 1706 opgav Anchersen imidlertid Skolen og drog med kongelig Understøttelse udenlands for at søge en yderligere Uddannelse, som kunde kvalificere ham til en Stilling ved Universitetet. Rejsen gik til Holland og England, hvor han videre udbyggede sine orientalske Sprogstudier og fortsat drog Nytte af Omgangen med jødiske Lærde. Ogsaa med Frederik Rostgaard var han kommet i Forbindelse og af ham blevet opmuntret til at dyrke Arabisk, og da man ikke kunde trykke Bøger i det Sprog herhjemme, lod Rostgaard ham, medens han var i Holland, skaffe et Sæt arabiske og persiske Typer. Men alt dette var omsonst, da han i 1708 blev kaldt hjem med Bud om, at der nu var et Professorat ledigt, thi den Lærepost, han fik overdraget, var Geometri. Kun et enkelt Arbejde indenfor sit Speciale fik han at se i Trykken, de øvrige Studier blev aldrig afsluttede eller udgivne. Udnævnelsen til Universitetet var kommet ham meget paa tværs og endnu mange Aar senere maa han have beklaget sig til Brorson derover. Han var netop allerbedst i Gang med sine Stu-

dier over »persisce, turkiske og arabiske Tungemaal« og var i Cambridge kommet i Forbindelse med sine Fagfæller, men »den daglige Glæde og Fornøjelse, som han nu havde her i disse ypperlige Mænds lærde Conversation, blev mod Aarets Udgang (1708) imod hans Tanker ham siden beskaaren«, og han maatte vende hjem til et helt nyt Fag. Helt symbolsk virker det derfor, at der sidenhen i hans Studerekammer paa Bispegaarden i Ribe fandtes en lille orientalsk Samling af »adskillige rare Sølvmonter«, en Del »orientalske Manuscripti, mestendeels af gandske ubekjendte Sprog« samt »Manuscripta Episcopi Math. Anchersen omnia fere paucioribus exceptis inedita (Biskop Math. Anchersens Manuskripter, næsten alle, med faa Undtagelser, uudgivne) — og en »mathematisk Messing-Circul«. Den sidste havde i Virkeligheden beseglet hans egentlige videnskabelige Løbebane.

Vel havde han Lejlighed til at holde »adskillige Collegia orientalia og theologica for dem, som sligt forlangede«, saa at hans Studier ikke var helt spildte, men Størstedelen af den Tid, han var Professor, blev beslaglagt af Forelæsningerne over Geometrien samt af Stillingen som Universitetets Notar. Hans smukke Haandskrift og elegante Latin gjorde ham vel-sikket til denne Post, som han tiltraadte midt under den store Pest i 1711. Kort forinden var han blevet gift med Jomfru Theodora Bygballe, men efter kun et Par Maaneders Ægteskab døde hun af Feberen, hvorimod han selv »forblev i ald den bedrøvelige Tid stille ved samme sin Station ubesmittet«. Aaret efter giftede han sig med Jomfru Marie Elisabeth Mechen, der overlevede ham i adskillige Aar.

I 1720 blev han af Konsistorium kaldet til Sognepræst ved Universitetets Kirke i Taarnby paa Amager og efter seks Aars Tjeneste her fik han kongelig Bestalling paa Sognepræ-

*Aethera jam suavi citharâ mulcete came na,
 Diligonoq; Diem, concelebrate mela'
 Cantantj quippe Sibi sociat Musarcha Puellam,
 Et Voce unanimi, Subila grata movent
 gratulab: apponit
 P. B. Mylius.*

Lykønskning til Matthias Anchersens og Marie Elisabeth Meckens Bryllup

steembedet ved Trinitatis Kirke i København med det udtrykkelige Tilsagn, at han, naar der blev en Plads ledig i det theologiske Fakultet, skulde have den ved Siden af sin Præstestilling. Her oplevede han den store Brand i 1728, en Begivenhed, som skulde blive af saa katastrofal Betydning for ham og som »lagde hans Velfærd i Aske«. For at bringe sine Ejendele i særlig Sikkerhed lod han dem føre hen i Trinitatis Kirke, men netop derved mistede han dem — Ilden raserede ganske Kirkens Indre. Endnu havde man ikke lært at sikre sig mod den Slags Tab og enhver maatte derfor søge at komme paa Fode ved egen Hjælp. For Anchersen lykkedes det aldrig — Bunden var for stedse slaaet ud af hans Økonomi — og man forstaar, at der senere mellem hans Bøger fandtes »Magister Jens Brasens klagelige Tale over Kiøbenhavns Ildebrand«, selvom man ikke helt fatter, hvad han vilde med de 28 Eksemplarer af dette Skrift, der blev registreret i Boet efter ham. Han kunde for sit eget Vedkommende istemme Forfatterens Klage over den grumme Skæbne, som havde ramt »den skønne vort Riges Hoved-Stad, den kongelige Residents-Stad Kiøbenhavn« og med ham udbryde: »Ach hvor er dends Theatrum til en ynkelig Syn forandret! Hvor mange har før gaaed frem paa dends Theatro florerende, velhavende og i deres Lykke sig glædende, som siden har maat komme frem ilde tilredde, til Armod bragte, og over dend u-lykkelige Forandring jammerligen klagende«.

Uden Husly og uden Indbo maatte han som de andre Brandlidte søge Tilflugt i de Dele af Hovedstaden, der ikke var blevet ramt af Ulykken, og i Mandtallet over Byens Indvaanere efter Branden træffer vi ham med Kone og seks Børn samt Tyende (tre Karle og tre Piger) indkvarteret ude i Borgergade hos Obervisitour ved Toldboden Jens Mortensen.

Endelig i 1731 syntes der at vise sig en Mulighed for ham til baade at komme paa Fode og til at faa sine Studier og sine Evner udnyttede, idet der ved Søren Lintrups Død den 14. Marts blev en Plads for ham som »qvartus Theologus Ordinarius«. Fra Kongens Side faldt der dog nogle overordentlig skarpe Bemærkninger mod Anchersens Kandidatur til dette Embede. Christian den Sjette vilde for det første ikke anerkende, at Anchersen havde Ekspektance-Ret til Professoratet, og for det andet mente han, at den Kirke, Anchersen var ansat ved, var saa stor, at den gav ham Arbejde nok, og endelig for det tredje ansaa han Anchersen for en uduelig Person, der hverken fortjente Kirke eller Professorstilling — »Ankersen est un vaurien, qui ne merite ny Eglise, ny Professorat«.

Under disse Forhold kan det derfor ikke undre, at Kongen søgte at bevæge den berømte pietistiske Lærde, Professor Rambach i Halle til at komme herop og baade overtage den ledige Lærepost i Theologi og Stillingen som Hofprædikant. Alle Anstrengelser slog imidlertid fejl og da Steenbuch ved samme Tid viste sig saa uundværlig for Universitetet, at hans Udnævnelse til Ribe maatte kaldes tilbage, kan det tænkes, at det var ham, som foreslog sin gamle Elev og gode Ven Matthias Anchersen til den ledige Bispestol og at Kongen har grebet til for paa den Maade at slippe for ham og samtidig holde ham skadesløs. En anden Sag er, at Kongens Dom om Anchersen ikke kan siges at være nogen god Begrundelse for denne Forfremmelse, men hvorom alting er, den 15. Juni 1731 »behagede det Hans Majestæt, vores allernaadigste Arve Konge, Kong Christian den VIte til samme vacante Plads hannem at udsee og beskicke«. Den 13. Søndag efter Trinitatis (19. August) blev Anchersen derefter indviet til sit »høye

og hellige Embedes« og ved Mikkelstdags Tider forlod han København for den 4. Oktober 1731 at ankomme til sit Stift.

Fra Frederik den Tredjes Tid samledes Biskoppen over Ribe Stift to Gange om Aaret med sine Provster til Landemode — i selve Ribe Onsdagen efter Misericordia Domini (dvs. 2. Søndag efter Paaske) og i Varde Onsdagen efter Dionysii (dvs. 9. Oktober) — og saaledes gik det til, at Anchersen allerede den 10. Oktober 1731 holdt sit første Landemode i Varde, ikke engang en Uge efter at han var ankommet til sin nye Virkekreds. Størsteparten af de Sager, som kom til Behandling paa disse Provstemoder, var naturligvis af rent embedsmæssig-praktisk Art, men Biskoppen havde dog ogsaa her, ligesom sine Forgængere, Lejlighed til at fremsætte Betragtninger af mere almindelig Karakter. Derfor vil en Gennemgang af de »Formaninger« (monita), han rettede til Provsterne og dermed videre til Præsterne, ogsaa kunne give os en Forestilling om, hvilke Spørgsmaal der var brændende og hvilken Holdning, han indtog overfor dem.

Det synes da især at være Ungdommens Undervisning i Kristendom, som har haft hans Interesse, en naturlig Fortsættelse af hans tidligere Virksomhed som Skolemand og Universitetslærer, og det er derfor næppe tilfældigt, at han ved sit første Møde med Stiftets Gejstlighed netop indskærpede, hvor vigtigt det var, at alle Børn blev undervist i deres Salighedssag. Hvor der ikke var anordnede Skoler eller Skoleholdere, skulde Degnene hver Dag samle Børnene i nogle Timer til Katekisation, men hvor Byerne laa langt fra Kirken og Degneboligen, skulde Undervisningen foregaa en eller to Dage om Ugen i hver By, idet man regnede med, at Bymændene vilde skiftes til at laane Degnen en Stue hertil. Bispens Omhu for den rene Lære og, hvad der er værd at bemærke,

for det rene danske Sprog fremgaar af hans videre Formaninger. Der fandtes nemlig adskillige Traktater og Forklaringer af Kristendommens Lære saavel som af Katekismus, som var fulde af nye Expressioner, der tydelig nok ikke stemte overens med den Augsburgske Bekendelse og som ofte »var ilde oversatte paa Dansk«, og derfor skulde Provsterne og Præsterne føre Tilsyn med, at Skoleholdere, Degne og Forældre ikke lod deres Børn oplære i andre Forklaringer end dem, der var approberede af det theologiske Fakultet. Og Aaret efter paalagde han atter Præsterne at tage sig af Almueundervisningen. Der var blevet klaget over adskillige Degnes »Grovhed«, det vil sige Udygtighed til at katekisere og holde Skole, og Præsterne fik derfor Besked om at undervise disse, saa at de virkelig kunde gøre Fyldest; ellers maatte Degnene være forberedt paa at miste deres Embede.

For den lærde Skole havde Anchersen naturligvis en ganske særlig Interesse og her traf det sig saa heldigt, at han ikke blot ved sit første Landmode paa Embeds Vegne havde maattet henstille til Rektorerne, at Hørerne en eller to Gange om Ugen skulde holde Katekisation med Disciplene og at Mesterlectianerne foruden »loci communes theologici« ogsaa skulde læse »Augustanæ confessionis articuli«, men at han ogsaa umiddelbart efter fik Lejlighed til at vise den paa et Omraade, der var nøje knyttet til hans personlige Forhold. Kun et halvt Aar efter at han var tiltraadt som Biskop, kunde han nemlig indvie den nye Bygning for Latinskolen i Kolding, dér hvor hans Fader i sin Tid havde været Rektor og han selv var født. En Stentavle, som senere er blevet overført til den nuværende Skole, fortæller i en lang latinsk Indskrift om Skolen og dens Historie. Tavlen smykkedes af to Medailloner med Dronning Dorotheas Brystbillede og hendes Valgsprog

og har derimellem et Relief af en Kvinde med Fakkell og Bog. »Du spørger Vandringsmand! hvem kan det være? Det er vor kongelige Skole her i Kolding, som bærer Guds Ords Lys og grundig Lærdom til Skue. Oprindeligt kom hun til Verden 1552 og blev lige fra den Stund, hun først laa i Vuggen, opammet af den allerhøjeste Konge Christian den Tredjes allernaadigste Dronning Dorothea, der med priselig Gavnildhed først gav hende Ydre og Aasyn ... Omsider da hun (Skolen) var affældig af Alder og hendes Klædning helt sønderrevet, har Byens velvise Øvrighed draget Omsorg for at klæde hende af ny og paa Stiftamtmand i Ribe Hr. Christian v. Gabels Bud i det Aar 1728 gav hende denne hendes nye og fordelagtige Skikkelse og Klædning, alt under den højærværdige Biskop Laurids Thuras Øjne og paa den velædle Provst Laurids Lehes Raad samt endelig med den vel-fornemme Biskop Mathias Anchersens Bifald, det var ham, der ved at foretage Skolens højtidelige Indvielse billedlig talt kronede Pigen med Laurens skønne Blomst og viede hende til Apollo den 26. Marts 1732«.

Men ogsaa i selve Udsmykningen af denne Mindetavle tør man formode, at Biskoppen har haft en Andel, og dersom det er Tilfældet, giver den dermed endnu et lille Bidrag til hans Karakteristik. Det er i sig selv et interessant Forhold, at man paa denne Tavle har søgt at give et historisk korrekt Portræt af Skolens Velgørerinde, Dronning Dorothea, men endnu mere, at man kan paavise, hvilket Forbillede man har arbejdet efter. Dronningens Ansigtstræk og Valgsprog er nemlig kopieret efter en Skuepenge, som fandtes paa Det kongelige Kunstkammer og som kun fandtes her i et eneste Eksempel. Om en direkte Gengivelse efter dette kan der naturligvis ikke være Tale, men Medaillen var ellers let til-

Kolding Skoles Tavle 1732

gængelig, idet den var stukket i Kobber i Johannes Laurentzens store Kunstkammerbeskrivelse fra 1710. Spørgsmaalet bliver da blot, hvem der kan have henvist til denne Kilde, og her taler al Sandsynlighed for, at det har været Biskoppen selv. Vi véd i hvert Fald om ham, at han havde historisk-antikvariske Interesser, idet han, som nævnt, ikke blot havde sin egen Møntsamling, men ogsaa ved en Visitats i Ejsing Kirke sørgede for, at en senmiddelalderlig Figur af Den hellige Dionysius, som stod paa et gammelt, katolsk Alterbord dér, ikke kom til at forsvinde sammen med dette, men blev bevaret som en Antikvitet.

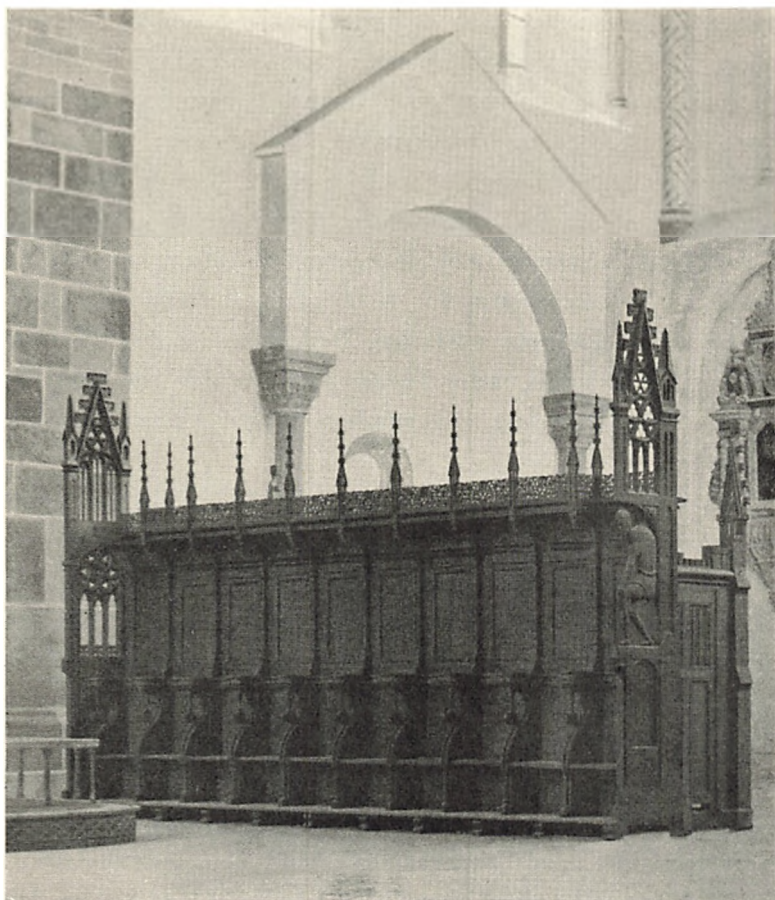
Indvielsen af Kolding Skole skete »med ald Solennitet af Høyædle og Høy ærværdige Hr. Matthias Anchersen, Biskoppen i Ribe, og af Ædle og Høy-lærde Jacob Ørsted, Skolens Rector, i en Tal-riig og fornemme Forsamling af Geistlig, Militair- og Verdslig Stand«, og efter de to latinske Taler tog Albert Thura Ordet paa Dansk og fremførte en versificeret »Lyk-Ønskings-Tale til Colding Byes Kongelige Skoles Indvielses Høytid«. Han havde selv en Tid (1723—26) været Rektor her »og derfor Skolen end i Barm og Hierte bærer«, men det var dog navnlig for at mindes sin Fader og hans Velgerninger mod Skolen, at han traadte frem. Biskop Thura var død før Indvielsen af den nye Bygning og kom derfor ikke til at tale ved den, men det trøstede Sønnen, at

»hvad Hand da ei har taldt, det taldte Anchersen, der er, som Thura var, en Trofast Skole-Ven. Det samme Skolen og sig gandske vist formoder, at Biskop Anchersen mod dend og mod dends Poder fremdeeles viiser sig, som Fader og Patroon, og derom beder jeg i Dag for min Person«.

Andre af den lærde Skoles Mænd vilde derimod næppe finde den nye Biskop særlig skolevenlig, for i de følgende Aar hævdede han myndigt sit Embedstilsyn overfor dem.

Han kom derved navnlig i et skarpt Modsætningsforhold til Ribe Skoles navnkundige Rektor Christian Falster, men det maa ikke glemmes, at det var Falsters Selvraadighed, som rejste Striden. I Begyndelsen af Marts 1733 var Subrektoren Laurids Gram blev kaldet til Præst, og Falster havde da paa egen Haand antaget en ganske ung Student Jens Ussing, som imidlertid hverken havde taget Examen philosophicum eller havde det bedste Lov paa sig fra sin Skoletid. Efter Falsters egne Ord var han dog »en overmaade retsindig ung Mand, særdeles duelig og haabefuld«, men han »var ulykkeligvis falden i den Sygdom, som Hippocrates kalder den lille Epi- lepsi, greben af Kærlighed til en Tjenestepige, med hvilken han i hemmeligt Samkvem havde avlet et Bevis paa sin Mand- hed«. Fra anden Side blev det derfor hævdet, at det var skammeligt, at »et saadant Skælmsstykke lodes ustraffet og at boglige Kunster for Fremtiden skulde bruges af saa vanhel- lige og urene Hænder«, men Falster »lagde et venligt Ord ind for hans Fejl og erindrede om, at han havde syndet med Lege- met, ikke med Sjælen, af Svaghed, ikke af Tilbøjelighed, og at det var en Forseelse, ikke et Skarnsstykke«, og tog deraf Anledning til at skrive en hel Diskurs om »Legemets og Sjæ- lens Laster«. Sit fordomsfri Standpunkt — »jeg gaar ikkun i Forbøn for dem, der fejler af Ungdom, af Uagtsomhed, af almindelig Svaghed« — gennemførte Falster ved at kalde Us- sing til det ledige Embede, men uden Betydning har det sik- kert ikke været, at den nye Subrektor var »forbunden med mig (Falster) ved Svogerskab«, og maaske heller ikke, at det var med Falsters Tjenestepige, Ussing havde forset sig.

Den 31. Marts klagede Anchersen til Kongen over Falsters Forhold, idet han ikke blot havde undladt at vise sin Øvrighed den skyldige Respekt, men ogsaa havde ladet det skorte paa Efterlevelsen af Lov og Forordninger. Sagen gik til Erklæring hos Universitetet, hvor ogsaa Holberg lod sin besindige Røst høre. »Mig synes tienligt« — sagde han — »saasom tvistigheden er mellem tvende bekiendte brave mænd at moderere dette saa meget som mueligen og ikke at skikke Biskopens memorial til ærklæring, hvoraf kunde reise sig en fortredelig process; thi sagen kand komme i rigtighed, Biskopens myndighed mainteneres, og Skolen vel forsynes alleene ved at holde sig ved de ting som ere bekiendte og beviisligen giorte; nemlig at Ussing er kun 3 aar gammel student, og ikke har aflagt de specimina, som udfodres af lærere udi vigtige Skoler, hvilket mig synes betænkeligt allerhelst paa en tid, da Skolernes reformation er i gierde. Jeg skulde ogsaa uforgribeligen meene med H. Hoiærv: Biskop Worm, at, eftersom det er ikke titelen, men embedet, som udfodrer specimina, at da vocatus ikke kand dispenseres fra examine Fac: Phil: thi udi alle lover's og fundatzers interpretation iagttages de regler, at man ikke alleene efterseer bogstaven men endog rationes legum ac foundationum; thi byder loven ikke at antage en Rectorem uden examine, saa forbyder den ogsaa at antage en Subrectorem, efterdi forretningen er den selv same. Dette er i mine tanker basis til Skolernes opkomst, og har Facultas Philosophica merket hvad god virkning saadan examina giøre. Det er ogsaa ingen tvil paa, at om Legislator herudi allerunderdanigst blev adspurdt, io saadan resolution vilde falde som extendede sig baade til Subrectores og Conrectores. Ingen veigrer sig for Examen uden han tviler om sin capacitet, med mindre han er kalden til en langt bortliggende Skole udi

Middelalderlige Korstole i Ribe Domkirke

Norge og derfor kand have aarsag til at anholde om dispensation hvilken vel efter vigtige omstændigheder ikke nægtes. Hvad de andre stridige puncter mellem Biskopen og Rectorem angaaer da faaer enhver at rette sig efter lov og praxin og er jeg derudi eenig med de andre gode Herrer Consist:«.

Den 12. Juni fulgte saa et kongeligt Reskript til Stiftsbe-
falingsmanden og Biskoppen om, at »de skulde indkalde Rek-
tor Falster og med Alvorlighed foreholde ham hans utilbør-
lige Omgang med at have antaget Jens Ussing; under den
ham givne Benaadnings Forbrydelse skulde han herefter lov-
ligen forholde sig med Subrektoris Antagelse og dertil kalde
et dueligere, bekvemmere og uberygtet Subjectum, som skulde
anmeldes og præsenteres for Biskoppen, før samme Person
maatte gjøre Tjeneste i Skolen. Biskoppen skulde tilholde
ham, at Alt hvad de andre Klager angik skulde ske efter Ri-
tualet, Fundatzerne og den gamle vedtagne christelige Skik
og Sædvane«.

Ved Ribe-Landemodet, den 17. Juni 1733, forfulgte An-
chersen sin Sejr og paalagde Provsterne, at de ved alle Stiftets
Latinskoler skulde undersøge, om Hørerne svarede til de
Fordringer, man stillede til dem. Rektorerne maatte ikke an-
tage nogen, som ikke ved den filosofiske Eksamen var »kendt
dygtige til at nyde primam in philosophia lauream og siden
tog gradum, det første den blev holdt«. Heller ikke maatte de
indsætte nogen, førend han havde været hos Biskoppen og
aflagt sin Ed. Og var der endnu nogen Hører, som ikke havde
overstaaet sin filosofiske Eksamen, skulde han indstille sig til
den til Efteraaret; gjorde han ikke det eller fik han ikke den
fornødne Karakter, kunde han ikke beholde sit Embede.

To Aar senere gav Anchersen nogle praktiske Anvisninger
for Hørerne, som vilde over til Universitetet. De maatte, sag-
de han, forberede sig saaledes i Forvejen baade med deres
Studeringer og med at skaffe sig det fornødne Underhold,
medens de var i Hovedstaden, at de kunde fuldende deres
Eksamener i Løbet af et Fjerdingaar, og i den Tid skulde de
mindst een Gang om Maaneden skrive til deres Provst og

Rektor. Var det en Hører i de to nederste Lektier, som tog til København, kunde Rektor lade hans Embede besørge ved en Discipel af Mesterlektien, naar han selv førte flittigt Tilsyn med Undervisningen, men var det derimod en Hører ved en højere Lektie, som var borte, maatte hans Tjeneste besørges af en anden Hører eller af en Studiosus, som Rektor antog dertil.

Atter et Par Aar herefter følte Biskop Anchersen sig foranlediget til at hævde sit Embedes Ret ved Antagelsen af Latinskolernes Hørere og det førte ham ud i fornyet Konflikt med Falster. Forholdet mellem dem var ikke godt efter Begivenhederne i 1733 — man var ved Universitetet klar over baade, at »Rector Falster hafver temmelig sterkt forløbet sig«, men ogsaa, at »Biskop Anchersen farer temmelig sterkt paa Han-nem«, og at der var »en temmelig animositet hos dend eene [Anchersen] og en empfindtlig Passion hos dend Anden [Falster] for at vedligeholde dend forrige hafde og tilladte Frihed«. Og Modsætningen mellem dem blev forøget ved det pietistiske Røre blandt Skolens Hørere i 1735 for nu endelig at bryde ud i aaben Strid.

Ved Landemodet i Ribe i Juni 1738 havde Anchersen nemlig forlangt, at de »gamle Constitutiones laudabiles« skulde overholdes ved Antagelsen af Hørere til Latinskolerne. Det vilde sige, at naar en Rektor havde udset en Mand til en ledig Stilling, maatte han ikke uden videre indsætte ham i Embedet, men han skulde først have den tilsynsførende Provst eller Sognepræst til at godkende Valget, derpaa skulde han sende Kandidaten med Tilsynets Attest og sit eget Testimonium om ham til Biskoppens Approbation, og endelig skulde vedkommende aflægge og underskrive den paabudte Ed til Biskoppen. Thi maatte en Degn eller Substitut ikke antages

uden Ed efter Ritualet, maatte — hævdede Anchersen — langt mindre nogen indsættes til Hører i Skolerne eller videre avancere.

Paamindelsen var holdt i Almindelighed, men var i Virkeligheden rettet mod Falster og det varede da heller ikke længe, før han tog til Genmæle. Den 15. August 1738 henvendte han sig nemlig til Kongen med en dobbelt Klage over Anchersen. Det var ikke blot Spørgsmaalet om Hørernes Ansættelse, han vilde bestride Bispens Ret til at blande sig i, men ogsaa Anchersens Indgreb i Disciplenes Kortjeneste.

I Anledning af Domkirkens Istandsættelse havde Anchersen truffet en Række Bestemmelser om Gudstjenesterne under disse ekstraordinære Forhold og herunder benyttet Lejligheden til ogsaa at indskærpe Skoledisciplenes Pligter. Det var ikke saa helt lidt, der blev forlangt af Børnene. Naar det ringede til Skriftemaal Torsdag Formiddag Kl. 9, skulde den Hører, som var Hebdomadarius — dvs. havde Tilsyn den Uge —, være tilstede i Domkirken med sine Disciple og synge en »bevægelig Pønitense-Psalme« samt Slutningen af Litaniet, O, Du Guds Lam, for dem af Menigheden, som var samlede for at gaa til Alters. Om Lørdagen skulde de Hørere, som var Degne ved de to Bykirker, ligeledes indfinde sig med deres Disciple Kl. 9 og forrette samme Sangtjeneste, hvorefter Skriftemaalet skulde finde Sted. Med Hensyn til Sangen før og efter Froprædiken gjorde Biskoppen opmærksom paa, at den hidindtil ofte var blevet forsømt, men at den for Fremtiden nøje skulde passes af de Disciple, som fik ugentlige Kostpenge af Hospitalet. Den Discipel, som første Gang forsømte eller ikke var kommet inden Gudstjenesten begyndte, skulde miste sine Kostpenge for een Uge; den, som anden Gang var forsømmelig, skulde bøde med Fradrag af to Ugers Kost-

penge, men den, som begik Forseelsen for tredje Gang, skulde aldeles udelukkes fra at nyde Kostpenge mere og desuden alvorligt straffes af Rektor. Hvis det var Notarius selv, som var efterladende, skulde Rektor indsætte en mere duelig og flittig i hans Sted ligesom de ledige Kostpenge skulde tildeles andre, mere skikkelige og gudsfrygtige Disciple.

For at der kunde blive holdt god Skik og Orden blandt Skolebørnene, medens Gudstjenesten stod paa, skulde Rektor ogsaa sørge for, at alle Disciplene, baade af øverste og nederste Lektier, var forsamlede paa Skolen, inden det ringede anden Gang til Højmesse og Aftensang, til Onsdags- og til Fredagsprædiken. Her skulde de saa synge et Vers af en eller anden gudelig Salme og derpaa, fulgt af deres Lærere, parvis gaa lige fra Skolen over til Kirken, naar det ringede sammen tredje Gang. I Kirken skulde de blive staaende paa deres Pladser, indtil Præsten gik paa Prædikestolen, og derefter maatte de sætte sig i Stolene for med gudelig Andagt at give Agt paa Prædikenen. Notarius skulde føre nøje Opsyn med, at de opførte sig sømmeligt og andægtigt i Guds Hus, og straks melde til Rektor, hvis nogen forbrød sig, for at vedkommende kunde blive straffet efter Fortjeneste. Naar Prædikenen var endt, skulde de som sædvanligt gaa op i Koret, og naar Tjenesten var forbi, skulde de forlade Kirken i samme Orden som den, de kom i, og vende tilbage til Skolen. Men endnu havde de ikke fri, thi her skulde hver af Lærerne kortelig overhøre sine Disciple, dels for at være sikker paa, hvem af dem der havde været tilstede, dels for at undersøge, om de havde været flittige og andægtige Tilhørere og hvad de havde fattet og lært af Prædikenen. Derved vilde, mente Biskoppen, uden stor Møje Kærligheden til Gud og hans Ord blive forplantet og fæstet i de unges Hjerter.

Endelig skulde alle Disciple, som nød Kostpenge, hver Morgen og Aften opvarte den daglige Korsang i Kirken, medmindre de havde faaet Lov til at rejse bort. Den, der forsømte sin Pligt her, skulde første Gang have trukket 2 Skilling fra, anden Gang 4 Skilling, tredje Gang atter 4 Skilling og dertil have en Irettesættelse af Rektor, men gik det oftere paa, skulde han helt miste sine Kostpenge og en anden, flittig Discipel have dem. Notarius blev gjort interesseret i at føre et nøje Tilsyn hermed, idet han fik Mulktpengene, men var han efterladende i dette eller andet, skulde Rektor afsætte ham og straffe ham eksemplariter. To Gange om Ugen skulde Notarius desuden aflevere sin Liste over denne Kirketjeneste til Rektor.

Herimod henviste Falster dels til Christian den Tredjes Fundats for Ribe Skole, dels til Danske Lovs Bestemmelser, og han bad derfor Kongen beskytte sig og sine Efterfølgere mod at blive paalagt en Tvang »fremfor alle andre i Deres Kongelige Majestæts Riger og Stifter«.

Skrivelsen gik til Anchersens Erklæring og den 25. Oktober indsendte han en overordentlig skarp Redegørelse for sin Stilling til Sagerne. Han mindede her først om, at »Rektor var sat under det biskoppelige Embedes Gouvernement« og at han havde aflagt Ed paa at lyde Biskoppen efter Ritualet, men at Falster til Trods herfor viste »Opsætsighed, Foragt og trodsig Ulydighed«. Og hvad dernæst Korsangen angik, havde Biskoppen kun villet have den gamle Skik overholdt, hvad han nøjere dokumenterede ved forskellige indhentede Erklæringer; Korsangen var slet, Disciplene gik og spadserede i Koret og harzellerede, ofte blev de helt borte, saa at Præsten maatte gaa paa Prædikestolen uden Sang. De andre Rektorer havde fulgt Anchersens Monita, men Falster ikke, og hans Mangel paa Subordination og Lydighed mod sin Biskop hav-

de smittede Disciplene, ligesom Hørerne — i Tillid til deres Rektor — endnu ikke havde efterlevet Biskoppens Anordninger. Og med udførlige Henvisninger til Falsters egne Udtalelser om Forholdet mellem Biskoppens og Rektorenes Myndighed — fremsat i *Amoenitates Philologicae* (»Lærdoms Lystgaard«) — fandt Anchersen, at det var »ingen Under efter slige Principia, at Rector Falster hverken selv vil være hørig og lydig eller befale andre det«. Derimod levede Anchersen »i den allerunderdanigste Tanke, at de af mig gjorde og af Rector Falster paaankede Anordninger skal befindes at sigte til Guds Ære, Orden i Kirken og Skolen, samt Lydighed imod Øvrigheden, og derfor skal finde Eders Kongelige Mayestæts allernaadigste Approbation, og derimod at Rector Falsters Besværing over mine Anordninger og Monita er mig en meget fornærmelig og nærgaaende Sag«.

Det er blevet sagt, at hvor gerne man end vil stille sig paa Falsters Side i hele denne Strid, saa nødes man dog til at indrømme, at han har haft fuldstændig Uret, og Enden blev da ogsaa, at Kongen den 21. November 1738 paalagde ham og Hørerne i Et og Alt at følge Biskoppens Anordninger.

Samme Aar, ved Efteraars-Landemodet i Varde, tog Anchersen Spørgsmaalet om Almueundervisningen op igen. Hvor der ikke var oprettet kongelige Skoler, sagde han, skulde det paahvile Degnene at holde Skole, og han formanede dem at være flittige til at undervise. De maatte ikke lade Børnene sidde en eller flere Dage under Degnekonens eller »et af de fornemste Børns Information«, for det var for en stor Del Aarsagen til, at Sognemændene holdt deres Børn fra Skole. Børnene skulde lære noget og ikke spille Tiden eller gøre »Løbe-Laab« og andet Arbejde for Degnene. Dagen skulde begynde med, at der læstes et Kapitel i Det gamle Testamente,

og slutte med et Kapitel af Det nye Testamente, men det var ikke gjort med Læsningen alene, Indholdet skulde ogsaa indprentes de Unge, ligesom de skulde »holdes til gudelig Andagt og Morgen- og Aftenbønner«. Og for at sikre sig, at alt dette virkelig blev gennemført, paalagde Biskoppen Præsterne, at de i det mindste een Gang om Ugen besøgte Skolerne og førte Tilsyn med dem.

Den humane Indstilling overfor Ungdommen, som Anchersen havde lagt for Dagen i sin Fredericia-Tid, bevarede han stadig. Den 13. Januar 1736 var Konfirmationen blevet indført i Danmark og 14. Januar 1737, 2. Søndag efter Helligtrekonger, »blev den i Herrens Navn efter Hans Kongelig Majestæts allernaadigste Anordning holdet 1ste Gang i Vor Frue Kirke« i Ribe med Bispens Søn Johan Joachim som Nr. 1. Men det var forstaaeligt, at mange af Stiftets Præster ikke straks var klar over, hvorledes Undervisningen skulde lægges an ved denne nye Indretning. De var overdrevent nidkære ved Konfirmationsforberedelsen, saa at Biskoppen — ved Landemodet i Ribe 1740 — maatte tage Konfirmanderne i sin Beskyttelse og forbyde Præsterne at »traktere de Unges blide Sjæle med Hug og Slag«. I Begyndelsen var det dog ikke alle Præster, som tog saa ivrigt fat, ja ved Varde-Landemodet i Efteraaret 1737 maatte Anchersen endda meget kraftigt minde dem om at rette sig efter Kongens nye Paabud. Der var nemlig Præster, som paa egen Haand havde tilladt sig at holde eller undlade at holde Konfirmationen, men en saadan Selvraadighed kunde ikke taales og de skyldige blev derfor dømt til at betale Bøder for deres egenmægtige Adfærd. Kun paa Øerne vilde Biskoppen tillade, at der skete Afvigelser, fordi Konfirmationen her — paa Grund af Søfarten — ikke kunde holdes paa de fastsatte Tider, men Præsterne skulde i saa Til-

Ribe Domkirkes Indre

fælde overveje Sagen sammen med nogle af Menigheden og derefter stille Forslag om et andet, mere passende Tidspunkt, som Biskoppen saa vilde approbere.

Ved Landemoderne maatte Anchersen ogsaa ofte paa anden Maade formane Stiftets Præster, idet han direkte foreskrev dem, hvorledes de skulde forholde sig i deres Embedsførelse, og det er ikke uden Interesse at se, paa hvilke Punkter han ønskede Forbedringer. De karakteriserer baade ham og Gejstligheden.

Allerede ved hans første Ribe-Synode i 1732 handlede hans Monita næsten ene om Præsternes Forhold. Af mere intern Karakter var det Tilbud, han gjorde Gejstligheden om Optagelse i Enkekassen; ikke alle Præster var nemlig blevet Medlemmer heraf og andre havde fortabt deres Rettigheder ved at komme i Restance med deres Bidrag, men begge Parter fik nu Lejlighed til at indtræde inden næste Landemode. De øvrige Punkter angik derimod Præsternes Forhold i og overfor deres Menigheder. Det blev her indskærpet dem, at ved Altertjeneste og Prædiken skulde de møde i tilbørlig Præstedragt og Pibekrave. Det blev ogsaa paalagt dem, at de sparede paa deres Veltalenhed ved Barselkonernes Kirkegang. Den gamle Skik, at den gifte Kvinde, som var blevet Moder, holdt sig hjemme de første seks Uger og derefter om Søndagen begav sig med sit Følge til Guds Hus for at ofre og blive »indledet« i Menigheden af Præsten — denne Skik var endnu i fuldt Flor paa Landet. Men det vidner om Anchersens Betænksomhed, at han forlangte, at Præsterne, naar de gik ned ved Kirkedøren og modtog Kirkegangskonen med en Tale, afholdt sig fra al Vidtløftighed. De maatte huske paa, sagde han, at hendes Kræfter var »faa og tynde«, saa at hun ikke kunde taale at staa ret længe, tilmed, som det ofte

skete, i Træk, Vind og Kulde. Ogsaa ved de hjemmedøbte Børns Fremstilling i Kirken skulde Præsterne »uden al Harangue« holde sig til Rituallet. Og endelig indskærpede han dem, at de ikke maatte lade besovede Kvindfolk staa aabenbar Skrifte, førend de havde gjort Barsel, thi det var nemlig sket, at nogle, som havde udstaaet denne Kirkens Disciplin, i Virkeligheden slet ikke havde lavet til Barsel, medens andre — og det var endda forekommet oftere — i Kirken havde udlagt en falsk Barnefader og først ved selve Fødselen angivet den rigtige. Ved en senere Synode (i Ribe 1737) kom han atter ind paa denne Side af Kirkens Myndighed og bød her Præsterne fare med Lempe. Mange, som skulde afløses, betragtede det mere »som en uafvidskelig Skam« end som et Naademiddel, og Præsterne skulde derfor prøve paa at modvirke denne vrang Opfattelse. Tillige skulde de i saadanne Tilfælde afholde sig fra altfor stærke og altfor personlige Talemaader og undgaa at prostituere vedkommende og gøre dem »til et Vidunder for Menigheden«.

Ogsaa paa andre Omraader synes Præsterne at have trængt til Formaninger og Afdæmpning, ja selv Provsterne maatte have deres Tilhold. Ved det første Synode, Anchersen deltog i, havde Stiftamtmanden fundet Anledning til, da flere Provster var udeblevet, at minde dem om deres Pligt til at møde og gjort opmærksom paa, at de i modsat Fald vilde blive mulkteret. Af og til kunde de dog have lovligt Forfald, som ved Efteraars-Landemodet i Varde 1732 hvor flere ikke kunde komme frem paa Grund af de oversvømmede Veje, men denne Undskyldning kunde ikke bruges, da Biskoppen i Oktober 1735 atter holdt Synode i samme By. Han klagede her stærkt over, at adskillige Provster nu ogsaa var blevet borte og sagde dem, at for Fremtiden vilde han ikke vise Skaansel, men

strengt kræve de 4 Rigsdaler betalt, som var Taksten for Udeblivelse.

Men var Provsterne saaledes, undrer det heller ikke, at Præsterne maatte have adskillige Paamindelser om at passe deres Embeder mere omhyggeligt. Sikkert gjaldt disse Monita ikke alle Stiftets Gejstlige, men det maa dog have drejet sig om mere end nogle enkelte, siden Biskoppen gav sine Formaninger en saa almindelig Adresse.

Allerede i 1732 maatte Anchersen tilholde Præsterne ikke blot at de mødte i Kirken i »tilbørlig Præstedragt«, men ogsaa at de tilsaa Menigheden ved flittige Husbesøg, og senere (1737), at de ikke betraadte Prædikestolen uden at være sømmeligt forberedt. Endnu mere uforsvarligt overfor Sognene var dog det Forhold, at adskillige Sjælesørgere havde forlangt Tilladelse til at rejse til København under Paaskud af højfor nødne Forretninger og derefter var blevet borte i Fjerdingaar, halve Aar og derover, skønt de hverken var blevet kaldede til at prædike i Hovedstaden eller — stævnedes for Højesteret. Da denne Uskik havde grebet om sig, forlangte Anchersen derfor i 1738, at Præster, som for Fremtiden vilde søge om Lov til at rejse, skulde angive Grunden til deres Rejse og hvor længe de regnede med at være fraværende fra deres Embede.

Aaret efter maatte Biskoppen atter henstille til Præsterne og Kapellanerne, at de var flittige, og denne Gang gjaldt det den Katekisation, som var blevet indrettet i Stedet for de forskellige nu nedlagte Gudstjenester (Froprædiken, Tolvprædiken, Onsdagsprædiken). Men alvorligere var det ved Ribe-Landemødet i 1740, da Anchersen maatte gribe ind mod en aldeles usømmelig Optræden af nogle af Stiftets Præster. De havde af egen Myndighed understaaet sig i at vise Folk bort fra Skriftestolen og i de fleste Tilfælde ladet sig forlede hertil

af »private Affekter«, idet de enten for egen Interesses Skyld havde yppet Processer med deres Sognefolk eller af andre Grunde vilde hævne sig paa dem. Enkelte af disse Sager var dog blevet andraget for Kongen og var blevet straffet af ham, saa Biskoppen stod meget stærkt, da han ganske forbød sligt. En Præst maatte ikke holde nogen fra Skriftestolen eller Alterets Sakramente, med mindre han i Forvejen havde indberettet Sagen med klare Beviser for sin Provst, som igen skulde sende den videre til Bispen.

Helt fredelig virker derimod en anden Sag, ogsaa om et Modsætningsforhold mellem en Præst og hans Menighed, som fandt sin Afgørelse ved samme Synode. Her var det — interessant og karakteristisk nok — Sognemændene (i Guldager), der havde indsendt en Memorial om deres Sognepræst, og Anchersen lod ham derfor indkalde for at faa Parterne forligt. Præsten lovede da her, at han vilde gøre sig sin yderste Flid, naar han stod paa Prædikestolen, for at Menigheden kunde blive fornøjet med hans Stemme, og Provsten, som om seks Uger skulde paa Visitats i Kirken, vilde saa indberette, hvorledes Resultatet var blevet i Mellemtiden. Ved Landemodet i Varde om Efteraaret kunde han heldigvis melde, at Menigheden, ved hans Besøg i Guldager Kirke, nu havde erklæret sig tilfreds med Hr. Johan Krag's Prædiken og at Tilstanden dér i det hele taget, det gjaldt navnlig Ungdommens Kundskaber, kunde betegnes som ønskelig.

Om Anchersens personlige Forhold indeholder Landemodemodet ogsaa et Par Oplysninger. Paa Ribe-Synoden i 1738 omtalte han, at et ugudeligt Menneske havde indgivet en haard og usandfærdig Angivelse mod ham til Kirkeinspektionskollegiet, som havde sendt ham en Kopi af den anonyme Skrivelse. Senere havde Angiveren frivilligt navngivet sig ved An-

chersens Visitats og Nærværelse i Provsten Magister Peder Storms Hus i Egtved og denne skriftlige Tilstaaelse fra Hr. Claus Haagen i Grindsted lod Biskoppen nu oplæse paa Landemodet; han vilde nemlig gerne høre Provsternes Mening om Sagen, inden han — til sin Honnørs Konservation — androg den for Hans Majestæt Kongen. Men hvis han ogsaa ved denne Lejlighed lod den anonyme Klage meddele i sin Helhed, har han unægtelig spillet dristigt Spil, thi den angreb ham ikke blot for hans Embedsførelse, men talte ogsaa aabenlyst om hans mest saarbare Punkt, hans fortvivlede Økonomi.

Aarsagen til Klagen var »den højst forargelige og til Guds største Vanære vidt omædende Trætte mellem Præsten af Lydom og Nebel og hans til Stedet havende Kapellan«, hvis Opførsel paa Herredstinget havde været saa grov, at Dommeren »for deres ublu Skændens Skyld har maattet udvise dem begge af Tinget, og deres Menigheder frugtede saa meget derved, at ingen Prædiken den 9. Februar er sket uden ved Degnen, der læste i en gammel Huspostil i begge Sogne«. Under det friske Indtryk af denne Forargelse blev Klagen den 12. Februar 1738 sendt med Posten fra Varde til København, idet Anonymen henstillede til Kirkeinspektionskollegiet at søge Trætten dæmpet. Biskoppen kunde nemlig ikke, skønt han havde prøvet derpaa, men det hang — efter Klagerens Mening — sammen med, at Kapellanen var blevet Sognepræsten paatvunget af Bispen selv »af Aarsag at samme Medtjener ved Gave eller Laan, som kan være hvilket det skal, har forstrakt Biskop Anchersen 200 Rigsdaler, og er herved hans Oprejsning for Lejermaal ogsaa fortiet«. Hvis Kollegiet vilde sørge for Guds Kirke, fortsatte Klagen, »saa beforders Biskoppen til andet Sted og Stift, hvor han ikke af Credit er forbunden saa mange Proprietarier, Provster, Præster og de fattiges

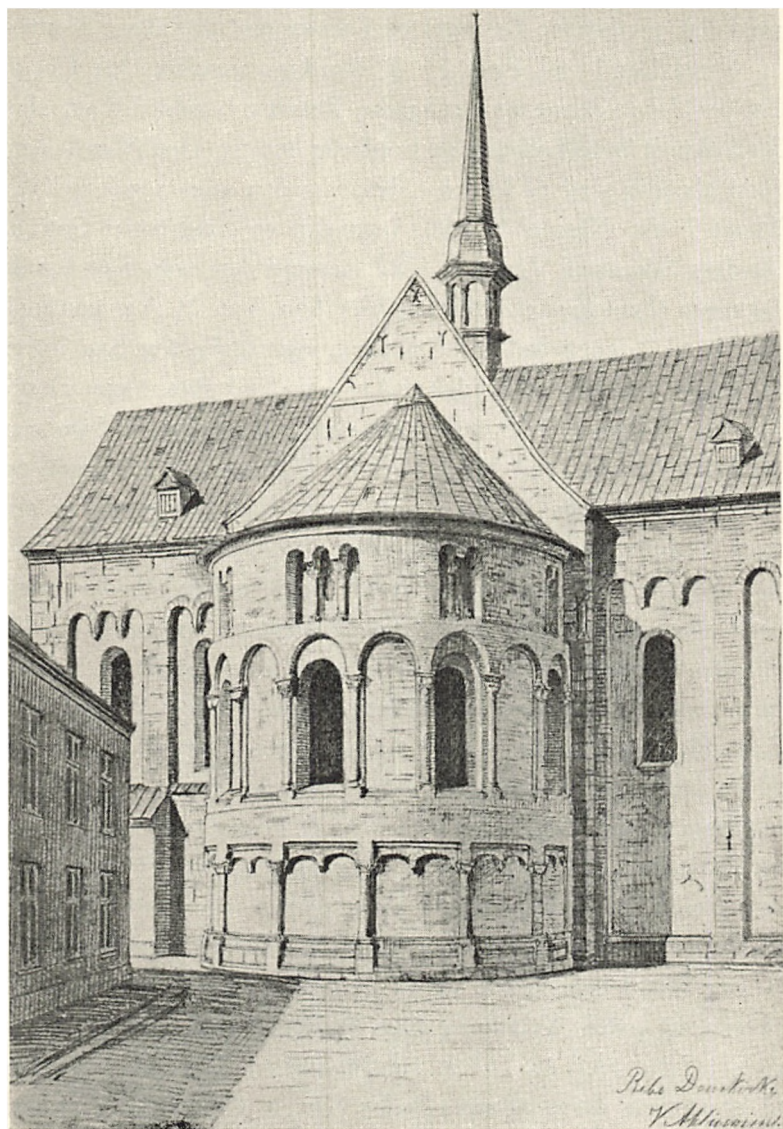
Forstandere, som nu her i Stiftet, at understøtte Uretfærdighed og styrte Retfærdighed, hvorved Synd og Ondskab mere til-tager end aftager«.

Kun et Fjerdingaar efter, den 9. Maj 1738, foretog Klageren imidlertid — samtidig med at han navngav sig — et fuldstændigt Tilbagetog. »Jeg elendige Mand og Menneske«, skrev han, »finder ingen Rolighed paa Jorden for min bedrøvede Samvittighed over en haard Angivelse, som jeg over Dem, som min foresatte Øvrighed, har ladet indløbe; og som samme mit Angivende endnu aldrig er bekendt af mig for noget Men-neske, ja end ikke for min egen Hustru, saa vil jeg for at skaffe min bedrøvede Samvittighed Rolighed, og ved egen Tilstaaelse forhaabe Straffen formildet, bekende, at jeg samme mit Indgivende har udi Forblindelse forøvet«. Han havde un-dertegnet sin Klage med »nogle Bogstaver i et Træk hos hver-andre«, men ikke, hvad man aabenbart havde ham mistænkt for, »skrevet i nogen vis Mands Navn«. Nok saa meget som af Hensynet til sin bedrøvede Samvittighed har Claus Haagen dog vist været ledet af Ønsket om at afvende de meget ube-hagelige Følger for ham selv og hans timelige Velfærd, som Anchersen formentlig har stillet ham i Udsigt; i hvert Fald er det disse Strenge, han — indtil det ynkelige — især slaar paa. »Højædle Hr. Biskop«, beder han, »brug ikke den Magt med mig, Loven i saa Maader giver Dem Anledning til«, men »bed for mig hos vores allernaadigste Konge, at Dommen over mig maatte formildes og Hans Majestæt for Jesu dyre Døds Skyld vil i Naade spare mig, at denne min Forseelse, som for min egen dyre Sjæls Skyld at frelse velvilligen og fri-villigen tilstaaes, maatte nogenlunde i mild Dom henfalde, og at Deres egen højtformaaende Forbøn for mig hos Hans Maje-stæt, vor allernaadigste Konge, kunde udvirke saa meget for

mig, at Dommen over mig maatte blive i Mildhed, og denne min Forseelse ved Landemodet afbedes ved en tilstrækkelig Afbigt og Mulkt til de fattige Enker her i Stiftet. Højædle, højærværdige Hr. Biskop! bed endnu for mig og med mig hos vores allernaadigste Konge, at jeg maatte beholde Brødet, da lover jeg aldrig at gøre saadanne eller andre grove Forseelser«, sluttede han.

Ved Landemodet i Varde i Efteraaret 1740 — det sidste, Anchersen holdt før sin Død — kom der endelig en Formaning af stærkere personlig Karakter. Han havde paa det Tidspunkt allerede været syg i over et Aar og havde, Dagen før han begav sig til Varde, ladet Apotheker Osterman i Ribe udstyre sit Rejse-Apothek. Sikkert har Tanken om den nærforestaende Afslutning spillet en Rolle, men ogsaa hans orthodoxe Sindelag har nok ledet ham her, da han fremsatte sit Afskedsønske. Biskop Hans Tausen havde, sagde han, medens han var Præst ved Sanct Nicolai Kirke i København »forfærdiget vor Trosbekendelse i en Psalme, som til en Erindring synges i alle vore Ligfærd og som siden stedse synges i bemeldte Sanct Nicolai Kirke«, og da »samme Troens Artiklers Ord var saa kraftigt udførte i denne Psalme«, burde den, efter hans Mening, herefter ogsaa synges hver Søndag overalt i Ribe Stift, navnlig da »den dyre Guds Mand« vel havde fortjent det til en Amindelse hos Guds Menighed.

Som Orthodoxisiens svorne Mand var Anchersen ikke persona grata ved Christian den Sjettes pietistiske Hof, og der var derfor intet mærkeligt i, at man skaffede sig af med ham ved at udnævne ham til Biskop i Ribe, men det virker højst besynderligt, at han fik sin Virksomhed netop i den Egn, hvor Pietismen spillede saa stor en Rolle. Og han var da ogsaa

Ribe Domkirkes Kor-Parti

knap nok kommet til Sæde paa Bispestolen, før han fik Føling med den pietistiske Bevægelses Førstemand paa disse Kanter.

Vestjylland var, siger H. F. Rørdam, vistnok den Del af Landet, hvor denne nye religiøse Retning baade tidligst slog Rod blandt Befolkningen og holdt sig længst. Den Mand, som først alvorlig slog til Lyd for den, var den unge sønderjydske Præst Peder Nissen Wedel, forøvrigt en Sønnensøns Søn af Anders Sørensen Vedel. I 1722, samme Aar som han havde taget sin theologiske Attestats, blev han, kun 24 Aar gammel, kaldet til Sognepræst for Stauning, og straks tog han ivrigt fat paa at vække det aandelige Liv her. Ved sine meget alvorlige og skarpe Prædikener, ved sine indtrængende Samtaler med den enkelte, ved Møder om Hverdagen ude i Sognet, og ved Ungdommens Undervisning, som han bekostede af sin egen Lomme, søgte han at paavirke sin Menighed. »De Vakte« sluttede sig sammen og holdt opbyggelige Møder, men forskellige Rygter om disse Sammenkomster og maaske ikke mindre Nabopræsternes Fortrydelighed over, at deres Sognebørn søgte udensogns og hellere hørte Pastor Wedel end dem, fik Provsten til at tage sig af Sagen. Det udviklede sig til en langvarig Pennefejde, hvori Biskop Thura ogsaa blev inddraget, men den endte dog med et Forlig mellem Præsten og Provsten ved Provsteretten i Hanning Kirke i Marts 1727, og Wedel synes derefter at have fortsat sin Gerning uforstyrret. Fire Aar senere blev Sagen imidlertid atter taget op. Bevægelsen havde bredt sig til de omliggende Sogne, især til Skjern, og i den Anledning kom Stedets Præst, Just Hammerich, i Strid med en Del af sin Menighed. Han fik Provsten til at stævne disse »Særsindede« for en Provsteret i Skjern Kirke en Hverdag Morgen Kl. 8 i Foraaret 1731. Som Hovedmand — »primipilus« — havde Præsten udpeget Michel Pe-

dersen, boende i Knude, og det, man bebrejdede ham, var, at han førte »en sær Lærdom, som aldeles ikke kommer overens med den hellige Skrift og den uforandrede augsburgske Bekendelse, hvortil han og, tværtimod Forordningen af 2. Oktober 1708, fordristede sig til at holde sine egne Forsamlinger og Samkvem med andre, som han har overtalt til at lade sig undervise af ham«. Men ikke nok hermed, han »taler ilde paa sin Sognepræsts Lærdom, sigende, at der har ikke mange fundet Baade ved den, og derfor raader andre til at forføje sig nu og da til et andet Sogn, hvor de kan finde Baade, som han og selv ofte begiver sig til et fremmed Sogn, ler og har usømmelige Lader, naar Guds Ords Tjeneste forrettes i Skjern Kirke, retfærdiggør sig selv, idet han siger sig fri fra gørlig Synd og fordømmer andre, som ikke er af samme Sind, og vil indbilde gode Kristne, at de har ingen Nytte af deres Bønner, Kirke- og Altergang, ja taler derom med ublu Ord, som ikke burde høres blandt Kristne, indsniger sig her og der i Husene og vil trænge sig paa kristelige og skikkelige Folk med Lærdom om Vejen til Salighed med videre usømmelig og forargelig Tale, andre til Anstød og billig Paaklage«. To »unge Karle«, Jens Madsen, tjenende i Lakjær, og Jens Mikkelsen i Vester Smegaard, var ogsaa »nidkære for at undervise Folk om den rette Vej — som de kaldte det — til Saligheden, som bemeldte deres Sognepræst efter deres Sigende ikke har lært dem«, og desuden søgte disse tre sammen med fjorten andre navngivne af Skjern Menighed jævnlig udensogns og deltog i »hemmelige, forbudne Conventer«. Forgæves havde Sognepræsten advaret dem en Søndag efter Tjenesten, da han paa Kirkegulvet holdt en Tale til de »Særsindede« om deres Vildfarelser og formanede dem til kun at drage til et andet Sogn, naar de var budne til Bryllup, Barsel eller Be-

gravelse. Det hjalp intet. Skærtorsdag spurgte han dem om Sagen, men de gav ham »studsigt og haardt Svar« og gik Langfredag atter til det andet Sogn. Saa var hans Taalmodighed ude og han paakaldte nu Provstens Hjælp. Ved Provsteretten mødte ikke blot de sytten »Særsindede«, men ogsaa »samtlige de øvrige Skjern Sogns Beboere med deres Børn, Tyende og Husfolk«, og Præsten gik nu haardt frem, navnlig mod Michel Nielsen. Ikke mindre end 45 Spørgsmaal maatte han svare paa, og selvom en Del af, hvad han havde sagt, var blevet misforstaaet, vilde han ikke fragaa sine stærke Ord mod Præsten; »det hele Sogn tror paa Præsten, men Præsten tror paa Fanden«, var et af dem. Provsten og Præsten hersede nu saa længe med disse »Fanaticis«, at de lovede at holde sig fra Forsamlingerne baade i og udenfor Sognet, men Michel Knude lod imidlertid ikke »det onde og slemme Væsen fare«. Han gik stadig rundt i Folks Huse og spurgte, »om de ikke endnu vilde omvende sig«, og han blev derfor stævnet for en ny Provsteret i September 1731. Han vilde dog ikke bøje sig, og Sagen maatte derfor indankes for Biskoppen, det vil sige for Matthias Anchersen, som nu havde afløst Thura. Provst Allerup skrev den 10. November 1731 til Anchersen og beklagede, at »den allerførste Gang jeg giver mig den Ære at skrive Dem til, jeg da skal møde Dem med slig viderværdig Materie«, men han maatte paa »egne og mine elskelige Medbrøders Vegne allerydmygst og indstændigst bede om tilstrækkelig Satisfaction, ej af Had til Michel Knude, nej ingenlunde (Gud er Vidne), men andre til Eksempel, at deslige sindede maa vide, hvad det er at skamfere ærlige og skikkelige Præstemænd og kaste dem en Skandflikke paa«. Værd at bemærke er, at Provsten ikke alene rekommanderede Sagen til Anchersens »skarpsindige Eftertænksomhed«, men ogsaa regnede

med, ja følte sig »vis forsikret om, at Deres Højærværdigheds egen Zele ej andet vil tillade, end at bemeldte Mand bliver saa exemplariter anset, at hans Adhærenter og andre Ligesindede kan se ved; thi det Væsen, som en Gangræna, æder vidt og bredt omkring sig, Ordet og Ordets Tjenere til Foragt«. Det er tydeligt, at det her er den orthodoxe Provst, der taler til den orthodoxe Bisp.

Nogle Dagene senere mødte da Michel Knude og Sognepræsten i Ribe Bispegaard, og Resultatet blev nu et Forlig, hvorved Lægmanden maatte give tabt og frafalde alle sine Klager. Og da han ydermere erklærede, at hans Sognepræst var en »hæderlig og velegnet Præstemand«, og lovede ham, at han ikke oftere skulde faa Anledning til Fortrydelse, kunde den gejstlige Embedsmand som fuldstændig Sejrherr ogsaa paa sin Side tilgive ham alt, hvad han »af Skrøbelighed havde forset sig i mod ham«.

At Sagen fik denne Udgang, skyldtes utvivlsomt den nye Biskops kraftfulde Personlighed, som her nok har haft let Spil overfor den jævne Mand fra Landet. Men Anchersen lod sig ikke nøje med at have været en Slags Opmand i Striden mod den folkelige Pietisme, hans orthodoxe Standpunkt fik ham ogsaa til at gribe aktivt ind overfor det pietistiske Præsteskab. Paa Varde-Synoden i Oktober 1733 rettede han en Advarsel i Anledning af den Allarm, som »to urolige Hoveder i København havde yppet i denne Sommer angaaende den hellige Absolution i Skriftestolen« — det drejede sig, som man vil vide, om de to kendte pietistiske Præster, Enevold Ewald ved Vajsenhuset og Peter Nicolai Holst ved Trinitatis — og han opfordrede derfor Provsterne i sit Stift til at føre et nøje Tilsyn med Præsterne, Studenter og andre Gejstlige, at de ikke forfaldt til noget lignende. Men, det hjalp altsam-

men ikke overfor det pietistiske Røre, og i de følgende Aar blev Rollerne endda byttet om, saa at det nu var Anchersen selv, der blev den angrebne Part.

Samtidig med at han i Oktober 1731 havde indtaget den højeste Plads i det kirkelige Ribe, var nemlig ogsaa sket en Nybesættelse paa en af de laveste, da Elieser Beyerholm blev udnævnt til Froprædikens- og Hospitals-Præst. Større Mod-sætninger kunde daarligt findes indenfor den samme Kirke, vidt forskellige som de to Mænd var i Alder, Rang, Uddan-nelse og Sindelag, og snart blussede Striden da ogsaa op mellem dem.

I Sommeren 1735 havde flere af Skolens Hørere været ovre i København, og da de kom hjem, »betagne og befængte med adskillige nye Tanker, begyndte de i deres Prædikener at lade dem forlyde dermed«. To Gange maatte Anchersen formane dem til at afholde sig fra at bruge disse »usædvanlige og utilladelige Talemaader i deres Prædikener, Tilhørerne til stør-ste Anstødelighed«, men Beyerholm ophidsede dem igen til at fortsætte paa Trods af Biskoppen. Og saa tabte Anchersen Taalmodigheden. Selv fortæller han ganske kort herom, at da de blev ved med at fremture i deres »Urimeligheder« og ikke agtede paa hans private Tilrettevisninger, benyttede han en Ordinations-Tale til offentligt at foreholde dem »Methodum docendi«. Prædikenen, sagde han, skulde være »tydelig, klar, enfoldig, forstandig, haandgribelig etc.« og ikke anvende »usædvanlige Expressioner« — han tænkte her paa Pietisternes Brug af tyske Gloser som »Buszkampf« o. s. v. — da »vores Kirke aldeles havde ligesaa kraftige Ord i vort Fædre-ne-Maal, som hver Mand forstod og var vant til«. Det tjener ham til Ære, at han ønskede »at blive ved de gamle og vor danske Kirke bevante Ord«, og det turde være betime-

ligt at fremdrage og fastholde just dette Træk som Modvægt til det Billede, Beyerholm tegner af ham. I en ordrig »Relation om det, som imellem Biskop Anchersen og ham havde tildraget sig«, faar vi Sagen at se fra Beyerholms Ståde, men det maa straks betones, at noget uvildigt Vidne er han ikke. Baade var han jo direkte Part i Sagen og Skrivelsen selv var et Forsvarsskrift, vistnok rettet til Slotspræsten ved Frederiksborg, Erik Pontoppidan, og i hvert Fald tydeligt ment som et Forsøg paa at afbøde Virkningen af Anchersens Trusel om at forfølge Sagen. Helt loyal og korrekt kan denne Underhaands-Meddelelse derfor ikke siges at være, og dens absolutte Værdi maa af samme Grund nedskrives tilsvarende.

Efter Beyerholms Fremstilling havde Anchersen da i lang Tid i næsten alle sine Prædikener og Ordinations-Taler med Heftighed angrebet »de arme saakaldede Pietister«, men da »Guds Rige nu begyndte lidet at gaa op her paa Stedet, idet ikke alene alle fem Colleger her ved Skolen gav Sandheden Vidnesbyrd baade i Levned og i Lærdom, men ogsaa en og anden af Byen begyndte at blive noget spørgende og se lidet op af den forrige Vandrings Mørkhed«, satte han hele sin Magt ind mod disse »nye og farlige Ting«. I den førnævnte Ordinations-Tale, Fredag den 30. September 1735, hævdede Biskoppen med Kraft sit orthodoxe Standpunkt — af Beyerholm karakteriseret som »at føre Menneskene i god Ro, Fred og Sikkerhed og at forsvare og haandhæve den gamle lunkne Kristendom« — og sagde, at Pietisterne raabte: Allarm, Allarm, hvor der ingen Fare var paa Færde, lagde Stød for de skrøbelige i Troen og forvirrede de enfoldiges Samvittighed. Navnlig ivrede han, som nævnt, mod deres Slagord, Buszkampf og Helvede, og da Hørerens Matthias Worm Seerup havde talt Dagen før — i Stedet for sin Fader, Stiftsprovsten — og

her fordømt Dansen, hævdede Anchersen ud fra Skriften, at den ikke var nogen Synd. Ogsaa den pietistiske Opfattelse af »den naturlige Tilstand« var han meget bister paa, og endelig vendte han sig mod Skolens Hørere, som han sammenlignede med »det Dyr i Aabenbaringen, som stod op og talede bespottelige Ting«. »Ja, sagde han, snart staar een Pharisaer op, og snart en anden, og hænger Hovedet paa den Side, en anden paa en anden Side; her kommer nogle Grønskollinger frem, som næppe er krøbne ud af Skolen«. At Beyerholm sad og hørte paa dette og alt andet »med megen Vemodighed«, kan naturligvis ikke undre, og han besluttede ogsaa enten skriftligt eller mundtligt at forestille for Bispen, hvor megen Forargelse denne Tale vakte og hvor ugrundet den var. Men allerede den følgende Søndag (den 2. Oktober) fik han Lejlighed til det, da Anchersen var til Stede ved Beyerholms Froprædiken. Ud fra Teksten (Psalme 119, 26) skildrede Beyerholm nu de falske Profeter, som ikke alene giver Menneskene forargelige Eksempler, men ogsaa ved deres Lærdom kuldkaster en sand Omvendelse og Hjertets Forandring. De »syrer Puder under Menneskenes Arme«, de giver Frihed til allehaande syndige Ting, som de kalder sømmelige Lystigheder, de forsvarer saadanne Ting, der er stridige med den sande Christendom, saadanne Ting, som de Troende finder at være Satans Rov-Fugle, der dæmper det aandelige Liv, der river Gud fra Sjælen og Sjælen fra Gud. Ve saadanne Lærere«.

Den næste Dag kom Bispens Svar. Han lod »det hæderlige Præsteskab her i Byen« sammenkalde til Bispegaarden og befalede Beyerholm at tage sin Prædiken med, men det skete nu ikke, da han ikke havde skrevet den. Anchersen gik ham derefter paa Klingen og vilde vide, hvem han havde sig-

من انقطع الي الله كفاة الله لك مؤنة ومن انقطع الي الدنيا
 في الله اليها : *Quicumq; soli Deo adheret, ei Deus omnia*
quae ad vitam necessaria sunt, abunde largitur; qui vero mundo
haec unica adheret, cum mundo relinquit Deus.

Kraft: D. VIII. Febr.
 N:o MCCXXVIII.

Dilectissimum suum Consanguineum, genuinum Esculapii Felibium, non infecto hoc Micham-medio (ut in Tradit. VII. N:o. est) apothegmate vaticatum ad ceteros Mudas dimittit, praepraesque apprecatus
 M. H. Orschu

Biskop Matthias Anchersens Haandskrift i Dr. Ancher Anchersens Stambog

tet til, og omsider svarede Beyerholm efter flere Udflugter:
 »Nu velan da, saa hører nu til og mærker, hvad jeg vil sige:
 Jer har jeg ment, Jeres Højærværdighed, I er den Mand, som
 iblandt andre er bleven sigtet til med min Tale; I er af dem,
 som fører Folk paa den brede Vej, og det har I gjort i Jeres
 seneste Ordinations-Tale«. Og derpaa gennemgik han saa
 meget af Talen, som Bispnen gav ham Tid til, men saa blev
 Anchersen »forbitret, begyndte at sværge og bande« og sagde,
 at enten skulde han eller Beyerholm »trække Kjolen ud«. Da
 Beyerholm hørte »hans Eder, blev han bevæget i Aanden og
 sagde: Bort med den Sværgeren, Jeres Højærværdighed, det kan
 jeg ikke taale at høre paa, det er Skam at høre paa, at en
 Biskop saaledes misbruger sin Tunge«. Og Anchersen ripos-
 terede: »Se, hvorledes man skal lade sig tale til af saadant
 et lumpent Creatur«, hvorpaa Beyerholm da tav stille og
 Bispnen tog fat paa at gennemgaa, hvad han havde noteret sig
 af Beyerholms Udtalelser. Beyerholm bestred dog de enkelte

Punkter og endte med atter at tale direkte til Bispen: »I har Bogstav nok, udvortes Kundskab nok, læst nok, hørt nok, men I har ikke Livet i Christo. Jeg har al Respekt og Kærlighed for Eder, Jeres Højærværdighed, saasom der er og det, som jeg æstimerer hos Eder, men eet fejler Jer, I skal omvende Eder til Gud. O hvor skulde da alle gode i Landet glæde sig, naar de kunde høre, at Biskop Anchersen var af en Sandheds Forfølger bleven en Sandheds Forsvarer«. Og Beyerholm slutter sin Redegørelse for, hvad han mente, der var sket ved dette Sammenstød, med at sige, at »saadanne og deslige Ord gav Guds Aand mig Naade til at tale til ham; jeg har ikke skjældet, ikke brugt uhøviske Ord, men jeg har talt Livsens Ord i Kraft, saa jeg haaber, at Guds Villie er bleven aabenbaret paa hans Samvittighed. Derpaa gik vi da hjem«.

Men dermed var Sagen ikke endt. Dagen efter rejste Biskoppen til Landemodet i Varde, og da han her mødtes med Stiftamtmand Gabell, klagede han til ham over den genstridige Præst og fik Gabells Tilsagn om, at han vilde tale med Beyerholm, saasomt han kom til Ribe. Det skete et Par Dage senere, og efter at Gabell »med megen Sagtmodighed og Taalmod« havde hørt paa Beyerholm, bad han ham forlige sig med Bispen, hvad han ogsaa lovede. Snart efter gik Beyerholm derfor hen til Biskop Anchersen og talte med ham i Enrum om Sagen. Det gjorde ham ondt at høre, at Bispen var vred paa ham, og han bad ham om Forladelse, hvis han havde »talt noget for haardt til ham og ikke brugt den skyldige Ærbødighed«. Anchersen svarede hertil »meget venlig og høflig«, at det, der angik ham selv, vilde han gerne glemme, men det, der var sagt om ham som falsk Lærer, kunde ikke afgøres med en mundtlig Erklæring. Han bad derfor Beyerholm »sæt-

te noget skriftligt op«, som kunde læses op for Byens Præsteskab den næste Dag, og det lovede han. I en lang Redegørelse tog Beyerholm nu sine Ord i sig; at han i sin Prædiken skulde have tænkt paa Biskoppen som en af de falske Lærere, var »noget pludselig udløben ham af Munden, thi han burde ikke have den Formodning, om Hans Højærværdighed, at han førte Mennesker fra den snævre paa den brede Vej«; at der i den paafølgende Discours »uforvarende var udløben ham adskillige Ord og Talemaader og at han havde brugt adskillige Gebærder, som kunde synes at stride mod den Ydmyghed og Ærbødighed, han var Biskoppen skyldig«, tilstod han ogsaa, og han bad endelig om, at »Kærlighed og Sagtmodighed maatte være hans Ords bedste Fortolkere«. Anchersen var imidlertid langt fra tilfreds med denne Formulering og forelagde nu en »Afbedelses-Concept«, som han vilde have Beyerholm til at underskrive, men til Trods for, at Biskoppen »bemøjede sig med allehaande venlige Ord at overtale ham dertil«, vilde Beyerholm dog ikke sætte sit Navn derunder; »før skulde jeg lade Hovedet hugge af mig«. Og da Anchersen ikke kunde komme videre med ham, endte det med, at Biskoppen erklærede, at han saa blev nødt til at søge sin Regres ved Lands Lov og Ret, hvorefter Parterne skiltes.

Dette skete den 14. Oktober 1735, og den 18. November skrev Beyerholm sin Redegørelse, som han sluttede med at sige, at »siden er ikke det ringeste passeret i Sagen, saa jeg haaber, han (Biskoppen) sidder vel stille; thi har jeg talet uret, saa er han jo pligtig efter min indgivne Erklæring at forlade mig det; har jeg talet ret, saa bliver det vel bedst, han tier«. Nogen Retssag synes der ikke at være kommet ud af det, og den 12. November 1737 blev Beyerholm udnævnt til Sognepræst ved Vor Frue Kirke i Aarhus.

Men blev Anchersen paa denne Maade kvit for een Pietist, fik han ved samme Tid en anden i Stedet, dog af en mildere Observans. Da Embedet som Stiftsprovst nemlig blev ledig ved Søren Seerups Død i 1736, havde Kongen først givet Kaldet til Anden Kapellan ved Vor Frue Kirke i København, Andreas Bredenberg, sikkert for at faa ham — ligesom Anchersen — væk fra Hovedstaden, men da Hofpræst Bluhme erfarede det, gjorde han Kongen opmærksom paa, at »der var mange gode Bevægelser i Ribe baade blandt Lærerne (d. v. s. Præsterne) og Tilhørerne, som let kunde blive forstyrrede, naar en saa stor Kættermager, som Bredenberg var, kom derhen, især da ogsaa Biskop Anchersen selv var en Fjende af alt det gode«. Og ved sin hurtige Indgriben fik Bluhme virkelig forpurret Udnævnelsen af denne Pietismens Modstander, og i Stedet for blev Broder Brorson, Præst i Mjolden og kendt som Tilhænger af Pietismen, den 17. August 1736 kaldet til Stiftsprovst i Ribe og indsat Mikkelsdag af Biskop Anchersen. Hans Ophold her blev imidlertid kun af kort Varighed, da han allerede den 26. Juli 1737 blev forfremmet til Biskop i Aalborg, samtidig med at Hans Adolf Brorson fik hans tidligere Embede. 13. Søndag efter Trinitatis (15. September) 1737 blev den nye Stiftsprovst indsat af Biskop Anchersen, og kun et Par Maaneder senere tilfaldt det ham i denne Stilling at holde Indlednings-Talen ved Broderens Bispevielse. Egentlig skulde den være forettet i Københavns Vor Frue Kirke, men da Sjællands Biskop blev syg og døde, blev det overdraget Biskop Anchersen at foretage Ordinationen i Ribe Domkirke, og her fandt da den sjældne Begivenhed Sted Søndag den 10. November 1737.

Begge Brødrene havde altsaa modtaget deres høje Værdigheder ved Anchersens Haand, men der foreligger intet om, at

Stiftsprovst Broder Brorson

deres Forhold til ham har været præget af nogen Hjertelighed eller Fortrolighed. Paa den anden Side er der heller ikke noget om, at det er kommet til Sammenstød, selvom de var lige saa afgjorte Pietister som han var orthodox, og det synes derfor, at de kun har haft den uundgaaelige Embeds-Forbindelse med hinanden.

Venligt var derimod Forholdet til Peder Terpager, med hvem Anchersen havde meget fælles. Begge var det grundlærde Folk, begge stod de paa Orthodoxsiens Stade, begge havde de en varm Følelse for det danske Sprog og begge havde de fristet en sørgelig Skæbne ved Hovedstadens Brand i 1728. Efter et langt Livs omfattende Studier og Forarbejder havde Terpager omsider faaet sit Hovedværk, *Ripæ Cimbricæ*, afsluttet og i 1726 sendt Manuskriptet til Bogtrykkeren i København. Det har været en stor Dag for ham, siden han bag-efter kunde huske, at det var den 1. August, han skikkede det afsted trykfærdigt (typis maturum), og det var en Sorgens Dag for ham, da det — den 23. Oktober 1728 — »i den ulyksalige Brand i København ved Vulcan's Grumhed blev forvandlet til Aske«. Sin høje Alder til Trods tog han imidlertid, paa sine Venners Tilskyndelse, atter fat paa Opgaven, og det lykkedes ham virkelig baade at faa samlet Stoffet paany og denne Gang at holde den trykte Bog i sin Haand. Det var intet mindre end en Bedrift, og man fatter fuldvel, at han sluttede sin Tilegnelse af Værket til Christian den Sjette med at underskrive sig: »Petrus Terpager, Ripensis, Ripis d. 11. Junii 1736 Ætatis suæ 83«. Han var i lige Grad stolt af sin ripensiske Herkomst og af sine 83 Aar. Efter Tidens Skik indledes Bogen med en Række latinske Hyldest-Digte til Forfatteren, og det er sikkert mere end en konventionel Høflighed, at den første Hilsen skyldes Biskoppens elegante Pen

og den sidste hans Søn Johan Joachim Anchersen. Begge Digte er daterede samme Dag og tør vel tages som Udtryk for, at man fra hele Bispens Hus vilde fejre Gubben. Han paa sin Side havde ogsaa i Værkets Tekst gjort sin Reverens for Biskoppen — »Riber Stifts Lyst og kære Pryd, hvem alle Gode af Hjertet ønsker en sildig Bortgang til Himlen«. De andre Gratulanter var Sognepræsten i Sneum og Tjæreborg, Venzel Galthen, gift med Terpagers Datter, der hyldede ham ikke blot som Skribenten, men ogsaa lod ane en mere personlig Hengivenhed for sin Svigerfader og »Fader« (socero et patri suo). Provsten i Husby, Christen Aagaard, mindedes ham som »sin Velynder og fordums Præceptor«. Mag. Peder Storm, Provst i Egtved, havde haft en særlig nær Tilknytning til selve Værket, idet han »med heldig Pensel eller Pen havde tegnet alle dets kobberstukne Afbildninger«, og han kvitterede nu med sit Digt for den Tak, Terpager havde rettet til ham i Fortalen. Og endelig optraadte ogsaa Præsten i Hornslet, Laurids Gram, der i sin Subrektor-Tid i Ribe (1723—33) havde været et saa skattet Lem af den lærde Kreds.

Men det indskrænkede sig ikke til denne stedlige Anerkendelse, en langt større skulde snart følge. Terpager var ikke alene agtet i sin Fødeby, han havde ogsaa et kendt og anset Navn blandt Hovedstadens Lærde, som han stod i Brevveksling med. »Den gode gamle ærlige Magister Terpager« kalder Sjællands Biskop, Christen Worm, ham i et Brev (3. Sept. 1736) til Hans Gram, og det er sikkert fra disse Kredse, Tanken er udgaet, at man skulde hædre ham ved den forestaaende Reformationens-Fest. Den 3. November 1736, hedder det herom i Extraordinaire Relationer, »behagede det Deres Majestæter Kongen og Dronningen tilligemed det gandske Høje Kongelige Huus at bæere Academiet herudi Staden —

dvs. Universitetet i København — med Deres Høye Nærværelse, da paa samme Tiid Hans Høyædle Høyærværdighed Professor Wøldiche til Doctor Theologiæ solennissime blev creeret, end blev og samme Værdighed confereret Lectori Theologiæ udi Ribe Mag. Peter Terpager«. Som Tvilling-Riger-nes ældste theologiske Lector fik han altsaa — uden egen Ansøgning og uden personlig at overvære den højtidelige Handling — denne ærefulde Forfremmelse af Kongen og Universitetet, og selvom den nok for en Del havde en ydre Begrundelse i den særlige Anledning og i hans høje Alder, havde den dog ogsaa en god indre Motivering i hans Fortjenester af Videnskaben.

Hans Ripæ Cimbricæ var en Pryd for sin Tid og er endnu i mange Maader et Kildeskript af Rang. Allerede paa Titelbladet har han selv givet en knap og udmærket Karakteristik af sit Værk: det er en Beskrivelse af Ribe, bygget paa gamle Skrifter, Pavebulla og Diplomer, som han havde »opstøvet«. Og i Fortalen gjorde han Rede for sine Udgiver-Principper og understregede, at han hentede sin Viden fra selve de autentiske Breve, for at det ikke skulde være Taagesnak han bragte til Torvs. Paa dette solide Fundament hviler da hans By-Historie, og da en Del af hans Kildemateriale siden er gaaet tabt, vil Bogen alene af den Grund altid bevare sin Værdi. Men dertil kommer, at hans Betragtninger er præget af Besindighed, og at han ikke er bange for, om fornødent, at tilstaa sin Uvidenhed. Meget betegnende er i saa Henseende hans Udtalelse om, at det kneb for ham som Lutheraner at forstaa Domkirkens middelalderlige Altre og Kapeller: »jeg har nogen Besværlighed med det, at jeg ej har været paa katolske Steder og set deres Kapeller med Altre i«, siger han. Det er jo et forbløffende moderne Synspunkt, at han vilde søge

Dr. PETRUS TERPAGER,
Theologiae Lector Ripensis.
Natus 1654. d. 22. Maji. Obiit 1738. d. 5. Januar.
Pictus aetas aetatis 36.

Lektor Peder Terpager

Oplysning ad denne Sammenligningens Vej, og det taler i høj Grad til Ære for hans Forsker-Personlighed, at han havde Øje for denne Mulighed. Og det falder godt i Traad med hans Forstandighed, at han ikke snævert holdt sig til de skriftlige Kilder, men ogsaa øste af den mundtlige Overlevering. Han anfører Eksempler derpaa i Ripæ Cimbricæ, men har endnu større Fortjenester heraf ved at have optegnet — til Brug for Matthias Moth — betydningsfulde Lister over Folkemaal og Folkeminder fra Ribe og Vester-Vedsted. Derigennem har han reddet vigtige Bidrag til Sprog- og Kulturhistorien, men de giver ogsaa Oplysninger om hans eget muntre Sind ved de Emner, han har valgt. Det er virkeligt, som H. Grüner-Nielsen siger i sin Offentliggørelse af dette upaaagtede Stof, »fornøjeligt at se, hvor mange Gloser Terpager har kunnet finde vedrørende Drukkenskab, Tidens Yndlingsforlystelse og Skødesynd«.

Og endelig er en lille Bemærkning om Domkirkens Murværk, som Terpager bruger til en relativ Datering af to Bygnings-Dele, maaske det Træk, som bedst viser Spændvidden af hans Evner; det var paa hans Tid ikke mange givet, om overhovedet nogen, at kunne se arkæologisk paa en Bygning.

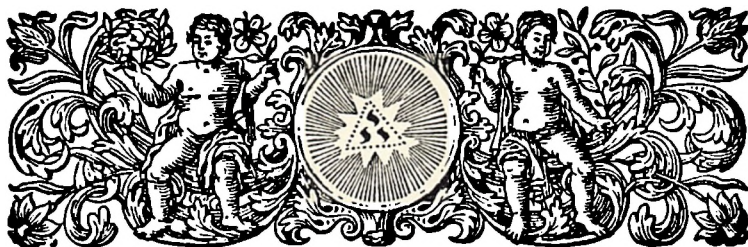
Med sine 746 Sider var Ripæ Cimbricæ alene rent manuelt en beundringsværdig Indsats af Terpager, men endnu mere naturligvis som Aands-Præstation. Den vældige Stof-Indsamling og Oversættelsen af de danske Kilsteder til Latin vidner om en forbløffende Kraft, og dertil kommer, at han et Par Steder i Værket ligefrem forbeholder sig at tage et Par Ting op til senere Behandling. De danske Gilders Historie vilde han aabenbart gerne have skrevet, men den Op-gave regnede han dog ikke med at faa løst, og han nøjedes

derfor med at give Disposition for den. Derimod stillede han i Udsigt, at han baade vilde levere Noter til Domkirkens Anniversaria og skrive en Afhandling om Gunhilds-Korset, og det var derfor ikke uden en vis Beundring, at Ludvig Harboe sluttede sin Anmeldelse af Terpagers Værk med at fremdrage disse Planer hos den 84-aarige Forfatter og »af Hjertet ønske ham den nødvendige Kraft og Sundhed dertil«. Men da dette gode Ønske saa' Lyset i 1738, var Terpager ikke mere; Naturen havde omsider krævet sin Ret, og de to Afhandlinger blev aldrig skrevet. Helt udelukket havde det imidlertid slet ikke været, at han kunde have faaet dem fra Haanden, for han bevarede sin Kraft og sit Lune næsten til det sidste. Et Par Smaatræk om den fornøjelige gamle Kærnekarl levede i Byen endnu en Menneskealder efter hans Død, og lød saaledes: »Der var fra Barnsben af et fortroligt Venskab imellem Terpager og (Svogeren) Magister S. Seerup, Stiftsprovst og Præst til Domkirken. Disse gamle Venner, da de var hver over sine 80 Aar, fik i Sinde at løbe om Kap sammen. Terpager, som blev den bagerste, raabte da til Magister Seerup: Ja, ja, Brorlil, bi, til du kommer paa min Alder, saa lærer du nok at gaa sagte. Og da var han netop 5 Dage ældre end den anden. I sin høje Alderdom, da Terpager var til Stede ved Biskop Broder Brorsons Vielse, som skete i Ribe, faldt den gamle Mand værgeløs med sin Pande imod Gulvet i Koret. De tilstedeværende var omhyggelige med at hjælpe ham op, men Terpager pegede paa sin Pande og sagde med leende Mine: Aa, det har ingen Fare, der er gamle Ben her indenfor.

Og virkelig syntes han at faa Ret. Dette skete den 10. November, og en Maaned efter, 3. Søndag i Advent (15. December) 1737, stod han paa Prædikestolen i Vester-Vedsted for

at fejre sit 50-Aars Embeds-Jubilæum. Men det var klart, ogsaa for ham selv, at Enden nærmede sig, og han tog derfor Afsked med Menigheden med den gamle Simeons Ønske: Herre, nu lade Du Din Tjener fare herfra i Fred. Ved Nytaars-Tid gik hans Asthma over til Lungebetændelse, som Dr. Anchersen søgte at hæve ved tjenlige Midler, men Terpager var paa det Rene med, hvor det bar hen, og lod sig den 5. Januar 1738 hjemmeberette af Stiftsprovsten Hans Adolf Brorson, to Timer før han døde. Den 13. Januar blev han begravet i Domkirkens Kor under sin egen Ligsten »med Ligprædiken, som blev forrettet af Hans Højædle Højærværdighed Hr. Biskop Anchersen«, og den 20. Juni 1738 hædrede Universitetet ham med et Sørgeprogram. Det indeholder de sædvanlige Personalialia, men tegner ogsaa et intimt og rørende Billede af den gamle Lærde i hans Hjem. Under Studeringerne, hedder det her, sad hans Hustru ved hans Side og rakte ham Bøgerne, idet hun dermed viste den sande ægteskabelige Kærlighed (monstrat versus amor conjugalis). Og Programmet sammenfatter endelig hans hele Virksomhed i de fyndige Ord om Ribe: hans fædrene By, hvem han for Livets Gave selv gav Liv (urbs patria, cui vitæ pro munere vitam reddidit).

Kun paa eet Punkt maa en senere Tid dog tage et Forbehold overfor denne fortjenstfulde Mand. Med stor Trofasthed, lød Eftermælet, havde han passet sine Embeder i Skole, Lektorat og Kirke, med Venlighed havde han omgaaedes den studerende Ungdom, og med utrættet Flid og Arbejdsomhed havde han skrevet sine udsøgte, curieuse og lærde Skrifter. Men eet Sted havde han svigtet: Tilsynet med Domkirken havde han — saavel som Seerup — taget sig saa let, at Bygningen efterhaanden var alvorlig truet. De to gamle Kirkeværger blev derfor faktisk sat fra Bestillingen i deres sidste

In Nomine JEsu!

RIPÆ CIMBRICÆ,

Seu

URBIS RIPENSIS in CIMBRIA sitæ

DESCRPTIO.

LIBER PRIMUS.

De Urbe ipsa.

SECTIO I.

De Urbe in genere considerata.

CAPUT I

De Nomine.

Provinciam, in qua Urbs hæc sita, primo habeo loco, quam nominabo & describam: ne quis exoticarum regionum & urbium imperitus, vel alio, quam quo obtenditur celo, eam quaritet, uti scitè observat Jd. Sincerus Burdigalam descripturus. Provinciarum Regni Daniæ antiquissima & amplissima justò censetur Gothia. Cujus nominis loco, syllabâ priori paululum vitiata, nunc cognatum retinetur & Juthia dicitur, alias Cimbria, nostris Jüddland.

2. Quia autem in *Insula* modum mari cincta, unò tantum eoque angusto spatio continenti adhæret, *Peninsula* dicta, Græcis *Chersonesus*,

Første Side af Terpagers Ripæ Cimbrica

Aar, og efter deres Død blev den gejstlige Administration af Stiftets Hovedkirke afløst af to borgerlige Værger under Stiftsøvrigheden. Domkapitlets sidste Funktion var dermed endelig ophørt.

Den, der rejste Sagen først, og som derved ikke alene fik ny-ordnet Tilsynet, men ogsaa fik Domkirken underkastet en højfornøden Istandsættelse, var Stiftamtmand Gabell, som den 21. August 1734 indgav følgende Memorial til Kongen.

»Som Eders kongl. Maj. engang allernaadigst behagede at tale om den superbe Bygning af Riber Domkirke, og befalede, at jeg skulde lade mig dens Reparation være angelegen, hvorom jeg aarlig i salig Biskop Thuras saavel som udi denne Biskops Tid haver gjort idelige Erindringer, men formedelst den høje Alder af Kirkeforstanderne, Magister Seerup, Stiftsprovst, og Magister Peder Terpager, Lector Theologiæ, som har haft Kirkens Revenuer under Administration over 50 Aar, og er nu Mænd af nogle og firs Aar gamle, har jeg med alle mine Erindringer ikke kunnet reussere, ej heller ser andet end Kirkens Undergang, saasom disse tvende gode gamle Mænd, som mener det ærlig og vel nok, er formedelst deres høje Alder incapable slig en stor Administration at forestaa, og veed jeg ej bedre Forslag at gøre til Kirkens Conservation, end at Eders kongl. Maj. allernaadigst behager at befale, at efter Loven skulde denne Kirkes Forstandere være Magistraten i Ribe under Stiftamtmandens og Biskoppens Ober-Direction; da jeg formoder, at sligt skulde blive til Kirkens Opkomst, ligesom man ser, at Aarhus Kirke, saa længe Gejstligheden havde den under deres Administration, var udi slet Tilstand, men da den efter Loven blev de Gejstlige fratagen og lagt til Magistraten under Stiftamtmandens og Biskoppens Ober-Direction er bemeldte Kirke kommen i en ypperlig

og dejlig Stand, hvilket og formodes kan ske, naar Administrationen af Riber Domkirke blev indrettet paa samme Fundament, hvormed Aarhus Domkirke er istandsat. Og vilde Deres Kongl. Maj. dette mit Forslag allernaadigst agreere og bifalde, da var det højt nødvendigt, saasom her ingen er, der forstaar at gøre ret Overslag til slig en stor Bygnings Istand-sættelse, at en Bygmester blev her oversendt, paa det derefter de nødvendige Anstalter til Bekostningen og Materialiernes Indkøb kunde føjes, og Reparationen tilkommende Aar foretages; thi skulde det længere henstaa, befrygter jeg, at det store Taarn kunde nedfalde og ecrassere den hele Kirke«.

Saa paaskønnelsesværdigt dette Initiativ end kunde siges at være, var det dog paa den anden Side baade formelt og reelt en saa stor Hensynsløshed mod Anchersen, at Kongen straks lod Formalia iagttage og sendte Skrivelsen tilbage til Bispens Erklæring. Og i en længere Redegørelse henvendte Anchersen sig derefter direkte til Kongen om Sagens Realia, ikke blot som han saa' dem, men ogsaa som Seerup og Terp-ager gjorde det. Den 30. September 1734 remitterede han Stiftamtmandens Forslag med følgende Udtalelse:

»Stormægtigste, Allernaadigste Arve Konge og Herre!

For den høje Kongl. Naade, som Deres Kongl. Maj. mig allernaadigst bevist haver i at lade indsende Hans Excellence Hr. Gehejmerraad Gabells Memorial angaaende Riber Domkirke til min allerunderdanigste Erklæring, takker jeg allerunderdanigst, og aldrig, saalænge der er Liv og Aande i mig, skal forglemme. Men at min allerunderdanigste Erklæring saa sildig indkommer, dertil er Aarsagen denne: At da samme fra det Kongl. Cancelli til Ribe ankom d. 7. Septbr., var jeg i Visitatz udi Ginding Herred, som er det yderste Herred

her i Stiftet, over 26 Mile fra Ribe, hvorfra den med den Nordre Post mig vel blev tilsendt, men kom ikke til Ejning, hvor jeg endte min Visitatz, før d. 14. næstefter. Som jeg da, alt Dagen tilforn, havde begivet mig paa Hjemrejsen derfra og maatte for de høje Floder og Vande tage Omvejen paa 10 Mile igennem Aarhus Stift, kom den ikke tilbage til mig i Ribe førend med den anden Nordre Post d. 21. dito. Saa snart jeg da havde erfaret Memorialens Indhold, skrev jeg strax en Missive til de velærværdige Kirkeværger med Begæring, at de vilde give mig al Oplysning om Domkirkens Midler og Tilstand og erholdt derpaa hosfølgende deres egenhændige Svar og Underretning.

Hans Excellences Memorial i sig selv anlangende, da indstiller jeg i allerdybeste Soumission til Deres Kongl. Maj. allernaadigste Godtfindende, hvorledes dette Hans Excellences Foretagende maa anses, der i dette, som meget andet, agerer separatim i de Stiftets Sager, som efter min uforgribelig Tanke burde handles med mig conjunctim, og det paa saa sælsom en Maade.

1. Behager det Hans Excellence at dele sin egen Connivence imellem den Sal. Biskop Thura og mig, da han selv er Chef og Stiftamtmand her paa Stedet, af hvis Ordre, Forsorg og Foranstaltning Stiftets Sager først og fremmest dependerer, uden at sætte Skylden paa Biskoppen! Men aldrig skal Hans Excellence godtgøre, at Skylden til Domkirkens Brøstfældighed har været enten den Sal. Biskop Thuras, som ligger i hans Grav med Ære og største Reputation for hans Nidkærlighed og Omsorg for Guds Huses Conservation, eller min; thi at de velærværdige gamle Guds Mænds, som er Kirkeværger, deres herhos heftede Erklæring ses klarlig, at Hans Excellence med Sal. Thura har Ao. 1730 paa een Gang for-

87. XXXVIII: Τίμα. κάλλος ἡγός. τοῖς ἡγεῖσιν βίαιος αἰὲς, καὶ
 εἰς αἰσὼν ἐκλύε Κρίσιος. Hujus effata memos gloriosissimus memorand
 Christianus Terpsius, Medico vobis nostris locum inter Canonicos hujus
 Capituli, Viri tunc nobilitate generis et insignibus in Patriam et Ecclesiam
 merito vade conspicuus designavit, et reditus integri Canonici, Salarii
 nomine, A. M. D. XLV, clementissime adiecit, vobis in Patria Medicis
 Beneficium. Ad me quod attinet, hodiernum hujus vobis et Regionis

nostris Medicum, Professorum et Metasium Capituli nostri, Nobilissimum et
 Experientissimum Virum. Socii Augustinum Kuchersen, Collegam meum hura
 tissimum, et Philosophum vobis magnopere colo et respecto, vobis felici et
 indefessa opera hoc anno, datis mei octogesimo, ex duplici morbo, Deo
 gloria! convalescit. Vivat, vigeat, valeat Divi peritissimus hic nostris
 Machaon, in huiusmodi gloriam et commendam! Ita ex animo precor

Hujus hanc A. D. C. XXXIV.
 D. 27 Julii.

Petrus Terpiger.

Lektor Peder Terpagers Haandskrift i Dr. Ancher Anchersens Stambog

Oversættelse: Sirach 38: Behndl Lægen efter som du har ham nødig, thi ogsaa ham har Gud
 givet Kald. Ihukommende dette Ord gav Christian den Tredie, berømmelig Ihukommelse, i Aaret
 1545 vor Bys Læge Plads blandt dette Kapitels Kanniker, Mænd som dengang var saare udmær-
 kede ved ædelt Blod og mageløse Fortjenester af Fædreland og Kirke, og tillagde ham som Løn
 allernaadigst Indkomsten af et helt Kanonikat, en sjælden Velgæring mod Lægerne i vort Land.
 Hvad mig angaar, ærer og højager jeg af ganske Hjerter som min Æskulap denne vor Bys og
 Egns nuværende Læge, Bisidder og Notar i vort Kapitel, den saare ædelbaare og kyndige Mand,
 Dr. Ancher Anchersen, min højt ærede Kollega, ved hvis heldbringende og utrættelige Værk jeg
 i Aar, i min Alders firsindstyvende, er blevet helbredet — Gud ske Pris! — af en dobbelt Sygdom.
 Længe leve, blomstre og trives denne vor kyndigste Machaon til Fædrelandets Ære og Nytte.
 Det beder af Hjerter

Ribe, den 27. Juli 1734.

Peder Terpager.

hørt 9 Aars Regnskaber over Domkirken uden at gøre den mindste Klage eller Paatale enten mod Kirken eller dens Værger i ringeste Maader. Fra 1730 har Hans Excellence tiet stille med 2de Aars Regnskaber, nemlig fra 1729 til 1731, uden at æske eller paastaa dem, mindre at beskylde den Sal. Biskop, der var altfor trofast og nidkær til at lade Guds Hus staae varesløs eller utilset.

2. Hans Excellences Memorial min ringe Person anlangende, da kan Eders Maj. klarlig erfare, hvor ubeføjet Hans Excellence har været til at beskylde mig, i hvis korte Tilsyns Tid ikke har resteret uden 2de Aars Regnskaber, for hvis Forhaling om Domkirken kan siges at være kommen i Fare og Decadence, jeg allerunderdanigst indstiller til Eders Kongl. Maj. allernaadigste Resolution. Aarsagen til, at disse 2de Aars Regnskaber er udeblevne, er denne: Da jeg Ao. 1731 sidst i Aaret kom først her til Stiftet som Biskop, var Domprovsten Mag. Søren Seerup ikke endnu af en langvarig Sygdom opkommen og derfor ikke kunde aflægge sit ordinaire Regnskab. Imidlertid har Lector Mag. Peder Terpager baade udi Aaret 1732 og siden 1733 ved Bygnings Mester og Hospitals Forstander i Weyle Sr. Key Stalknegt ladet tage Syn over Kirken og Taarnet og efter hans Foranstaltning indkøbe en Del stort Tømmer, hvoraf en Del strax samme Aar blev i Taarnet indlagt og med stærke Jernankre befæstet, der ligeledes skete med de gamle Bjælker, hvor de forrige Ankre var udrustede, at nye igen blev indlagte, hvilket allerede paa de svageste Steder saa vel har sammenbundet Taarnet, at Stormklokken, som man før ikke turde bruge, kan nu uden Fare for Taarnet ringe hele Timer. De andre store Bjælker ligger endnu uindfattede formedelst en Sygdom, som paakom Hans Velærværdighed Lector Mag. Terpager ved Juletider og holdt

den gode gamle Mand ved Sengen over 18 Uger. Ikke desto mindre er Kirken med Mur og Bly Arbejde forsynet af yderste Kræfter. Naar da Kirken saaledes, efter al Mulighed og dens Formue, er bleven eftersat og vedligeholdt, med hvad Sandheds Skin vil da Hans Excellence godtgøre, at noget paa min Side til Kirkens Conservation er bleven efterladt? Au contraire, naar jeg har talt med Hans Excellence om Kirkens Brøstfældighed, og spurgt, naar sidst blev holdt Regnskab, har han aldrig vidst at give mig nogen Oplysning; jeg har bedt ham med mig at tilskrive de ærværdige Kirkeværger derom, hvilket han altid har lovet, men aldrig efterkommet. Alt dette uagtet vil Hans Excellence, der har været 9 Aar Stiftamtmand ved Stedet, kaste Skylden paa mig, som ikkun lidet over 2 Aar har været Biskop. Hvilket jeg haaber Eders Kongl. Maj. til min Uskyldigheds Befrielse allernaadigst vil erindre.

3. Kirkeværgerne angaaende, som Hans Excellence besværer sig over og vil beskyldte for incapables til Domkirkens Midlers Administration, nemlig Stiftsprovsten Mag. Søren Seerup og Lector Theologiæ Mag. Peder Terpager, da kan jeg for Guds Ansigt contestere, at de er de braveste, dueiligste og redeligste Mænd og af deres over nogle og halvtredsindstyve Aars førte Embedes Forfarenhed, lumina et ornamenta Cleri Danici, sufficientes af Midler, Forstand og Sindets Kræfter, som af hele Danmark og Gejstligheden, hvor Eders Kongl. Maj. allernaadigst vilde befale at lade efterspørge, er bekendte. Det er og hele Riber Bye bevidst, at Kirkeværgen Domprovsten Mag. Søren Seerup har aarlig, naar Bonden ikke har kunnet svare sin Landgilde til Domkirken, selv lagt den ud, for at ikke føre den op til Restance, og saaledes, uden at kunne vente sig en Skilling igen, tillagt

af egne Midler til Domkirkens Indkomster nogle 1000 Slette-daler, og skal dog nu, udi sin høje Alders 81. Aar, da han, saavel som Mag. Terpager, der er faa Dage ældre, med største Gloire gør og forestaar deres Embeder, aflægges med saa slet Tak til Slutning for al deres Redelighed og Troskab mod Kirken; saa Hans Excellence har ikke mere Føje til at anklage de gode Mænd for deres Forvaltning og Administration end mig for mine 2 Aars korte Inspection. Til de gamle Guds Mænd har Hans Excellence, som før er meldt, aldrig enten villet tale om Kirke-Regnskab, eller, efter min indstændig Begæring, derom med mig skrive, førend nu sidste 15. Septbr., da han, udi min Fraværelse i Stiftet, befalede Mag. Lauritz Fogh, Sognepræst til St. Cathrinæ Kirke her i Byen, udi Hans Excellences Navn at tilmelde Provsten Mag. Seerup og Lector Mag. Terpager, at, hvis de ikke strax med deres Kirke-Regnskaber indkom, fik han sig over dem til Hans Maj. at besvære; dertil de prompte og svarede: naar Hans Excellence behagede deres Regnskaber at forhøre, laa de alt færdige og parates; ligesom de og d. 23. Septbr. strax efter til mig lod indlevere de foromskrevne resterende fire Aars Regnskaber, hvoraf Liquidum, naar Lector Mag. Terpagers hos Kirken tilgodehavende 266 Sldl. 2 Mk. 13 Sk. drages fra Kirkens Beholdning hos Provsten Mag. Seerup 636 Slettedl. 2 Mk. 6 $\frac{1}{3}$ Sk., bliver 369 Sldl. 3 Mk. og 9 $\frac{1}{3}$ Sk., som Kirken, foruden dette Aars Landgilde, til Reparation har i Behold.

4. Kirkens Conservation formener Hans Excellence kunde allerbedst bestaa derudi, om Magistraten her i Byen, ligesom forud i Aarhus, maatte beskikkes til dens Inspection, men havde Hans Excellence været bevidst om den højpriseligste Anstalt, Eders Kongl. Maj. d. 22. Maj i dette Aar har i lige Casu gjort med Domkirken i Viborg, var han vel ikke falden

Sognepræst Mag. Laurids Fogs Gravsten i Sct. Cathrine Kirke

paa disse Tanker; thi, Allernaadigste Arve Konge og Herre! foruden mange vigtige Raisons, som jeg herimod kunde foredrage, hvilke jeg dog vil forbigaa, holder jeg det for ganske utjenlig at kaste Riber Domkirke i Magistratens Hænder, af Aarsag, at Magistraten for nogle Aar siden har ført Proces

mod Domkirkens Bønder og Tjenere i Bjerrum, som og gaar her til samme Kirke, for at ville draget og vundet deres Græsgang til Byen, hvilken Proces Magistraten dog tabte med Dishoneur til Eders Maj. Højeste Ret, men skulde de nu selv være Kirkens Værger og Forsvar, var det venteligt, at de arme Bønder kunde miste Adkomsten til alle deres Herligheder, og af Frie blive gjort til Trælle.

Hvad nu Hovedsagen i sig selv anbelanger, som er Domkirkens Conservation, hvorom jeg ofte har bedet Hans Excellence med mig at entrere og overlægge, men aldrig er kommet til Execution, da er bemeldte Domkirke nu mod 500 Aar gammel, siden den sidst afbrændte, og er af Sjæle-Messer og pavelige Benaadninger opbyggt, men, Gud have Tak! dog, uden dem, stedse siden vedligeholdet. Om nu en 500 Aar gammel Bygning kan begynde at trænge til Reparation, er vel hel troligt, da den aarlig, naar de visse staaende Udgifter fra-drages, har ikke til sin egen og Residensers Vedligeholdelse over 200 Rdl. Indkomster; dog staar den endnu hel og holden, uden Frygt og Fare, som Eders Kongl. Maj. for faa Aar Selv allernaadigst har set, skønt ikke malet og oppudset. Hvorom og Eders Kongl. Maj. Ingenieur-Capitain og Hofbygmester Monsieur Lauritz Thura kan bedst vidne, der ved sin Gennemrejse i Foraaret til Gottorp lod sig af mig overtale til at tage Domkirken i Syn.

Men, Allernaadigste Arve Konge og Herrel paa det Domkirken nogenlunde kunde repareres, uden at Deres Kongl. Maj. Casse derved for meget skulde graveres, paa hvis Depense vel andre gerne gad gjort sig et anseligt Navn, har jeg ofte til Hans Excellence Hr. Gehejmraad Gabel, uden at han nogentid derom med mig har villet agere conjunctim, om adskillige Forslag til dens Indkomsters Forbedring, mig ude-

ladt, hvilke, naar allernaadigst befales, skal allerunderdanigst blive indgivne, helst om Stiftamtmanden med mig maa befales at sammentræde og derom med hinanden overlægge.

Iøvrigt, som jeg allerunderdanigst haaber, det vilde blive det sikreste og bedste Middel til Kirkens Conservation, understaar jeg mig udi allerdybeste Underdanighed at udbede, at, naar de nu værende gode gamle Guds Mænd fra Kirkeværgeriet engang bortdør og afgaar, Deres Kongl. Maj. da allernaadigst vilde befale og anordne, ligesom ved Viborg Domkirke d. 22. Maj sidstafvigte sket er, at Ribe Domkirkes Værger herefter af Stiftamtmanden og Biskoppen maatte ordineres, sættes og antages, og under deres Inspektion stedse forblive, saa at intet, enten med Reparationer, Bygninger eller Capitalers Forandring samt Jorders, Enges og Tienders Bortfæstelser, uden deres Villie eller Samtykke, maatte foretages. Og som her beklagelig ikke findes i Ribe saa dygtige og erfarne Mestre, mindre nogen Bygnings-Mester, som kunde paatage sig Kirkens Reparation og forfatte et fornuftigt Overslag, hvorledes Kirken paa menagerligste Maade kunde sættes i god Stand, var det en højpriselig Naade, om Deres Maj. selv allernaadigst vilde lade beskikke og hidsende en Bygnings-Mester, som retsindelig kunde skønne om de dertil nødvendig behøvende Bekostninger, at man betids kunde deliberere om, hvorfra Domkirken kan have sig slig Capital at forvente, eftersom dens egne Indtægter, naar de visse Udgifter aarligen fradrages, ikkun lidet vil forslaa til saa anselig en Bygnings Conservation, og den ikke, uden Eders Kongl. Maj. særdeles Naade, kan bringes til noget Lustre.

Sluttelig lever jeg i det allerunderdanigste Haab, at Deres Kongl. Maj. allernaadigst ser, hvor ubillig Hans Excellence

har beskyldt min, i Herren hensovede, brave Formand Hr. Biskop Thura, og mig, og derfor allerunderdanigst vil forvente, vi, af sær Kongl. Naade, udi allernaadigste Protection mod slige hans Angivelser maa vorde antagne. Gud skal stedse bevare mig fra al Efterladenhed og Søvnagtighed udi mit Embede, saalænge Han mig fremdeles med sin gode Aand vil regere og lede, forblivende til sidste Blodsdraabe, med evigvarende Velsignelsers Ønsker og uafsladelige Forbønner over Deres Kongl. Maj. og Det ganske Kongl. Arvehuus

Deres Kongelige Majestæts allerunderdanigste Arve Undersaat og hos Gud uafsladelig Forbeder

M Anchersen

Og som Bilag vedheftede Biskoppen den førømtalte Memorial fra de to gamle Kirkeværger, Seerup og Terpager, som meget hurtigt havde haft deres Svar rede. Det er dateret den 27. September 1734 og lyder saaledes:

Højædle og højærværdige Hr. Biskop.

Det haver været os ganske uformodet at fornemme af Hans Kongl. Maj. højbetroede Hr. Gehejmeraad Gabels vores kære Stiftamtmands underdanigste indgivne Supplique til højstbemeldte Hans Kongl. Maj. dateret næstafvigte 21 August her sammesteds, at han derudi angiver os formedelst vores høje Alder incapable til Domkirkens Værgemaal Administration, ihvorvel vi i saa mange Aar det forsvarligen har forestaet og er derfor af Vedkommende bleven rigtig qvitterede, endog af Hans Excellence Hr. Gabel selv, siden hans Ankomst til os, og rester alene Regnskaber for 4 Aar, til sidst afvigte d. 1. Maj, som nu af os er bleven indleverede og vil sikkerligen

Ribe Domkapitels Sigil og Sekret

formode, at de ogsaa for rigtige skal blive anset, helst som deraf kan fornemmes, at ingen af os ved samme Værgemaal har søgt sin egen Nytte, men i alle Maader søgt Kirkens Gavn. Stiftsprovsten og for tillagte Bønder til at holde ved Magt har intet ført til Omdrag for det, som de ikke kunde udrede, men ført stedse Domkirken til Indtægt den hele Summa af Jordebogen uden mindste Afkortning. Vi og Gudskelov! er begge vederhæftige og kunde svare, hvad Domkirken hos os kan have tilgode, og det til dens nødvendige Reparation er til Rede. Vel er det saa, at vi som gamle Mænd, der udi denne Sommer haver hver fyldt sine 80 Aar, ikke kan gaa op paa det høje Taarn eller øverst paa Kirken, hvilket muligt flere ikke heller kunde gøre, som ikke er nær saa gamle, men Chordeggen maa gaa derop, som nyder aarlig Løn for Renderne at holde rene paa Domkirken. Og veed vi ikke at have faaet nogen Erinding af Domkirkens For-

svar, som vi ej med al tilbørlig Lydighed har efterkommet, som og vor Skyldighed bliver efterdags, saa længe Gud vil forlene den Helbred og Styrke, som vi nu i denne vores høje Alder nyder og aldrig kan fuldtakke for. Den Oplysning, som Deres velædle Højærværdighed anbefaler os, er vores Skyldighed at gøre, saa vidt ske kan:

1. Angaaende de gamle Jura og Privilegia, hvorefter vi og forrige Canonici og de Gejstlige her har altid været berettigede og forordnede til Domkirkens Midlers Forvaltning og Administration, da har det muligt været siden Reformationen, og langt førend vi kan mindes, at Sognepræsten til Domkirken stedse har været den ene af Domkirkens Værger, og har haft en anden af de Gejstliges Midler til sig, som og vi begge er blevne beskikkede dertil af vores sal. Biskop Doct. Christen Lodberg, hver paa sin Tid.

2. Som De veed, at intet Regnskab i de faa Aaringer, jeg uværdig har været Biskop, er om Domkirkens Midler indleveret, De da ubesværet vilde meddele mig, naar og hvormange Aars Regnskaber er til Hans Excellence sidst indleverede: Da har vi Ao. 1730 hver indleveret 9 Aars Regnskaber og er derfor af Hans Excellence bleven qvitterede d. 14. December.

3. Hvad Domkirkens aarlige Revenuer og Indtægter, item dens visse Udgifter, kan beløbe sig, at deraf kan ses, hvad der til Domkirkens Bygning og aarlig Reparation kan være tilovers at anvende, paa det jeg sandfærdeligen og øjensynligen for Hans Maj. i min allerunderdanigste Erklæring kan vide Sammenhængen at demonstrere: Da ses det klarligen af vores indleverede Regnskaber, hvor baade kan ses, hvad Domkirkens aarlige Indkomst og ordinaire Udgifter er.

Og som Hans Excellence Hr. Stiftamtmand har gjort Forslag for Hans Kongl. Maj. til Kirkens Conservation, at Magi-

straten hersammesteds maatte befales at være Domkirkens Forstandere, under Stiftamtmandens og Biskoppens Ober-Direction, da han formoder, at sligt skulde blive til Kirkens Opkomst ligesom man ser, at Aarhus Kirke, saa længe Gejstligheden havde den under deres Administration, var udi slet Tilstand, men da den efter Loven blev de Gejstlige fratagen og lagt under Magistraten under Stiftamtmandens og Biskoppens Ober-Direction, er bemeldte Kirke kommen i en ypperlig og dejlig Stand, hvilket og formodes kan ske, naar Administrationen af Riber Domkirke blev indrettet paa samme Fundament, hvormed Aarhus Domkirke er istandsat — Saa kunde vi ikke efterlade til Efterretning for Deres velædle Højærværdighed dette at erindre: Domkirken har aldrig staaet under Byen, men stedse haft gejstlige Personer til Værger, og end i vores Tid ikke i saa slet en Tilstand, at den jo baade kan repareres, hvortil og findes en Del Midler af dens Indkomster i Beholdning, og til Taarnets Reparation at foretage, som er brøstfældig, og blev taget Syn paa af Anders Jensen d. 26. Marts Ao. 1734, af 4 Riber Borgere d. 24. April Ao. 1733, af Seigr. Kej Staldknegt d. 11. Juni 1733, af Oluf Unror Murmester i Hadersleb d. 11. Sept. Ao. 1733, hvorefter er sket en Del Reparation og indkøbt en Del Materialier til videre, og har Taarnet ikke haft liden Skade af den store Klokke kaldet Stormklokken, Byen tilhørende, og efter Bevilling er derudi hængende, ved dens Brug og Ringen i visse Tilfælde.

Vides og ikke, om Byens Magistrat kunde forestaa Domkirkens Værgemaal, saasom de har deres Embeders Forretninger: at tage Byens Sager i Opagt, som ikke har saa kunnet ske, at jo en Del Byens publicque Bygninger er forfaldne og og en Del aldeles ruinerede.

De er og vel ikke alle vederhæftige dertil, og muligt, de, som er vederhæftige nu, kunde blive uvederhæftige, naar dem betroedes Domkirkens Værgemaal, og Domkirken derover tage Skade; som og Byen stikker i Gæld, hvoraf betales aarlig Rente, og en Del af Byens Enge er for Gæld pantsatte.

Det skulde og falde besværligt for de Gejstlige at søge deres Residensers Reparation hos Byens Magistrat, hvilke Domkirken saavelsom den Latinske Skole tilkommer at reparere, og i lige Maader at levere til alle Domkirkens Betsjente, Chordegne, Organisten, Bælgetrædere og Instrumentister deres aarlige Løn.

Muligt det og ikke vilde være tjenligt for Domkirken, at Byens Magistrat skulde være dens Værge, saasom de for nogle Aar siden har klarligen givet tilkende, at de ikke har været den affectioneret, saasom de har frakendt en af Riber Domkirkes Tjenere i næste Bjerrum, her sønden Byen, hans sædvanlige Fædrift her paa Riber Mærsk, som dog efter forhen Kongl. confirmerede Laughævd ham som tilforn ved Højesteret blev tilkendt.

Den Exempel, som er hidført fra Aarhus, hvor vor Byes Præsidents Broder Hr. Assessor Worm er Lector Theologiae ved Domkirken der sammesteds, synes ikke at kunne være en Regel for vores Domkirke, hvorom ikke haves den rette Beskaffenhed forhen og nu, thi det findes vel anderledes ved andre Domkirker.

Dette er den Oplysning, som vi vide at give Deres velædle Højærværdighed til den allernaadigste anbefalede allerunderdanigste Erklæring.

Underkaster os saa i allerdybeste Ydmyghed vores allernaadigste Konges Villie, ønskendes hannem og det Kongl.

Arvehus al himmelsk Velsignelse og Lyksalighed. Forbli-
vende Deres velædle Højærværdigheds med al Veneration
og Lydighed ydmygste Tjenere og Forbedere

Søren Nielsen Seerup Peder Nielsen Terpager

Ud fra disse to Indberetninger traf Kongen saa, den 12.
November 1734, den Bestemmelse, at Hofbygmester Thura
ved Lejlighed engang i Vinterens Løb skulde rejse til Ribe
for at tage Syn over Domkirkens Brøstfældighed og udarbej-
de et Overslag over Bekostningerne ved dens Istandsættelse.
Dog skulde han ikke indsende sin Betænkning direkte til
Kongen, men aflevere den til Stiftsøvrigheden i Ribe, som
derefter skulde referere Overslaget og dertil fremsætte sit
Forslag om, hvorfra Domkirken kunde forvente de nødven-
dige Midler. Man var nemlig saa nogenlunde klar over, at
der maatte adskilligt mere til end Kirkens Beholdning og Re-
venuer samt de 500 Rdl., som Kongen nylig havde skænket.

Samtidig blev ogsaa Domkirkens Administration bragt i
ny Skik, idet Kirkeværgerne herefter, naar de nuværende var
døde, skulde »ordineres, sættes og antages« af Stiftsbefalings-
manden og Biskoppen og stedse forblive under deres Inspek-
tion, saa at de ikke maatte foretage sig noget uden Stiftsøvrig-
hedens Vilje eller Samtykke.

Først den 17. September 1735 lod Thura høre fra sig. Fra
København skrev han til Gabell og Anchersen, at han jo, som
det var dem bekendt, havde været i Ribe »i afvigte Vinter«
og sammen med en Murmester, en Tømmermester og en Bly-
tækker »i nøjeste Maader havde examineret Domkirken«,
men da Kongens Ordre udtrykkelig havde paalagt ham at
efterse den »retsindig«, havde han ikke villet »tractere dens
Brøstfældigheder obiter og superficiellement« og kun stille

Forslag om en maadelig og taalelig Bekostning til dens Reparation. Det vilde nemlig blot betyde, med den Tilstand Kirken nu var i, at den atter om nogle faa Aar vilde kræve en lignende Istandsættelse og maaske større Arbejder. Af den Grund vilde han med det samme sætte den »i fuldkommen dygtig og solid Stand«, idet han aabenbart — og med Rette — mente, at det i det lange Løb vilde være billigere, om man tog den store Udgift paa een Gang. Han gjorde derfor selv opmærksom paa, at naar han for Eksempel »til Kirkens Anseelse« havde projecteret et helt nyt Spir til det store Taarn og ogsaa vilde genrejse Tagrytteren over Koret, saa kunde disse Arbejder »vel aldeles blive borte og negligeres, og Bekostningens Summa derover blive considerablemente ringere«. Det vilde man ganske overlade til Stiftsovrigheden, »om sligt skal executeres eller forbigaaes«, men for at Gabell og Anchersen ikke skulde være i Tvivl om, hvad han selv tænkte, sluttede han: »dog formener jeg, at man kunde overkomme det med det øvrige«.

Thuras Forslag til Domkirkens Reparation gik iøvrigt ud paa følgende. Overdelen af det store Taarn var saa brøstfældigt, sagde han, at han vilde nedbryde de øverste 30 Alen »indtil Afsætningen« og i Stedet for, som nævnt, oprejse »et ordentligt Spir eller Pyramide efter hosføjede Tegning — som desværre ikke er bevaret — hvorved Kirken ej alene vinder langt større Anseelse end den nu har, men endog profiterer derved, idet alle de afbrudte Mursten vilde være tilstrækkelige til hele Kirkens øvrige Reparation i Murarbejdet«. Det lille Taarn, hvor Klokkerne hang, — d. v. s. Maria-Taarnet — var ogsaa meget brøstfældigt og Muren revnet paa alle Sider helt igennem. Af det maatte der derfor ligeledes afbrækkes et Stykke ned til Kirkens Gesims og Re-

sten afdækkes med Tag, ligesom Klokkerne maatte flyttes over til det store Taarn. Spiret over Koret var saa forraadnet og »delabreret«, at det under alle Omstændigheder maatte tages helt ned, hvad enten man saa bestemte sig for at sætte et nyt op eller ej. Blytaget var paa næsten hele Kirken »af Ælde og Tidens Længde af Solen saa fortæret«, at det, hvis Kirken skulde være tæt for Regn og Slud, maatte tages af, omstøbes og lægges paa igen, samtidig med at Sparreværket helt blev udskiftet. Det vilde imidlertid medføre »en utrolig Bekostning«, og Thura foreslog derfor, at Kirken »paa de høje Tage« blev dækket »med blaa glaserede Tagsten ligesom her i København Vor Frue, Trinitatis og andre store Kirker«, men at Blytaget blev bevaret paa »Korets Runddel, Vaabenhuse, alle Stræbepiller og den lave Udbygning, som regnerer rundt om Kirken og som indeni Kirken formerer de to yderste Gange«. Dog skulde ved samme Lejlighed »de mangfoldige unyttige og skadelige Frontespicer« paa den nævnte Udbygning nedbrydes. Af »Omgangen« endelig vilde han nedbryde den inderste Side ind til den saakaldte Urtegaard og erstatte den med stærkt Bindingsværk, reparere den ydre Side og forsyne den med nyt Tag, og sluttelig »abtere« den indvendig med »forlaarne Gewölber«. Udenfor Overslaget regnede han tilsidst med at kunne sælge det kasserede Blytag for 2—3000 Rdl., og disse Penge vilde han anvende til bl. a. at reparere Kirkens Stole og Vinduer for.

Men tilbage stod Spørgsmaalet om, hvad alt dette vilde koste, og han vedlagde derfor dels de enkelte Haandværkeres Overslag — som forøvrigt indeholder mange Enkeltheder om Kirkens forfaldne Tilstand — dels sin »Generale Beregning paa de til Ribe Domkirkes Reparation og Forandring udfordrende Bekostninger«. Den lød paa:

Murararbejde	6772 Rdl.
Tømmerarbejde	3860
Mur- og Tømmermaterialer	7285
Søm af alle Slags	568
Blytækkerarbejde	1028
Gibs-Arbejde	350
60 Mand Pligtsfolk af Fredericiæ Garnison i 12 Sommermaaneder à Maaned 24 Arbejdsdage à Dagen 8 Skilling	1440
En Materialsriver i 2 Aar à Aar 100 Rdl.	200
For min Rejse, Bekostning og Opsyn ved Arbejdet	300
<hr/>	
Summa ...	21803 Rdl.

Og saa havde han endda regnet med Fri-Befordring for Mestrene og deres Folk, og frit Kvarter hos Borgereskabet i Ribe for Haandværksfolkene, men hvis dette ikke blev indrømmet, vilde Slutsummen jo yderligere stige.

At Thuras Projekt ikke blev gennemført, hang, som vi straks skal se, direkte sammen med det store Beløb, han krævede til dets Gennemførelse, men hans Planer til Restaureringen af Faderens gamle Kirke er alligevel af stor Interesse. De danner nemlig et tidligt og hidtil upaaagtet Led i hans Oeuvre og er derfor ikke uden en vis Betydning, men desuden tjener de ogsaa til at belyse den Holdning, man i det attende Aarhundrede indtog overfor Middelalderens Bygningsværker. Senere Tider vil derfor anse det for et Held, at hans kostbare Planer blev vraget til Fordel for den — paa Papiret

— billigere Løsning, som reddede Domkirkens store Taarn fra Lemlæstelse. Byens Profil var blevet fattigere, om »den dejlige Riber Domkirke med de to Taarne paa« havde mistet ikke blot Maria-Taarnet, men ogsaa det Taarn, der — som Johan Monrad i sin Tid sagde — var »aabent ovenpaa som det runde Taarn i København, hvor de hver Søndag blæste i Trompet, ligesaa til Landemodets Dag og de fire Tamperdage om Aaret, da alle Kanniker samledes paa Kapitlet«.

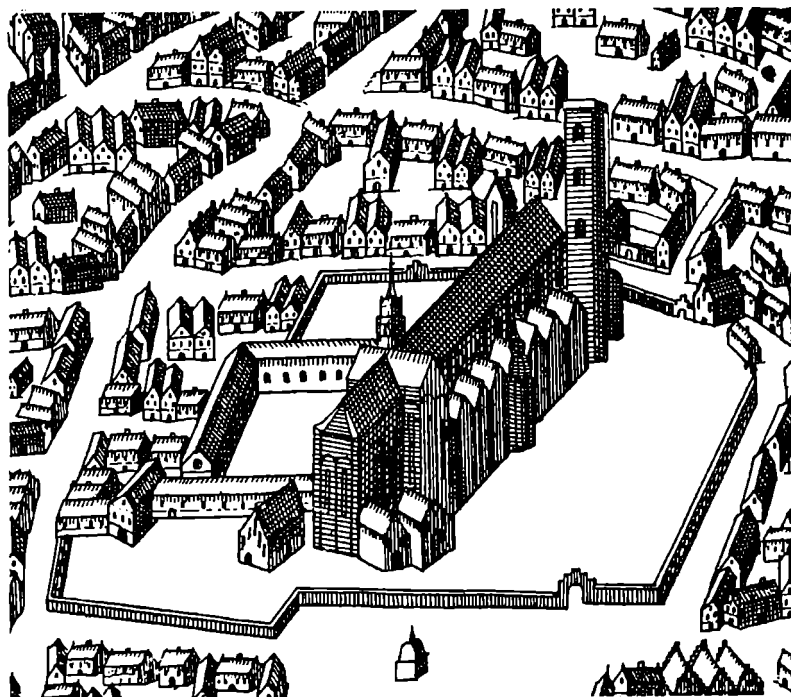
I mere end et helt Aar laa Thuras Planer hos Stiftsøvrigheden, og først den 18. December 1736 fremsendte Gabell og Anchersen hans Overslag tillige med den Erklæring, som Kommissoriet af 12. November 1734 havde paalagt dem at afgive om, hvor Pengene skulde skaffes fra.

»Da vi nu — hed det her — er kommet saa vidt med Domkirken, at vi har faaet den under andre Værger og altsaa kan lade Reparationen ved en Entrepreneur foretage under deres Opsigt, saa snart vi faar de behøvende Penge, men vi ikke veed, hvorfra en saa anselig Summa skal tages, efterdi Kirken foruden de 500 Rdl., som Kongen havde givet, og de siden ligeledes allernaadigst skænkede 200 Rdl. af de fundne Penge i Peder Fridskes Huse, ikke har mere i Behold end ungefær 400 Rdl., dens aarlige Indkomster ejheller for nærværende Tid kan opgaa, naar de staaende Udgifter fradrages, højere end ppt. 200 Rdl. aarlig, saa forestiller vi, at som Hospitalsforstanderen Kay Stahlknegt i Vejle, som tilligemed Broderen afg. Kammerraad og Bygmester Stahlknegt i Altona har opbyggt Kirkerne og andre publiqve Bygninger i Viborg, formenes, at naar Kirken paa sin Bygning bliver repareret efter hans medfølgende Projekt, kunde den hjælpes med 14 à 15000 Rdl. og endda beholde sin Blytækning, som vi meget attraar, efterdi vi ingenlunde kan finde det tjenligt, at Kirkens Bly-

tag erstattes med blaa Sten, særlig formedelst de store Orcaner og Stormvinde, som jævnlig her ved Vesterhavet angriber Domkirkens høje Bygning, ikke heller finder vi Thuras Forslag — om Nedbrydning af det store Taarn og Opførelse af et Spir i Stedet — tjenligt, thi kan det faste Taarn, som er i sin Mur fire Alen tyk, ikke bestaa sig mod Stormvindene, hvorlunde skulde da et lidet smalt Spir kunne bestaa sig?»

De foretrak derfor Stallknechts Forslag til Taarnets Istand-sættelse og indstillede iøvrigt, at hele Arbejdet blev overdraget ham. Pengene, mente de, kunde skaffes, hvis Kongen vilde bevilge 1 Rdl. aarlig i tre Aar af hver Kirke i Danmark-Norge samt tillade, at der desuden ved en dertil indrettet Bog blev indsamlet en Kollekt overalt i Købstæderne og paa Landet. Paa den Maade antog de, at man næsten kunde tilvejebringe hele den Sum, Stalknechts Overslag lød paa, hvorimod der, hvis Reparationen skulde udføres efter Thuras Plan, vilde behøves yderligere 12 à 14000 Rdl. Og til dette Ekstra-Beløb »ser vi ingen Middel eller Udveje, eftersom vi ikke tør understaa os at gøre nogen allerunderdanigst Forslag til Udgift for Deres Kongl. Maj. Kasse«, i Sandhed et Bevis for, at de virkelig var, hvad de underskrev sig: Kongens allerunderdanigste og allertroskyldpligtigste Tjenere.

Den 11. Januar 1737 faldt saa Kongens Afgørelse, og den fulgte i alt væsentligt deres Indstilling. Saaledes fik Bisperne og Stiftsbefalingsmændene i Danmark, men ikke i Norge, Brev om, at alle Kirker skulde yde den foreslaaede Hjælp i tre Aar, medmindre de var saa fattige, at de ikke kunde taale at svare denne Afgift, og desuden fik Stiftsøvrighederne ogsaa Besked om Indsamlingen af en Kollekt. Gabell og Anchersen blev derhos bemyndiget til at slutte Kontrakten med Kay Stalknecht om at reparere Domkirken efter det forelagte

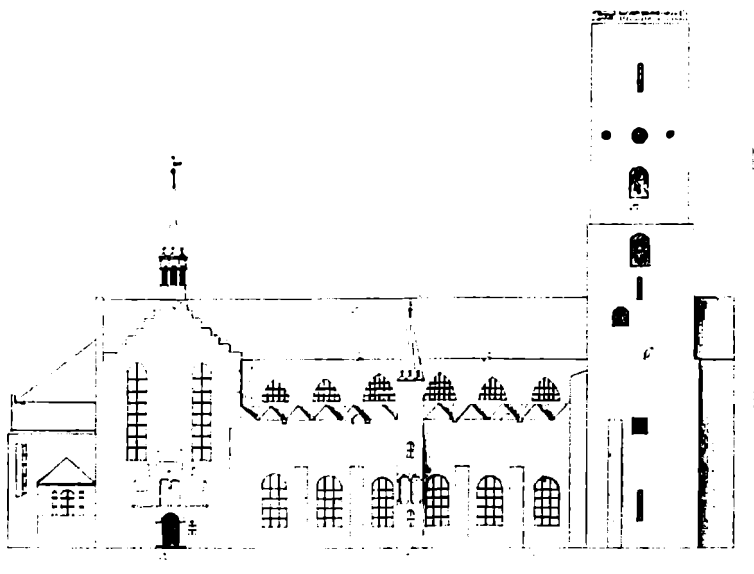
Ribe Domkirke ved Aar 1736

Projekt, men de fik dertil Ordre til at korrespondere herom med Hofbygmester, Kaptajn Egtved, som ogsaa skulde have Indseende med, at Istandsættelsen skete efter Akkorden. Og endelig skulde de sørge for, at der straks blev »forfattet en Afridsning«, som skulde indsendes til Kongen, for at man kunde se, baade hvorledes Domkirken »nu om Stunder er« og hvorledes den vilde blive efter Reparationen. Man vilde dog ovre i København nok vide, hvad man fik for de 15000 Rdl., som Stalknecht havde anslaaet Arbejdet til, og allerede den 8. Februar 1737 forelaa hans Svar. Det omfattede en Grundplan af Domkirken og Omgangen, og to Façade-Teg-

ninger af Nordsiden, henholdsvis før og efter Istandsættelsen, samt en dertil hørende Forklaring, hvis Litra-Betegnelser korresponderer med de tre Opmaalings. Tilsammen danner de en Oversigt over, hvad der skulde laves ved Domkirken, og det er derfor rimeligt, ikke blot at gengive de tre Tegninger, men ogsaa Stalknechts egenhændige Tekst, saaledes som han — med suveræn Tilsidesættelse af al Grammatik — havde affattet den paa sin Tydsk. Den oplyser følgende:

»Folget hiebey eine Abritz, wie itzo der alte Thumkirche in Ripen vorseiten aussiehet, und dann von neuen eine Vorseiten machen, wie es ungefehr wil werden, mit auch der Grundritz, nach Ordre Dero Excellence hoch- und wohlgebohrner Hr. Geheime Raths von Gabells und Ihro hocherwürden der Hr. Bischoff Anchersen.

- A. Steht ein alt francoische Gibel mit 6 Tacken, kann denn gemacht werden, wie gezeichnet stehet.
- B. Vorn der Wechtergang, so den Mauer grosen Schade gethan, wird abgebrochen, und die Mauer wider reparirt, anstadt mit eine ziirliche Gesims unter dem Dach, wie gebrauchlich ist, gemacht.
- C. Ist zu vorne mit 10 kleine Kuffen-Dach gerad durch, wie zusehen, diese verhoffe, durch eine Erniedrigung der norder und süder Seitenmaur, so viel abzubrechen, und ein Gesims hinzuliegen umb dem Blei in eine neue Linie zu bekommen, wie ungefehr der von alten und neuen Abritz zeigen kann.
- D. Steht ein klein Thurm, so nur zur Aufgang eine kleine Topffe hat, welches mit eine kleine Haube kan bedeket werden.
- E. Steht ein alten Thurm über dem Chor fertig zu fallen, welches gantz von neuen gemacht werden musz.

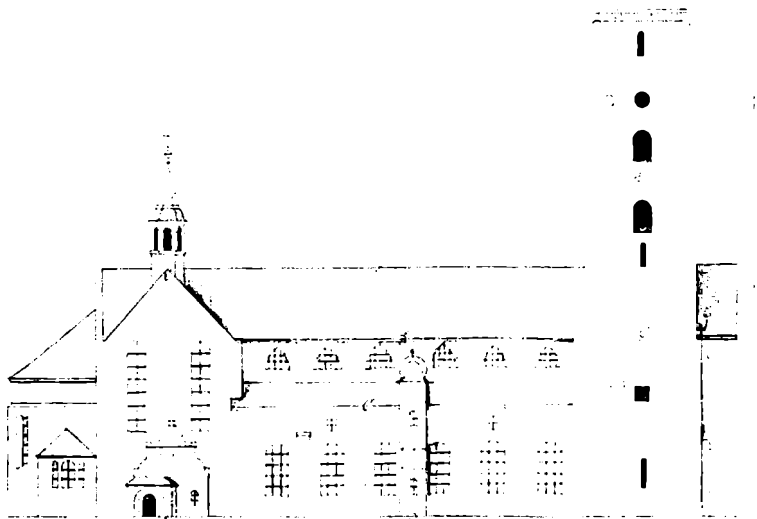
Ribe Domkirke, set fra Nord, før Istandsættelsen
Tegning af Kay Stalknecht 1737

- F. Das gantze Haupt-Dach über dem Thumbkirche wil herunter, und von neuen gezimmert werden, ein Theil von die alten Eichen-Sparren werden 8 Zohl kürtzer, der Rest von neuen mit einen starchen Kreütz verbandt und Handbänder versehen. Das Blei über die gantze Kirche umb zu giesen, und wieder auf zu liegen, so weit es langen kann, das übrige mit glazirten Dach-steine bedechet.
- G. Das grose Klochen-Thurm, so der wester und süder Seiten gefählich aussehen mit Ritzen und Auswegung der Maur, so mit Gottes Hülff und Subtilite kand repariret werden, denn umb das alte Momento man

nicht gerne wolte was vom den Mauer-Höhe abbrechen, solches sich bey dem Arbeyt ausweisen wil, ob man es conserviren kan, sonsten habe ich ein Abritz gezeichnet, das 5 Ehlen abgehen solte, und dem Thurm mit selbige Gallerei, weilen solches für der Seefahrt nicht woll kan geendert werden.

- H. Der grose Kloche hanget auf der norder Seite, und dem Thurm viel Schaden gethan. Dieser Kloche verhoffe rahtsam zu sein, wenn sie eine Etage niedriger wird zu hangen kommen auf der Oster-kandt wo der Thurm-Mauer noch zimlich starch, als dann der Kloche ein ander Schwang bekommt, solches der Thurm viel veszer(!) ausstehen kann.
- J. et K. Der Umbgang im Grundritz von J bis K musz herunter gebrochen werden, entweder neu wieder aufgesetzt, oder zum Kirch-hoff liegen bleiben, die andere helfte Part von Umbgang kann stehen bleiben, und etwas repariret bey dem Fundament, und Dach-werck nebst den Mauren, wie wohl die Mauren nicht gerade stehen, hat es doch die Kraft, dasz es kann stehen bleiben.

Zu dieser einen Theils gefährliche Arbeit kann mann nicht eben alles melden, wie es werden kann, und was eben bey die Mauren gebrochen werden sol, ohne was man einiger maszen sehen kan. Erstlich das grosze hohe Thurm musz mit grose Balchen und tüchtige Eisern Anckers befestiget werden, der wester und süder Seiten gantz durch repariret werden. Das andere Thurm, so dabey stehet mit 4 Klochen darein, musz auch über all repariret seyn, und ein neue Dach darüber. Das gantze Haupt-Dach der Thumb-kirche wil über all her-

Ribe Domkirke, set fra Nord, efter Istandsættelsen
Udkast af Kay Stalknecht 1737

unter, damit auch die Mauren oben können verfrischet werden. Das kleine Thurm über dem Chor gantz von neuen.

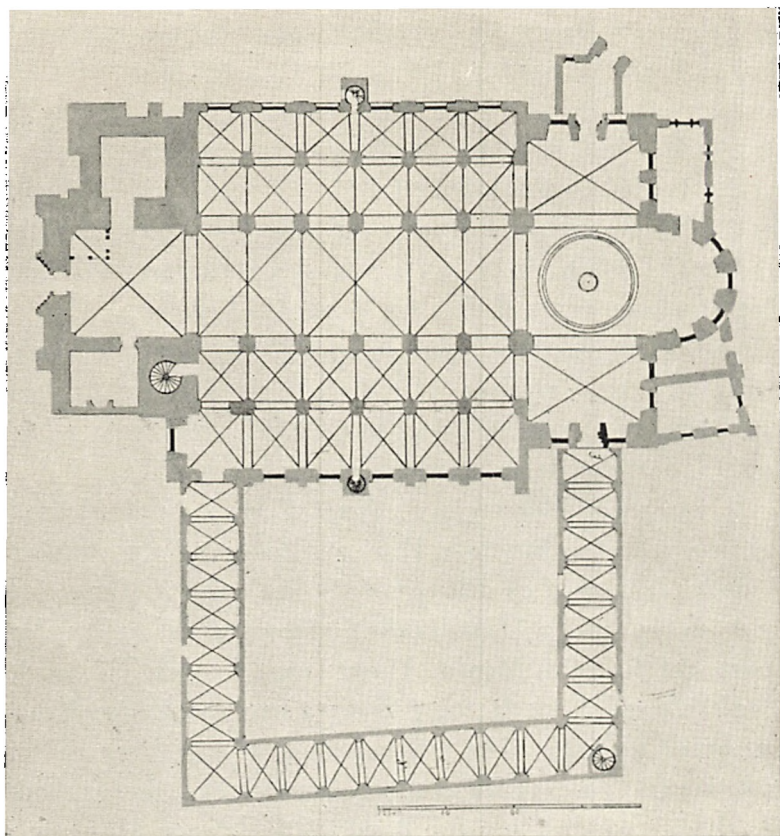
Der helfte Umbgang, wie vorher gemeldt, komt herunter, wann der wieder von neuen sol gemacht werden, sol es billich von Brandt-Mauer sein, und mit Fürren-Balcken und Sparwerck aufgesetzt, und eine runde Gewölf von Holtz und unter gegibst.

Der gantze Kirche wil inwendig verbeszert sein, auf einige Ohrten will neue Besatzung, wo das Waszer so viel Schaden gethan. Es sind auch einige Haupt-Pfeilen, die eine grose Reparation hochnöttig haben, selbige müszen sorgfältig gebrochen werden, und meistentheils eine, der so gut als von neue aufgemauret werden musz.

Der gantze Kirchen-Gebau musz ob alle Seiten ein- und auswendige Mauren mit Giebels repariret sein, und alles verbezert werden, was nöhtig ist. Ein Theils davon mit Fugen abgesetzt, und ein Theil mit ein Inscription von Seeberger Kalck beworffen werden, nach die Mauren umbstände, so denn alles weiter sich finden wil bey dem Arbeit, ohne hie von weitläuftiger mehr zu melden.

Was die Materialien anbelangen, ist wohl am besten mit die Kauff-leuten in Riepen zu bedingen für die genaueste Pries da zu Stelle anzuschaffen, und ich dagegen nicht mehr ansetzen werden, als die Noth erfordert, denn die alten Materialien werden auch zu ein Theils helffen, und was hie in me-nagiret werden kan, will ich meine Fleis anwenden zu spahren dem lieben Kirchen zum Besten.«

At Stalknecht fik Arbejdet overdraget, skyldtes i første Række, at han bevidst underbød Thura, men det skulde snart vise sig, at hans Overslag slet ikke kunde holde, og da man opgjorde de samlede Udgifter til Istandsættelsen, fra 11. April 1738 til 17. September 1743, beløb de sig til ikke mindre end 20019 Rdl. — altsaa meget tæt ved de 21830 Rdl., som Thura havde beregnet. Den første Indsamling var derfor langt fra tilstrækkelig og Gabell foreslog i den Anledning, at man skulde oprette et Lotteri til Fordel for Domkirken, men Planen vandt ikke Bifald. Derimod bevilgede Kongen den 19. September 1738, at der maatte indsamles en ny Kollekt, denne Gang baade i Danmark og i Norge, endvidere at hver Præst i Ribe Stift skulde svare en Afgift fra 5 til 10 Rdl. een Gang for alle, og endelig at Gabell og Anchersen maatte ligne en Sum af 660 Rdl. paa samtlige Indbyggere i Ribe, at betale i to Terminer med et Fjerdingsaaars Mellemrum henholdsvis den 21. December 1738 og den 21. Marts 1739. Udskrivningen

Plan af Ribe Domkirke og Omgangen
Opmaaling af Kay Stalknecht 1737

skulde nok ske efter enhvers Evne og Vilkaar, men man maa sikkert antage, at den for mange af Indvaanerne har været noget af en Brandskatning, naar man eksempelvis ser, at en almindelig Borger, der stod til 3 Skilling i Skillings-Taksten, blev sat til 12 Rdl. Stiftamtmanden sattes for 60 Rdl., Biskop Anchersen for 20, Stiftsprovst H. A. Brorson for 12, Doktorinde Terpagers for 10, Sognepræst Laurids Fogh for 10, Rek-

tor Falster for sig og sin Subrektor Lange for tilsammen 10, Frøken Fuchs (Foss) for 12, Præsident Casten Worm for 14, Amtsforvalter Bruun for 30, Kommerceraad Eenholm for 50, Dr. Ancher Anchersen for 20, Borgmester Andreas Frausing for 20, Tolder Oluf Schanche for 12, Byfogeden Westi Lund for 10, Raadmændene Bötticher og Schultz for 8 og 9, Vice-raadmand Fridsch for 14 og Apotheker Ostermann for 10, for blot at nævne nogle af de mere kendte Bidragydere.

Dertil kom adskillige Summer, som Kongen overlod Domkirken til Istandsættelsen. Det drejede sig dels om forskellige Bøder til et samlet Beløb af 1350 Rdl., som kom udenbys fra, dels om de to Danefæ-Fund fra selve Ribe.

De var begge blevet gjort i Aaret 1734. I April Maaned var man ved at nedbryde et Hus, som tilhørte Peder Madsen Fridsch, da man i en »Stenger« (Stolpe) ved et Sengested fandt en »maadelig Haandfuld« Guldmonter, af hvilke den yngste var fra 1685. Men da Huset længe før den Tid havde tilhørt Slægten Fridsch, tog Ejeren og hans Stedfader, Kommerceraad Eenholm, ikke i Betænkning at anse Pengene for en retmæssig Arv, og de gangbare Monter blev derfor sendt til Altona som Betaling for Brædder til det nye Hus. Og i Oktober samme Aar lod Eenholm selv et af sine egne Huse nedbryde til Ombygning, da en af Haandværkerne fandt en stor Malm-Gryde med 499 gode Speciedalere, nedsat under en Sten i Køkkengulvet. Hans Arbejdsfæller havde imidlertid set ham gøre Fundet og faldt nu for Fristelsen til at beholde Pengene, som de delte mellem sig. Sagen kom alligevel Bygherren for Øre, og i Februar 1735 krævede han de utro Haandværkere for Beløbet ligesom han indberettede Sagen for Øvrigheden. Rentekammeret resolverede imidlertid, at han heller ikke havde Ret til den fundne Skat, da den var at anse

for Danefæ og som saadan tilhørte Kongen. Ved Bytingets Dom, i December 1735, blev begge Fundene derfor erklæret for Danefæ og de to Husejere samt Finderne tilpligtet til — under Trusel om Skubkarren i Jern paa Vand og Brød i Fredericia Fæstning, indtil det manglende var aftjent efter Taksten: een Uge for hver Rigsdaler — at aflevere eller erstatte Beløbene til Byfogeden. Hverken Fridsch eller Eenholm havde dog Vanskeligheder ved at klare dette økonomiske Spørgsmaal, og senere skænkede Kongen de 200 Rdl. heraf til Domkirken, saa at i hvert Fald en Del af Pengene blev i Byen og kom til Nytte her.

Gennem disse mange og smaa Beløb maatte man altsaa se at faa skrabt de nødvendige Midler sammen til den kostbare Istandsættelse, og det kan derfor ikke undre, at man ogsaa prøvede paa at inddrive en Fordring, som — hvis den var blevet godkendt af Retten — paa een Gang vilde have været tilstrækkelig til at dække hele Udgiften.

Da Stiftsprovst Seerup var død, den 9. Marts 1736, og Terpager derefter havde frasagt sig sit Værgemaal til næstfølgende Philippi Jacobi Dag (1. Maj), fik Gabell og Ancher sen ikke blot Ordre til i Henhold til Kommissoriet af 12. November 1734 at indsætte nye Værger for Domkirken — deres Valg faldt her paa de to Raadmænd Henrik Bøttcher og Conrad Wedel — men ogsaa at »affordre vedbørlig Rig-tighed for Ribe Domkirkes Indkomster, være sig Jordegods, Tiende, Enge og Ejendomme samt Jordskyld og andre Kir-kens Indkomster« i Stiftsprovstens Dødsbo. De søgte derfor og fik Beneficium paupertatis til at føre denne Sag og valgte Byfogeden Westi Lund til at optræde som Aktor, medens Borgmester Riis og Byfoged Grundahl i Kolding blev ud-nævnt af Kongen til Kommissærer.

Det største Krav rettede Aktor mod Seerups Arvinger, idet han hævdede, at Stiftsprovsten til egen Fordel havde oppebaaret hele Tienden af Ribe By og Landdistrikt, saaledes at han derved var blevet Domkirken skyldig ikke mindre end 20225 Rdl. Men dertil havde Kirken et Fælles-Tilgodehavende hos Seerup og Terpager paa 4337 Sletdaler foruden nogle mindre Beløb. For disse Fordringer blev de imidlertid pure frikendt baade ved den foreløbige Kommissions-Dom og ved Højesterets endelige Afgørelse, idet Forsvareren kunde bevise, at Tienden var tillagt Seerup pro officio, og at Afgiften af Kirkens Enge og Landgilden (de 4337 Sletdaler) af Arild havde været beregnet som Kirkeværgernes Løn. Saa langt fra at have forurettet Domkirken hermed, havde baade Seerup og Terpager selv baaret Tabene ved de uefterrettelige Landgilde-Ydere. Derimod dømte Højesteret, at Domkirken skulde have den halve Korntiende af Købstadjorderne og nogle Landsbyer, ialt en aarlig Indtægtsforøgelse paa over 250 Rdl., samt en Refusion paa 2—300 Rdl. for en fejlagtig Beregning af visse Renter. For Aktors Paastand, at Seerup ved ikke at benytte sin Embedsbolig Snægdal havde bevirket, at den nu var en maadelig Stand, blev Arvingerne ogsaa frikendt. Seerup havde nemlig i Virkeligheden sparet Domkirken for Vedligeholdelses-Udgifterne, som var sat altfor lavt, kun 50 Rdl. om Aaret, idet han havde foretrukket at bo i sit »Adelhus, Lilliebjerg kaldet«. Og Højesteretsdommen sluttede derfor med denne Æresoprejsning for de to gamle Kirkeværger: »De fornærmelige Expressioner og Beskyldninger, hvormed afgangne Søren Seerup og Arvinger og Doctor Terpager under denne Sags Drift saavel skriftlig for Commissionen som mundtlig for Højesteret er blevet angrebne, bør som utalte og uskrevne ikke komme dem til mindste Vanære i deres Grave

eller deres Arvinger til ringeste Forklejnelse. Processens Omkostninger ophæves paa alle Sider.«

Ved Højesterets Dom fandt forøvrigt ogsaa et andet Tvi-stepunkt sin endelige Afgørelse. I Seerups Stervbo var der nemlig en stor Pokal af forgyldt Sølv, som Stiftsøvrigheden forlangte udleveret til Domkirken, og ved Kommissions-Dommen blev den ogsaa tilkendt Kirken. For Højesteret vilde Seerups Forsvarer imidlertid have denne Afgørelse underkendt og af Voterings-Protokollen kan vi ogsaa se, at et Par af Dommerne vilde lade Arvingerne beholde den, medens flere i hvert Fald bestred Domkirkens Ret til den. Enden blev derfor, at den blev tildømt Kongen, og den 4. September 1739 gjorde den ene af Kirkeværgerne »efter Hans Excellence Hr. Gehejmerraad Gabells og Hans Højærværdighed Hr. Biskop Anchersens Ordre en Rejse til Haderslev med den forgyldte Pokal at overlevere Posten. Derfor til Vognleje, Omkostning og Fortæring 5 Rdl.« Men dermed forsvandt den foreløbig uden at efterlade sig noget kendeligt Spor, og først i den allernyeste Tid er den blevet identificeret. I Kunstkammerets Journal er der under den 4. Februar 1740 noteret, at man paa den Dag havde modtaget »ved Hr. Gehejmerraad von Holst — d. v. s. Statsministeren Johan Ludvig Holstein — et stort sølvforgyldt Bæger, som blev anbragt i Kunstkammeret ovenpaa det Skab i Artificial-Kammeret med Elfenbens-Skibene«, og alene Sammenfaldet af Datoerne gør det paa Forhaand sandsynligt, at det er Ribe-Pokalen, der her er Tale om. Man kunde derfor vente, at Stykket stadig eksisterede og var overgaaet til en af de Samlinger, som har afløst det gamle kongelige Kunstkammer, og virkelig er der blandt Nationalmuseets Renaissance-Kostbarheder en navnløs Pokal, som der kunde være Mulighed for at mistænke. Det drejer sig om en Pragt-

Pokal af forgyldt Sølv, trekvart Meter høj, rigt smykket med Ornamenter paa Fod og Sider, med Fremstillinger af Tro, Haab og Kærlighed paa Laagets Overside og med et Brystbillede af en ung Kvinde indvendig i Laaget. Efter Guldsmede-Stemplerne maa den være et Hamborger-Arbejde fra 1590-erne og i Formen svarer den ganske til den Pokal, der blev lavet til Lunds Domkapitel i 1596. Sandsynligheden for, at det anonyme Stykke var identisk med Ribe Kapitels Pokal, maa derfor siges at være ret stor, men ad anden Vej kan vi komme til fuld Sikkerhed. Om Anskaffelsen har vi nemlig den præcise Oplysning af Biskop Hegelund i Ribe, at Anders Oluffsøn — Raadmand i Flensborg, men af Ribe-Slægt — den 6. Januar 1597 »fremsendte den Credentz paa 238½ Lod« til Domkapitlet, og ved Afleveringen i 1740 opgives Vægten af Ribe-Pokalen ligeledes til 238½ Lod. En simpel Vejning og Sammenligning vil og kan altsaa afgøre Tvivlen. De 238½ Lod er lig 3577 g og Pokalen vejer nu 3455 g, men da der mangler et Par Smaastykker i fuldt Metal, forklarer det sikkert den lille Forskel mellem de to Angivelser. Om Pokalen fortalte Traditionen iøvrigt, beretter Terpager, at »alle Kapitlets Medlemmer havde bekostet Fremstillingen af den og bestemt den som et Vidnesbyrd om deres Taknemlighed mod en Velynder eller Beskytter, men af en eller anden Grund havde de skiftet Sind, og efter den Tid var Pokalen blevet opbevaret ved Domkapitlet, hvor den — naar det lystede Kapitels-Medlemmerne at gøre sig til Gode — blev taget frem ved deres Sammenkomster og Gilder«. Og at den ikke var ganske uegnet hertil, viser en Eftermaaling af dens Rumfang: den holder 2½ Pot.

Da Højesteret ved sin Dom af 20. Juni 1739 havde afgjort denne Sag, bad Westi Lund om en Erklæring fra Gabell og

Medaillon i Ribe Domkapitels Pokal

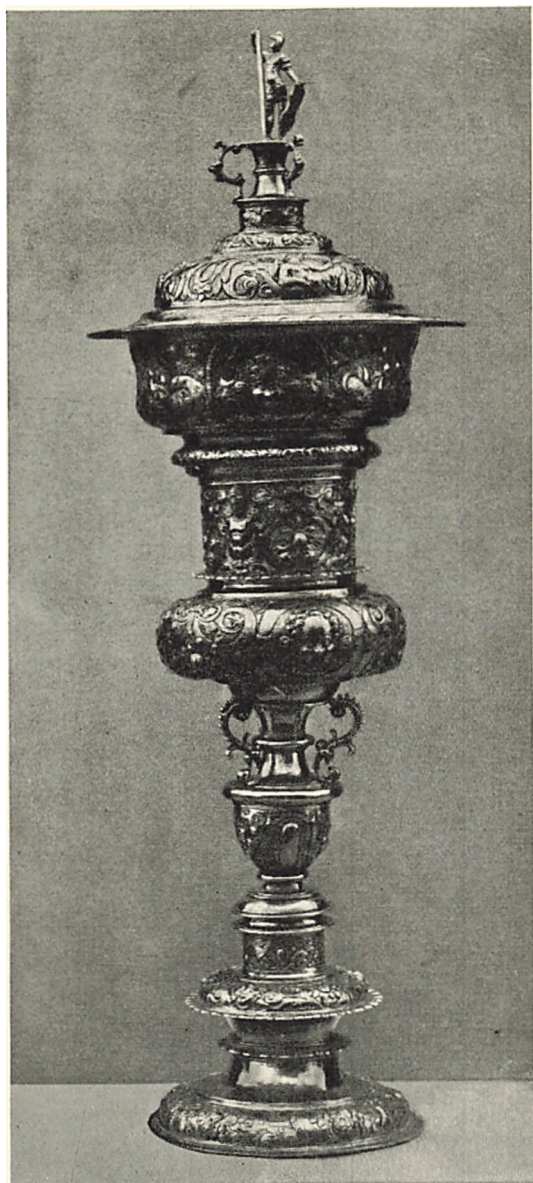
Anchersen, at han uden nogen Godtgørelse havde udført dette Hverv, som han naturligvis opfattede som en Sejr for Domkirken. Han fik, i November 1740, den ønskede Udtalelse, og anede da vel ikke, at det efter et Par Aars Forløb skulde blive hans egen Administration af de indsamlede Midler, som kom for Retten.

Ved Udnævnelsen af de nye Værger for Domkirken havde man kun tillagt dem at føre det aarlige Regnskab, og da de store Bidrag til Istandsættelsen skulde bestyres, valgte man Stiftamtmandens Fuldmægtig, Byfoged Westi Thomsen Lund, til denne særlige Opgave. At det var en betroet Post,

fremgaar klart af de to Kobberplader, som blev indlagt i Tagrytteren og i Spiret over Nordre Sideskibs Trappetaarn til Minde om Domkirkens Reparation. De nævner, næsten enslydende, Navnene paa de Mænd, som havde forestaaet Værket, saaledes:

»Anno 1738. Da Ribe Domkirke med al sin Bygning, Taarne og Fag blev repareret ved Hs. Excellence Hr. Geheimeraad og Stiftsbefalingsmand Christian Carl v. Gabel til Bramminge, Ridder, og Hs. Høiærværdighed Hr. Biskop, Magister Mathias Anchersen deres priselige og gudelige Foranstaltning, under Byfoged Westi Thomsen Lund som Fuldmægtig og Kirkeværgerne, Raadmænd Henrich Böttcher og Conrad Wedel deres Inspection, er dette Spiir opsat ved Bygmester Kay Stallknecht.«

Og svarende til denne hæderlige — men ganske vist skjulte — Omtale steg han ogsaa aabenlyst i Værdighed, idet han i 1739 blev Vice-Borgmester og i 1742 virkelig Kancelliraad. Men efter hans Død i det følgende Aar viste det sig, at hans Regnskabs-Førelse ikke havde været helt uangribelig. Der blev derfor anlagt Sag mod hans Enke, først for en Kommissions-Domstol og siden for Højesteret, og her faldt den endelige Dom i 1749, hvorefter hun blev dømt til at betale 1049 Rdl. til Domkirken. Men dertil blev hendes Lavværgе Chr. Gotfred Hess kendt pligtig til at bøde 20 Rdl. til Vor Frelsers Kirke og lige saa meget til Justitskassen for »de i denne Sag brugte skammelige og højstforførmelige Udtryk, som ikke burde komme Gabell eller Anchersen i deres Grave eller Biskop Brorson eller andre til Forklejnelse«.

Ribe Domkapitels Pokal fra 1596

Saa alvorlig denne Byfogedens Forseelse end kunde være, drejede den sig dog kun om et forholdsvis ringe Beløb — der tilmed omgaaende blev indbetalt i rede Penge, efter at Dommen var faldet — og kun om en Mand i en forholdsvis ringe Stilling. I begge Henseender blegner den ganske mod det økonomiske Sammenbrud, som Biskop Anchersen led i sine sidste Aar. Her drejede det sig om intet mindre end en af Kirkens øverste Embedsmænd, som blev sat under offentlig Administration, og her var det ikke et enkelt Forhold, som gav Anledning til denne drastiske Indskriden, men en gennem en halv Snes Aar fortsat, stadig voksende Uorden baade i det private og i det officielle Regnskab. Endelig var der her ikke Tale om Smaa-Uregelmæssigheder, som kunde dækkes ad privat Vej, men om et saa stort Underskud, at det — trods Regeringens Indgriben — ikke blev udlignet og derfor ogsaa ramte mange Private, som i god Tro havde forstrakt Bispem med Laan eller andre Ydelser. I en senere Tid havde en Sag af denne Art næppe undgaaet retslig Paatale og i mildeste Fald medført øjeblikkelig Embeds-Fortabelse, og det vil derfor have sin Interesse at gøre nøjere Rede for Regeringens Holdning i Affæren.

Stiftamtmand Gabell havde, som før nævnt, baade i 1734 og i 1736 skrevet direkte til Kongen i Sager, som rettelig burde have været medundertegnet af Anchersen, og han var ved disse Lejligheder blevet tilrettevist, om ikke formelt, saa dog reelt, ved, at hans Henvendelse omgaaende var blevet sendt tilbage til Ribe til Anchersens Erklæring. Muligvis har Gabell allerede paa disse Tider været klar over Anchersens slette Økonomi og af den Grund overhovedet ikke villet have haft noget Fællesskab med ham, men det er dog ogsaa muligt, at han dermed kun har villet fralægge sig Ansvaret for, at An-

chersen »paa sædvanlig Maade søger at drage Tingene i u-endelig Langvillighed«. Nok er det, at Gabell i 1739 for tredje Gang skrev direkte til Kongen og i dette Tilfælde var nødt til at gaa uden om Bispen. Her drejede det sig nemlig ikke om et Kompetence-Spørgsmaal, men om Anchersens fortvivlede Pengesager, og selv om det ved første Øjekast kan synes, som om Gabell er gaaet bag Anchersens Ryg og har angivet ham, var det baade hans Pligt at gøre det og ved den Maade, han gjorde det, i Virkeligheden ogsaa en hjælpende Haand, han rakte.

Den 29. Maj 1739 sendte Gabell fra Bramminge to Breve afsted til København, det ene til Kongen, det andet — mere underhaanden — til Oversekretæren J. L. v. Holstein, hvis Bistand han dermed paakaldte. I Henvendelsen til Monarken gjorde Gabell nemlig ikke alene Rede for, hvorledes Sagerne havde udviklet sig og nu stod, men gav ogsaa Anvisning paa, hvorledes de efter hans Tanker kunde bringes i Orden igen, og overfor Holstein fremsatte han dertil nogle praktiske Forslag. Begge Dokumenter skal derfor gengives her, begyndende med Brevet til Kongen. Det lød:

Stormægtigste allernaadigste Arve Konge og Herre! Saa nær det gaar mig at skrive eller allerunderdanigst forestille noget om Biskoppen Magister Matthias Anchersen hans slette Tilstand og Vilkaar og hvorledes han derudover er u-formuende til at gøre den vedbørlige Rede og Rigtighed for de af ham oppebaarne publiqve Penge som ske bør, saa nødsaget og højstbeføjet er jeg, endog med allerstørste Bekymring og Undseelse, deraf herved allerunderdanigst at referere og tillige udi allerdybeste Underdanighed at tilbede mig Deres Kongelige Majestæts allernaadigste Resolution og Foranstaltning, hvor-

ved det som er passeret i den forbigangne Tid kan redresseres og den erforderende Sikkerhed for den tilkommende Tid naas og fastsættes.

Allernaadigste Arve Konge og Herrel En Del den København overgangne ulykkelige Ildebrand, hvor Biskoppen med andre blev hjemsøgt og mistede alt det han ejede, og en Del hans Kreditorers Anstrængelser, som Tid efter anden har incommoderet ham baade ved Rettens Tvang og i andre Maader, har upaatvivlelig gjort det, at han for at redde sig af Nøden og de ham ofte paakommende Fortrædeligheder, har taget til det som har været nærmest, og saaledes er adskillige af de publiqve Penge bleven tilbage og ikke af ham som ske burde til rette Tid betalte, hvoriblandt foruden en Del af Stiftets Gejstliges Enkekasses Kapitaler og Fredericias Tavlepenge, hvorfor endnu ikke af Biskoppen er gjort den vedbørlige Rigtighed, endog mangler det som af ham er oppebaaret og til Maribo og Marstal Kirker saavel som Helsingørs Hospital og Skole samt Londons Kirke og Enkekassen for Sjællands Stift aarlig burde været erlagt, hvorom Stiftsbefalingsmændene og Biskopperne udi Sjælland, Fyn og Lolland har tilskrevet Biskoppen og mig den 18de og 25de April sidst, saaledes som medfølgende Kopier Litra A, B og C nærmere allerunderdanigst udviser, og som de derved melder at ville likvidere samme udi den Kollekt og Hjælpepengene af Kirkerne, som allernaadigst er bevilget Ribe Domkirke til dens Reparation og Istandsættelse, hvorved maatte befrygtes, at Biskoppen ikke alene vilde blive saa stor en Debitor til Kirken, at han ikke kunde formaa at udrede Betalingen, men at Kirken endog nu den staar under sin fulde Bygning og højlig behøver Pengene, skulde savne disse Kapitaler, hvormed Haandværksfolkene og Materialerne kunde betales, saa im-

plorerer jeg allerunderdanigst Deres Kongelige Majestæts allernaadigste Befaling til forbemeldte Stiftsbefalingsmænd og Biskopper, at de, naar Ribe Domkirkes Kollekt og Hjælpepengene af Kirkerne indkommer, maatte være tilholdne at indlevere samme i Amtstuerne, efter Deres Kongelige Majestæts dem derom forhen tillagte allernaadigste Ordres, og at tilsende mig de derfor bekommende Kvitteringer imod min Kontra-Bevis, paa det jeg ved Zahlkammeret om Assignation kan gøre Ansøgning, thi ellers er det befrygtelig, at Kirkens Arbejde vil lide Ophold og Forsinkelse; men som det derimod beror af Billighed, at Biskoppen Magister Matthias Ancher sen bør udbetale, hvad han af forbemeldte publiqve Penge har oppebaaren og indesidder med, thi, Allernaadigste Arve Konge og Herre! alle deslige Penge og Indtægter er oppebaarne af Biskoppen, som deraf aldrig har været Skilling eller Skærv for mine Øjne eller i mine Hænder, det forholdes og dermed paa lige Maade ved de andre Stifter udi begge Konge-Rigerne, at Biskopperne paa hver Sted besørger Oppebørselen og igen foranstalter Remissen og Udbetalingen, saa at Stiftsbefalingsmændene over alt ej videre har dermed at bestille end at deres Navne og Underskrift bruges og søges tilligemed; da, efterdi jeg ikke ser ved hvad Middel eller Raad Biskoppen nu forhaanden skulde kunne gøre Betaling siden hans Kredit er aldeles svækket og han over alt er u-formuende til at gøre nogen Rede og Rigtighed, saa indstilles allerunderdanigst om Deres Kongelige Majestæt ikke i allernaadigst Henseende til saadan hans fattige Tilstand og hans Hustrus samt mange u-opfødte Børns Konservation, saa og i allernaadigst Betragtning, at Manden ellers er berømmelig lærd og habil, allernaadigst vilde befale et Par gode Mænd at reglere og fastsætte, hvor meget han aarlig af hans Indkomster maatte nyde til hans og Fa-

milies Subsistence uden at nogen Kreditor maatte være berettiget derudi at søge Betaling under hvad Navn nævnes kan, og at det overskydende derimod maatte anvendes til hans Gælds Afbetaling, først til de publiqve Penges Erstatning, og naar de blev betalte, da siden til hans Kreditorer efter den Orden, som af forberørte Mænd maatte regleres, item at der maatte befales eller anordnes een eller 2de vederhæftige Mænd, som kunde oppebære alle forberørte Indkomster og deraf udbetale det som Biskoppen skulde have til Subsistence og siden de publiqve Penge og hans anden Gæld paa foranførte Maade, saa og at samme Tilsynsmænd til hver Ribe Landemode skulde indlevere vedbørlige Regnskab og Rigtighed som af Stiftsbefalingsmanden, Biskoppen og Stiftsprovsten skulde paategnes, approberes og kvitteres; thi paa anden Maade ser jeg ikke de publiqve Penge betalt, langt mindre at Biskoppen reddes af hans anden Gæld og konserveres for hans Kreditors Overvældelse, men at han ellers befrygtelig aldeles vil blive ruineret og betaget det hvoraf han med Hustru og Børn skulde subsistere, og som det efter slige Omstændigheder ikke heller er raadeligt at Biskoppen for den nærværende eller tilkommende Tid befatter sig med deslige publiqve Penges Oppebørsel, saa indstilles allerunderdanigst om Deres Kongelige Majestæt ikke allernaadigst vilde befale, at alle de Oppebørseler som i saa Maade hidindtil har været under Biskoppens Administration maatte herefter befales og betros Stiftsprovsten Hr. Hans Adolf Brorson og han derfor være ansvarlig. Jeg lever efter allerunderdanigste Pligt udi allerdybeste Devotion Deres Kongelige Majestæts allerunderdanigste og allertropligstkyldigste Tjener

C C v Gabell.

Og til Oversekretæren lød Brevet saaledes:

Gud kender og veed, hvor nær det gaar mig, at jeg nødtvungen skal gribe til den Extremitet imod Biskop Anchersen, som jeg ved indeliggende allerunderdanigste Forestilling har maattet resolve til, men som jeg ingen anden Middel eller Udveje ser, saa beder jeg allerskyldigst, at Deres Excellence paa bedste Maade vil antage sig samme til Forestilling for Deres Kongelige Majestæt, saa at min allerunderdanigste Ansøgning kunde nyde allernaadigst Bifald, og den gode Hr. Biskop med Kone og umyndige Børn nogenlunde blive conserveret, som er det, jeg hjertelig ønsker og attraar. Hvad ellers angaar et Par gode Mænd, som kunde bruges til at reglere, hvad han skulde have af Indkomsterne og hvor meget til hans Gælds Afbetaling aarlig skulde employeres, saa indstilles til Deres Excellences behagelige Vilje dertil at udvælge hvem De behager, imidlertid proponeres af de udi Ribe boende som dertil kunde bruges Hr. Justitsraad Worm, Hr. Dr. Anchersen, Stiftsprovst Brorson, Borgmester Frausing og Hospitalsforstander Kragh, hvoraf Deres Excellence selv behager at nævne hvem De for godt befinder. Jeg forbliver med al optænkelig Estime og Consideration Deres Excellences allertjenstberedvilligste Tjener

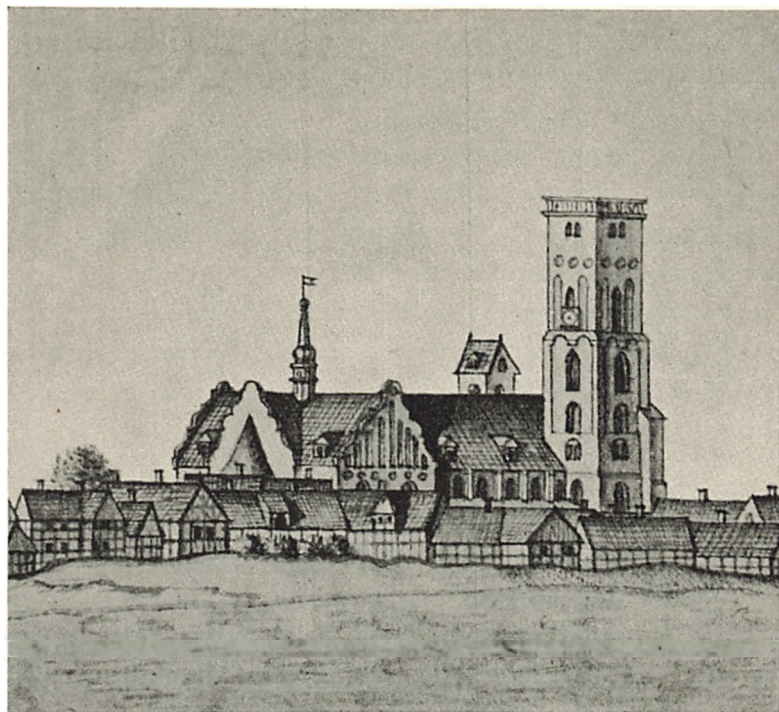
C C v Gabell.

Gabells Forslag til den almindelige Sanering af Anchersens Økonomi maa have vundet Bifald, men ogsaa krævet, at man fik at vide, hvor store Biskoppens aarlige Indtægter var, for at man kunde have et Grundlag at beregne Afbetalingen paa. Den 21. Juli 1739 fremsendte Stiftamtmanden derfor til Kongen, »efter Deres Kongelige Majestæts mig ved Hr. Gehejme-konferensraad v. Holstein bekendtgjorte allernaadigste Befal-

ling«, den originale Designation, som Anchersen den 14. Juli havde forfattet over »de Ribe Bispedømme tilliggende aarlige Indkomster«. De visse Indtægter, som var ansatte efter Kapitels-Taksten for det foregaaende Aar, beløb sig kun til 1217 Rdl. og »uvisse Indkomster hverken falder eller tages«. Det har altsaa ikke været noget særlig godt aflagt Embede, og det tjener Gabell til Ære, at han i sin Følgeskrivelse indirekte gør Kongen opmærksom herpaa. Efter at han i det væsentligste havde godkendt Bispens Opgørelse og indstillet »alting i alledybste Underdanighed til Deres Kongelige Majestæts aller-naadigste Vilje og Godtfindende«, tilføjede han nemlig: »hvorved jeg understaar mig allerunderdanigst at erindre Biskoppens Kone og mange uforsørgede Børn deres Konservation«. Det var i Virkeligheden en Forbøn for Anchersen og hans Familie, og en Henstilling om ikke at beskære hans Indtægter for stærkt.

Ogsaa denne Gang skrev han ved Siden af den officielle Indstilling et mere privat Brev til Oversekretæren og foreslog her, at

»Biskoppen til hans og Familiens Underholdning maatte reserveres noget tilstrækkelig aarlig og Resten, ligesom det efter hver Kapitels-Takst maatte stige eller falde, at employeres til de publike Penge og anden Gæld, indtil det alt er afbetalt, men som det og vil blive langsom, førend den sidste Del kan faas, efterdi de aarlige Renter borttager en Del af de Penge, som ellers til Gældens Afbetaling kunde destineres, saa indstilles allertjenstligst om Deres Excellence ikke saavel i Henseende til Biskoppens slette Vilkaar og mange uforsørgede Børns Konservation som til de publike Penges saa meget snarere Betaling, vilde lade sig bevæge at udbede den højkongelige Naade for Biskop Anchersen, at

Ribe Domkirke, set fra Nordøst, efter Stalknechts Istandsættelse

han enten ved et Tilskud af Stiftets Gejstlighed eller Kollekt formedelst hans ved Ildebranden tagne Skade, eller og i andre Maader efter Hans Kongelige Majestæts egen allernaadigste Godtfindende maatte blive soulageret, særlig da hans Tilstand er saa slet, at han end ikke heller selv ser anden Udvej til hans Conservation end Guds og Kongens Naade, mindre nogen Middel til den Gælds Afbetaling, som han formedelst Ildebranden og hans Bibliotheks samt Møblers Anskaffelse har maattet sætte sig i, hvorom han selv nærmere udi medfølgende Skrivelse melder, og dersom han ikke saaledes allernaadigst hjælpes, er han ej alene aldeles ruineret, men endog

af Sorrig og Bedrøvelse befrygtelig vil periclitere paa Helbredet, hans stakkels Kone og mange u-opdragne Børn til allerstørste Jammer og Elendighed.«

Og hertil føjede Gabell saa det egenhændige Brev, som Biskoppen havde skrevet til ham den 18. Juli 1739, da han sendte ham Opgørelsen over Biske-Embedets faste Indtægter. Det prøver paa at forklare, hvorfor det var kommet saa vidt med hans Underskud, og paakalder Gabells Mellemkomst overfor Kongen. At det ikke var forgæves, har vi allerede set, og uden Virkning har det næppe heller været i København, at man fik denne Tilstaaelse. Den lød saaledes:

Deres Excellence, Naadige Herre!

Det er Deres Excellence, saavel som hele København, altfor vel bekendt den ubodelig Skade og Ruin, som overgik mig i den ulyksalige Københavns Ildebrand, i hvilken al min Vel-færd blev saaledes lagt i Aske, at jeg ikke kunde have nogen Resource. Thi da mit hele Trinitatis Sogn forbrændte, at deraf ikke var mere Gader tilbage end halvanden Gade, sc: Adelgaden, hvor der ikke boede uden fattige Prakkere, og den ene Side af Borgergaden, saa stod jeg ikke til at redde, som Sognefolkene, hvoraf jeg skulde leve, havde selv slet intet og derfor intet kunde hjælpe mig. Mit kostbare og rare Bibliotheqve, som virkelig havde kostet mig over ti Tusinde Rigsdaler, gik op i Røg, foruden mine andre Effecter og Mobilier, saa Forlisen var altfor utaalelig og considerable for mig, det alle i København er vitterligt nok; allermest da jeg med mine mange smaa og u-opfødte Børn ved en ruineret Menighed havde intet at leve af, mindre kunde vente, da alle trængte.

Jeg, som var vant til at studere og kunde ikke, om jeg skulde holde Livet, maatte formere mine slette Vilkaar og Gæld

for at faa mig et lidet Bibliotheqve samlet igen, og da Gud behagede 2 Aar derefter at forflytte mig herover, maatte jeg gøre den kostbare Depense paa min Ordination og Bortflytning item Møbler, som jeg ikke havde enten Stol eller Bord, saa min Gæld maatte aarlig tiltage. Siden jeg kom her, veed Deres Excellence selv, hvor »let og laug« det aarlige Kapitels-Køb har været, da jeg daglig med Børn og Husfolk har 18 Personer at forsørge. I visse Forventning om min allernaadigste Konges engang vaagnende Hjælp og Naade, har jeg udholdet det, skønt ej uden stor Gæld og Hazard, som Deres Excellence har ikke kunnet være uvitterligt, da dog alle veed, hvor ringe, tarvelig og sparsom det i alle Ting er gaaet til hos mig, thi jeg har aldrig nydt een Skilling for Ordination eller andre Expeditioner, som andre dog tør tage.

Men som Aarene og Gælden tager til, saa forlader jeg mig til Deres Excellences altid velbefundne Generosite, at om jeg nødes til at andrage underdanigst mine ringe Vilkaar for min naadigste Souverain, De da ej aleneste til det mildeste interpreterer, men endog paa det kraftigste tilhjelper, at Hans Majestæt i kongelig Clemence tænker paa mig og ser mig reddet af al min Viderværdighed, som ingen Biskop i Danmark har større Stift, ingen heller mindre Indkomst, end jeg. Gud i Naade velsigne Deres Excellence og Hendes Naade! Det ønsker Deres Excellences underdanigste Tjener

M Anchersen.

Da Sagen nu laa saa vel oplyst, blev det i Conseillet paa Hirschholms Slot den 31. Juli bestemt, at »600 Rdl. skal aarlig af Bisperevenueerne anvendes til den publiqve Gælds Afbetaling, saa tilstaas ogsaa dertil en general Collect over hele Riget«, og den 7. August udgik ikke mindre end fem Konge-

breve i samme Anledning. I det væsentligste er de enslydende, og det vil derfor være tilstrækkeligt at gengive det, der blev rettet til Gabell, og af de øvrige kun referere de supplerende Oplysninger. Sammenholdt med Stiftamtmandens Indstillinger vil de vise, at man i Hovedsagen fulgte hans Forslag, men vistnok gik videre i sine Krav end han havde tænkt sig. Hensynet til en effektiv Afvikling af Biskoppens offentlige Gæld maatte naturligvis komme i første Række og en aarlig Rate paa 600 Rdl. vel endda siges at være en lempelig Ordning, men et andet Spørgsmaal var det unægtelig, hvorledes Anchersen, som ikke havde kunnet klare sig med de 1200 Rdl., nu skulde kunne nøjes med 600 Rdl. i fast aarlig Indtægt. Det gik da heller ikke, som vi senere skal se.

Brevet til Stiftamtmanden lød saaledes: »Af Din til Os under den 29. Maj indsendte allerunderdanigste Forestilling har Vi ladet Os referere, at Os elskelige Matthias Anchersen formedelst erlidte Skade udi den Vores kongelige Residens Stad København Anno 1728 overgangne ulykkelige Ildebrand er geraaden i stor Uformuenhed til at gøre vedbørlig Rede og Rigtighed for de af ham oppebaarne publicve Penge, hvoriblandt foruden en Del af Ribe Stifts Gejstliges Enkekasses Kapitaler og Fredericias Tavlepenge ogsaa skal mangle det, som af ham er oppebaaret og til Maribo samt Marstal Kirker saavel som til Helsingørs Hospital og Skole som og Londons Kirke og Enkekassen for Sjællands Stift aarlig burde være erlagt, om hvilke Penge Stiftsbefalingsmændene og Biskopperne i Vore Lande Sjælland, Fyn, Langeland, Lolland og Falster har tilskrevet Dig og Biskop Anchersen at ville likvidere foreskrevne resterende Penge udi de Kollekt- og Hjælpepenge af Kirkerne, som allernaadigst er bevilget Domkirken i Vor Købstad Ribe til dens Reparation og Istandsættelse,

hvorved Du befrygter, at Biskop Anchersen ikke alene vilde blive saa stor en Debitor til Ribe Domkirke, at han ej kunde formaa at udrede Betalingen, men at Kirken endog, nu den staar under Reparation og højlig behøver Pengene, skulde savne disse Kapitaler, hvormed Haandværksfolkene og Materialer skulde betales, indstillende dernæst til Os allerunderdanigst, at, som det synes billigt, at Biskop Anchersen bør udbetale, hvad han af publice Penge har oppebaaret og indsidder med, om Vi da, i allernaadigst Henseende til hans fattige Tilstand og hans Hustrus samt mange u-opfødte Børns Kon-servation allernaadigst vilde lade fastsætte hvad han aarlig af hans Indkomster maatte nyde til hans og hans Families Subsistence, og at det overskydende til hans Gælds Afbetaling maatte anvendes, da, hvad sig de Penge anbelanger, som Biskop Anchersen har oppebaaret og til Maribo samt Marstal Kirker, saavel som til Helsingørs Hospital og Skole, saa og til Londons Kirke og Enkekassen for Sjællands Stift burde været betalt, saa har Vi under denne Dags Dato derpaa ladet rescribere Stiftsbefalingsmændene og Biskopperne saaledes som Du af hosfølgende 3de Genparter selv udførlig kan se og fornemme, og har Vi derhos allernaadigst fundet for godt, at der skal aarlig 600 Rdl. af de Biskop Anchersen tilliggende Revenuer anvendes til hans publice Gælds Afbetaling og siden til hans andre Kreditorer, da Vi desforuden allernaadigst vil bevilge en General Kollekt over Vort Rige Danmark ligeledes til Hjælp til hans publice Gæld at faa betalt saa meget snarere, men som Vi ej finder det raadeligt, at Biskop Anchersen for den nærværende eller tilkommende Tid sig med publice Penges Oppebørsel skal befatte, men vil, at alle de Oppebørseler, som hidindtil har været under Biskoppens Administration, skal herefter betros Stiftsprovsten Hans Adolf

Brorson, som derfor skal være ansvarlig, saa giver Vi Dig af hosfølgende 2 Kopier at fornemme, hvad Vi enhver af dem derom har befalet.«

Til Anchersen selv skrev Kongen, at da han paa Grund af den erlidte Skade i 1728 ikke kunde gøre Rede for sig, skulde de 600 Rdl. herefter indeholdes af hans aarlige Embeds-Indtægter, »til hvilken Ende Vi under denne Dags Dato har befalet Gabell og Dr. Ancher Anchersen af dette Beløb aarlig at betale først Din publiqve Gæld og derefter hvad Du til andre er skyldig, da Du det øvrige af Indkomsterne til Din og Dines Subsistence maa beholde. Thi har Du aarlig at anwise dem de 600 Rdl. af Dine visseste og redeste Indkomster, da Du selv over det øvrige kan disponere, hvorudi ingen Kreditor maa være berettiget at søge Betaling under hvad Navn nævnes kan«. Desuden blev det meddelt ham, at der var bevilget ham en almindelig Kollekt og at Brorson for Fremtiden skulde modtage de publiqve Penge.

I et særligt Brev til Gabell og Dr. Ancher Anchersen gav Kongen dem endelig nærmere Anvisning paa, hvorledes de skulde forholde sig. De havde »at vigilere, at de 600 Rdl. aarlig rigtig indkommer og igen paa Biskoppens publiqve Gæld bliver betalt efter en Specification, som I over saadan hans Gæld har at forfatte og til Vores allernaadigste Approbation at indsende«. Desuden skulde de, »naar Kollekten fra Stifterne i Danmark til Eder, efter Vores derom til Stiftsbefalingsmændene og Biskopperne samt Magistraten i Vores kongelige Residens-Stad København allernaadigst ergangne Befalinger, indkommer, imodtage den og derfor kvittere, saa og Pengene til Afdrag paa hans publiqve Gæld igen at udbetale«. For Ribe Stifts Vedkommende skulde de endelig lade indrette gennemdragne, forseglede og nummererede Bøger, paa hvis

første Blad den kongelige Bevilling skulde indføres, og derefter lade disse Kollektbøger ombære sognevis af to tilforladelige og vederhæftige Mænd, som enten gratis eller for en »taalelig pro cento« vilde paatage sig det. De samme skulde ogsaa indkassere Pengene og aflevere dem til Sognepræsterne, som atter skulde sende dem til Provsterne, hvorfra de blev tilstillet de to Kommissærer. Fra Ribe By blev der indsamlet 146 Rdl. Kurant, 4 Rdl. Kroner samt Gabells eget Bidrag paa 40 Rdl.

Hvorledes Anchersen selv tog denne Afgørelse, er der vist ingen direkte Vidnesbyrd om, men det turde være uden for al Tvivl, at det har ramt ham meget haardt. Gabell havde, som nævnt, antydnet, at det kunde befrygtes, at Biskoppen »af Sorrow og Bedrøvelse« vilde »periclitere paa Helbredet«, og ser man paa hans sidste Dage, saadan som man kan læse hans Sygehistorie ud af Apotheker-Regningerne, er det aabenbart, at Aktionen mod ham førte til hans Død. I hvert Fald i Juli 1739 har han faaet at vide, at hans økonomiske Uorden var blevet meddelt Kongen, og selv om Afgørelsen først faldt den 7. August og der vel er gaaet en Ugestid, før han fik den, har Uvisheden og Spændingen sikkert været saa stor, at det er den, som var den egentlige Aarsag til, at han blev syg den 5. August 1739. Læge-Regningen, som Dr. Anchersen siden leverede til Dødsboet — han forlangte 20 Rdl., men fik kun de 10 — siger blot, at det var »for Opvarning og Raadføring udi Biskoppens Sygdom« og oplyser altsaa intet om, hvad Biskoppen fejlede. Det begyndte med, at han fik ordineret »D. Stahls Roth Pulver« og »Stahls Piller«, og senere, indtil Begyndelsen af Oktober, »Worm Salbe«, »Worm Essens« og »Bezoar Tropfen«, men derefter synes der at være en Bedring i Løbet af 1740, hvor han i hvert Fald ikke fik ret megen

Medicin. Den 4. Oktober 1740 lod han sit Rejse-Apothek forsyne, inden han tog til Landemodet i Varde, og da han var hjemme igen, tog Sygdommen aabenbart Fart. Den 10. November 1740 blev der leveret »Salbe zum Arm«, den 15. December »Salbe mit einer Feder in die Nase zu streichen«, den 21. Januar 1741 »Schleim lösende Mixtur«, den 26. »abführende Mixtur«, den 4. Februar »Pulver in Mund zu halten, davon oft ein wenig in die Nase zu stopfen«, den 9. »Pflaster auf der Seite zu legen« og »eröffendes Tränk«, den 18. og den 20. en Bouteille Moselvin, og endelig den 26. Februar 1741, hans sidste Levedag, »Lebens Balsam«.

Samme Dag mødte den gejstlige Skifteret — Stiftsprovst H. A. Brorson, Medtjener ved Domkirken Nicolaj Clausen og Froprædikens- og Hospitalspræst Niels Aastrup — i Bispegaarden for at registrere og forsegle Boet. Af Arvingerne var Enken med hendes Lavværgе Borgmester Frausing og de to Børn, Ancher Anchersen »ministerii candidatus« og Frøken Theodora Anchersen, tilstede. De rede Penge, som fandtes efter Biskoppen, 50 Rdl., blev overladt Enken til at bestride Begravelses-Udgifterne med, »skønt det lidet kunde forslaa«, og allerede Dagen efter blev der til Sørgestuen købt Vokslys, 5 Alen hvid Kattun, 47 Alen sort Bay, 15 Alen sort Flonel, 3½ Alen sort Dvelg, 9 Alen sort Lærred, 2 Alen sort Multum, 9 Alen sort Trille, 6½ Alen hvid Olmerdug m. m. Kisten, der bestod af en Inderkiste og en Yderkiste af dobbelte Planker, kostede 20 Rdl. og blev betrukket med 16¾ Alen sort Bay. Paa Laaget blev der anbragt en Indskriftplade, »en udtegnat Tinplade«, og til at vaage over Liget »den ganske Tid ud« — det vil sige fra Dødsdagen til Begravelsen — blev der antaget en Vaagekone. Men ellers blev der ikke truffet større Anstalter. Bispinden og Jomfru Theodora fik sig en »sort Sørge-

Biskop Ancher Anchersens Epitafium i Kolding Kirke

kjole med stift Liv i«, Mons. Ancher en Bays Klædning og sin Kaarde overtrukket, Jep Hattemager »sværtede« Kuskens og Tjenerens Liberi-Kjortler, hvide Bændler blev købt til Sørgetøjet, og Kareten blev sat i Stand. Den 8. Marts blev, efter Enkens Begæring, Skifterettens Segl brudt ind til Bispens Studerekammer for at faa fat i »den Bog, hvori alle ordinerede Præstenavne fandtes, som nu behøvedes til Personalium Fuldfærdigelse«, og den 13. blev paa samme Maade Amanuensens Kammer lukket op for »i den i samme Kammer liggende Landemodes Protokol at udsøge noget, som gjordes fornøden til Personalierne Forfærdigelse«. Den, der foranledigede disse Efterforskninger, var Hans Adolf Brorson, som skulde bruge Oplysningerne til Ligprædikenen over Anchersen, og da det er saa heldigt, at den er bevaret, kan vi se Resultatet. I Slutningen af sin Skildring af Anchersens Levnedsløb karakteriserede Brorson ham nemlig ogsaa som Biskop og sagde, at »i samme sit Embede, som han med en uafladelig Flid og utrættelig Nidkærlighed paa 10de Aar forestod, indviede han den nuværende Bisp i Aalborg, Biskop Broder Brorson, indsatte 22 Provster, ordinerede 72 Præster, beskikkede 3 Rectores og 1 Conrectorem, og i det øvrige til sin Dødsdag forrettede sit anbettede Embede med en utrolig Omhyggelighed.« Det er tydeligt, at disse statistiske Meddelelser bygger paa de førnævnte Kilder, men ogsaa, at Brorson ved at fremhæve denne administrative Side af den Afdødes Virksomhed, som ikke kunde angribes, har sagt det gode, der kunde være ved den. Maaske har Brorson endda, som det er at vente ved en Ligtale, givet Anchersen lidt større Fortjenester paa dette Punkt, end der rettelig tilkom ham, men ingen vil vel bebrejde ham dette eller at han tav om den Bortgangnes økonomiske Forlis.

Den 16. Marts 1741 fandt Begravelsen Sted i Domkirken under yderst beskedne Former. Ligklædet var lejet af Skomager-Lauget for 2 Rdl., Stormklokken, som ringede fra det store Taarn, kostede kun en Erkendtlighed til Ringeren, men var iøvrigt fri, ikke mere end fem af Skolens Disciple gjorde Opvartning, og den eneste særlige Udsmykning var vistnok de Vaaben, som Seign. Hans Poulsen — Maler og Accisemester — malede paa de Plader, der blev sat paa Alter-Lysene. Den største Udgift var til de seksten Ligbærere, som hver fik 1 Rdl., thi den Discretion paa 20 Rdl., som Bispinden sendte Brorson for Ligprædikenen, forærede han hende igen. Betegnende for den hele Armod er det ogsaa, at der ikke har været nogen Bespisning eller andet Traktement af Følget, saa vist som der ikke er opført andre Beløb hertil end eet Pund »Congo Thee bohe«, der blev købt — den 27. Februar.

Som Tekst for Ligprædikenen havde Arvingerne bedt Brorson tale over Psalme 73, Vers 24 (»Du leder mig efter Dit Raad, og derefter optager Du mig til Ære«) og til Indlednings-Ord valgte han selv 4. Mosebog 20. Kap., Vers 28—29 (»Og Moses førte Aron af sine Klæder og førte Eleasar, hans Søn, i dem; saa døde Aron der oven paa Bjerget; men Moses og Eleasar gik ned ad Bjerget. Og der al Menigheden saa', at Aron havde opgivet Aanden, da begræd de Aron i tredivede Dage, hele Israels Hus«). Men da det kun er Personalia af hans Prædiken over Anchersen, der er bevaret, véd vi ikke, hvorledes han nærmere har udlagt Ordet og appliceret det paa Tiden og Stedet. Sammenstillingen af Ypperstepræsten med Biskoppen maatte ligge lige for, og det er derfor ikke utænkeligt, at ogsaa den almindelige Sorg over Aron har været brugt lignelsesvis om Ribe-Menighedens Følelser overfor Anchersen. Dog dette er selvsagt kun Gætværk, men sikkert tur-

de det være, at Brorson gav Udtryk for sin Medfølelse med Anchersens kranke Skæbne, da han sluttede sin Prædiken over ham med at sige: *Finis omnium mors miseriarum* — Døden gør Ende paa alle Genvordigheder.

Mærkeligt nok fik Biskop Anchersen ikke sit sidste Hvilested i sin egen Domkirke og heller ikke i Københavns Vor Frue, hvor han i sin Tid havde købt og endnu ejede en »dobbelmuret Begravelse, østen for Axel Urops, i den nordre Omgang ved Koret ind til Korsmuren«. Men det skyldtes sikkert Dødsboets slette Tilstand, at man undgik de store Bekostninger og i Stedet for lod Kisten føre til Kolding Kirke, hvor man — for den ringe Afgift af 6 Rdl. 4 Mk. — kunde faa den sat ned i hans Faders Grav i Koret. Mærkeligere endnu er det, at han, som endte i saa ringe Kaar, fik et Grav-Minde her, prægtigere end de fleste Ribe-Bispers, men Forklaringen er den, at det først blev bekostet en Menneskealder senere, da hans Søn Johan Joachim Anchersen var blevet Assessor i Højesteret. I 1771 lod han opsætte et Marmor-Epita-fium, af Johannes Wiedewelt, med følgende Indskrift:

D: O: M: S:
Hic situs est
Matthias Anchersen
episcopus qvondam Ripensis
natus Coldingæ Anno MDCLXXXII d: XVI. Martii.
patre summe venerabili
Ansgario Anchersen
episcopo Ripensi
matre sexus sui ornamento
Maria Petræa
ab anno MDCCI ad annum MDCCVI

scholæ Fridericianæ rector præfuit.
 inde
 ad exteros, tanquam ad mercaturam bonarum artium,
 profectus
 non inanis rediit
 sed variis eruditionis generibus
 inprimis litteratura hebraica, rabbinica,
 syriaca, arabica, persica, turcica
 instructissimus.
 redux professionem mathematicum inferiorum
 in academia Hafniensi per XI annos exercuit,
 rostra
 ecclesiæ Amagriensis, cui Taarnbye nomen,
 per VI annos,
 ecclesiæ S: S: Trinitatis, quæ Hafniæ est,
 per integrum lustrum
 diserta pietate animavit.
 Tandem
 anno MDCCXXXI. episcopus Ripensis factus
 muneri immoritur
 anno MDCCXLI d: XXVI. Februarii
 bis conjux,
 tredicim liberorum pater,
 quatuor neptium avus,
 familiæ suæ, dioceseos, orbis litterati
 omniumque bonorum
 Desiderium.

I sig selv var dette Mindesmærke et smukt Udtryk for et stærkt Slægts-Sammenhold — det blev endda yderligere understreget, da Sønnen efter sit eget Ønske ogsaa kom til at

hvile her — men ogsaa i Slutnings-Ordene kom det direkte frem. »Sin Families, sit Stifts, den lærde Verdens og alle Godes Attraa«, hed det her om den gamle Biskop, og som Vidnesbyrd om sønlig Taknemlighed, tilmed saa lang Tid efter Faderens Død, er dette Udsagn heller ikke uden Værdi, naar man vil tegne Matthias Anchersens Billede. En anden Sag er det, at denne Karakteristik naturligvis ikke bør tages bogstaveligt. Der var nok en og anden, som ikke blot følte Sorg, men Bitterhed over det Tab, de kom til at lide ved, at hans Efterladte ikke kunde svare til de Forpligtelser, han havde paataget sig, og det vil derfor være nødvendigt, at ogsaa denne Side af hans Liv bliver belyst.

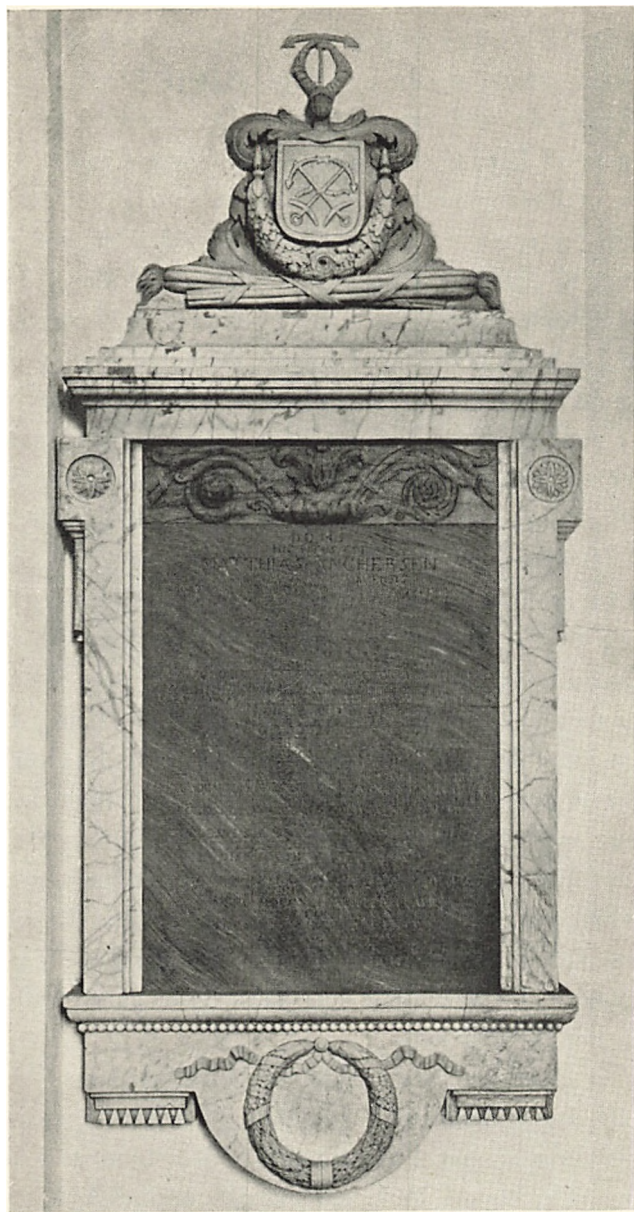
Som Grundlag for dette hans økonomiske Jammersminde har vi den udførlige Opgørelse af hans Dødsbo, som ikke blot opfører hans Gældsposter, men ogsaa giver os et Indblik i, hvorledes der saa' ud i Bispegaarden i hans sidste Aar. Ved Hjælp af Registreringerne kan vi saa at sige vandre fra Rum til Rum og kigge paa Indboet, og gennem Auktions-Listerne kan vi se, hvem der købte Sagerne og hvad de kostede.

Vi træder da først ind i Biskoppens Studerekammer og Bibliothek. Det var straks blevet forsegleet paa selve Dødsdagen, men paa Tredivtedagen (den 27. Marts) indfandt Skifteretten sig igen for at registrere, »saa vidt i denne Dimmel-Uge og formedelst Bispindens store Svaghed og Sengeleje paa syvende Dag ske kunde«. Man begyndte med at vurdere Bøgerne for at kunne faa Katalogerne trykt og distribueret og Bøgerne solgt ved førstkommende Landemode. Det var ikke nogen særlig stor Bogsamling, Anchersen havde naaet at anlægge sig igen efter Forliset i 1728, i Tal kun rundt regnet en 1500 og deraf ingen større Sjældenheder, og i Penge kun vurderet til 404 Rdl. Ved Auktionen indbragte de dog

næsten det dobbelte Beløb, nemlig 733 Rdl., skønt Priserne ikke var særlig høje. Blandt Køberne var Byens og Omegnens Folk naturligvis stærkest repræsenterede, med Navne som H. A. Brorson, Rektor Falster, Konrektor Lange, Præsident Worm, men ogsaa fra Hovedstaden faldt der Bud og baade Otto Thott og Professor Kall erhvervede sig nogle af Numrene. Saaledes gik et Par Bundter Disputatser til Brorson for 5 Sk., 28 Bundter Universitets-Programmer til Thott for 8 Rdl., medens et Bundt med forskelligt — hvoriblandt var Holbergs Epistola ad virum perillustrem — blev købt for 2 Mk. En særlig Interesse havde Anchersens Haandskrift-Samling, som han gemte i et »lidet Glasskab« paa Studerekammeret. Da Skifteretten skulde registrere disse »orientalske Manuscripti, mestendels af ganske ubekendte Sprog«, undlod den derfor af gode Grunde at beskrive dem efter deres Indhold, og nøjedes blot med at karakterisere dem efter deres Udseende, f. Eks. »en Bog i Folio, indbunden i sort Læder paa tyrkisk Maade, skreven paa Pergament, tyk 1½ Tomme, uden Tvivl Persisk«, »en aflang Bog, hvori findes skrevet nogle ubekendte Carac-teres«. Kun naar de var paa Latin, gik det bedre med at bestemme dem, som ekempelvis: »adskillige smaa latinske Epistler, som den tyrkiske Kejser, Paven og andre østerlændiske Puissancer har indbyrdes vekslet«. Alle disse orientalske Haandskrifter blev under eet købt af Professor Kall for 24 Rdl., medens Biskoppens egne skriftlige Udarbejdelser, væsentligt vedrørende den orientalske Filologi, blev tilslaaet Sønnen Johan Joachim for 8 Rdl. Der var herimellem »et stort Bundt af hans Manuskripter, Programmer og Testimonia publica for 8 Aar«, et Bundt Orationer, »Catalogus virorum in lingvis orientalibus infra Imperii Danici olim excellentium«, men ogsaa »et Bundt af Biskop Ancher Anchersens

skrevne Orationer«. Mellem Manuskripterne i Kvart var et dansk Lov-Haandskrift: »Kong Waldemars Lovbog, skreven Aar 1280«, som Hendrik Ernst Lund næppe forkøbte sig ved at give 6 Sk. for, saalidt som »Waldemars Stads-Ret«, der var vurderet til 1 Sk., kan have bragt Christen Bierum til Bettelstaven; han fik den for 3 Sk.

Bøgerne var anbragt paa Reoler eller i Skabe, der alle var grøntmalede, med Undtagelse af tre Boghylder, der stod i det bare Fyrretræ og maaske var anskaffet i hans sidste fattige Tid, da han ikke engang havde Raad til at ofre Maling paa dem. Grøn Staffering havde ogsaa de fire smaa »Skakke-Bogpulpeter«, som ligeledes fandtes i Studerekammeret, men desuden var Væggene prydet med Kobberstik af Korsfæstelsen og Gravlæggelsen samt af »L'apothéose d'Henri IV«, af et Skilderi i udhuggen forgyldt Ramme og et Skilderi paa Træ, uden Angivelse af Emnerne, og endelig var der »Fire store Landkarter over Verdens fire Parter i forgyldte brunlakerede Rammer«. For 1 Rdl. 3 Mk. erhvervede Brorson disse fire Kort, ligesom han købte en »grøn Hylde, afdelt i Rum, til Brevskaber«, og et Flaskefoder, der ogsaa havde staaet i Studerekammeret. Af Rariteter var der ogsaa en lille Samling, som kan fortjene Omtale. Først og fremmest hans »adskillige rare Sølvmonter«, der blev registrerede og vurderede efter Vægt saaledes: 10 Stykker orientalske af adskillige Sorter, vejende til 1 Rdl.; 10 mindre dito af andet Slags, vejende til 5 Mk. 4 Sk.; 12 mindre dito af adskillige Slags, vejende til 3 Mk. 12 Sk.; 16 mindre dito, vejende til 3 Mk. 12 Sk.; en Kobber Jerusalems Rigsdaler, vejende til 6 Sk.; 9 Stk. adskillig rar gammel Kobbermønt, vejende til 4 Sk.; dito, vejende til 4 Sk.; 16 Stk. dito, vejende til 2 Sk.; 10 svenske Kobberdalere, vejende til 10 Sk., og en rund sort Agat, vurderet til 1 Mk. Dertil

Biskop Matthias Anchersens Epitafium i Kolding Kirke

kom: 4 Stykker i Træ udgravne Typi, en rar Elfenbens norsk Snustobaks-Daase, smukt udgravet, en Jern-Pren til at skrive paa Palmeblade med, og en Kobber-Trykkeplade, medens en Brevpresse af Bly, en mathematisk Messing-Circul, et Barometrum, et Thermometrum, to Globi celestis et terrestris, der dog, som foran nævnt, tilhørte hans Søn Ancher, vel snarest har været til praktisk Brug. Og endelig stod der i Studerekammeret nogle Effekter, som paa en mærkelig Maade gør Billedet af hans Tilværelse her endnu mere levende: »fire løse Vinduer at sætte for de andre ud til Kirkegaarden« og »et Par nye røde Saffians Tøfler«. Men ogsaa hans Gangklæder fortæller os noget om Manden selv. Han havde en Klædes Vinge-Kjortel med Fløjls Slag og Vinger, en sid Fløjls Gang-Kjortel (Brorson gav 3 Rdl. 2 Mk. 2 Sk. for den paa Auktionen) og en kort gammel dito, en sid Stof Gang-Kjortel, to Veste og to Par Bukser af sort Klæde, en Slobrok af graa Silke-Damask og en af ulden Damask, en Fløjls Bonnet og Kasket, men ikke meget af Guld- eller Sølv-Sager. Et Par dobbelte »amaillerede« Guld-Knapper og en Guld-Øreske var hans eneste personlige Luksus, medens hans engelske Sølv-Lommeur med Kæde og Signet, som Brorson købte, hans Sølv-Krucifiks og sølvforgyldte Snus-Tobaksdaase, som Hr. Fogh sikrede sig ved Auktionen, og et Par Sølv-Kraveklemmer, som Provst Stochemark erhvervede sig, næppe kan falde ind herunder. To nye hvide Parykker og to gamle tyder heller ikke paa større Pragt.

Gaar vi derefter videre gennem Bispegaardens Værelser, bliver det dog tydeligt, at hans Hjem ikke har været helt ribbet og ustandsmæssigt. I Stuen udenfor Storstuen stod der saaledes: en lille, sort, i Perlemor indlagt, ostindisk Kiste med en høj Korsfod; en lille, rød lakeret, ostindisk Æske med høj,

aaben Fod; et hollandsk, broget og guldlakeret The-Bord; et lille Chatol ovenpaa indlagt i Skildpadde; et med Nøddetræ indlagt Bord med Skuffe under og Korsfod; to Gueridoner af Nøddetræ med drejede Ben; to Lænestole og syv højryggede Stole, alle med Billedhuggerarbejde og forgyldt Læder; et nyt »Huusverk« med Messinghjul, propre Arbejde, og Pependikel til, gaar 24 Timer med et stort Lod uden Oprækning; og paa Væggene hang der Malerier af: Kristus torne kronet, Sct. Peder, Jomfru Maria, en Jomfru med Dødningehoved, to Jagtsener, to Fuglebilleder, to Landskaber, fire Blomsterstykker, Kong Hans og Christian den Fjerde, et stort musikalsk Stykke, Sauls Salving, Daniel føres til Løvekulen, et »rart Fruentimmer Skilderi, paa Kobber, med Messingramme«, og en Fremstilling, »hvor Christi Fødsel er udskaaret i Elfenben«, ialt 22 Stykker, som Apotheker Ostermann købte for 11 Rdl. Desuden var der her et stort forsølvet Spejl med Krone og seks forsøvede Lampetter, en Vindovn med Tromle og seks Stykker Gardiner med seks Kapper.

I Storstuen nævnes kun kostbare Møbler: et stort Spejl med hvid og blaa Spejlglasramme og seks tilsvarende Lampetter; et forgyldt Bord og to Gueridoner, alt af Billedhuggerarbejde; to Lænestole og ti nye højryggede Gyldenlæders-Stole, ligeledes af Billedhuggerarbejde; et stort Nøddetræs-Skab (»Tresur«) med Opsats, hvorpaa der var opstillet Porcellæn; et malet The-Bord; og dertil fandtes der her ogsaa en Vindovn med Tromle og syv Stykker Gardiner med fem Kapper.

I Dagligstuen var Møbleringen noget enklere. Her var der en Dragkiste med Skænk ovenpaa; et stort brunt Skab til Gangklæder, foroven besat med fem Porcellæns Krukker, fire Par store Thekopper, seks Par blaa og hvide dito, en Thepotte med Skaal, to smaa blaa og hvide Mælkekander; et rundt og

et aflangt Bord; et Thebord; tolv Ruslæderstole; en Lænestol; et brunt Spejl; »Det halliske Apothek med tretten smaa Crystalflasker«; samt en Vindovn og seks Stykker Gardiner med Kapper.

I Stenstuen var Husets Sølvtoj og kostbare Glas opbevaret. I Skænken gemtes: tyve Sølvskeer, en Potage-Ske, en Kaffe-kande, seks Lysestager, seks Lysefutteraler med to Sakse, en Sukkerbøsse til revet Sukker, en Mælkekande, en Thepotte, to Laag-Sukkerbøsser til hugget Sukker, en Theflaske, et stort Laag-Bæger med tre Knopper, et lille Bæger, to Tumlere, to Saltkar, en lille Bordklokke, en Bakke, en Skaal, tolv Par Knive, en norsk Trækande med Sølvlaag, et brunt Krus med Sølvlaag. Og af Glas: fire Pokaler, en uden Laag, to Eddike-Karafler, to Fløjter, fyrré Spidsglas, to Rømere, tyve Ølglas, tyve »Schalleeglas«. Endvidere stod der her et stort brunt Skab med Linned, et sort lakeret Bord med Geridoner, to Gyldenlæders-Lænestole, og paa Væggen hang et stort Spejl i sort, delvis forgyldt Ramme.

Det lille Kammer næst ved Dagligstuen kaldtes ogsaa Disciplenes Kammer, sikkert fordi det havde været brugt til Hjemme-Undervisning for Børnene, men nu var der kun anbragt et Thebord, et Krydderiskab og et Nøgleskab her.

I Sengekammeret var der en Seng med to Hoveddyner, et brunt Skrive-Pulpet, et gammelt Spejl, en Lænestol og flere almindelige Stole, to Stykker Gardiner og mærkelig nok en Vindovn, samt endelig et Natskrin, indlagt i Nøddetræ.

Men hertil kom adskillige mindre Værelser, som var overladt til Børnene. Mons. Anchersens Kammer, hvor Ancher Ancheren boede, var prydet med et stort Skilderi over Skorstenen, som Brorson forøvrigt købte, et andet over Døren, forestillende en gammel Mand med en Rumlepotte, et gammelt

hollandsk Skilderi med Frugter, og i Forstuen til dette Kammer (eller Flisestuen) hang der ogsaa tre gamle bibelske Skilderier, foruden at der her stod et femkantet Spillebord. Paa Loftet ved Mons. Anchersens Kammer ud til Gaden var der et Sengested »at slaa ned i Form af en Dragkiste«, og i Jomfruernes Kammer, eller Frøken Theodoræ Kammer, stod hendes Seng og to Dragkister, som tilhørte hendes Søstre. Til Gæster var der ogsaa baade et lille Gæstekammer ud til Gaden og et ud til Gaarden, og i det første hang to Skilderier af Værtsfolkene, af hvilke det, der forestillede Biskoppen, senere blev indsat paa Kapitlet.

Endelig var der naturligvis de mange forskellige Rum, som i Almindelighed hørte med til saa stor en Husførelse. Der var f. Eks. baade Kældre til Saltmad, til Øl og Vin, og der var snilde Indretninger som et Flueskab og en »Jern-Krans til at hænge fersk Mad paa«. I Stalden stod der tre Hopper, en Hest, tre Køer samt en Stud, der skulde slagtes til Husholdningen, og i Vognskuret fandtes en »skikkelig malet« Karosse, overtrukket med sort Vokslærred, som Brorson siden købte paa Auktionen for 40 Rdl. Betegnende er det, at Biskoppens Amanuensis, Mons. Meller, ogsaa havde sit Kammer her »neden i Gaarden«, og at man ikke tog i Betænkning at lade en Del af Embedets Papirer ligge her som Naboer til Rullekammeret, hvor Landemode-Bordet var stillet ind.

Medens Registreringen stod paa, blev Brorson udnævnt til Biskop, og hans Plads i Skifteretten blev siden overtaget af hans Efterfølger som Stiftsprovst, Peder Stockmark. »Nylig ankommen her til Steden, træet af Rejsen og occuperet med Studering til mit anbetroede Embedes Antrædelse i Morgen«, maatte han om Lørdagen den 19. August 1741 tage Stilling til et af Kravene paa Anchersens Bo og om Mandagen den 21.

begynde paa Bogauktionen. Men der skulde gaa næsten halvandet Aar, før han kunde slutte sit Arbejde med Biskop Anchersens Fallit-Stervbo. Den 3. Maj 1741 havde Enken og Børnene fragaet Arv og Gæld ved følgende Erklæring:

»Da det desværre for mig og samtlige Børn og Arvinger efter min afdøde Mand Biskop Anchersen er alt for beklageligt og alle retsindig dømmende vel bekendt, at den endnu til mange Familiers Smerte ulykkelige Ildebrand i København med flere Fataliteter har forvoldt min afdøde Mand, dér vi mistede alt hvad vi ejede, at sætte sig i Gæld, hvilken jeg og Arvinger formedelst hans for os saa sørgelige som tidlige Dødsfald ej kan se udredet og betalt, saa, efterdi jeg paa samme min Mands Dødsdag strax har givet Boet under Rettens Behandling og min Evne er ikke som min Vilje til at fornøje de respective Creditorer, nødes jeg og Arvinger til herved lovmæssigen at frasige os Arv og Gæld, ligesom jeg og Arvinger ogsaa herved i Kraft af Loven og kongelige Forordninger »vemodeligen med stor Græmmelse« os samme frasiger. Gud skal være vort Vidne, at sligt sker af den yderste Nødvendighed og uden nogen anden Hensigt, thi vi gaar blotte fra alting, hvilket vi tror enhver af min Mands Creditorer selv retsindelig dømmer og anser.«

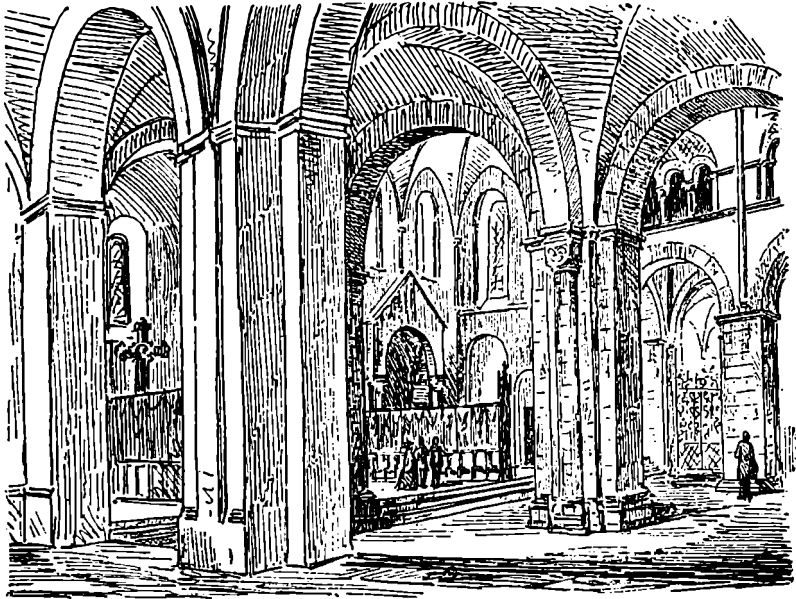
Og i Begyndelsen af Juni indberettede Skifteforvalterne til Kongen, at Dødsboet var »i saa fattig en Tilstand, at Bekostningen til et ordentligt Proklama efter Loven ikke kunde ventes«, og de fik da ogsaa Lov til ligesom ved »andre fattige Stervboer« at indkalde Kreditorerne gennem Aviserne. I Københavns Post-Rytter Nr. 53—55, den 3.—10. Juli, 1741 kunde man derfor læse følgende Avertissement:

»Saasom forrige Biskop over Ribe Stift Hr. Matthias Anchersen sidst afvigte den 26. Februar Ao. 1741 ved Døden er

afgangen og hans efterladte Stervbo, der strax nøjagtig efter Loven er bleven forsejlet samt videre registreret og vurderet, befindes af saa slet Tilstand og i saadan Omstændigheder, at et ordentligt Proklama ikke deraf kan bekostes, saa lader Skifteforvalterne til deres Sikkerhed, dog efter høje Tilladelse, hermed 3de Postdage ved de offentlige Gazetter indkalde alle bemeldte Biskop Anchersens Kreditorer samt andre, som ved hans Stervbo noget vilde eller kunde have at prætere og paastaa, at de sig inden den Tid, som efter Loven enhver efter sin Bopæls Beskaffenhed allernaadigst foreskriver, hos Skifteforvalterne i Ribe behørigt dermed kunde anmelde. Videre bekendtgøres til vedkommende Liebhaberes Underretning, at Stervboets Auction begyndes i Bispegaarden i Ribe den 21. August førstkommende, og bliver Bøgerne efter de trykte Catalogos først og Møblerne sidst opbudet«.

Paa Boets Indtægts-Side kom der da kun til at staa de Beløb, som hans Bibliothek og Indbo samt Salget af Korn m. m. indbragte, ialt 2918 Rdl., men paa Udgifts-Siden figurerede de samlede Krav med ikke mindre end 10012 Rdl. Selvom man havde givet alle Kreditorerne ligelig Part i Boets Indkomster, vilde der altsaa kun være opnaaet en ringe Dækning til hver, men da nogle af Fordringerne var forlods sikrede, betød det, at den overvejende Del af hans Gæld maatte afskrives som rent Tab for dem, der havde hjulpet ham. I Boets Regnskab er de forskellige Krav opført uden nogen Orden, men da det kan have sin Interesse at efterspore, hvorledes hans Underskud er opstaaet, skal disse Poster — afrundet til Rigsdaler — nævnes her i deres kronologiske Rækkefølge. Ogsaa Tidspunkterne for Laanenes Optagelse og Ophøret af hans Rentebetalinger kan ligesom Laangivernes Navne og Stillingen kaste Lys over hans Transaktioner.

Saaledes viser det sig, at hans Paastand om, at det var Branden i 1728, der bevirkede hans økonomiske Forlis, maa tages med et lille Forbehold, saavist som han allerede forinden var begyndt at stifte Gæld. Den ældste Fordring i Boet var nemlig en Obligation paa 600 Rdl., som han havde udstedt den 11. Juni 1721 til Professor Hans Bircherods Enke, Ellen Marie Lemwig, og som han ikke havde betalt Renterne af i de sidste fem Aar. Og fra samme Tid stammede sikkert ogsaa den Fordring paa 118 Rdl., som Jan Corneliesen af Sundbyøster paa Gammel Amager indsendte til Boet i 1741. Da der ikke fulgte noget Bevis med, kan man ikke se, hvornaar og hvorfor Laanet var ydet, men det fejler næppe, at det var fra et af Sognebørnene i hans Taarnby-Tid (1720—26). Fra 7. Januar 1727 skyldte han ogsaa 125 Rdl. til Kommerceraad Hans Drejers Enke, Johanne Marie Poulsen, hvad der med 14 Aars Renter blevet til 212 Rdl. Samme Aar laante han ydermere 2000 Rdl. Kroner af Forvalter Peter Møller paa Boller, og 11. Juni 1728 laante han 500 Rdl, som med paaløbne Renter for 13 Aar henstod som en uafgjort Gæld paa 825 Rdl. til Maren Bork, Enke efter hans Svoger Niels Iversen, fordm Købmand i Fredericia. Og endelig var ogsaa den Regning, som Slagter Jens Jensen i København fremsendte i 1741, fra Tiden før den 23. Oktober 1728. Den lød nemlig paa Slagtervarer, som var blevet leveret fra 2. Juni til 16. Oktober 1728 og beløb sig til 241 Rdl. Sammenlagt var det altsaa ikke nogen helt ringe Byrde, han havde at bære paa, inden Ulykken ved Brand-Katastrofen for Alvor ramte ham, selvom Gælden maaske heller ikke var større, end at han under almindelige Forhold kunde have klaret den. Som Sagerne imidlertid udviklede sig, lykkedes det ham aldrig, og Ribe-Tiden betød kun en yderligere Mangedobling.

Korskæringen i Ribe Domkirke

Han begyndte med, aabenbart til Afhjælpning af den første Nød efter Branden, at laane ved Juni Termin 1729 200 Rdl. af sin Kollega og Ven Hans Steenbuch, hvem han til Sikkerhed gav Pant i sit Bibliothek — saa meget havde han altsaa allerede faaet samlet sig i Løbet af det første halve Aar —, men med 9 Aars paaløbne Renter var Summen i 1741 steget til 290 Rdl. Fra Tiden før 1730 stammede ogsaa en Fordring, som Arvingerne efter Generalfiskal Troels Smith præsenterede i Boet i December 1742. Den var da steget til 1294 Rdl., men da Bevislighederne var blevet overladt til Biskoppens Arvinger, for at de kunde anmelde Kravet, og da dette ikke var sket i rette Tid, afviste Skifteretten blankt dette Krav. Hvorfor dette Laan i sin Tid var blevet ydet Anchersen, kan vi derfor ikke sige. Men om andre Gældsposter, som derefter

kom til, er det tydeligt, at de hænger sammen med hans Ud-nævnelse til Biskop. Fra den 14. September 1731 skyldte han saaledes Justitsraad Holmsted i København 66 Rdl. for »Damasck og Anmoisin«, at betale »næst Guds Hjælp inden 4 å 6 Maaneder«, og i Januar 1732 udstedte han ogsaa Obligationer paa ret store Beløb til et Par andre velstaaende Københavnere. Raadmand Jens Lassen forstrakte ham, den 3. Januar 1732, med 400 Rdl., som Enken krævede — forgæves ganske vist — i 1741 med Renter til et Beløb af 591 Rdl., og Kommerceraad Diderik Brumundt laante ham, den 11. Januar, 450 Rdl. at betale tilbage næstkommende Juni Termin. Da det imidlertid ikke skete, reddede Brumundt sine Penge ved at transportere sin Fordring til Fuldmægtig i Rentekammeret Hans Nikolaj Nissen, og ved Ribe Byting fik han, den 3. Marts 1736, Dom over Biskoppen »under Nam og Udlæg efter Loven« for det oprindelige Beløb og 90 Rdl. i Renter, ialt 540 Rdl. Samme Aar betalte Anchersen — i to Rater — de 300 Rdl., men Resten med Renter henstod uafviklet, med 304 Rdl., ved hans Død. Den 11. Januar 1732 fik han ogsaa et Laan paa 200 Rdl. hos Schoutbynacht Wilhelm Lemwig og betalte senere Halvdelen tilbage, men saa kom der heller ikke mere; det øvrige, med fire Aars Renter, blev staaende som en Gæld paa 120 Rdl.

Men dette var ikke nok. Anchersen havde knap sat Foden paa jydsk Grund, førend han ogsaa begyndte at stifte Laan herovre. Det første var allerede i April 1732, da han hos Sognepræsten til Karleby og Voldby i Aarhus Stift, Kjeld Bøgh, fik overladt 400 Rdl., men hverken Præsten eller hans Enke saa' siden noget til denne Sum eller de 9 Aars Renter paa 180 Rdl. Det næste Laan stammede fra Terminstiden (14. Juni) samme Aar og indledte Rækken af de mange, som han

fra nu af rejste indenfor sit eget Stift og dets Gejstlige. Denne Gang var det Stiftsprovst Søren Seerup, som maatte holde for, og de 500 Rdl. Kroner blev med Renter og Lagie til 865 Rdl., som hans Arvinger siden helt maatte afskrive. Men det bør dog samtidig noteres til Anchersens Undskyldning, at han selv ved samme Tid ogsaa hjalp andre med Laan. Den 15. Juli 1732 blev Raadmand Bötticher og Overformynder Terman Mortensen nemlig ved Ribe Byting dømt til som Kautionister at dække det betydelige Underskud paa 2607 Rdl., som Fuldmægtigen paa Amtstuen, Jens Bachman, havde i sit Regnskab, og ved denne Lejlighed blev det ogsaa bekendt, at Bachman bl. a. havde laant 200 Rdl. af Biskoppen. Men det var vistnok ogsaa den eneste Gang, Anchersen optraadte i denne Rolle, ellers havde han tilstrækkeligt med at holde Kreditorerne fra sin egen Dør. Ved December-Terminen (14. Dec.) 1733 fik han 200 Rdl. hos Provst Storm til Eigtved-Ølsted og betalte i hvert Fald Renterne heraf indtil de sidste to Aar, saa at Kravet kun blev paa 220 Rdl. efter Bispens Bortgang. Og mod Sommer-Terminen næste Aar laante han paa samme Dag (12. Maj 1734) 200 Rdl. hos hver af Sognepræsterne Laurids Brorson til Gosmer-Halling og Poul Poulsen til Saksild-Nørlov, men her kneb det mere med Renterne; de to Beløb voksede med henholdsvis 6 og 5 Aars Restancer til 260 og 250 Rdl. i 1741. Men paa Foraaret 1735 var det atter galt og han kunde denne Gang ikke nøjes med at laane 300 Rdl. hos Sognepræsten til Nykirke, Hans Jørgensen Jelling, men maatte uden for Stiftet og til ikke-gejstlige Laangivere for at faa sine økonomiske Behov midlertidigt dækkede. Hos Ejeren af Allinggaard, Chr. Fischer, opnaede han 300 Rdl. og hos Kommerceraad Morten Jensen i Aalborg 200 Rdl., men medens Enken efter Sognepræst Jelling og

Godsejeren først mødte op i Boet med deres ufyldstgjorte Krav paa hver 345 Rdl. (nemlig Hovedstolen og 3 Aars Renter), var Kommerceraaden mere energisk. Han overdrog sin Veksel af 16. Marts 1735 til Prokurator Bertel Fædder i Horsens og den 17. August samme Aar fik han ved Ribe Byting Biskoppen dømt til at betale den. 1736 bragte kun en mindre Forøgelse af Gælden, idet Provst Dahler i Brøns maatte træde til med 200 Rdl. (Obligationen af 7. Juli 1736 blev med 5 Aars Renter til 250 Rdl.), og Landsdommer Trelund i Viborg betalte samme Aar paa Bispens Vegne 200 Rdl. til Dr. Anchersen. I et Brev udtalte Trelund, at han ansaa' Anchersen for at være solid nok, og Aaret efter kvitterede han for 10 Rdl., men de resterende 190 Rdl. maa han have afskrevet, da han ikke senere stillede noget Krav i Boet. Men derefter kom, i 1737, det store Skred. Af Kommerceraad Gert Hansen Lichtenberg i Horsens laante Anchersen 200 Rdl. i April Maaned, paa de Vilkaar, at Kapitalen ikke kunde opsiges de tre første Aar, men hvis den saa ikke blev betalt, fik Kreditor Ret til at oppebære Strellev Kongetiende, som tilhørte Bispen pro officio, indtil alt var klareret. Ordningen maa være traadt i Kraft, for i Boet mødte Lichtenberg op med et Krav paa kun 89 Rdl., som han endda yderligere selv nedskrev med 66 Rdl. som sit Bidrag til at lette Arvingernes Besværligheder. Men en anden Sag er, at han lige saa godt kunde have eftergivet dem hele Beløbet, for han fik ikke een Skilling. Større Held havde i saa Henseende Grev Otto Diderik Schack, men han havde ogsaa truffet endnu stærkere Forholdsregler for at sikre sig sit Tilgodehavende. I Begyndelsen af Februar 1737 havde Prokurator Bertel Fædder af Horsens stævnet Biskop Anchersen for Ribe Byting til at betale den Fordring paa 1405 Rdl. Kroner, som »Forvalteren ædle Seign. Peder Møller paa Bol-

ler« havde paa Bispen. Den stammede, som før nævnt, oprindelig fra 11. Juni 1727, var senere overdraget til de to Horsens-Borgere Diderich v. Hamm og Kommerceraad Lichtenberg og af dem i 1735 transporteret til Bertel Fædder, og skulde nu indfries i Viborg Snapsting 1738. Men selvom det betød en Frist paa næsten et Aar, maa det imidlertid have været klart for alle, at Anchersen umuligt kunde præstere et saa stort Beløb ved egen Hjælp, og han har derfor maattet søge Bistand andetsteds for at redde sig ud af sin truede Stilling. Det lykkedes ham virkelig at faa truffet en Ordning, saa at Sagen mod ham kunde hæves ved Bytinget i April, og den, der var traadt hjælpende til, var Greven af Schackenborg. Under den 8. Marts 1737 gik han i Kaution for Beløbet, men Anchersen maatte til Gengæld ikke blot give ham Sikkerhed ved en Førsteprioritet i »sine ejende Midler og Løsøre«, men yderligere tilstaa ham Andenprioriteten i sine Tiender og andre pro officio tillagte Indkomster. Ordningen blev lovformeligt stadfæstet ved Tinglysning paa Bytinget og saaledes gjort vitterlig for alle, og der er derfor sikkert en Sammenhæng mellem denne Akt og den næste Retssag mod Anchersen. Den 10. September samme Aar blev Biskoppen nemlig paany indstævnet og ved Bytinget dømt til at betale Kommerceraad Eenholm de 500 Rdl., som han skyldte ham i Henhold til en Forskrivning af 20. Januar 1733. Vel havde Eenholm faaet Førsteprioriteten i de nys nævnte Tiender som Sikkerhed, men han har uden Tvivl vejret Anchersens Insolvens ved den nye Prioritering og er derfor straks gaaet til Aktion for at redde sit Tilgodehavende. Og dette har sandsynligvis atter faaet Anchersen til at søge et nyt, omend mere beskedent Laan, idet han den 8. November 1737, altsaa udenfor den egentligt Termins-Tid, fik Provst Christian Beck i Ferring til at

forstrække sig med 100 Rdl. De skulde egentlig være betalt tilbage ved førstkommende Ribe Landemode 1738, men Laanet løb videre og steg til 120 Rdl. i 1741. Og i 1738 maatte to andre Provster yderligere træde til. Først var det Christen Allerup i Lem, som den 2. April 1738 overlod ham 150 Rdl., og siden var det Magister Mouritz Høyer i Vejle, der den 9. Juni maatte rykke ud med 200 Rdl., begge Laan skulde berigtiges til Viborg Snapsting 1739, men blev det naturligvis ikke, saalidt som de øvrige Gældsposter. Dog svarede Anchersen det første Aars Renter af disse to Laan, henholdsvis den 2. April og 16. Juni 1739, men saa gik ogsaa det i Staa, og Renterne løb paa. Overfor Boet blev Kravene imidlertid noget reduceret, til 137 Rdl. og 178 Rdl., idet Provst Høyer eftergav 30 Rdl. og Provst Allerup gav sit Gældsbevis følgende Paategning: »Den 31. August 1739 offererede jeg min højærværdige kære Hr. Biskop af denne Obligation 25 Rdl. til nogen Lettelse for hans store Skades Lidelse, han tog i Københavns ulykkelige Ildebrand«. Paa det Tidspunkt var Kongebrevet om og Kollekten til Fordel for Anchersen jo blevet bekendtgjort, og det blev derefter nok vanskeligere for ham at rejse nye Laan. Provst Jørgen Fædder i Gaverslund lod sig dog ikke afskrække, men overlod ham, den 2. Juni 1739, 100 Rdl. at tilbagebetale til Sct. Hans Landemode 1740 — hans Tab blev siden hele Kapitalen med to Aars Renter, 110 Rdl. — og Magister Johan Baltazar Bilhardt, Sognepræst til Nykirke-Give, bidrog med 200 Sletdaler (dvs. 133 Rdl. 2 Mk.), som Anchersen, den 14. Juli 1739, lovede »paa oprigtig Tro og Ære« at refundere den 2. April 1740 i Nykirke Præstegaard. Men ogsaa denne Kapital med sine to Aars Renter (ialt 146 Rdl.) gik i Dybet, og dermed synes hans Laane-Muligheder blandt Gejstligheden at være udtømt. Han maatte nu

tilsidst henvende sig verdslige Laangivere og i Stedet for de sædvanlige 5 % i Rente, som han ganske vist kun sjældent eller aldrig betalte, forpligte sig til at svare 6 %. Paa de Vilkaar fik han, den 26. Februar 1740, 50 Rdl. af Byens Borgmester Andreas Frausing mod en 3 Maaneders Veksel, og den 9. December 1740 af Hofjærgemester Hans Bachmann til Sønderskov 200 Rdl. — hans sidste Laan, stiftet saa at sige paa Gravens Rand. Men at begge disse Laan havde samme Skæbne som de gejstlige, behøver knap at siges. Frausing præsenterede sin Veksel i Boet den 4. December 1741, idet han gjorde opmærksom paa, at »naar Veksel-Obligationen ikke efter Forordningen ved Forfaldsdagen er fornyet eller paa-talt, er Aarsagen saa bekendt og gyldig, at jeg ikke venter nogen Exception. Thi siden Biskoppen havde erholdt kongeligt Privilegium, at ingen Kreditor maatte søge ham, var han ej at formaa til mindelig Fornyse, og det andet Middel, at stævne ham til Tinge, var mig aldeles forbudt«. Hans Haab om, »at min Veksel-Obligation desaarsag beholder sin fulde Kraft«, gik dog ikke i Opfyldelse, da Skifteretten ganske afviste hans Krav. Mere haardhændet gik Hofjærgemesteren til Værks, idet han, skønt »ugerne maatte finde sig foraarsaget imod sin Vilje til at indstævne Bispinde Anchersen« for Bytinget, fordi hans Veksel ikke var blevet indfriet. Men selvom han, den 11. April 1741, fik Dom over hende — hun udeblev simpelthen —, var det kun en Sejr paa Papiret; Boet kunde ikke honorere hans Krav og han fik hverken de 200 Rdl. eller de 24 Rdl. i Renter.

Og bedre gik det ikke med en Række Smaaregninger, ialt beløbende sig til 206 Rdl., som stammede dels fra Anchersens sidste Tid, dels fra Dødsboet. Ikke engang Sørgetøjet, som Mad. Mahlers leverede, blev betalt.

Det tog næsten et helt Aar at komme til Bunds i Anchersens publicque Gæld, idet Gabell og Casten Worm maatte indhente Efterretninger baade fra ham selv og fra Herredsprovsterne og andre Vedkommende. Den 29. Juli 1740 kunde de indsende følgende Oversigt over hans Deficit:

1. Ribe Stifts gejstlige Enkekasses Kapital med et Aars Rente	1255 Rdl.
2. Fredericia Hospitals Tavlepenge fra Varde Landemode 1731 til Ribe Landemode 1739	1491
3. Helsingør Hospitals Tavlepenge for 1734—39	939
4. Maribo Kirkes Skat for 2. og 3. Aar	332
5. Hjælpeskatten af Kirkerne til Marstal Kirkes Opbyggelse paa Ærø	189
6. Kollekten til Marstal Kirke	108
7. Hjælpeskatten til Amrum Kirke	113
8. Kollekten til Meldorf Kirke	103
9. Subsidium til Londons lutherske Kirke	162
10. Bækkenpenge til Slavekassen 1738—39	224
11. Af Ribe Domkirkes bevilgede Kollekte og Hjælpeskat	197
12. Restance af Studiiskat og Cathedraticum til Universitetet	111
	<hr/>
	5229 Rdl.

I deres Følgeskrivelse fortalte de, at de »ved lang Correspondance og med megen Besværing havde faaet saadan Efterretning og Vished om Biskoppens publicque Gæld, at de nogenlunde med Sikkerhed kunde forfatte den ved Reskript af 7. August 1739 befalede Classification«. Og de tilføjede, at »saavidt de ellers ungefær kunde slutte af de allerede ind-

— *nil non mortale tenemus*
Pectoris exceptis ingenij, bonis

Symb:
ferendum et sperandum

Lipis Limbrorium
N° 1740 d. 26 Octob.

In amicitia documentum
hac apposuit
Castanus Worm
Consiliarius justitiae et
Præses Civitatis Lipsensis

Præsident Casten Worms Haandskrift i Dr. Ancher Anchersens Stambog

komne Collecter og Efterretninger fra Stifterne og i de andre Provinser, formente de, at det meste af den publicke Gæld med det første kunde blive betalt, og Resten i de næstfølgende to Aar af Biskoppens Indkomster, naar dertil tages de 600 Rdl. aarlig«. »Men med hans partikulære Gæld, som er os aldeles uvitterlig, vil det nok se langsom ud, efterdi samme skal være temmelig stor« og de bad derfor, da det vilde blive dem »meget for besværligt deri at entrere«, om at maatte dispenseres, naar den publicke Gæld er betalt, og »Biskoppen selv afgøre det med hans andre Kreditorer, eller ogsaa, om der til skal bruges et Par gode Mænd, at da maatte blive ordineret de, som sig det for Betaling godvilligt vilde paatage«. Og det blev bevilget dem den 19. August 1740.

Tilsammen blev Anchersens private Obligationer og Gæld opgjort til 5728 Rdl., og til at dække den havde Skifteforvalterne ikke mere end 2918 Rdl. Heraf gik nu straks Største-parten til Grev Schack, som — efter Højesterets Dom — fik tilkendt de 2381 Rdl., og de kummerlige Rester, 537 Rdl., blev fordelt saaledes, at Domkirken først fik 390 Rdl. tilbagebetalt

til Bispe-Residensens Vedligeholdelse og derefter de 20 Rdl., som Anchersen havde været ansat til at yde — men ikke havde betalt — til Domkirkens Istandsættelse. Den lutherske Kirke i Utrecht kom derpaa i Betragtning og fik 72 Rdl., og endelig anvistes det, der saa blev tilovers, 54 Rdl., til Universitetet.

Langt de fleste af Biskop Anchersens Kreditorer led altsaa det fulde Tab, da Skiftet i hans Fallit-Stervbo blev sluttet den 16. Januar 1743, og for mange af dem har hans økonomiske Déroute sikkert været et alvorligt Slag. Det er ikke Stedet her at gaa i Einzeltheder desangaaende, men eet af Tilfældene for-tjener dog en lidt nærmere Omtale, da det ogsaa kaster Lys over hans Forgængers Familie-Forhold.

Straks ved sin Embeds-Tiltrædelse havde Anchersen ansøgt Kongen om, at først han selv og siden hans Enke og Børn maatte blive fritaget for at svare til det, der før hans Bispe-Tid maatte være passeret ved Administrationen af Præste-Enkers, Kirkers, Skolers, Fattiges og andre publique Midler, og den 6. Oktober 1731 imødekom Kongen hans Begæring. Men desuden blev det paalagt ham, at han »forsvarligt og med al Flid« skulde bringe alt, hvad der i saa Henseende kunde henstaa uberigtiget, til endelig Orden og Rigtighed, og snarest indberette, hvormange Sager det var, hvad de bestod i, og hvorledes de bedst kunde ordnes. Tilsyneladende var denne Forsigtighed en dulgt Anklage mod hans nylig afdøde Formand, men i Virkeligheden var den nok snarere udsprunget af hans naturlige Ønske om ikke at belaste sin egen slette Økonomi med mere, end han selv havde Ansvar for. Og det var, som vi har set, allerede paa det Tidspunkt tilstrækkeligt. Nogen Indberetning om Biskop Thuras Regnskabs-Førelse kom der da heller ikke, men derimod skulde Thuras Enke snart faa at mærke, at Anchersen havde svært ved at klare

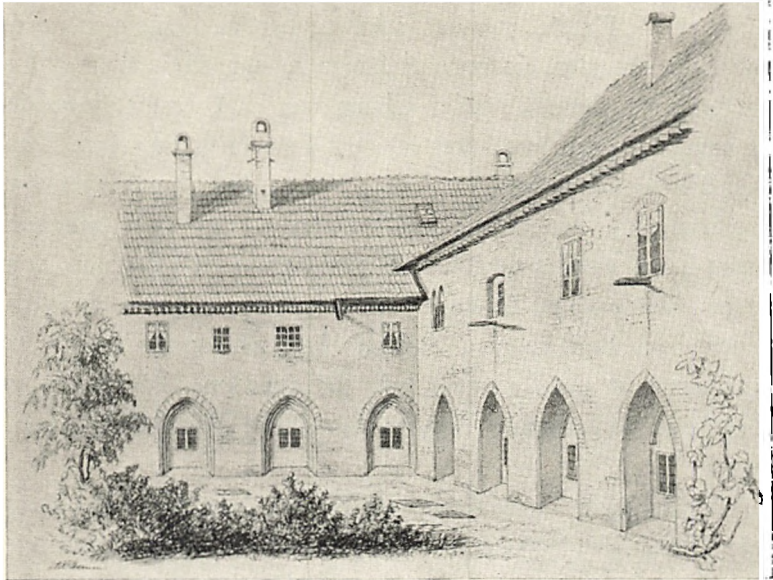
for sig. Den 23. August 1732 udbad hun sig Kongens Protection mod Biskop Anchersen, som »imod al Forhaabning« ganske havde afslaaet at yde hende den Enke-Pension af Embedet, som Loven efter hendes Mening hjemlede hende. Kongen havde nemlig »som alle fattige Enkers allerhøjstpriseligste Forsvar« benaadet hende med en aarlig Pension paa 100 Rdl., og nu hævdede Anchersen, at han dermed skulde være fritaget for ogsaa at betale hende 100 Rdl. om Aaret af sine Embeds-Indtægter. Bispinde Muus i Fyn fik imidlertid begge Beløb og Bispinde Thura mente sig derfor i samme Stilling berettiget til en lignende Understøttelse. Og hun tilføjede: »Den store Gud skal være mit Vidne, at havde min salig Mand ikke paa de 5 Børn, hvormed Gud os har velsignet, anvendt vore Midler, og i Særdeleshed paa trende Sønner, hvoraf den ældste er Præst, og de tvende andre, som staar i Eders Kongelige Majestæts Tjeneste, da skulde det være langt fra, at jeg den gode Biskop i noget vilde være til Besværing, men Nøden for mig og mine Børn driver mig hertil«.

Paa denne »allervemodeligste« Supplik, hvormed hun »som en bedrøvet og forladt Enke havde nedkastet sig i Støvet for sin gudfrygtige Konges Fodskammel«, fik hun imidlertid ikke noget Svar, og den 8. Oktober tvang Nøden hende — »som indtil denne Dag endnu levede imellem Frygt og Haab« — til atter at anraabe Kongen om Hjælp til »Pensionens Erholdelse af Biskopsdommet ligesom andre uformuende Biskops-Enker her i Riget«. »Jeg ejer hverken Hus eller Ejendom, mindre har nogen Skillings Indkomst uden Pensionen og det af Enkekassen, som min sal. Mand, der forud saa' min slette Tilstand efter hans Død, saaledes besørgede, at han laante den indskudte Kapital, og samme mere end 10 Aar forrentede, indtil den omsider endelig ved Levneds Sparsommelighed blev af-

draget. Jeg nyder vel altsaa noget af bemeldte Enkekasse, men savner Kapitalen, og i saa Maade, om jeg mister Biskopdommets Pension, er Levnedes Midler saare utilstrækkelig for mig. Og som jeg plat maa give tabt og frafalde al min Ret, i Fald min allernaadigste Konge ikke selv i kongelig Naade vil haandhæve mig, thi en hyldestløs Enke formaar intet, saa beder jeg allerunderdanigst, at Eders Kongelige Majestæt for den højeste Guds Skyld enten vel vil decidere Sagen eller befale Stiftamtmanden med fire ældste Provster efter Loven at sige Biskop Anchersen og mig imellem«.

Sagen blev henvist til Lands Lov og Ret, og Juleaftens Dag skrev »Helene Catharine With sal. Thurs« egenhændigt sit tredje Brev til Kongen. Da hun »som en fattig og forladt Enke hverken formaar eller forstaar at føre nogen vidtløftig Proces«, indflyede hun igen til Kongens Naade og bad om, at hun maatte »vorde mainteneret i sin Ret« til at nyde de i Loven bestemte 100 Rdl. i Pension af Bispedømmet. Og denne Gang blev hun bønørt; den 13. Februar 1733 fik Stiftamtmand Gabell et Kongebrev om, at han skulde tilkendegive Biskop Anchersen, at hun — uanset sin Pension af »Post-Cassen« — ogsaa skulde oppebære de 100 Rdl. af ham.

Sagen var dermed afgjort til hendes Fordel, men det kan ikke skjules, at Anchersen her er blevet ilde behandlet, saa vist som man overhovedet ikke har forelagt ham hendes Klager til Udtalelse eller hørt hans Grunde for at vægre hende Pensionen af Bispestolen. At Afgørelsen derfor kom som en fuldstændig Overraskelse for ham, er let forstaaeligt, og ogsaa, at han omgaaende, den 4. Marts 1733, skrev et Forsvars-Indlæg til Kongen, hvori han gjorde Rede for sin Opfattelse. Var det kommet frem, inden Beslutningen blev truffet, synes det at have været meget vanskeligt at komme uden om hans

Sortebrødreklosteret i Ribe

Argumenter, og han har derfor et vist Krav paa, at ogsaa hans Mening bliver hørt. Han skrev:

»Stormægtigste, Allernaadigste Arve Konge og Herre! Jeg kunde ikke, uden med et skælvende Hjerte og bævende Haand, nedlægge dette ringe Blad Papir for Eders Kongl. Maj. Naade-Trone, dersom jeg ikke vidste, at det, som min ringe Pen understaar sig her at skrive, det skrives til Den Allerretfærdigste og Allermildeste Konge under Solen, som ingenlunde vil kaste Unaade paa mig, der i allerdybeste Underdanighed søger at bevise min Uskyldighed, som ved en ubeføjet Beretning er Eders Maj. anderledes ved allerunderdanigst Supplik foredraget, end i sig selv, næst Guds Hjælp, skal findes.

I dette mit Embede er mig ikke mødt noget, der mere har krænket mit Hjerte, end det, som jeg for faa Dage siden med stor Consternation erfarede af Eders Kongl. Maj. allernaadigste Reskript, dateret Frederiksberg den 13. Februar, hvorudaf jeg vemodigst ser, hvorledes min sal. Formands Enkefrue Bispinde Thura, uden Føje, for Eders Kongl. Maj. har klaget over mig som den, der (tvært imod Eders Kongl. Maj. allernaadigste Lov) aldeles nægtede at give hende den Pension, som Loven allernaadigst tillægger enhver Biskops Enke til Subsistence, over hvilken min Medfart hun allerunderdanigst har suppliceret at maatte tages udi allernaadigste Protection og vederfares den samme Naade som andre Biske-Enker her i Riget.

Allernaadigste Arve Konge og Herrel derudi har Fru Bispinde Thura ikke rettelig andraget, hvad imellem os er passeret, i dette hendes Petito, anlangede aarlig Pension af mig at nyde; men saaledes, som jeg her for Gud og Eders Maj. vidner, er det imellem os tilgaaet.

Afvigte Sommer den 28. Juli udlod Fru Thura sig for mig baade mundtlig og siden skriftlig om en aarlig Pension af Biske-Indkomsterne, men paastod intet ringere end aarlig 100 Rdl., hvorpaa jeg skød mig hen under Eders Kongl. Maj. allernaadigste Lov, der hverken berettiger Enke-Bispinder til at nyde eller obligerer Biskopperne til at give deres Formænds Enker nogen Pension, uden paa disse Vilkaar, andragne i Eders Kongl. Maj. allernaadigste Lovs 2. Bogs 17. Cap. 24. Paragraf, pag. 344 saaledes Ord for Ord lydende: Hvis den afdøde Superintendents Enke selv ingen Midler haver, og hun ikke benaades med nogen aarlig Indkomst, enten af Kirkerne eller i andre Maader, da skal Efterkommeren give hende noget aarlig til Underholdning, saalænge hun sidder i et ærligt og

uberygtet Enkesæde, efter Superintendentens Indkomsts Lejlighed, efter Stiftsbefalingsmandens og de fire ældste Provsters Sigelse, dog at det ikke overgaar Hundrede Rigsdaler.

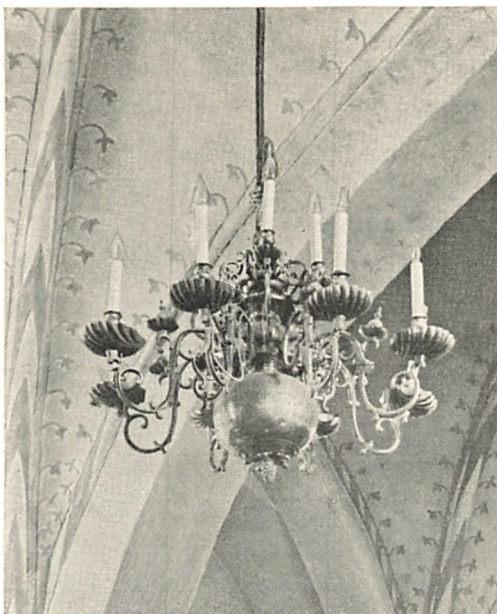
Allernaadigste Arve Konge og Herre! Her siger Eders Maj. allernaadigste Lov ikke, at alle Bisp-Enker (som Bispinde Thura har urettelig andraget) skal have en aarlig Pension af deres Mænds Successoribus, thi saa skulde de rige nyde den saavel som de fattige og ubemidlede Enker, men den med rene Ord forklarer 1. om den afdøde Superintendents Enke selv ingen Midler har, 2. om hun ikke benaades med nogen aarlig Indkomst enten af Kirkerne, *eller i andre Maader*, da skal Efterkommeren give hende noget aarlig til Underholdning etc.

Angaaende det 1., da er det af mangfoldige Exempler i vore Tider klart, at de Enke-Bispinder, som selv har haft Midler, har aldrig prætenderet, mindre nydt, nogen Skillings Pension af deres Mænds Efterkommere. Saaledes fik aldrig Bispinde Bagger af Sjælland, der døde for 2 Aar siden i København, een Skillings Pension i hendes langvarige Enkesæde enten af Biskop Borneman eller Biskop Worm. Saaledes fik Bispinde Kingos af Fyn aldrig Pension af hendes Mands Successore Biskop Müller. Saaledes fik aldrig Biskop Lodbergs og Biskop Anchersens Enker af Ribe een Skillings Pension af deres Mænds Successorer her paa Stedet.

Om nu Bispinde Thura selv ingen Midler har, som hun vel har foregivet, er skjult for mig og andre, som hun i Kraft af Eders Kongl. Maj. allernaadigste Brev og Tilladelse sidder hen i uskiftet Bo, men efter al Apparence kan ikke synes troeligt. Thi 1) hendes Mand har altid været employeret i fordelhaftige Embeder fra 1703 til hans Dødsdag 1731, baade med begge Kaldene i Aarhus og ved Riber Bispedømme i de dyre Aar, da Kornet gjaldt noget, og i alle 28 Aar har ikke, saa

vidt man veed, været af Gud hjemsøgt med nogen ulykkelig Hændelse, enten af Ildebrand eller Vands-Vaade. 2) Imidlertid ikkun haft 5 Børn, hvoraf de 3 Sønner er, uden nogen deres synderlig Omkostninger, opdraget og befordret: den ældste med Academiets Beneficia, fra det første han kom dér, siden ved Skole- og Præste-Embedet; de 2 yngste Sønner ved Cadet-Academiet fra de var 12 Aar, og siden paa Eders Kongl. sal. Hr. Faders, af højlovlig Ihukommelse, hans Omkostninger udenlands perferctioneret til Hans Maj. Tjeneste. 3) Holder hun endnu Heste, Karosse, Kusk og Tjener, der koster aarlig en hel Hob, og forbyder sig selv hos den, som har ingen Midler. 4) Forærede hun hendes eneste ugifte Datter 200 Rdl. til at udsætte paa Rente til næstafvigte Aars Snapsting.

Anlangende Lovens 2. Anmærkning da er den: om hun ikke benaades med nogen Indkomst af Kirkerne eller i andre Maader. Saa har mit Raad været til Fru Bispinde Thura (om hun var i saa slet en Tilstand, som hun angiver sig for), hun da ved en allerunderdanigst Supplik skulde andrage hendes Nød og Klage for Eders Kongl. Maj., som er alle retskafne Enkers mildeste Fader og Nødanker, da jeg stadelig var forsikret paa, at Eders Maj. beviste hende den samme Naade, som den kongl. allernaadigste Lov her melder om, og tillagde hende noget aarlig af Stiftets Kirker, hvilken højkongelig Naade er tilforn bevist sal. Bispinde Kragelund, hvis Mand var Biskop her i Ribe, af højlovligste Ihukommelse Kong Christian den Femte, hvorimod hun ikke nød een Skillings Pension af hendes sal. Mands Successore sal. Dr. Christen Lodberg, og det dog var bekendt, at hun og hendes sal. Mand Biskop Kragelund ved adskillige fjendtlige Udplyndringer havde mistet al deres Velfærd og Formue. Men det Forslag har Bispinde Thura ikke turdet komme frem med, som hun vidste, at hun,

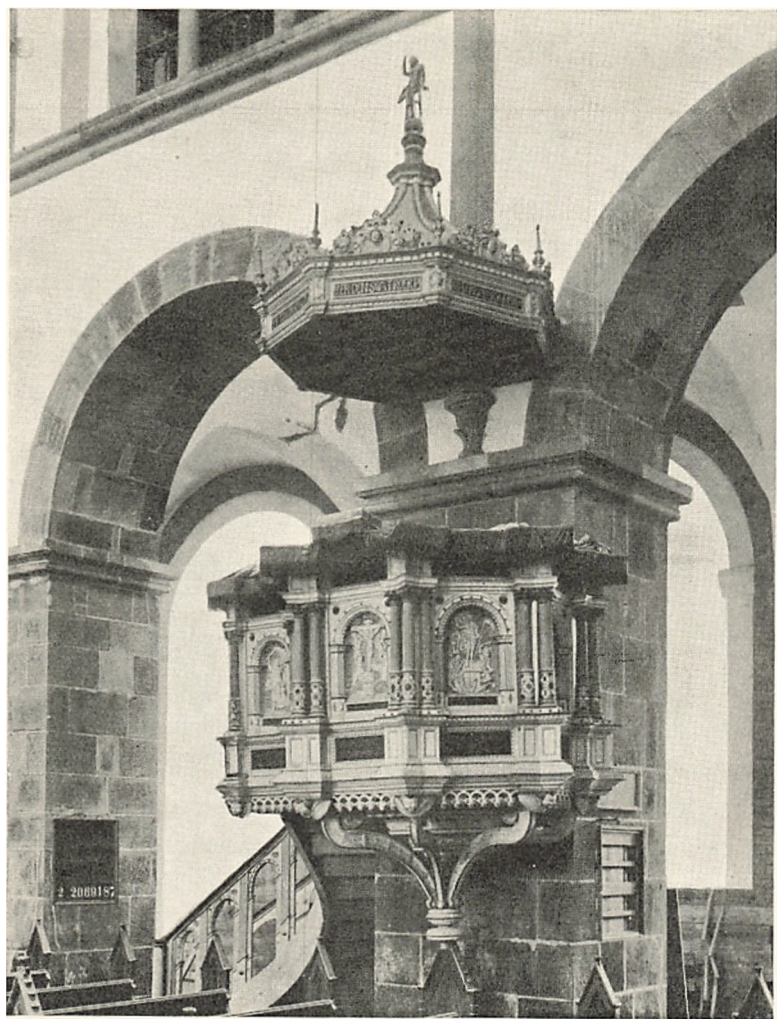
Lysekroner i Taarnby Kirke skænket af Matthias Anchersen 1731

foruden de Midler, hun selv i Hænde har, nyder 1) af Eders Maj. Post-Casse aarlig Pension 100 Rdl., 2) af Sjællands Stifts Enkekasse 80 Rdl., 3) af Riber Stifts Enkekasse 12 Rdl., 4) af Aarhus Stifts Enkekasse 8 Rdl., 5) af Viborg Stifts Enkekasse 6 Rdl. Men hellere, for at holde dette dulgt, søge at Pensionens Byrde kunde mig blive paalagt, ikke saa meget af ren Nød og Trang som af Begærlighed til at formere de upaa-klagelige Vilkaar, hun besidder. Da slig en Pension vilde mægtig aggrave mig, som mistede i Københavns ulyksalige Ildebrand alle mine Midler, og med Hustru og Børn sidder her daglig 18 Mennesker, som med Føde, Klæder og Løn skal forsørges, og har ikke een Skillings Indkomst (Gud er Vidne) til at leve af, uden det, som her findes paa hosheftede Afskrift af Riber Bispes aarlig Indkomst anført.

Her har jeg, i al Guds Sandhed, andraget for Eders Maj. min uskyldige Omgang med Fru Thura i denne Handel, forhaabende, at samme hverken er lovstridig eller af den Natur, at hun havde haft Aarsag derimod at anraabe Eders Maj. om Protection, mindst at klage, at hende var sket andet, end det Eders Maj. allernaadigste Lov i slige Tilfælde byder.

Imidlertid som Eders Kongl. Maj. allernaadigste Reskript af 13. Febr. anbefaler, at den Pension, som Bispinde Thura allernaadigst af Post-Cassen nyder, skal ikke være hende hinderlig i at jo nyde Pension af mig, saa har jeg baade forlængst, saa og, siden samme allernaadigste Ordre og Reskript er ankommen, opfyldt hendes Begæring og af dette Bispedømmes ringe Indkomster tilsagt hende aarlig Pension af 100 Slettedaler, hvilke med de foranførte 206 Rdl. af Post- og Enkekasserne gør en aarlig Summa af 282 Rdl. 4 Mk., som hun og hendes eneste uforsørgede Datter, foruden hvad de, alle ubevist, ejer, har til aarlig Indkomst for 2 Fruentimmer at leve af, da jeg, som sidder for alle forestaaende Byrder og Udgifter, med saa talrig en Familie og Husholdning af 18 daglige Personer, har ikke uden 1004 Rdl. 1 Mk., og deriblandt store Restancer, som jeg naar aldrig noget af.

Som jeg da, Allernaadigste Arve Konge og Herre, ikke, uden at fordybe mig i aarlig Gæld, kan med fra Pensionen overblevne Indkomster udkomme, saa i dybeste Underdanighed bønfalder jeg til Deres Kongl. Maj., om det ikke allernaadigst maatte behage Eders Maj., at Fru Bispinde Thura, i Kraft af Lovens anførte Ord pag. 344, samme 100 Slettedaler aarlig Pension maatte nyde af Stiftets Kirker, hvorved min Necessité mere subleveres end Fru Thuras, da hun ikke saa dybt kan takke derfor, jeg jo langt dybere og underdanigere takker for slig højkongl. Naade, mest glad derover, at min Uskyldighed

Prædikestolen i Ribe Domkirke

maa komme for Eders Maj. hellige Øjne, som hverken Bispinde Thura eller nogen Enke, næst Guds Naades Hjælp, skal med Sandhed faa Aarsag til over mig sig i slige Tilfælde at besvære.

Herren fremdeles krone Eders Maj. og det ganske kongelige Arve Hus med al timelig, aandelig og evig Naade, Ære og Salighed, det jeg, saa længe der er Liv og Aande i mig, skal Nat og Dag anmode min Gud om, forblivende stedse Deres Kongl. Maj. min allernaadigste Arve Konge og Herres allerunderdanigste Arve Undersaat og hos Gud uafdelige Forbedere

M. Anchersen.«

Trods dette veltalende Defensorat fik Anchersen ikke nogen Lettelse i denne Pensions Byrde, men saa længe han selv havde Raadighed over sine sparsomme Indkomster, det vil sige til 1739, svarede han hende aarlig de 100 Slettedaler, som det kongelige Reskript havde tilpligtet ham at yde. Men derefter hørte Betalingerne op, og den 15. Juli 1741 skrev Bispinden fra København til Skifteforvalterne i hans Stervbo og krævede sin Pension udbetalt fra 1. April 1739 til 1. April 1742 med ialt 200 Rdl. »Tit og ofte skriftlig saavel som ved Committerede mundtlig« lod hun Biskoppen erindre om Sagen, men efter at han først i lang Tid havde opholdt hende med frugtesløse Løfter, fik hun endelig faa Maaneder før hans Død det Svar fra ham, at det ikke tilkom ham at betale den aarlige Pension, men Kommissærerne, som skulde udrede hans publike Gæld. Hun henvendte sig derpaa til dem om Sagen, men blev afvist, da det viste sig, at Anchersen udtrykkelig havde undtaget hendes Pension fra den publike Gæld og »deklareret samme Pensions aarlige Erlæggelse a parte at ville

besørge«. Paany maatte hun derfor til at korrespondere med ham, ligesom hun klagede sin Nød til Kongen, men medens dette stod paa, »behagede det Gud at bortkalde Biskoppen fra dette timelige«. Efter Meddelelsen i Gazetterne prøvede hun endelig den sidste Udvej, at anmelde sit Krav i Boet, men tiltrods for at hun »sad med en uforsørget Datter i kummerlige Omstændigheder« og behøvede Pengene for ikke at lide Nød for det daglige Brød, kunde Skifteforvalterne dog ikke give hende Plads mellem de privilegerede Kreditorer, og hun fik intet.

Som vi nu har kunnet følge det, maatte Anchersen altsaa, lige fra han kom til Ribe og indtil sin Død, ustandselig kæmpe med økonomiske Vanskeligheder. Tabet ved Københavns Brand, Udnævnelsen til hans høje Stilling og dermed forbundne Repræsentations-Udgifter, hans store Familie og Kaldets Ringhed fik ham til allerede i det første Aar — med Fredericia Hospitals Tavlepenge — at være uefterrettelig med Administrationen af de ham betroede Midler. Underskuddet voksede med rivende Hast, Laan dyngede sig paa Laan, og til sidst endte det med den Katastrofe, som sikkert har været medvirkende til, at han i en Alder af kun 59 Aar forlod denne Jammerdal.

Paa det administrative Omraade havde han i hvert Fald ikke magtet sit Embede, men til Gengæld har den Veltalenhed, som han roses for i sin Universitets-Tid, været ham til Nytte ogsaa her. Maaske er det den, der har hjulpet ham, hver Gang han skulde rejse nye Laan, eller har det været hans hele værdige Fremtræden, som har gjort hans Henvendelser om økonomisk Støtte uimodstaaelig? Et lille Træk kunde tyde paa, at han har været en imponerende Personlighed, hvem Modgangen ikke berøvede den ydre Form. Det er Rahbek, som i 1824 — næsten et Aarhundrede efter Anchersens Død —

har ført det i Pennen, idet han fortæller om, hvorledes hans Fader »som Dreng var paa Kirkegulvet (i Borris) blevet cathekiseret af Biskop Mathias Anchersen, hvis Fløiels Bispekiøle han havde gjort sig en barnlig Glæde af at stæle sig til at berøre, naar Bispen vendte ham Ryggen«.

Kun een eneste Gang kan vi se, at han ogsaa er optraadt som Giver. I Taarnby Kirke ved København hænger nemlig endnu en anselig Malm-Lysekrone, som bærer hans og hans Hustrus Initialer og denne Indskrift: »Gud til Ære, Ta(a)rnby Kirke til Zirat er dene Lysecrone foræret af M A og M E M Anno 1731«. Hvorfor han netop skænkede dette Stykke, siges vel ikke, men da det skete i selve det Aar, hvor han blev udnævnt til Biskop, er det næppe for dristigt at se en Sammenhæng her. Maaske har han følt, at han havde haft sine lykkeligste Aar, medens han var Sognepræst paa Amager, og derfor har villet vise sin Taknemlighed mod sin gamle Landsby-Menighed, da han blev forfremmet til det fjerne Ribe. Men maaske ligger der ogsaa en Tanke bag ved den Figur af Pallas Athene, som staar foroven paa Lysekronen. Er hun Symbolet paa, at han ved at modtage Kaldelsen til Biskop svigtede sit egentlige Kald som hendes Dyrker?

HANS ADOLPH BRORSON

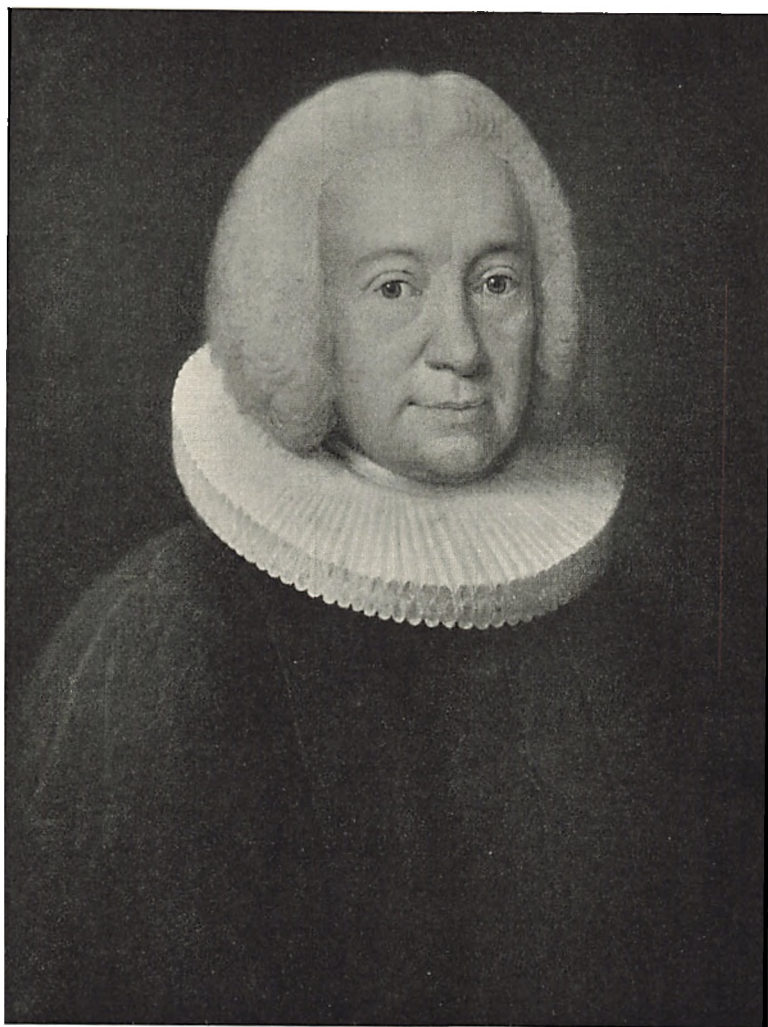
Hans Adolph Brorson var ved sin Slægt og sin Fødestavn, ved sin Uddannelse og sin Livsgerning paa det nøjeste knyttet til Ribe og Ribe-Eggen, og kun i et Par korte Studie-Aar var han borte fra den. Fra sit Barndomshjem kunde han paa klare Dage skimte Domkirkens vældige Taarn, i dets Skygge levede han sin Manddom og under Kirkens Gulv fandt han sin Grav.

Han blev født den 20. Juni 1694 i Randerup Præstegaard, omtrent midtvejs mellem Tønder og Ribe. Det lille Sogn hørte til de kongerigske Enklaver, altsaa til den danske Del af Sønderjylland, og laa i gejstlig Henseende under Ribe Stift. I mere end et Aarhundrede var Randerup et Hjemsted for Brorson-Slægten. Her havde hans Bedstefader været Præst fra 1649 til sin Død 1685, her havde hans Fader og Stedfader derefter forkyndt Ordet, her sad han selv i sit første Kald, og her fulgte hans Svigersøn ham siden i Embedet.

Han var den yngste af tre Brødre, som alle kom til at spille en betydende Rolle i Danmarks Kirkehistorie. Efter at de havde faaet Privatundervisning hjemme, kom de i Ribe Latin-skole, og i 1712 blev Broder Brorson (født 1692) og Hans Adolph Brorson dimitterede herfra. I Juli Maaned samme Aar blev de immatrikulerede ved Universitetet og valgte Arne Magnussen til Privatpræceptor, i Maj 1713 tog de Baccalaur-graden — Broder med bedste Karakter, Hans Adolph med

næstbedste — og i September 1714 afsluttede Broder sit Universitets-Studium med theologisk Embedseksamen, medens Hans Adolph under Arne Magnussens fortsatte Vejledning lagde sig efter Filosofi, Filologi og Historie ved Siden af Theologien. I Marts 1715 blev han Alumne paa Borchs Collegium — i den Anledning var han et godtroende Offer for en mere fiffig Fætter — men maatte et Aarstid senere, i Juni 1716, forlade Collegiet, sikkert fordi han ikke havde opfyldt sine Disputats-Forpligtelser. I Begyndelsen af 1717 vendte han hjem til sin Stedfader i Randerup og hjalp ham en kort Tid i Præstegerningen, men blev allerede samme Aar Huslærer hos sin Morbroder i Løgumkloster. Den ene af hans Elever, hans Sødskendebarn Cathrine Stenbæk Clausen, blev siden hen (i 1722) hans Hustru. Under dette Ophold fik han sit kristelige Gennembrud, og her skrev han vistnok sit første Digt; et Sørgekvad over hans Broderkone, der var død i 1721. Uden at have nogen afsluttende Eksamen blev han i August 1721 kaldet af Biskop Thura til Rektoratet i Holstebro, men da hans Stedfader umiddelbart efter afgik ved Døden, og Randerup Embede blev ham tilbudt, foretrak han det fremfor Skolegerningen. Under et kortvarigt Ophold i Hovedstaden tog han i Oktober 1721 sin theologiske Embedseksamen med bedste Karakter, fik kongelig Konfirmation paa sit Kaldsbrev Juledag og blev i Foraaret 1722 ordineret af Thura og indsat i sit Embede af sin Farbroder, Provsten Peder Brorson. Samme Efteraar giftede han sig.

I Randerup Kirke, hvor Brorson nu virkede i otte Aar, kan der vistnok endnu paavises et synligt Minde om ham, idet der ved Kirkeblokken er anbragt en Formaning paa Vers, som meget vel kan skyldes ham. Om sit Forhold til Menigheden siger han selv, adskillige Aar efter at han havde forladt denne

Biskop Hans Adolph Brorson

Virkekreds: »I 1743 visiterede jeg i Randerup Menighed, hvor jeg før har været Præst paa 8tende Aar, og efterdi jeg ikke har haft Lejlighed offentlig at tale i denne Kirke, siden jeg tog Afsked derfra, Onsdagen efter 1. Søndag i Advent 1729, saa skete det nu med des større Affect og Bevægelse til Opvækkelse og Fornøjelse paa begge Sider.«

I 1729 havde Frederik den Fjerde oprettet et nyt Præste-Embede ved Tønder Kirke, og Amtmand Johan Georg v. Holstein og Provst Johan Herman Schrader opfordrede da Brorson sammen med to andre Præster til at prædike paa Prøve. »Brorson,« sagde Schrader, »er ung, har allerede virket nogle Aar i Embedet, er, saa vidt jeg har lært ham at kende, munter og ufortrøden og besidder en mere end almindelig Dygtighed, er danskfødt og kan tillige godt komme til Rette med det tyske, ja endog med Prædiken,« og det kan derfor ikke undre, at Menigheden valgte ham, og den 3. Oktober 1729 bekræftede Kongen, at han fik Stillingen som »Dansk og 3die Præst«. Brorson kom derved i nær Forbindelse med Pietismens kraftfuldeste Personlighed i Sønderjylland, den tyskfødte og tysktalende Provst, og modtog af ham sikkert stærke Impulser, ikke mindst som Salmedigter. I 1731 udgav Schrader paa Tysk Den Tønderske Salmebog — hvorimellem der ogsaa var en Del, han selv havde skrevet — men den var ved selve Sproget udelukket fra at kunne bruges af Stedets danske Menighed. Skønt Byens Flertal var dansk-talende, havde Gudstjenesten hidtil været holdt paa Tysk, med tysk Prædiken og tyske Salmer, og først ved det nyoprettede Embede, som Schrader forøvrigt havde givet Stødet til, lød Guds Ord nu ogsaa paa Modersmaalet i Kirken. Det blev Brorsons Opgave at holde dansk Gudstjeneste i Tønder Kirke — men kun ved Fromessen Kl. 6 om Morgen — og

for Landsognets Beboere hver Søndag Eftermiddag i det ny-opførte Skolehus og Bedesal i Emmerske. Men selv ved denne beskedne danske Gudsdyrkelse blev der brugt tyske Salmer, og L. J. Koch har derfor sikkert Ret i, at dette Forhold sandsynligvis har bevæget Brorson til at give sin Menighed en dansk Salmebog. Begyndelsen skete med det lille uanselige Hefte: »Nogle Jule-Psalmer Gud til Ære Og Christne-Siæle, i sær siin elskelige Meenighed til Opmuntring Til den forestaaende Glædelige Jule-Fest Eenfoldig og i Hast sammenskrevne Af H. A. B. Tundern, Hosz Clausz Kieszbuy og findes hos hannem Tilkiøs 1732«. Derefter fulgte i Aarene 1733—35 lignende Smaahefter med Salmer til de andre Kirke-Højtider, og endelig blev de samlet i een Bog: Troens rare Klemodie, som udkom i København 1739 under hans fulde Navn: »Hans Adolph Brorson, forhen Sogne-Præst i Randerup under Trojborg i Løeherred under Riber Stift, siden den tredie Præst i Tønder, men nu Stifts-Provst og Sogne-Præst til Vor Frue Kirke i Ribe«.

Det falder udenfor denne Skildrings Rammer at gennemgaa Brorsons Salmedigtning — den er behandlet saa udførligt af baade Litteraturforskere og Kirkehistorikere, at det maa være nok at henvise til, hvad de har sagt herom — men der kan dog være Grund til at fremdrage et Par Vidnesbyrd til Karakteristik af den.

I en Afhandling om »Thomas Kingos Psalmer og aandelige Sange« kom Grundtvig ogsaa ind paa Brorson, og han gav her, allerede i 1828, denne træffende Vurdering af Salmernes kristelige Egenart og digteriske Skønhed. Han sagde: »Om de Brorsonske Psalmer vil jeg fatte mig kort, da de, efter min Overbeviisning, næsten Alle ere langt mere skikkede til enkelte Christnes Privat-Andagt, end til Kirkebrug; men skjøndt

man tydelig seer, at Ingen af vore ældre Sangere fandt saamegen Naade for Halvfemtsernes Øine, som Brorson, saa seer det dog maadeligt ud med Benyttelsen, hvad man vel tør slutte deraf, at hverken sporer man hans almindelig yndede Jule-Psalme: I denne søde Jule-Tid, som stod i den Guldbergske Psalmebog, ikke heller har man havt bedre Forstand paa det Smukke i Psalmen: Op al den Ting som Gud har gjort! end at hvor Brorson sang:

Gik alle Konger frem i Rad,
I deres Magt og Vælde,
De mægted ei det mindste Blad
At sætte paa en Nælde;

Der satte Halvfemtserne:

Og kom end alle Kongerne
I deres Pragt og Vælde,
Ei mindste Straa frembragde de,
Et Vink dem selv kan fælde!«

Og paa en mærkelig Maade blev Grundtvigs Fremhæven af, at Brorson saa stærkt henvendte sig til den Enkelte, bekræftet en Menneskealder senere, da Søren Kierkegaard valgte det berømte Brorson-Vers til sin Gravskrift:

Det er en liden Tid,
Saa har jeg vunden;
Saa er den ganske Strid
Med eet forsvunden.
Saa kan jeg hvile mig
I Rosensale
Og uafsladelig
Min Jesum tale.

Den sidste Linje er her bevaret i den gamle Form, hvor de senere Salmebøger har rettet den til det flovere Udtryk: med Jesus tale, men hvad Søren Kierkegaard sikkert ikke har vidst, da han bibeholdt den ægte og inderligere Udformning, var, at selve den sproglige Konstruktion er Sønderjydsk. Vi hører gennem den Brorsons eget Tonefald, hvorledes han ikke blot talte til — men ogsaa som — »siin elskelige Menighed«.

I otte Aar havde Brorson beklædt Embedet ved Tønders danske Menighed — »dette vanskelige Embede« sagde han selv —, da Christian den Sjette paa samme Dag, den 26. Juli 1737, kaldte Broder Brorson til Bispestolen i Aalborg og Hans Adolph til at være hans Efterfølger som Stiftsprovst og Sognepræst ved Domkirken i Ribe. Søndag den 1. September tog han Afsked med »sin Elskelige Meenighed i Tønder«, og Søndag den 15. blev han introduceret i Ribe af Biskop Anchersen, og en af hans første Handlinger som Stiftsprovst blev at medvirke ved Broderens Bispevielse. Broder Brorson skulde nemlig egentlig være indviet til sit høje Embede af Sjællands Biskop Worm, men da han forinden døde, gav Kongen Ordre til, at Biskop Anchersen skulde forrette Handlingen i Ribe Domkirke, og paa denne Maade kom Hans Adolph Brorson til at holde Indledningstalen.

Om hans forholdsvis korte Tid som Stiftsprovst véd vi ikke ret meget, men det meste af den har været optaget af de mange Besværligheder, som Administrationen af Biskop Anchersens økonomiske Sammenbrud bebyrdede ham med. Da han senere, i 1741, saa' tilbage over sin næsten tyveaarige Præstetjeneste i de tre Embeder — Randerup, Tønder og Ribe —, sagde han, at »det vilde blive for vidtløftigt kun at opregne lidet af de mange Slags Kors og Trængseler, som han efter Guds Villie har udstaaet, ja indtil denne Stund, den ene større

end den anden«. Det synes meget mistrøstigt, men han var dog heller ikke uden Opmuntring, thi han fortsatte, at det »bør dog Gud til Ære erindres, som ikke alene har styrket ham ved saa svage Kræfter at bære saa store Byrder, saa utallige Lidelsers og Fristelsers Ovne at holde ud, men derved ogsaa saaledes har velsignet hans Arbejde, at han paa alle tre Steder har set en dejlig Frugt af hans Embede.«

Under Varetagelsen af Biskop Anchersens Pengeforhold kom Brorson i Forbindelse med Holberg, og selvom det kun drejede sig om rene Embedsskrivelser, som de udvekslede i denne Anledning, har det dog en vis Interesse at følge den spinkle Traad, der knytter de to Navne sammen. Den 1. Maj 1739 havde Kongen frataget Anchersen Indkrævningen af Stiftets Afgifter til Universitetet og indsat Brorson til Administrator af Akademiets Tilgodehavender. Den 16. Maj sendte Holberg som Universitetets Kvæstor derfor følgende Brev til Stiftsprovsten. Det er dog ikke skrevet af ham selv, men formodentlig dikteret til eller renskrevet af en Skriver i Kvæsturen; Underskriften er imidlertid med Holbergs egen Haand, karakteristisk ogsaa ved den skødesløse Form: »ærbodigste« — i Stedet for: ærbødige — »tiener L Holberg«, og Brevet selv anvender helt igennem det personlige: jeg. Saa ubetydeligt det end kan forekomme, er dette Brev alligevel af en vis Betydning; det forøger de sparsomme Holberg-Autografer med et nyt Nummer og lyder saaledes:

Velædle og Velærværdige høistærede Hr. StiftsProvst!

Efterdi hans Kongel: Mayt ved allernaadigst rescript af 1ste hujus haver bevilget og befalet, at Eders Velærværdighed herefter maatte og skulle oppebære den Universitetet af Riiber

Stifts Kirker og Præster tilkommende Studiiskat og Cathedraticum, beløbende, hver for sig, ialt aarlig

1. den gamle Studiiskat, som af KirkEierne udreedes 239 Rdl. 2 Mk. 4 Sk.
2. den nye Studiiskat og Cathedraticum, som svares af Præsterne 408 Rdl. 14 Sk.

Saa sender jeg herved een Udskrift af den i Aaret 1732 over den sidste Post, neml: den nye Studiiskat og Cathedraticum, af Stiftamtmanden og Biskoppen forfattede og af hans Kongl: Mait den 19de Sept. i samme Aar allernaadigst approberede Ligning, til Deres Velærværdigheds gode efterretning. Men som vi ingen Specialfortegnelse have paa den gl: Studiiskat, saa formodes at Eders Velærværdighed hos Hr. Biskop Anchersens Amanuens: deraf bekommer en Udskrift, og at hand derudi ikke skal viise sig vederlig.

Angaaende Restancerne fra Anno 1732 til 1738 inclusive som af den gamle og nye Studiiskat opløber ialt til den Summa 522 Rdl. 3 Mk. $\frac{1}{2}$ Sk., da som vi udi nogle Aar (u-anseet de mangfoldige erindringer som paa Universitetets Vegne er bleven giort) har saunet de fornødne Restant-fortegnelser, saa haver det været og er tildels endnu skiult for os hvormeget deraf hos Kirkerne eller Præsteskabet egentlig kand være udestaaende og virkelig restere. Vel haver Hr. Biskop Anchersen den 28. Febr. nestafvigst indsendt Fortegnelser angaaende sammenhængen mellem hannem og Præsterne for den nye Studiiskat og Cathedraticum, samt lovet med første at ville lignendes tilstille rigtighed for den gamle Studiiskat, som dog endnu ikke er skeedt; Men som samme Beregninger ikke

angiver meere at være udestaaende hos Præsterne for forskrevne Aaringer end 61 Rdl. 4 Mk. 9 Sk. hvilket hosfølgende Extract nærmere udviser, saa erfares at den største Deel af hvis Universitetet haver tilgode maa være bestaaende hos Hr. Biskop Anchersen Selv, hvorpaa dog ingen viss og fast Berregning kand gøres, førend det bliver bekiendt, hvor høit de af den gl: Studiiskat hos Kirke Eierne udestaaende Restancer sig beløber: og som vi udi denne Post højlig behøver Eders Velærværdigheds Assistence, saa begieres allertienstligst, at De ei alleene vilde lade kræve og indsamle de efter forbeholdte Extract af de nye Contingenter angivne Restancer 61 Rdl. 4 Mk. 9 Sk., men at De endog enten ved at udvirke een Fortegnelse fra Hr. Biskop Anchersen paa samme gl: Studiiskats Restancer, eller og, saafremt det ei kunde naaes, ved at formaae vedkommende til at foreviise Qvitteringer for hvis som er betalt, for der ved at udfinde Restancerne og saaledes ved det ene eller andet Middel forhielp os til een rigtig underretning hvor meget disse Restancer sig ialt andrager, paa det vi deraf kunde erfare og udfinde hvorledes Regningen imellem Biskoppen og Universitetet endelig vil udfalde.

Det er over alt Sædvane at Bisperne indeholder for Deres Amanuens: 2 pro Cento af hvis som bliver indsamlet og Tid efter anden til Universitetet betalt, hvilke 2 pro Cento denem til erkjendtlighed for havende umage med Skrivning og Pengetælning af Universitetet er bleven tillagt.

Thi vilde Eders Velærværdighed, naar Betaling herefter til Universitetet skeer, ligeledes indeholde 2 p. Cto af den fulde indsamlede Summa for Deres Amanuens:

Brevene imellem Bisperne og mig paa Universitetes vegne, angaaende disse Stifterne vedkommende Sager, gaar frj naar Attest derhos følger, at det alleene er Stiftets Sager vedkom-

Saa me derfor som alle andre Eders Maade vordt igfj
Jeg recommander saaledes Universitetets Sager paa bedste
Maade og forsikrer, at det skal være os samtlige een sær-
deles fornøielse derimod at kunde være Dem til nogen be-
hagelig tjeneste. forblivende

Eders høiædte
L. Holberg

Khfn
den 16 May 1739

Slutningen af Brevet fra Ludvig Holberg til H. A. Brorson

mende; Saa ieg ligeledes formoder at Eders Velærværdigheds
Attest skal gielde og paa Posthuuset være antagelig i dette
tilfælde til befrielse for Postpenge at udgive; Men skulle det
negtes, da gotgiør Universitetet, efter skyldighed, saavel disse
som alle andre Eders Velærværdighed forvoldende Udgifter.
Jeg recommanderer saaledes Universitetets Sager paa bedste
Maade og forsikrer, at det skal være os samtlige een sær-
deles fornøielse derimod at kunde være Dem til nogen be-
hagelig tjeneste. forblivende

Eders velædle Velærværdigheds
Ærbødigste tiener

Khfn

den 16 May 1739

L. Holberg.

Brorsons Svar til Holberg er vistnok ikke bevaret, og det
samme gælder Fortsættelsen af Korrespondancen. Fra Hol-

berg er der, formodentlig den 18. Oktober 1740 eller meget snart efter denne Dato, blevet sendt et nyt Brev til Brorson, men det er gaaet tabt, og kun det medfølgende Bilag kendes nu. Den 15. December 1742 lod Brorson Sagen gaa videre til de to Administratorer, Stiftsbefalingsmanden og Præsidenten i Ribe, og vedlagde her en Afskrift, han selv havde taget af Holbergs Regnskabs-Opgørelse. Af dette Brorson-Brev og denne Holberg-»Extract« er der indført Kopier i Skifteprotokollen over Anchersens Bo, og de lyder saaledes:

Deris Excellence

Hoyvelbaarne Hr. Geheimeraad og Stiftsbefalings Mand
samt

Hoyædle og velbaarne Hr. Justitsraad og Præsident.

Saasom Hr. Professor Holberg, som pro tempore Academiets Rentemester ved en Skrivelse til mig af 4de hujus har paa Academiets Vegne forlanget, at ieg Restancen af dend gamle og ny Studie Skat 94 Rdl. 5 Mk. 2½ Sk. vilde fordre i afg: Biskop Anchersens Sterfboe, men samme efter mine Tanker hos Deris Excellence og Velbaarenhed som allernaadigst committerede til dend Publiqve Gields Afbetaling uden Tvifl maatte søges, tager ieg mig dend Frihed herhos bemelte Fordring paa det beste at recommendere og mig et Par Ord til Giensvar underdanigst og Ærbødigst at udbede, som med underdanigst respect og ald Hengivenhed stedse forbliver

Deris Excellences

samt

Velbaarenheds

Underdanige Tienstærbødigste

Tiener

Ribe den 15. Dec. 1742

H. A. Brorson.

Restancerne af Kirckernes Studie Skat til 1737 Aars Udgang
samt af dend Ny Studie Skat og Cathedricum for 1738 og
forhen ialt 522 Rdl. 3 Mk. ½ Sk.

Naar derfra afgaar

1) Som Hr. Biskop Anchersen i
Aaret 1739 har ladet betale
300 Rdl.

2) De af Eders Velærværdighed i
dette Aar af samme restancer
ind-casserede
15 Rdl. 5 Mk. 11 Sk.

3) De af Stiftamtmand Gabel og
Justitz R. Worm betalte
111 Rdl. 4 Mk. 3 Sk.

som er i alles 427 Rdl. 3 Mk. 14 Sk.

Saa bliver endda tilbage, som i
Aaret 1738 og forhen til Betaling
har været forfalden 94 Rdl. 5 Mk. 2½ Sk.

Kiøbenhavn den 18. Oct. 1740.

At ovenstaaende er en rigtig Extract af Hr. Prof: Holbergs
mig under forbemelte dato tilsendte Regning

testerer

Ribe den 14. Dec. 1742

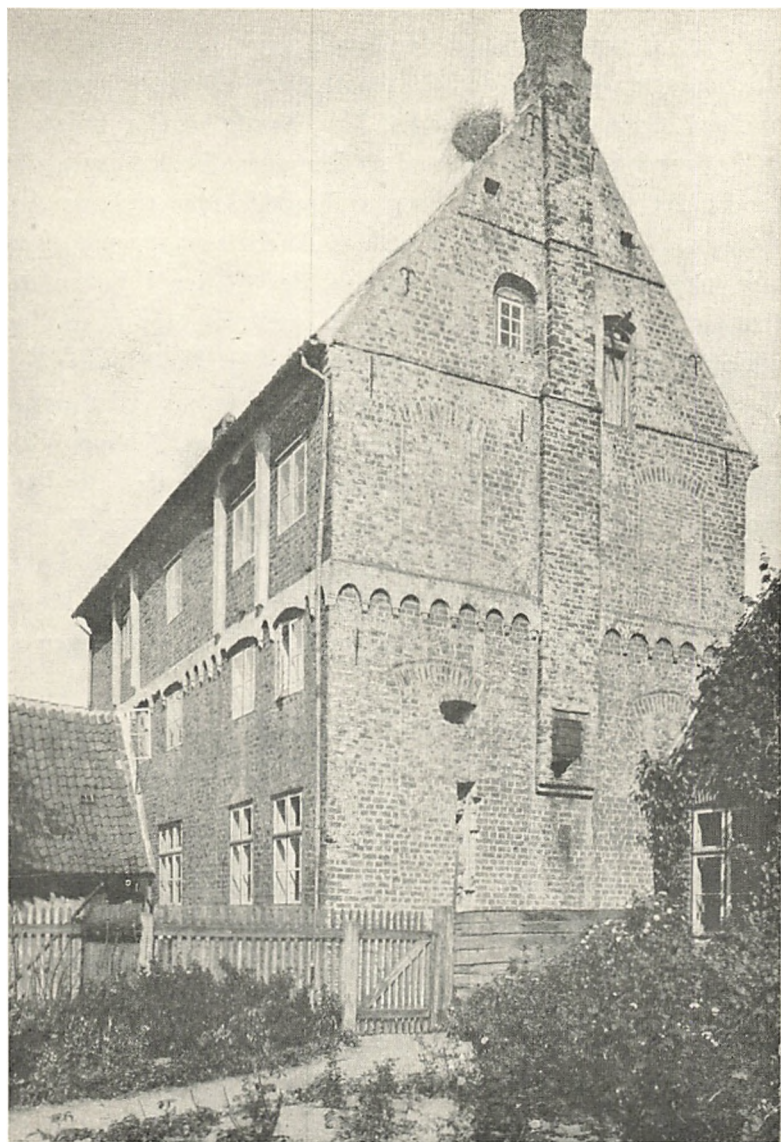
H. A. Brorson.

Den 26. Februar 1741 var, som Brorson siger i sit Bisp-Vita,
»Riber Bispedømme ved Biskop Mag: Matthiæ Anchersens
dødelige Afgang blevet vacant«, og derefter havde »det aller-
naadigst behaget Hans Kongelige Majestæt Kong Christian
den 6te afvigte 5. Maj at kalde ham til det vigtige biscoppe-
lige Embede i Riber Stift«. Om Udnævnelsen har J. B. Dau-

gaard i 1838 meddelt, at »det er en gammel Tradition i den Brorsonske Familie, at Kong Christian den 6te i en Samtale med Brorson spurgte ham, om han var Forfatter til Psalmen: »Op al den Ting, som Gud har gjort«, og paa hans bekræftende Svar tilsagde ham Bispestolen«. Som Hjemmel anførte Daugaard, at han havde sin Viden fra Fru Fogtmann, Brorsons Datter, og til Støtte for Overleveringens Troværdighed kan man yderligere pege paa, at Kongen virkelig har truffet Brorson knap eet Aar førend Udnævnelsen faldt. I sin Dagbog har Christian den Sjette nemlig noteret om sit Ophold i Kolding i Foraaret 1740: »22. Maj Sontag blieben wir in Colding stille und hörten predigen den Probst von Ripen Brodersen«. Det maa betyde, at Kongen under alle Omstændigheder har ønsket at høre Brorson og i Forvejen ladet ham underrette herom. Brorson prædikede om Formiddagen og Provst Tychsens fra Haderslev om Eftermiddagen.

Efter Udnævnelsen, som, ifølge Erik Pontoppidan, skete »auf eigenem Antrieb« af Kongen, skulde Brorson nu indvies til Biskop i Vor Frue Kirke i København, og han havde allerede bestemt sig til at rejse derover sammen med sin Hustru, da hun døde den 9. Juni 1741 i Barselseng efter at være nedkommet med sit trettende Barn. Paa Brorson virkede dette Slag saa stærkt, at han en Tid tænkte paa at frasige sig Bispe-Embedet, men efter at han havde faaet Kongens Tilladelse til, at Indvielsen blev udsat, modtog han dog Ordinationen den 6. August 1741.

Brorson havde allerede haft saa mange Fortrædeligheder med Ordningen af sin Forgængers Sager, at det ikke kan overraske, at de snarest voksede, da han tiltraadte sit nye Embede og derved kom til endnu nøjere at sætte sig ind i dem. Den 16. Februar 1742 fik han derfor udvirket et Kongebrev, som

Brorsons Bispegaard i Ribe

bevilgede ham og hans Arvinger, at de skulde være forskaa-
nede for at svare til, hvad der kunde være tildraget før hans
»Betjeningstid«, og til det, der maatte være efterladt (forsømt)
af hans Antecessor i Embedet. Han havde nemlig indsendt
et Andragende om, at han ved sit Embedes Tiltrædelse havde
forefundet »en og anden Ting af Embedssager af hans An-
tecessor, afgangne Biskop Matthias Anchersen at være efter-
ladt, nemlig et og andet Regnskab, der til den i Loven de-
terminerede Tid burde have været revideret, approberet og
afgjort«, og dette vilde han selvsagt nødig skulle hæfte for.
Jo mere han var blevet bekendt med Anchersens Administra-
tion, des mere havde han opdaget af den Slags. Kongen paa-
lagde ham derfor, at han skulde søge at bringe det, der hen-
stod i »Urigtighed«, i Orden og saa snart som muligt ind-
berette, hvor mange af den Slags Sager der var, hvori Urig-
tighederne bestod, og hvad der gjorde, at de ikke var blevet
remederet, og endelig stille positive Forslag til Ordningen af
disse Mangler.

Hertil kom den personlige Ubehagelighed for Brorson og
hans Familie, at den gamle Bindingsværks-Bispegaard — paa
det østre Hjørne af Sønderportsgade og Skolegade — slet
ikke var blevet vedligeholdt af Biskop Anchersen. Han havde
ikke magtet at kæmpe mod Gaardens Forfald, og nogle ud-
meldte Synsmænd, som Brorson fik til at vurdere dens Brøst-
fældighed, anslog den 14. Oktober 1741, at en Istandsættelse
vilde koste ikke mindre end 841 Rdl. Ved kgl. Reskript af
8. Juni 1742 blev det tilladt, at den gamle Residens blev solgt
ved Auktion paa visse nærmere angivne Vilkaar, og saaledes
at Brorson og hans Efterkommere fik en Afkortning paa en
Ottendedel af Grundtaksten for den nye Bolig. Aaret efter,
den 2. Oktober 1743, blev der yderligere tilstaaet ham og

hans Efterfølgere Frihed for at svare alle ordinære Skatter og Indkvartering af den Residens, han nu eller senere beboede.

Det blev Blaagaard eller Taarnborg — Oluf Munks og siden Ludvig Pouchs gamle Stenhus i Puggaardsgade — som Brorson valgte til Bispebolig. Han havde den som Privat-Eje indtil 1761, da han afhændede den til Staten » til at være og forblive en bestandig Bisperesidens for efterkommende Bisper i Ribe«, og i et Hundredaar var den derefter Bispegaard. I 1868 kom den ved Mageskifte paa private Hænder, men vendte atter i 1902 tilbage til Staten og blev i 1906—1907 gennemgribende restaureret under H. C. Ambergs Ledelse.

Om Brorsons Forhold som Embedsmand, navnlig over for Præsterne og Menighederne, foreligger der en Række Vidnesbyrd baade i hans Landemode-Formaninger og i hans Visitats-Indberetninger. De kaster Lys til begge Sider og forklarer baade hans Ønsker — og dermed ogsaa hans Karakter — og Gejstlighedens og Sognemændenes større eller mindre Iver og Lyst til at efterkomme dem.

I rent ydre Forstand maatte han flere Gange indskærpe Præsterne, at de skulde holde Orden i Sagerne. Indberetningerne skulde skrives »alle in Folio, at jeg kan lade dem hæfte tilsammen i eet Bind«, hver Ting paa et særligt Blad »af Hensyn til god Orden«, de skulde indsendes i rette Tid, for at han kunde lade dem fremsende »og jeg, som i den Sag har lidt mere Fortræd — sikkert fra Kancelliet — end man forestiller sig, kan saaledes derfor herefter vorde forskaanet«. Ministerialbøgerne skulde føres med al mulig Accuratesse, »saasom det er højlig magtpaaliggende, at de alle Tider og paa alle Steder holdes i forsvarlig Stand, paa det der i paakommende Tilfælde kan have de fornødne Efterretninger«. Originale Dokumenter, som sikrede Embederne bestemte Rettig-

heder, skulde indsendes til Opbevaring i Stiftskisten. Rundskrivelser skulde besørges uden Ophold og forsynes med Dato for Modtagelse og Afsendelse, for at det »ved forefaldende Forsømmelse kan ses, hvor Skylden er, som da ved vigtige Omstændigheder alvorligen vil vorde anset«.

Ogsaa med Hensyn til selve Embedsførelsen maatte han oftere paaminde Gejstligheden. Præsterne skulde afholde sig fra den selvtagne Frihed at rejse ud af Stiftet; hvis de endelig skulde uden for Stiftsgrænserne, skulde de i Forvejen skriftligt have begæret hans Tilladelse, idet de angav hvorhen, hvornaar og hvorfor de vilde rejse, hvem der skulde besørge deres Embede imedens, og navnlig skulde de vente med at tage afsted, indtil de havde faaet Bispens Tilladelse.

I deres Optræden skulde de ogsaa vise sig som rette Præster. I 1750 havde han »meget ugerne fornummet, at en og anden iblandt Gejstligheden ikke skulde have undset sig ved i offentlige Forsamlinger at være til Forargelse med Raillerie, uanstændige Diskurser, Dans og Spil etc.«, og han formanede derfor saadanne til »nøje at betænke deres vigtige Embede og det store Ansvar, der ligger paa dem, om de ved saadan Omgang giver Anledning til, at deres Embede bliver lastet og de ugudelige styrket i deres Synder«. Tillige havde han ligesaa »ugerne« erfaret, at »en og anden iblandt Præsterne meget letsindigt trakterede deres Embede og undertiden kom saa uforberedt paa Prædikestolen, at de næppe selv vidste, hvad de vilde sige, saa at endog den enfoldige Almue kunde forstaa det og støde sig derover«. For saa vidt muligt at forhindre dette befalede han, at samtlige Præster herefter skulde indrette en særlig Bog, hvori de indførte i det mindste en udførlig Disposition over det fornemste Indhold af de Prædikener, de holdt hver Søn- og Helligdag. Ved Provstens og

Bispens Visitationer skulde de forevise disse Bøger, hvis de ikke vilde risikere at blive »anset for Ulydighed mod denne paa kgl. allernaadigst Befaling grundede Anordning«.

Bedre var det naturligtvis ikke med de Præster, som »af blot Magelighed uden anden vigtig Aarsag lod oftest deres Prædikener forsyne ved andre, særdeles ved Degnene«; dem anbefalede han »efterdags selv at forrette deres Embeder, saa ofte de ikke derfra ved uomgængelige Aarsager er forhindret«, og Provsterne fik Paalæg om at have nøje Indseende med Sagen.

Vigtigere end disse Ting var dog sikkert for ham Spørgsmaalet om Ungdommens Kristendoms-Kundskab, det vil sige Skoleundervisningen og Katekisationen. Navnlig den sidste vendte han Gang paa Gang tilbage til, og lige fra sine første Synoder til nogle af de seneste, han holdt, indskærpede han Præsterne og Provsterne, hvor varmt denne Side af Gerningen laa ham paa Hjerte. Ved Varde-Landemodet i 1742 udtalte han sin »største Forundring« over, at der endogsaa blandt Præsterne var dem, som vægrede sig ved at indføre Pontoppidans Katekismi Forklaring, kaldet »Sandhed til Gudfrygtighed«, i deres Menigheder, og han bad Provsterne gøre alvorlige Formaninger og Forestillinger overfor de genstridige. Hjalp det ikke, skulde de ufortøvet hos vedkommende forlange en skriftlig Erklæring om, hvorfor de nægtede at indføre den Bog, »som dertil er ikke alene af Facultate Theologica approberet, men endogsaa af Deres kgl. Majestæt selv allernaadigst anbefalet«. Han havde dermed klart udtalt sit — pietistiske — Standpunkt i den Strid om Katekismus-Forklaringen, som optog Sindene i 1740'erne, og som i hans eget Stift blev ført fra orthodoxt Stade med saa stor Skarphed af Sognepræsten Niels Tøxen. I København stod Biskop Peder

Hersleb ogsaa paa Modpartens Side, og en Tid tegnede det til, at den skulde føre Sejren hjem. Imidlertid endte Sagen, hvis Enkeltheder ikke skal følges her, med, at Pontoppidans Forklaring blev bevaret som Lærebog. En direkte Følge af denne Strids Udgang er sikkert den velkendte Udtalelse, som Biskop Hersleb senere i 1747 kom med om Brorson: »en god, men eenfoldig, og ved Svaghed og Hypochondrie fast uuelig Mand«, men om hele det Problem, som rejser sig heraf til Bedømmelse af Brorsons Personlighed, maa henvises til L. J. Kochs Undersøgelser.

Den 15. November 1755 blev Kammerherre, Stiftsbefalingsmand von Holsteins unge Datter, efter kongelig Bevilling, hjemmedøbt og kaldet Ide Margareta. »De høje Faddere var Fru Kammerherreinde Schulenburg, Frøken Gyldenchrone, Hr. Kammerherre von Schulenburg, Hr. Biskop Brorson og Doctor Anchersen«. Kun syv Aar gammel døde hun den 13. Januar 1763 og blev begravet i Domkirken i den Holsteinske Begravelse. I 1827 blev Kisterne herfra nedsat i Jorden under Begravelsen, men denne Kisteplade er dog endnu bevaret og bærer følgende Indskrift, forfattet — som de underskrevne Forbogstaver viser — af Brorson:

Her hviler den jordiske Deel af den fordem
Høj Velbaarne nu Salige Frøken Salig IDA MAR-
GARETHA von HOLSTEIN Den Høj Velbaarne
Herre Herr GEORG FRIDERICH von HOLSTEIN
Ridder Hans Kongelige Majestets til Danmark
og Norge Geheime-Raad CammerHerre og Amt-
man over Flensborg Amt og Landskabet Bred-
stet Samt Hans Høj Velbaarne Frues Frue
SOPHIA MAGDALENA von HOLSTEIN

fød Grevinde af KNUTH Deris yndefulde
Ældste Frøken Daatter Fød til Verden den 13
November 1755 igienføed ved den Hellige Daab
den 15 i Samme Maaned hensov salig den 13de
Januarij 1763

Stat lidet Stille VandringsMand
Og lad dig her erindre
Ej Skønhed Rigdom Byrd og Stand
Ej Dyd kand Døden Hindre.
Jeg blomstrede af Adels Rod
Af Skøn Forstand og Lykke
Min Skabning var som Melk og Blod
Men Ydmyghed mit Smykke
Jeg var Forældres Hiertens Fryd
Og heele Huusets Glæde
Fordi mit Levnet var af Dyd
Og Yndighed en Kiæde
Men midt i den min Største Flor
Indfaldt mit Løvfalds Dage
Da blev vel Afskeed Smerte stoer
Dog Større Trøst tilbage
Thi Daaben gav mig Perle Navn
Og Skat Som ej blev borte
Selv Døden drog min Siæl i Havn
Til Salems Perle Porte
Mit Støv Skal og sin Himmel (Glans)
Paa Christi Dag erlange
Ide Margreth med Brude Krands
For Thronen ævig prange

Sin i Livet livsalige Frøken Gud Daatter til
udødelig Æreminde tegnet af H. A. B.

Det sidste Brev fra Brorson stammer fra den 29. Maj 1764 og er et omgaaende Svar paa Amtmand Klingenberg's Skrivelse til ham af den 27. Lige til den sidste Uge, han levede, blev Brorson plaget med de tørninglenske Fortrædeligheder. Denne Gang drejede Sagen sig om, hvem der havde Ret til at udleje Nustrup og Skrydstrup Kirketiender, og Brorson meddelte i den Anledning, at han allerede havde gjort Forestilling desangaaende til Kongen. Han havde her hævdet, at Amtmændene i Haderslev ingensinde havde haft noget Fællesskab med hans Forgængere i Embedet med Hensyn til Ribe Ærkedegnedømme, men han maatte indrømme, at det var sket »en eller anden Gang i min Tid, og det ikke af nogen Nødvendighed, men af bar Føjelighed, som er kommet mig dyre at staa.« Det var Grunden til, at han ikke vilde »agere gemeinschaftlich med Deres Højvelbaarenhed i saadanne Ting«, og da han haabede at have bevist, at han deri havde den klare Ret paa sin Side, vilde Amtmanden selv kunne skønne, at det »ikke var mindre præjudicerligt for mit og Efterkommeres Embede end i sig selv formasteligt egenmægtigt at handle noget i de Ting, som staaer under Hans Kongl. Majestæts allerhøjeste Krisis«. Han haabede derfor ogsaa, at Klingenberg vilde afvente Kongens Afgørelse og indtil videre »lade Sagen blive in statu quo«. Brorson regnede med, at Spørgsmaalet derved »skal komme til den saalænge forønskede Enighed og Endelighed, hvorefter jeg i mit nu over 23 Aars Embede uafsladelig har tragtet og derfor søgt det paa de Veje, som siden har faldet anderledes ud«. Amtmanden maatte forstaa, »hvormeget mere dette maa være mit Hjertes Ønske, da jeg nu er 70 Aar gammel, mestendels afmægtig og sengeliggende, og hvert Øjeblik saare længes efter at komme ud fra denne urolige Verden«, og han sluttede med at ønske, »at al

Kisteplade med Grav-Vers af H. A. Brorson

Naade og Velsignelse til al forønskelig legemlig og aandelig Velgaaende bestandig maa hvile over Deres Højvelbaarehed og ganske høje Familie«.

Søndag Morgen Kl. 5½ den 3. Juni 1764 døde i Ribe Bispegaard Hans Adolph Brorson «efter nogle Dages Svaghed«, som det hedder i den kortfattede Meddelelse, Kjøbenhavns

Adresse-Contoires Efterretning den 13. bragte om Dødsfaldet. Den 13. Juni blev han begravet i Domkirken paa den søndre Side af Alteret, alle Klokker — undtagen Stormklokken — ringede fra Kl. 12 i halvanden Time, et Par Lys var efter gammel Skik blevet givet baade til Domkirken og Cathrine Kirke, men der blev ikke holdt nogen Ligprædiken over ham, da hans jævnaldrende Ven og Embedsbroder, Stiftsprovst Stockemark var for svag til at forrette denne Tjeneste.

Paa Brorsons Kiste har sikkert været anbragt en Indskriftplade med den Gravskrift, som siden hen, den 18. Juni, blev offentliggjort i Kjøbenhavns Adresse-Contoires Efterretning. Hvem der har skrevet den, siges ikke, men man tør vel gætte paa, at det ogsaa har været Vejle-Præsten Hans Henrich Neuchs, der samme Aar lod sit anonyme Mindedigt — »Tan-ker ved Doctor Hans Adolph Brorsons, Biskops i Riiber-Stift, salige Bortgang til Faderen« — trykke i København.

Gravskriften lyder:

Til Jesu Skiød og søde Favn,
Til Zions blide Glædes Havn
Forløst fra Striid og Jammer;
Da Sielen Seyerkronet drog
Og fra sit Støv sin Afskeed tog
Fik her sit Sovekammer

Det Forkrænelige af en Mand
Der som en Stjerne af første Størrelse har tindret her
Paa Guds Kirke Himmel og som paa Ærens Himmel
Glimrer hisset med den udstrakte Befæstnings Glands:
Den i sit Liv høยfortiente i sit Liig høยsavnede,
fordum

Højædle og Højærværdige Doctor Theologie og Biskop
udi Ribe

Hr. Hans Adolph Brorson

Hvis Vugge bereddes i Randrup Præstegaard Ao. 1694
d. 20. Jun.

Faderen var den Salige

Hr. Broder Brorson, fordem Sognepræst for Randrup;
Moderen den i Gud hensovede

Mad. Catharina Margaretha Clausen.

Den sunde Lærdoms Sæd, som hiemme var plantet i hans
gode Siel,

Vandedes lykkelig ved 4 Aars Underviisning i Riiber
Latinske Skole

Hvorfra den rareste Plante Ao. 1712 blev dimitteret

Ved Kiøbenhavns høye Skole saa vel som hiemme har han
Med utrættet Flid giordt sig duelig til det han altiid siden var
Paa Prædikestoel en fuldkommen Præst, paa Cathedra en stor
Orator,

I sit Kammer en lykkelig sød Poet, og overalt en grundlærd
Mand,

Randrup, som var velsignet med en saa dyrebar Lærere i
8 Aar,

Tønder, som ved hans Lærdom og Exempel blev opbyggt meer
end 7 Aar,

Riibe, der har elsket og æret ham som sin værdigste Stifts-
Provst i 4 Aar.

Riiber Stift i sær, som Ao. 1741 fik i ham den arvaagenste
Biskop

Og har været lyksalig under hans retsindigste Tilsyn i 23 Aar
Glemmer aldrig at ære hans Grav, at kysse hans Støv og at
skionne paa, at Stiftet tabte det rareste det kunde tabe, da

han vandt det beste der kunde vindes ved den
 saligste Død Ao. 1764 den 3 Jun.
 Hans 1ste Ægteskab med
 Høyædle og Velbaarne nu Salige Frue
 Catharina Steenbek Clausen,
 Som aldrig bedrøvede ham, før hun efter 19 Aars livsalig For-
 eening med ham døde fra ham,
 Blev velsignet af Himmelen med 10 Sønner og 3 Døttre.
 Det 2det Ægteskab med
 Høyædle og Velbaarne nu dybt sørgende Frue
 Johanna Christina Riese,
 Der finder mindre Jævnlige i Dyd og Fromhed end i Rang
 og Stand,
 Har den Høyeste giordt frugtbar med 2 Sønner og 1 Daatter.
 Sine Fodspor at betræde, sine Velsignelser at tiltræde har han
 anbefalet sine 8 endnu levende Børn, som rekker efter at
 beskue ham i Salighed,
 Der allerede beskuer sine 8 forhen Salige Børn i Herlighed.
 Nu hviler Han saa sødt og faaet har i Hænde
 Den Fryd, den Fred og Roe, der veed af ingen Ende:
 Den haarde Striid, som har hans Kiæmpe-Taal saa tit
 Paa Prøve sadt, er han i Jesu Arme qvit.
 Hans rare Dyder staaer i prægtig Æreminde
 Og brammer med en Krands, som aldrig kand forsvinde:
 Den skarpe Alders Tand selv urørt lade maae,
 Mens Verden staaer, Hans Priis og Ærestøtter staae.

Ingen Gravsten udmærker Stedet, hvor Brorson blev stedet
 til Hvile, og det Mindesmærke, som nu findes i Kirken, er
 først opsat i Hundredaaret efter hans Død. Men i vore Dage
 er et mærkeligt personligt Minde om ham vendt tilbage til

H. A. Brorsons Spejl

Ribe, hvor det ogsaa har faaet sin Plads i Domkirkens Præsteværelse.

I 1922 døde Pastor Rasmus Bundesen Brorson som den sidste mandlige Efterkommer af Hans Adolph Brorson — han var en Sønesøns Sønesøn — og i 1935 skænkede hans Enke et lille Vægspejl, som havde været i hans og Slægtens Eje, til Ribe. Paa den nederste Del af Spejlet er Sølvbelægningen fjernet, og i Stedet for er der her malet et Bord, dækket af et grønt Frynsetæppe. Paa Pladen hviler et Dødninge-

hoved med en Vinløvs-Ranke henover, til den ene Side staar en Pragt-Stage med et slukket, halvt nedbrændt Lys, til den anden Side ligger et Par Bøger, den ene opslaaet og med et Billede af en ung Mand med Allongeparyk; i Forgrunden ses endelig en Muslingeskal med nogle Perler, der synes at forvandle sig til Sæbebobler. Billedtalen er let at forstaa. Den, der spejler sig her, ser under sit eget Ansigt Symbolerne paa Forkrænkeligheden og skal derved mindes om den Skæbne, der ogsaa venter ham. Familietraditionen gaar tilbage til Biskoppens Sønsøn og véd at berette, at dette Memento mori i sin Tid hang over Brorsons Skrivepult i Ribe Bispegaard.

Da Falster var død den 24. Oktober 1752, bragte Kiøbenhavnske Danske Post-Tidender i den følgende Tid flere Mindedigte om ham og deriblandt, i Nummeret for den 24. November, et, som var skrevet »af een af Sl. Rector Falsters gamle Disciple« og undertegnet med Forbogstaverne A. R. Det var Provst Anders Raarup, som her i nogle velmente Strofer ikke blot paa Disciplenes Vegne udtalte:

»Vi dig takke, vi dig ære,
Vi dig rose til vor Grav«

men som ogsaa for at hæve den Afdødes Fortjenester beklagede, at Ribe, »fornedret Ribe«, nu var »et ret forringet Sted«:

»Thabor har du Ribe været;
Godt at boe udi dit Sted;
Da du varst for Verden æret,
Med en rar Trefoldighed.
Ach! i dig den sidste Lector,
Sidste Bisp i dig er død,
Og nu sidst den sidste Rector;
Hvo er vel som disse fød?«

Allerede i Nummeret for den 11. December kom der imidlertid et skarpt og vittigt Svar paa denne urimelige og ubillige Mandjævning mellem de afdøde — Lektor Terpager, Biskop Anchersen og Rektor Falster — og de nulevende: Konrektor Thomas Montagne, Biskop Brorson og Rektor Sinnel Lange. Digtet var ikke signeret, men dets Forfatter var *Ambrosius Stub*, som paa dette Tidspunkt maa være kommet til Ribe. Efter en omflakkende og omskiftende Tilværelse, som havde ført ham gennem mange Egne, mange Stillinger og de forskelligste Samfundslag, var han nu havnet her, og her blev han sine sidste Aar. Th. A. Müller har med gode Grunde gjort det sandsynligt, at Ambrosius Stub er søgt til Ribe — efter sit Brud med Baron Niels Juel paa Valdemarsslot i 1752 — fordi hans Svoger Niels Schousboe kort før havde bosat sig i Landsbyen Øse i Nærheden af Domkirkebyen. Antagelig i Efteraaret 1752 er Stub kommet til Ribe, for i sin bidende Tilrettevisning af den »trefoldige Nar« viser han et Kendskab til de stedlige Forhold, som kun kan skyldes Selvsyn.

Det gælder maaske nok mindre den ret almindelige Karakteristik af de to Skolemænd, den »lærde« Konrektor og den »dygtige« Rektor, men er til Gengæld øjensynligt i det, han siger om Anchersen og Brorson. Han fremhæver her:

Den Bisp, der døde sidst, var Mand for Bisp-Staven,
Ham fulgte Dygtighed og lærd Forstand til Graven;
Men kom han nu igien fra Glemsomhedens Land,
Jeg veed, han glemte ei at ære Eftermand.

Jeg veed, han sagde strax: jeg seer min store Glæde,
Guds Ven, min Afkoms Ven, paa dette Bisp-Sæde;
Her har den sidste Bisp langt fra ei sagt god Nat;
Hvor mine Pligter slap, tog han retskaffen fat.

Digtet er det eneste, Ambrosius Stub fik trykt i levende Live, og det kan nøje dateres til Tiden November—December 1752. Det maa, som Barfod siger, være gaaet ganske vaadt og varmt fra Pennen i Pressen. At det skulde være skrevet andre Steder end i Ribe, turde være udelukket, da man ikke vel kan se, hvorfor Ambrosius Stub ellers skulde tage sig af denne Sag. Som ny-ankommen til Byen er der derimod en rimelig Grund for ham til at yde den sine bona officia, ikke at tale om, at han næppe heller havde valgt at lade Anchersen sige, at Brorson var »min Afkoms Ven«. Der kan heri ligge en virkelig Oplysning om, at Brorson har hjulpet sin forgældede Formands Børn, og det var jo ogsaa mere end en Talemaade, at Brorson var en retskaffen Efterfølger efter den økonomisk-sløsaftige Anchersen.

Dette behøver naturligvis ikke at betyde, at Brorson og Ambrosius Stub har haft nær Føling med hinanden, men det er paa den anden Side dog meget sandsynligt, at de har virkelig kendt hinanden. Ikke blot har Byens Størrelse næsten tvunget dem dertil, men de boede i Ambrosius Stubs sidste Aar hinanden saa nær, at de ikke kan have undgaaet at ses meget jævnligt. Th. A. Müller har henledt Opmærksomheden paa, at kun et Stakitværk skilte Baghaven til det Hus i Puggaardsstræde, hvor Ambrosius Stub holdt sin Skole, fra Bispegaardens, Taarnborgs, Have. Blandt Stubs Efterladenskaber var en »Ny Psalme- og Bønnebog for Børn«, og det fejler næppe, at den er blevet brugt ved Elevernes Morgenandagt, maaske ogsaa ved deres Sang-Undervisning, og i saa Fald har Brorson ikke kunnet undgaa at høre Børnenes Sang lyde over til sig. Den samme Privat-Undervisning havde forøvrigt ogsaa paa anden og direkte Maade bragt Ambrosius Stubs Navn i Erindring hos Biskoppen.

Angivelse

For her jeg underkaster mig i følge den Kongl.
allernaadigste Forordning af 20de Aug. 1743
om de Extraordinære Indbøtke bør udmøntes

1. Formue - Laver jeg mig	
2. Minn Indkomster p ^o Officio	
naar hi med Pastoris H ^o	
Lud Tricifan, Lud ikke bærer	
og forger sig ad indtækt	1126 - 1/2 - 58
for sig selv som hi afdrag	
Arbejder die di for p ^o k ^o	
og af Bispep Anskaffens p ^o b ^o	
lige gite	166 - 4 - -
Skiver igien	960 - - - 58
Her af 2 p ^o Cento, og	10 G ^o 1/2 - -
3. Koystat	30 - - - -
4. Domstiques	
Amanuensis	4 - - - -
Lixuora	2 - - - -
K ^o st	2 - - - -
3 ^o p ^o p ^o	6 - - - -
5. Carock	20 - - - -
H ^o re	2 - - - -

Paaløber rigtig at vore testera

Preibe af 17de Sept: 1743

B. M. J.

Brorsons egenhændige Angivelse til Skatteansættelse 1743

Hvorledes Stub har klaret sig, og hvorledes han har boet de første Aar i Ribe, véd vi intet om, men han har i hvert Fald haft nogen Forbindelse med Rektor Lange. Det fremgaar af det Andragende, som Præsten ved Cathrine Kirke P. Müller sendte til Biskop Brorson den 15. Oktober 1754. Han fortæller her om Byens Almueskoler, at de var »stinkende Sla-vehuller, hvor en gammel Haandværksmand, Matros eller anden saadan Karl præsiderer, og hvor Børnene kun lærer allehaande Ondskab i Fagter, Ord og Gerninger«. I fem Fjerdingaar havde han ganske vist haft det Held at kunne sende sine Børn til Klokker Brasens Kone, »der tog dem i Agt saa vel, at de om Aftenen blev baarne lige saa rene til mig, som om Morgenens fra mig, og saa' dem forvarede fra al Uanstændighed«, men da hun skulde i Barselseng, maatte Undervisningen naturligvis høre op. Pastor David Grønlund, ligeledes ved Cathrine Kirke, havde haft sine Børn hos Skoleholder Ancher, men »hverken lærte hans Børn noget hos ham, ei heller profiterede deres Klæder meget af hans Tilsyn«, og han maatte derfor tage dem hjem og selv »være baade Præst og Skolemester tillige«. Endelig havde Kontrolløren ved Toldboden Jacob Høfding gjort lignende slette Erfaringer med sine Børns Skolegang, og de tre Mænd gjorde derfor i For- ening et Forsøg paa at bevæge en Huslærer fra Lejrskov Præ- stegaard til at flytte til Ribe. Da det imidlertid ikke blev til noget, kom Rektor Lange og Kontrollør Høfding til at tale om Sagen »og spørger Kontrolleuren bemeldte Hr. Rektor, om Monsr. Stub ei kunde formaaes til at antage sig privat In- formation?« I Forvejen havde Høfding drøftet denne sin Plan med de to Præster, men hverken Müller eller Grønlund »tur- de gjøre Proposition for Monsr. Stub derom, thi vi vidste, at han duede til noget langt bedre og høiere«. Rektor Lange

derimod, der ligesom Müller havde kendt Ambrosius Stub fra deres fælles Universitets-Tid for en Snes Aar siden, »mener jo; han vil forhøre det hos ham, og siger ydermere af sig selv, at, ifald Monsr. Stub vilde, saa vilde han selv, hvad hans Søn var betræffende, træde i Selskab med os andre Tre. Hr. Rektor Lange gjør da Proposition for Monsr. Stub, om han kunde bekvemme sig til paa singamle Alder at paatage sig en privat Kondition i at informere nogle faa skikkelige Folks Børn for Kammer, Lys, Ild, Kost, Løn etc. Da Monsr. Stub fik at høre, at Folkene, der forlangte hans Tjeneste, vare ei alene Hr. Rektor Lange selv, men ogsaa Hr. Grønlund tilligemed Kontrolleuren og mig, paatog han sig Konditionen. Da dette ordedes, forlanger Raadmand Clausen, Postmester Wulfsberg, Apotheker Carstensen og Kjøbmand Hans Gerdes for deres Børns Skyld at træde ind i Societet med os. Vi samles da, og forener os med hinanden om at koste og lønne Monsr. Stub, samt udvælge Hr. Grønlund som Formand for vor lille Socitet, at Monsr. Stub i Tilfælde, som mulig kunde forekomme imellem Nogen af os indbyrdes, kunde have Een alene at afgjøre med. Men nu kom det derpaa an, hos hvem af os Monsr. Stub skulde logere. Jeg, som har neppe det Rum, der behøves til mig selv og Familie, kunde ikke tage ham i mit Huus; Hr. Grønlund kunde af samme Aarsag ikke heller; og, kortelig at sige, alle havde lige gyldige Raisons. Vi forenedes da om, at Hr. Grønlund skulde ophøre et bekvemt Sted, hvor han kunde logere for det første indtil Vinteren; og leier han da et Kammer til ham hos Sadelmager Jens Hansen her i St. Cathrine Menighed, hvor da samtlige Interessenter (og ingen Flere) sender ham deres Børn til Information, alt efter Instrux, som han havde taget imod, da han antog Kondition eller Tjeneste hos os.

Men neppe begynder han at antage sig vore Børn, førend Jendre Skoleholder i Vor Frue Menighed og den ældgamle Morten Larsen, ligeledes Skoleholder sammesteds, og som selv beklager sin Udygtighed nu til at læse for Børn, for sin høie Alderdoms Skyld; de begge kommer frem med saa skjændig og ugudelig en Klage, som tilforn aldrig er hørt, og det saavel over os Interessenter alle i Almindelighed, som over Hr. Brasen, for mine Børns Skyld, og over Monsr. Stub nu i Særdeleshed, hvor de, som ere Skoleholdere i en anden Menighed, og begge Hr. Grønlund og mig aldeles uvedkommende, klager os an for Byens Øvrighed, som dog aldeles Intet haver over geistlige Folk at befale, begjærer, at Magistraten vil forbyde Monsr. Stub at informere vore Børn, samt mulktare baade os og ham tilligemed Brasen, og det i Kraft af en Forordning af 1708, som dog just forbyder Haandværksmænd, Matroser og alle saadanne Folk at antages til Skoleholdere, da den dertil udtrykkelig denominerer Studenter. Nu havde vel saadan skjændig Klage ikke været værd engang at reflektere paa, dersom bemeldte Vor Frue Menigheds Skoleholdere havde ladet sig nøie med Monsr. Brasens og Stubs sandfærdige og rigtige Erklæring, som de begge, dog hver for sig, gave paa deres grove Klage, efter Magistratens Requisition til dem begge. Men, da Hr. Grønlunds Svar blev og derefter om Sagens Sammenhæng forlangt (og det ifølge den Erklæring, Monsr. Stub havde givet), og bemeldte Skoleholdere ikke heller vare fornøiede med dette Svar . . . saa, da de ydermere siden har ophidset Magistraten til at klage os an hos Hs. Høivelbaarenhed, Hr. Stiftsbefalingsmanden, som og skal have resolveret i Sagen, endskjøndt Resolutionen er os ubekjendt; og de desuden endnu fremdeles bliver ved at ophidse Magistraten til at forurolige den af os til privat Infor-

mation antagne Student med unyttige Beskikkelser, og tilligemed ham os selv; thi, hvad som skeer ham i de Tilfælde, saalænge han staaer i vor Tjeneste, seer Deres Høiærværdighed selv mere at angaae os og sigte paa os end paa ham: altsaa, endskjøndt vi selv vide den ordentlige og lovlige Vei til at komme ud af alle saadanne Fortrædeligheder og Chikaner, som nu har varet længe nok, saa dog, efterdi Hovedmændene i Sagen ere Geistlige og Præster, saa baade for vore Embeders Skyld, og for disse brave Mænds Skyld, som vi bærer Respekt for, og som i Sagen kunde være interesserede, vilde vi nødig betræde den Vei, for at skaffe os selv Fred og Ro.«

Pastor Müller endte med at bede Brorson om, at han »ikke vilde tillade, at Rector Scholæ her i Stiftsstaden og tvende Præster tilligemed af os antagne Student skulde trædes under Fødder af en Matros eller en anden saadan gemeen Karl, der kan have tilveiebragt sig Navn af Skoleholder, men ere og blive os aldeles uvedkommende; »eller ogsaa udvirke hos Stiftsbefalingsmanden, »at tidtbemeldte Skoleholdere enten maatte blive befalede herefter at holde inde med alle Streger og Chikaner, eller og de maatte befales lovlig at tiltale os for vores rette Dommere, da vi ikke vægrer os ved at udstaae al den Straf, som en retfærdig Dommer efter Loven kan tilkjende os.«

Et Forslag fra Magistraten, som stod paa Skoleholdernes Side, gik ud paa, at Medlemmerne af »det lille Societet« skulde affinde sig med de to danske Skoleholdere »for den Afgang, de synes ved denne Information (hos Ambrosius Stub) at lide«. De burde, efter Magistratens Mening, have »en vis billig Douceur aarlig af hvert Barn, saa længe og for saa Mange af dem (Ambrosius Stub opgiver selv Tallet til seksten), som Sr. Stub informerer i Dansk at læse, skrive og

regne«. Pastor Müller hævdede herimod, at »vi som frie Folk ei vilde løse vore Børn fra dem med Penge; thi de maae mene, at hele Byens Børn uden Forskjel ere deres Vornede«, og de andre Medlemmer af Interessentskabet afviste ogsaa Magistratens Løsning, idet de henviste til deres Stillinger »som kongelige Betjente«.

Et Par Aar senere vilde Ambrosius Stub selv gerne have sit Forhold til Byens Skolevæsen bragt i Orden, og han skrev derfor den 5. Juni 1756 følgende Brev til Stiftamtmand Georg Frederik von Holstein:

Høy-Velbaarne Hr. Cammerherre og StiftsBefalingsmand!
Naadigste Herrel

At danske Skole-Børn her i *Riibe* have længe manglet saadan Underviisning, som Mange ynskede, det vides blandt Andet, af de til *Magistraten* længe siden indløbne Besværlinger.

Hvorleedes der, paa denne Mangel, best kunde raades Bod, er jeg saa u-fornøden, som ringe, til at forestille, da Vedkommende dertil ufeylbar føye behørig Anstalt, saa snart de nu værende gamle Skoleholdere, enten formedelst alt for u-taalelig U-duelighed eller og ved Døden ere afgangne —

Min Attraae er alleeneste at maae midlertid prøve, hvorviidt jeg kunde oprette Noget af det Forfaldne i dette betydelige Verk; Dog uden mindste Afgang for Nogen af Skoleholderne, af hvis Leve-Brød jeg ikke forlanger mindste Smuule.

Her bedes alleeneste og underdanigst, det maatte behage *Deres HøyVelbaarenhed* naadigt at see derhen, at mig kunde, for først paa et Aars Tid, tillades information for de Børn, der dog aldrig blive disse Skoleholdere betroede, dog derhos ey Fleere end saa mange jeg eene kunde tilstrækkelig underviise

og med hvilkes Forældre jeg kunde blive eenig om Belønningen efter Underviisningens Maade og Beskaffenhed —

Herved fandtes Leylighed til at erfare, hvorviidt Byens Almindelige Skole kunde, med Tiden, vorde mig betroet til Børnenes Nytte og Forældres Fornøjelse —

Udi Forventelse af naadigst Befordring til dette Øye-Merke giver jeg mig den Ære at forblive med største *Respect* og *Soumission*

Riibe den 5. Jun. 1756.

Deres HøyVelbaarenheds Underdanigste Client og tiener
Ambrosius Stub.

Og hertil føjede han et Digt, hvori han nærmere skildrede sit Levnedsløb og sine Kvalifikationer til den attraaede faste Stilling:

HøyVelbaarne Hr. Cammerherre og StiftsBefalingsMand!
Naadigste Herre!

De viiser, som man seer, Enhver et naadigt Øye:
De letter, naar *De* kan, Enhver sin tunge Møye.
Forund, o *Store Mand!* min Ringhed denne Fryd,
At Øret aabnes her for Vanhelds ynksom Lyd.

Min Barndom den gik bort i Skolegang, som krænker:
Min Ungdom sad sig tret paa de Latinske Benker:
Jeg var *Academist* til første Mandoms Tid:
Minerva lod end og fornøyet med min Flid.

Min Skiebne spillede saa sneedig med min Lykke,
Fordi jeg fandt mig ey i Nogles Agt og Nykke:
For sildig blev jeg klog af Tidens Skue-Spil,
Hvor Verden føyer den, der gjør, hvad Verden vil.

Jeg overgav min Bog, min kiære, troe Veninde
Jeg drømte, ved min Pen, jeg saae mit Brød i Blinde:
Ved et og andet Hoff fandt det, jeg skrev, Behag:
Men ach! mit Slæb blev svart, min Førlighed kun svag.

Mit Helbred smeltede i tung Forretnings Heede:
Jeg maatte sidst, i Frost, snart efter Livet leede:
Jeg kom halv død derfra; jeg fik ret Liv igien;
Dog blev jeg aldrig meer saa farlig Treldots Ven.

Nu veed jeg hvad det er til Lægerne at trænge,
Da fiire Svagheds Aar har tæret mange Penge.
Omsider slap mit Liv, som berget Vrag, i Haun,
Og al min Rigdom blev et Skolemester-Naun.

Jeg var, som *patient*, en Tidlang her i Riibe:
Her rimes alt for net, fordi jeg kom i Kniibe.
Jeg lærde da *privat*, min Sved blev toe Aar lang:
Saa sleed mit Sind sig løst fra Treldom, Tvist og Tvang.

Jeg kunde leve her ved offentlig at lære,
Og leede Flittighed paa Vey til Held og Ære;
Men Synd at ynske Deel i Andres Brød og Løn:
Jeg ynsker bare Ja! paa her ved fulgte Bøn.

Blev til vel oplærd Glut sin Slegt en Ære-Stytte,
Sin Kiøn, sin Stand til Ziir, sit Fædre-Land til Nytte;
Saa hielp, *Retskafne Mand!* min Flid til Slid og Sold!
Gud være Selv igien min *Hielpers Løn og Skiold!*

Deres HøyVelbaarenheds Underdanigste Client og tiener

Riibe d. 5 Junii 1756

Ambrosius Stub

Der synes ikke at være kommet noget ud af denne Henvendelse, som skulde have betrygget Ambrosius Stubs Fremtid i Ribe, og hans sidste to Aar blev mere og mere kummerlige. Den 15. Juli 1758 Kl. 6 om Morgenen døde — som Grønlund har noteret i sin Dagbog — »Mons. Ambrosius Stub, studiosus, i den yderste Armod«, og af Skifteforretningen efter ham kan vi faa bekræftet, hvor elendige hans økonomiske Forhold har været paa det sidste. Urmageren Jochum Schultz havde i 38 Uger holdt ham med Kost, leveret Lærred til Skjorter og forsynet ham med Lys, men kun faaet en ringe Del af det betalt. En Korporal Jens Jensen havde »Tid og anden vadsket og tillige syet« for ham, men intet faaet derfor. Else Marie Niels Nyemans havde fra Sct. Hansdag 1757 til hans Dødsdag ikke blot »opvartet« (d. v. s. passet og plejet) ham, men endogsaa otte Dage før hans Død laant ham 1 Mk. 8 Sk.; hun fik hverken sin Løn eller sit Laan betalt, da Boet var gjort op. Parykmager Rosenbohm havde fra Mikkelsdag 1756 i to Aar akkommoderet »Mr. Stub seine Peruken« for 1 Rdl. aarlig, men kun faaet en Fjerdedel af sit Tilgodehavende betalt. Konrektor Montagne havde fra den 1. September 1757 til den 30. Juni 1758 laant ham smaa kontante Beløb, fra 4 Sk. til, naar det kom højest, 1 Mk. 8 Sk. — som Regel først i Maaneden — men han maatte afskrive hele dette Beløb paa 1 Rdl. 5 Mk. 6 Sk., som han ialt havde forstrakt Stub med, som uerholdeligt. Og paa lignende Maade maatte Apotheker Carstensen gøre med de 13 Rdr., han havde tilgode for Medikamenter, leverede »udi Stubs Svaghed«. Bedre gik det da heller ikke med den gamle Forskrivning, som Stub havde givet Landsdommer Bondo Simonsen i Odense den 12. Sept. 1751; de 12 Rdl., som Ambrosius Stub havde lovet at betale »rigtig og promp-

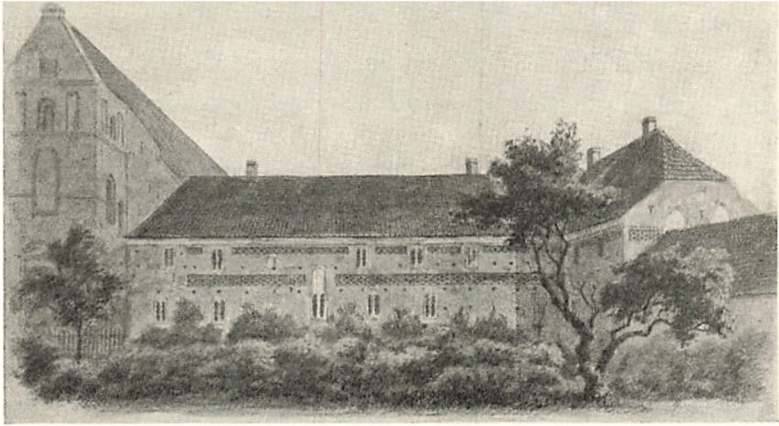
te« den 11. Marts 1752 vendte aldrig tilbage til deres Ejermand. Den eneste, som fik en Smule Dækning for sin Fordring paa Boet, var Søren Nielsen Quong, som havde lejet det Kammer ud, hvor Stub boede sin sidste Tid og døde; han havde 4 Rdl. tilgode for Huslejen og fik alt, hvad der blev tilovers, 2 Rdl. 2 Mk. 12 Sk., da Boet var sluttet. Indtægterne havde været 14 Rdl., som indkom ved Auktionen over Ambrosius Stubs faa og fattige Ejendele, medens Udgifterne til Begravelsen og Bo-Behandlingens havde andraget 11 Rdl. 3 Mk. 4 Sk.. Til Dækning af de anmeldte Fordringer paa ialt 42 Rdl. 5 Mk. 10 Sk. blev der saaledes kun 'de førnævnte 2 Rdl. 2 Mk. 12 Sk. I Kiøbenhavnske Danske Post-Tidender for 22. September 1758 blev der da af P. Stockemarck indrykket følgende: »Da Studiosus Ambrosius Stub ved døden her i Ribe er afgangen, og hans efterladenskab efter forsegling og registrering ved auction er gjort i penge, og befindes utilstrekkelig til den allerede anvendte giæld. Saa indkaldes herved 3 gange i de danske aviser arvingerne, som er en søn og en dotter, opholdende sig i Fyen, som vel haver ladet sig melde per mandatarium, dog uden tilstrekkelig fuldmagt, saavel som creditorer, at anmelde deres fordringer, og debitorer at erlægge, hvad de ere skyldige, at møde for den geistlige skifte-ret, som holdes i stifts-provstens huus her i Ribe den 27. Novbr. førstkommende, da enhver skal vederfares hvad lov og ret medfører.«

Men ved Skrivelse af 8. Januar 1759 gik Ambrosius Stubs Børn, Christian og Christine, fra Arv og Gæld, og heller ikke Skifterettens andre Anstrengelser for at faa Gælden dækket lykkedes. Hans Søster svarede dog paa Henvendelsen, men ganske med det negative: at hun ej kunde komme Stervboen til Hjælp, end ikke med det Mindste, hvorimod

Kammerherre Juel paa Taasinge, »hos hvilken Herre afg. Stub skal have konditioneret, før han kom til Ribe«, end ikke værdigede Skifteretten et Svar paa dens Bøn til ham »om nogen Assistance til at kunne fornøie Kreditorerne med«.

I Ribe boede Ambrosius Stub vistnok først hos Klokker Brasen og det forklarer maaske, hvorfor man kom paa de Tanker, at han kunde paatage sig Skoleholderiet — i Brasens Hus havde der jo, som før nævnt, netop været en privat Pøgeskole. Fra 1754 til 1758 havde han saa sit Kammer i Søren Nielsen Quongs store Ejendom, der laa mellem Hundegade, Vægtergade, Sortebrødregade og Badstuegade, men som for Størstedelens Vedkommende blev nedbrudt i 1875 ved Anlægget af Dagsmarsgade. Saa længe hans Helbred tillod det, plejede han Omgang med Byens bedste Familier og sammen med Kirurg Schamvogel, Prokurator Andreas Gottfred Schumacher og Byfoged Frederik Steensen kom han paa Apotheket hos Hieronymus Carstensen. De »udgjorde som et sluttet Selskab og samledes for at drikke og tale med hinanden. De havde visse Vedtægter, naar de kom, drak og gik, som i Vers var forfattede af Stub og malede i Værelset«. En anden Tradition om Ambrosius Stubs Optræden i Ribe har Barfod meddelt efter Organist Foersoms Faders Erindringer; han var »en ganske mærkværdig og eiendommelig Personlighed, der imidlertid ikke var saa tosset, som han løb aved om til, — der vakte en vis Opmærksomhed ved sin Selvstændighed og Uafhængighed af Sædvaner og Forestillinger, men indgjød derhos Agtelse baade ved sin Charakter og sine Evner«.

Fra Ribe-Tiden stammer Ambrosius Stubs mest kendte Impromptu, der første Gang blev offentliggjort i 1852 af Frederik Barfod. Det var dog allerede den Gang blevet saa vidt udbredt ad mundtlig Vej, at man, som Barfod siger, »skal have

Hospitalet i Ribe

vanskelig ved at finde fire andre Linier, som saaledes ere trængte ind i Folkemassen«. Barfods Hjemmelsmand var Komponisten Frederik Foersom i Odense, der havde faaet det (og endnu fire Linjer, som Barfod ogsaa gengiver) dikteret af sin Fader, Organisten Peter Foersom, og han havde atter hørt det fremsige i sin Barndom af sin Fader, »der havde været tilstede i det Selskab, i hvilket det paa Opfordring blev til«. Traditionen synes at være rigtig nok, da det viser sig, at Odense-Organistens Fader var Urmager Christen Foersom, der var barnefødt i Ribe og tog Borgerskab her i 1767; Han kan — maaske snarest i Følge med sin Fader — have været med i det Aftenselskab, hvor Ambrosius Stub »efter Selskabets Ønske extemporerede«:

Vel født er vel en Trøst
Men bedre vel opdragen:
Vel gift er Livets Lyst,
Vel død er hele Sagen.

Selve Tanken om disse »fire store Vel« er udtrykt af andre førend Ambrosius Stub. Otto Andrup har gjort opmærksom paa, at der i Peder Syvs Bryllupsdigt fra 1686 til Baron Jens Juel, Niels Juels Broder, er udtalt noget lignende:

Nu alle gode Ting (som siges) ere trende
Et trej er altid best, det er et tegn at kjende
Til ald Fuldkommenhed: Først VEL at være FØD
Dernest VEL GIVT og sidst er VEL at være DØD.

Her er ganske vist kun Tale om tre »gode Ting«, og har Ambrosius Stub overhovedet kendt dette Digt? Vi kan naturligvis ikke vide det, men der er dog Grund til at pege paa, at han i sin lange Klienttid paa Valdemarsslot opholdt sig hos Jens Juels Sønneson, Baron Niels Jul, og det turde være rimeligt, at Slottets Bibliothek ogsaa rummede dette Familie-Vers. En anden Mulighed kan ogsaa tænkes. I sin Studentertid i København kan Ambrosius Stub have været i Nikolaj Kirke og dør set Epitafiet oppe i Koret over Margrethe Finchesdatter Fuiren, som var død i 1665. Indskriften her lød: »Hic sita est Margareta Finchia Fuirenia, memorabili felicitate Matrona, utpote cui vere contigerit

Bene nasci
Bene nubere
Bene vivere
Bene mori

decessit Anno Chr. MDCLXV ætat. LXX P.N.M.« Her er i alt Fald de fire Led udtrykt paa samme Maade som i hans Impromptu. En tredje Mulighed fører os endelig nærmere til Ribe. I Stamtavlen over Familien Carstens nævnes en Nico-

lay Christian Carstens, bosat i Christian Albrechts Koog paa Gaarden Gotteswohnung og gift med Catharina, »fra hvem stammer et endnu opbevaret Sølvbæger med Inscription:

Wol Geboren Bringet Ehr;
Wol erzogen noch viel mehr,
Wol Gefreit Fried und Freud;
Wol gestorben die Seligkeit.«

Desværre opgives der ikke noget præcist Aarstal for dette Ægtepar, men da Mandens Fader var født 1684 og Ægteparrets Søn blev født 1755, er Tiden tydeligt nok første Halvdel af 1700'erne. Christian Albrechts Koog ligger et Par Mil syd for Tønder og der er derfor, hvis Sølvbægeret er et hjemligt Arbejde, megen Sandsynlighed for, at det er lavet i denne Købstad, hvis det da ikke er udgaaet fra en Guldsmed i Ribe. Under alle Omstændigheder har paa Ambrosius Stubs Tid og paa Ribe-Kanten et Vers udtalt sig paa omtrent samme Vis som han.

Om hans Impromptus senere Yndest — og det fra Tiden, inden det kom paa Tryk — kan det i denne Sammenhæng ogsaa have sin Interesse at fremdrage et Par Vidnesbyrd. De stammer begge fra 1760'erne og hører begge hjemme paa Thisted-Egnen. I Kallerup Kirke findes nu paa Korets Nordvæg opsat en Gravsten af norsk Marmor, hvis Flade for Størstedelen optages af et Indskriftfelt i en oval Bladramme. Den ordrige Gravskrift fortæller, at »Herunder hviler i et ærefuld Opstandelses Haab den forkrænkelige Deel af velædle Seigr Niels Sørensen forhen Forvalter og Forpagter paa Thodbøll, som ved en lykkelig Fødsel af christelige velfornemme og høytagede Ægte Forældre paa Ostrup nød Indgang til Ver-

den den 5 October 1697 og ved en salig Igienfødsel formedelst den høyhellige Daab nød Indgang til Guds Naade og de Helliges Samfund Dom: 19 p: Trin: sam(m)esteds. Hand nød en lyksalig Opdragelse først i Forældres Huus til hand var 11 Aar, siden hos sin Morbroder velædle og velbr. Hr. Kriigs og Land Comiss: og AmtsForvalter Spørring i Aarhus til hand var 26 Aar, fra 1723 til 1725 forestod hand Fuldmægtig Tienesten ved Randers Amptstue, da hand tiltraadde Fuldmægtig Tienesten ved Thistæd Amptstue og continuered samme i 24 Aar. Ao 1749 fik hand Thodbøllgaard og Gods under Administration, som vedvarede til 13. Martii 1763, da han sam(m)estæds ved en salig Død blev som en troe og berømmelig Tienere baade for Gud og Menniskene afskeediget og indgik til sin himmelske Herres Glæde i hans Alders 66 Aar.

Ved Troeskab Flittighed fortæredes hans Kræfter
Til Døden fældet ned hans Liv men hand lod efter
Hans Dyds Amindelse med Ære til enhver
Som er rettdømmende og haver Dyden kiær
Hans Tjeneste er endt hans Regnskab er clareret
Hans Siæl er himmelhent og i Guds Aasyn glædet
Hans Aske hviler her hans Ære Rygte maa
Ey døe men være kiær hos Store og hos Smaa
Hans Levnets Timeglas er ærefuld udrunden
Han har i Liv og Død ald Modstand overvunden
Her skal hans Ære i Marmor prented staae
Til Himlens Poli to hverandres Puncter naae«.

Foroven og forneden er der to Dødssymboler, et vinget Timeglas og en Hovedskal over to krydslagte Knogler, og herved forkynder to Skriftbaand:

Sct. Cathrine Kirke

»Time-Glaset er udrunden,
Lyset det er nu udbrunden,
Døden haver overvunden
Og dog ingen Seyer funden.«

Og endelig er der i Stenens fire Hjørner anbragt Kerub-
hoveder, som holder Basuner for Munden og som ved Skrift-
baandenes Indskrifter maa tænkes at udblæse:

»Vel fød er vel en Trøst,
Men bedre vel opdragen,
Velstand er Livets Lyst,
Vel død er heele Sagen.«

Niels Sørensen var, som det fremgaar af Indskriftens Per-
sonalia, Ungkarl, og derfor passede Impromptuets »Vel gift«
jo ikke saa godt her, men ved at ændre det til »Velstand« har

den ukendte Forfatter af Gravskriften klaret Sagen og endda givet en Karakteristik af den stræbsomme Forpagter. Hvor Gravstenen er blevet hugget, siges ikke, men Sandsynligheden taler for, at den er et Arbejde udført i den nærmeste Købstad, Thisted. Og dermed aabner der sig ogsaa en Mulighed for at tilskrive en bestemt Mand Forfatterskabet af og Forandringen paa Gravstenen. Just i de samme Aar som dette Gravminde blev til, omkring 1763—64, sad her som Sognepræst fra 1761 til sin Død den 12. Marts 1765 Christian Riese Brodersen Brorson, en Brodersøn af Hans Adolph Brorson. Han har kendt det Stubske Vers og brugt det paa en saa ejendommelig Maade, at man meget vel kan tiltro ham ogsaa at have været Manden for Omdigtningen paa Gravstenen. Paa første Blad af Thisted Kirkes Ministerialbog har han skrevet en Indholds-Fortegnelse saa lydende:

Register Over denne (rettet til: Thistedes) Kirke Bogs
Indhold indbefattet udj følgende Vers

1	Ved føed er vel en Trøst	Folio	3
2	Dog bedre vel opdragen		200
3	Vel gift er Livets Lyst		240
4	Vel død er hele Sagen		300

De fire Poster omfatter 1: Fødte, 2: Konfirmerede, 3: Giftemaal, 4: Begravelser, og Bogen er paabegyndt den 13. Februar 1765. Hvorledes Sognepræsten har lært dette Vers at kende, véd vi ikke, men en utvungen Forklaring synes det dog at være, at han kan have hørt eller ved Brev have faaet den fra sin Farbroder Bispen i Ribe, og er dette Tilfældet, kan det ogsaa vise, at der har været en Forbindelse mellem Ambrosius Stub og Hans Adolph Brorson.

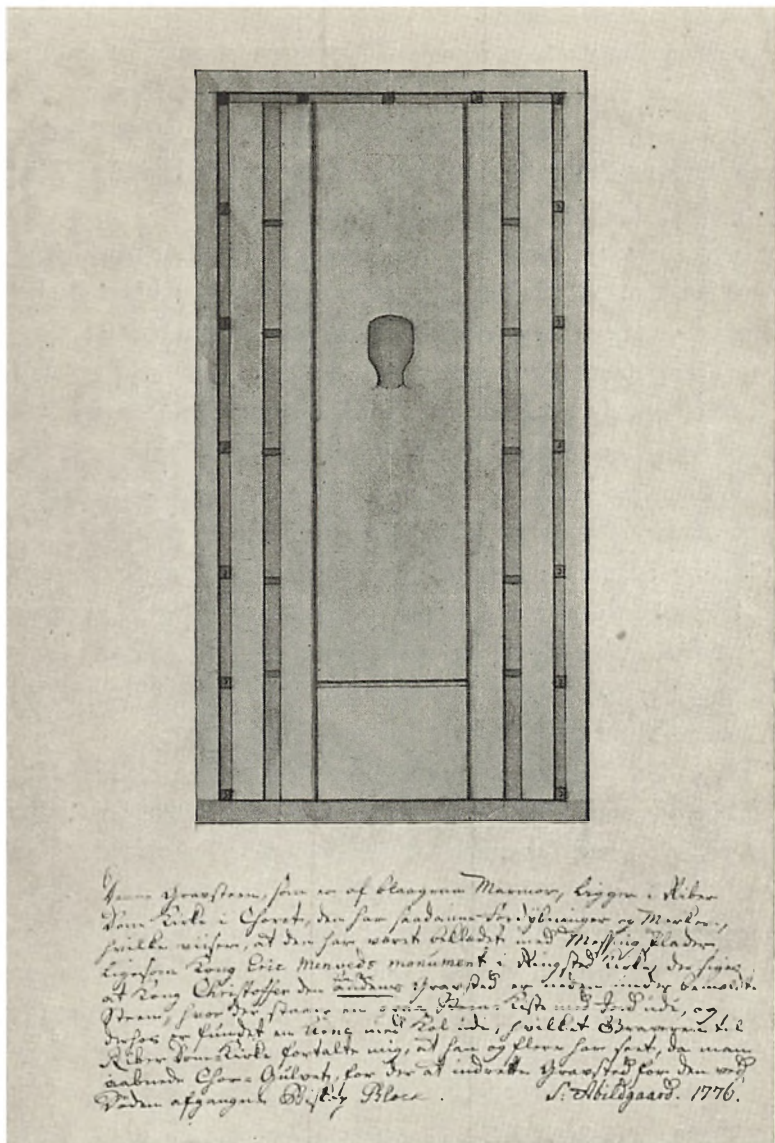
JØRGEN CARSTENS BLOCH

Jørgen Carstens Bloch blev født i 1717 i Odense, hvor hans Fader var — og, før ham, Morfaderen Jørgen Carstens havde været — Stiftsprovst. Han blev Student fra sin Fødebys Skole i 1736 og fire Aar senere theologisk Kandidat. En Tid maatte han formedelst Fattigdom tjene sit Brød ved at være Korrekturlæser ved J. J. Høpfners Bogtrykkeri, men allerede i 1741 fik han en midlertidig Stilling ved Garnisonens Skole i København og blev to Aar derefter kaldet til Præst ved Søkvæsthuset og Fjerde Præst ved Holmens Kirke. I 1746 tog han Magistergraden og rykkede i 1752 op til Stillingen som dansk Præst ved Christiansborg Slotskirke. I 1760 skulde han have været Præst ved Helliggejst Kirke, men, som Luxdorph siger, »undskyldte han sig«, og han blev i sit Embede ved Hoffet, indtil han den 10. August 1764 blev udnævnt til Brorsons Efterfølger paa Bispestolen i Ribe. Den 28. Oktober blev han sammen med Dr. Poul Mathias Bildsøe, der samme Dag som han ogsaa var blevet udnævnt til Biskop (i Aarhus), viet til sit høje Embede af Sjællands Biskop Ludvig Harboe i Vor Frue Kirke. Ved Christian den Syvendes Salving i 1767 fik han den theologiske Doktorgrad.

Ved Landemodet i Ribe den 19. Juni 1765 var Bloch aabenbart ikke kommet endnu, i hvert Fald mødte Provst Jens Storm fra Højen i hans Sted, og først paa Varde-Synoden den

1. Oktober 1765 blev hans Bestallingsbrev oplæst for Stiftets Gejstlighed. Forholdsviis snart fik han dog atter Lejlighed til at møde med sine Præster, idet de var blevet beordret til at indfinde sig i Ribe den 5. og 6. Marts 1766 for at aflægge Troskabs-Ed til Christian den Syvende. Kun fra det Tørninglenske mødte der ingen, da Amtmanden, Kammerherre Klingenberg under Trusel af Mulkt havde paalagt Præsterne her at aflægge Eden overfor ham. Men ved Ribe-Landemodet den 18. Juni 1766 blev det meddelt, at Overretten i Slesvig havde betydet Amtmanden, at det ikke tilkom ham at modtage Troskabs-Eden af Tørninglens Gejstlighed, og Præsterne herfra maatte saa paany aflægge den, denne Gang overfor Biskoppen.

Paa samme Landemode drøftede man Stiftets gejstlige Enkekasse. Den var blevet oprettet i 1716 og senere var det blevet anordnet, at alle Stiftets Præster skulde være interesserede i den, men da det aarlige Bidrag kun var 2 Rdl., fik hver Enke ikke mere end 6 Rdl. 4 Mk., og det var naturligvis alt for lidt. De burde mindst have 40 Rdl. og man foreslog derfor at sætte Aarsbidraget op til 8 Rdl. Provsterne skulde undersøge Stemningen blandt Gejstligheden for dette Forslag og tillige høre dens Mening om det Ønske, nogle Degne havde udtalt, at der ogsaa blev oprettet en Degne-Enkekasse. Man blev dog ved det gamle Beløb paa 2 Rdl. og var forøvrigt ogsaa træge med at betale det. Paa Varde-Landemodet i 1772, det sidste Biskop Bloch holdt, maatte han saaledes paakalde Provsternes Hjælp til at faa Bidragene indkrævet. Der var flere Præster, som resterede med deres Indbetalinger til Enkekassen, nogle endda helt fra deres Embedstiltrædelse, og Provsterne skulde derfor alvorligt tilkendegive dem, at hvis de ikke betalte, vilde de blive tiltalt.

Kong Christoffer den Førstes Gravsten i Ribe Domkirke

Paa Ribe-Landemodet, 17. Juni 1767, fik Biskop Bloch afsluttet en Præste-Sag, som han havde overtaget for sin For­gænger og som havde voldt dem begge stort Besvær. Det drejede sig om Sognepræsten paa Manø Christian Lemvig, hvis Hustru Elisabeth Gosmann havde klaget baade til Kongen og til Biskop Brorson og Provst Fabricius i Varde over, at han levede »et ugudeligt og forargeligt Levned« med hende. Ved Reskript af 29. Jan. 1762 havde Kongen paalagt Biskop Brorson at rejse Sag mod Præsten, men denne havde Gang paa Gang faaet Aktionen udsat og først ved at han døde (1766), kom der en Ende paa den langsommelige Proces. Stiftamtmanden og Biskop Bloch afsagde da den Dom, at Sagen mod Præsten under disse Omstændigheder burde falde bort, men at der af hans og hans Hustrus Fællesbo skulde betaales 30 Rdl. i Sagsomkostninger til Aktor og at de af Parterne og af Herredsprovst Jens Høhne brugte anstødelige Expressio­ner burde være døde og magtesløse og ikke geraade salig Biskop Brorson i hans berømmelige Eftermæle i hans Grav, ej heller Aktor eller andre til nogen Forklejnelse.

En anden Præste-Sag angik Hospitalspræsten i Ribe, Mor­ten Herløv, som først var blevet dømt ved en Provste-Ret, men havde appelleret Dommen til Landemodet. Paa Varde-Syno­den (7. Oktober 1772) blev imidlertid Provste-Rettens Afgø­relse stadfæstet af Stiftamtmand Levetzau og Biskop Bloch, og af Vidnesbyrdene i denne Dom fremgik det, at Herløv var blevet »fuldkommen overbevist om et uskikkeligt, uordentligt og hans Embede vanærende Forhold. Naar betragtes den Lem­fældighed, som i lang Tid er vist imod ham, blive de af ham begangne Forseelser med umaadelig Brændevinsdrikken, usøm­melig Brølen, Skjænden og Larmen og øvrige forargelige Op­førsel saa meget mere last- og strafværdig«. Han blev afsat

fra sit Embede, men fik dog Aaret efter tilstaaet en Pension paa 40 Rdl.

Mindre graverende, men omfattende flere Præster i Stiftet, var den Formaning, Biskop Bloch gav paa Varde Landemodet i Oktober 1769. »Da jeg med Mishag maa erfare«, sagde han, »at nogle Præster, hvilke det især paaligger ej alene at agte, men og at være de, hos hvilke Andre bør agte, paa Velanstændighed, endog i Middel-Ting, Præster, hvilke endog Dragten minder om det ærbare, Præster, der hellere bør efterlade endog ligegyldige Ting end give Anledning til Paatale, vise sig i Selskaber hengivne til Dands og andre, dels uanstændige, dels daarlige Forlystelser, saa vil jeg herved have dem formanede til endog deri at være Hjordens Exempler, at vise, hvor lidet de behøve saa lidet grundede Forlystelser, hvor forsigtige de ere i at betage endog dem Anledning, der ikke af Lyst til det gode, men af Dadlesyge mod Præster ville tale ilde. I den Henseende ventes og af Domini Præpositi, at de have et vaaget Øje derover og ved grundige og kærlige Forestillinger søger at hindre slige Pletter og Anledninger til det værre iblandt deres Herredsbrødre«.

Ogsaa om Efterladenhed i Kirketjenesten maatte Bloch tale Alvorsord til sin Gejstlighed. Paa Ribe-Landemodet i Juni 1771 sagde han, at »Erfarenhed havde lært, at det paa sine Steder undertiden varede en halv Time, efter at der var ringet sammen, førend Præsten mødte for Alteret«. Dette maatte han naturligvis paatale, ligesom han fandt Anledning til at indskærpe Lovens Ord (Danske Lov 2 — 4 — 4), for at der allevegne kunde forholdes paa samme Maade med Kirkeceremonierne i Henseende til Læsning og Sang. Da der desværre undertiden forekom Eksempler paa, at Præster kom i Ulejlighed ved Forseelser ved Nadverens Uddeling, paabød han og-

saa ved dette Landemode, at Klokkeren i Købstæderne og Degnen paa Landet skulde stille sig i Næheden af Alteret under Sakramentets Uddeling og »have Øjnene med Præsten for at advare ham, hvis han af en Fejltagelse vilde uddele Vinen før Brødet«. Og til Altertjenestens Sømmelighed sigtede ogsaa hans Befaling til Provsterne ved det foregaaende Aars Landemode. Han havde nemlig erfaret, at der i en Del Kirker ikke fandtes Messeklæder eller ogsaa at de, der var, ikke kunde bruges uden Skændsel og Forargelse, og han paalagde derfor Provsterne, at de alvorligt skulde tilholde Kirke-Ejerne at anskaffe nye.

Heller ikke Degnene gik Ram forbi. Ved sine Visitatser havde han, sagde han paa Landemodet i Varde i 1767, befundet, at nogle Degne var uøvede i at katekisere, og han paalagde derfor Provsterne og Præsterne, at de skulde tilholde de Degne, der tillige var Skoleholdere, hver Dag at katekisere med Børnene en halv Time, førend de gik af Skole. Hvor Degnene ikke var Skoleholdere, skulde disse gøre det samme, men Degnene skulde tillige, hvis der kun var een Skole i Sognet, møde to Gange om Ugen, og hvis der var flere Skoler, da een Gang i hver, for at katekisere med Børnene. Dette burde undertiden ske i Præstens Nærværelse, og i det hele taget skulde Præsten have nøje Indseende med Skolerne og Undervisningen i dem. Præsterne skulde ogsaa tilholde Degnene undertiden at katekisere offentlig i Kirken under deres Vejledning. Hvis Præsterne ikke — af gyldige Grunde — kunde katekisere paa Søn- og Helligdage, skulde de lade Degnene gøre det. Ved deres aarlige Visitatser skulde Provsterne ogsaa lade Degnene katekisere for sig for at erfare deres Duelighed, og derpaa selv »videre udføre Materien for at Degnene derved kunde blive desbedre anviste«.

Gennem disse Landemode-Formaninger tegner der sig et Billede af Forholdene i Stiftet, men de giver ogsaa deres Bidrag til at karakterisere Biskoppen selv. En udførligere Skildring af ham fremkom et halvt Aarhundrede efter hans Død, forfattet af Fanø-Præsten H. C. Clausen og offentliggjort i Nyeste Skilderie af Kjøbenhavn for 1824.

Den bygger ikke alene paa Blochs egne Udtalelser i hans Afskedsprædikener, men meddeler ogsaa Træk om ham, som den stedlige Tradition havde opbevaret, og den har derfor en ikke ringe Interesse.

Bloch blev udnævnt til Biskop i Ribe i Aaret 1765 efter at han havde været Slotspræst i København i 13 Aar, og det fremgaar af den første Prædiken, han holdt til Afsked — »En retskaffen Lærers retskafne Forhold ved mødende Forandringer med ham i Verden«, kaldte han den —, at han havde vundet Kongens Yndest og Støtte i denne sin Virksomhed. Han slutter med at sige: »Dernæst vender jeg mig med min allerunderdanigste Taksigelse til min Konge, min Fader, mit Forsvar indtil denne Dag, vor uforglemmelige Frederik, der selv satte mig hen til at lære, og ved sin Kongelige Myndighed adspredede de Muldvarpeskud, her imod mig kunde være opkastede. Den har til denne Dag haandhævet mig i mit Embede mod andres umilde og partiske Domme, — og i aller-naadigst Tillid til min Troskab betroet mig dette, hvortil jeg er kaldet.« Og i den tredje Afskedsprædiken — mindre kunde ikke gøre det — hedder det: »Ved det reneste og uskyldigste Kald er jeg hidkommen, thi jeg veed, hvad Hindringer, der af Mennesker vare lagte for mig, at tilspærre mig Indgangen til dem, Hindringer, Gud ene ved sin Salvende stødte over Ende, og derved beskjemmede Menneskers kjødelige Hensigter«. Men det nye Embede voldte ham paa Forhaand Bekym-

ringer og kun Kongens Ønske synes at have faaet ham til at overtage det. »Magelighed har ikke forført mig (nemlig til at overtage Ribe Bispestol), thi jeg skifter Roe med Uroe, og det mindst adspredende Embede af min Stand med det meest besværlige i det ganske Rige; hvad skulde da bevæge mig til blot lidelsesviis her at forholde mig, uden Guds og hans Salvedes Villie, den jeg allerunderdanigst underkaster mig.« Og at han virkelig havde Ret i sin Vurdering af de to Embeder, det han forlod og det han gik ind til, kan der ikke være Tvivl om. Pastor Clausen siger nemlig, at der var ansat ikke mindre end »sex geistlige Embedsmænd ved Christiansborg Slotskirke«, saa at »en Slotspræsts Embede i forrige Tider kunde kaldes et roligt og lidet adspredende Embede«, hvorimod Biskoppen i Ribe, »naar han anstiller eller foretager Kirkevisitats i adskillige Sogne, har en længere Reise at gjøre end nogen af de andre Biskopper i Jylland; thi i Henseende til Længden har bemeldte Stift en større Strækning end de andre Jyllands Stifter; hertil kommer, at naar en Deel Stiftsstæder ligger omtrent midtvejs i Stiftet, saa er Ribe beliggende i en Ydredeel af samme; hvilket naturligviis maa have til Følge, at Reisen til visse Sogne ved foretagne Kirkevisitats er maa blive længere, og vilde være kortere, dersom Stiftsstaden laae midt i Stiftet. Foretages der Kirkevisitation paa Vesterlands Føhr og Amrum, saa har Biskoppen, med mindre han vil reise Søeværts, en Deel Miil til tilbagelægge igjennem Haderslebshuus- og Tønder-Amt, saa at han maa reise uden for Stiftet, forinden han kan komme til disse 2de Sogne. Føier man endvidere til, at i det Tørningslehnske ere 29 Kirker, hvorved ere ansatte 25 Præster, som, hvad Kirkevæsenet og de med samme i Forbindelse værende Indretninger anbelanger, i visse Poster sortere under Riber Stift, i andre under Haderslebhuus Amt, saa har

denne Blanding af forskjellige Jurisdictioner udi paakommen- de Stridigheder givet Anledning til, at Stiftets Biskop har maattet correspondere baade med det Kongelige danske Cancellie og det Schlesw. Holsteenske. I Almindelighed have de danske Biskopper kun at henvende sig til det ene af disse Collegier, hvad Kirkevæsenet og de ved samme ansatte Personer anbelanger«.

Til disse Vanskeligheder kom, at Biskop Bloch »af Naturen var noget undseelig og frygtagtig«. Han har selv været klar herover og i en af Prædikenerne karakteriseret sig saaledes: »Jeg takker Gud min Manddoms Styrer, der har ført mig hid- indtil, vant mig til at bære Aaget af min Ungdom, gaaet ud og ind med mig, iblandt Fattige og Rige, Ringe og Høie, ja haver endog efter sin Viisdoms Raad forunderlig aabnet mig Adgang til de Høieste paa Jorden, bevaret mig i deres Naade fra den første til den allersidste Time: Det er meget, det er hans Gjerning, jeg indseer det; jeg takker ham i For- samlingen derfor. Saalidet det er min Viisdom og Værdighed at tilskrive, saa heller ikke Hyklerie, et krybende Væsen, ja Broderskabs og Selskabssyge, som jeg endog af Naturen har Afskye for, og er intet mindre end oplagt til. Aldrig har jeg med mit Vidende sagt Lyset at være Mørke, eller Mørket at være Lys, og da Undseelse, endog utidig, samt Frygtagtig- hed, er min Naturs Feil, jeg ikke dølger for Mennesker, da den ikke er dulgt for Gud; saa er det Spørgsmaal, hveden skulde min Frimodighed komme baade for Store og Smaae, at vidne om Sandhed, al Sandhed? uden fra dig, min Gud! fra hvilken alle gode og alle fuldkomne Gaver komme«.

En Følge af denne Forsagthed har det sikkert været, hvad Pastor Clausen havde hørt »troværdige Folk fortælle, at Bi- skoppen ved sine Prædikeners Holdelse oplæste samme Ord

for Ord, og at han derved gav Anledning til, at det blev noget mere brugeligt end forhen, ved deslige Leiligheder at betjene sig af Papiret«. Derfor »fandt han ei saa meget Bifald, naar han besteg den geistlige Talestol, som han vilde have fundet, dersom han ei havde havt nødig at bruge dette Hjelpemiddel«. Hans Talegaver skal ellers have været »gode og indtagende, imidlertid forekom det dem, som hørte ham, noget fremmed, at see Stiftets øverste geistlige Tilsynsmand tye til Papiret, naar han prædikede. Dette var en Skik, som de forhenværende Biskopper Matthias Anchersen og Johan Adolf Brodersen ei havde brugt«.

Under saadanne Forhold maatte Udarbejdelsen naturligvis kræve megen Tid, og Pastor Clausen véd da ogsaa at fortælle — hvad Justitsraad Fogtmann, der i sine yngre Aar conditionerede som Skriver paa Bispekontoret i Ribe, havde meddelt ham — »at Bloch, uagtet han var en vel studeret og belæst Mand, behøvede 8 à 14 Dage til at forberede sig, naar han havde en Prædiken eller Præsteordination at holde. Dette maa forekomme En utroligt, at en Mand med saa megen Lærdom og Belæsthed har maattet behøve saa lang Tid til sligt et Arbejde«. I sin Geistlige Talekunst (1775) siger Bastholm om Blochs Prædikener og den Maade, paa hvilken de blev holdt, at »dersom en Mosheim vil efterligne en Bloch, eller en Bloch Mosheim, da ville de begge ikkun blive maadelige Talere; deres Sjels Evner ere forskjellige«. Men »dog kunne de, som have en langsom og tør Tænkemaade — in casu Biskop Bloch — med Nytte studere de Talere, der forene en let og blomstrende Stil med grundige Betragtninger«. Dette Raad kom dog aldrig Biskoppen for Øje og var formodentlig heller ikke blevet fulgt, selvom han havde modtaget det. For ham var Indholdet aabenbart vigtigere end Formen og Pastor Clausen

Stenbogade set fra Torvet

finder derfor ogsaa ved Læsningen af Blochs Prædikener »sjeldne Ideer og dyb Tæksomhed, som man forgjeves leder efter i nyere Samlinger af lignende Materie, hvorudi Sprog og Stiil ellers er net, ziirlig og flydende«.

Det behøver imidlertid ikke udelukkende at være Forsagthed, som tvang Biskop Bloch til at udarbejde sine gejstlige Taler saa omhyggeligt, at han, med den Sikkerhed et godt Manuskript giver en ængstelig Natur, derved fik Mod til at træde frem. Det kan lige saa vel være et Udslag af den Verderhæftighed og Sans for Nøjagtighed, som gav sig Udtryk i hans Syslen med Personhistorie og Stedhistorie. Med disse Interesser hørte han hjemme i det Slægtled af Topografer og Genealoger, der talte Navne som Erik Pontoppidan og Hans

de Hofman, og det er denne Virksomhed, som har sikret ham Eftermælet. Han naaede ganske vist aldrig selv at faa sine Samlinger at se paa Tryk, men af hans »Den fyenske Geistligheds Historie fra Reformationen indtil den nærværende Tid« blev dog 1. Bind og 2. Binds 1. Hefte, »med nogle Tillæg forøget, til Trykken befordret« af Provst Laurids Pedersen Næraae i 1787 og 1790, medens Resten tildels er bevaret i Manuskript. Det samme gælder hans Materialer til en paa-tænkt historisk Beskrivelse af Ribe Stift.

Umiddelbart efter at Biskop Bloch var kommet til Ribe, fik han Forbindelse med David Grønlund og indledte dermed det fortrolige og venskabelige Forhold, som siden knyttede de to historisk-topografisk interesserede Mænd saa nøje sammen. I sin Dagbog har Grønlund under den 25. Juli 1765 noteret, at han i en Samtale med Biskoppen var blevet opfordret til at udarbejde en Presbytereologi over Gejstligheden i Ribe Stift, men at han først havde afslaaet det. Tidligere havde han gerne villet, men da var der ingen, som vilde hjælpe ham, og nu var han desuden blevet gammel. Da Biskoppen imidlertid lovede ham, at alt, hvad han maatte ønske af Materiale fra Stiftskisten, skulde staa til hans Tjeneste, og at han, Biskoppen, iøvrigt vilde støtte ham, paatog han sig Opgaven. Han udkastede nu Planen til et Spørgeskema, som skulde udsendes først og fremmest til Stiftets Gejstlige og som skulde indsamle allehaande Oplysninger om Sognene, Herregaardene, Kirkerne, Tiendeforhold, Præstegaardene og Præsterækkerne. For at give Henvendelsen større Vægt udsendte Biskop Bloch den i sit Navn den 1. November 1765 og i Løbet af de følgende Aar indkom Besvarelserne, som saa blev overladt Grønlund. Han naaede dog aldrig at faa dem udnyttet paa Tryk, og da han døde, blev de liggende i Præ-

stegaarden, indtil Historikeren Laurids Engelstoft blev sat paa Sporet efter dem af Rektor Hanssen og fik dem reddet. I 1807 blev Resterne af disse Samlinger købt til Ribe Skoles Bibliothek, hvor Rektor Thorup siden ordnede »den chaotiske Masse« og fik sørget for deres sikrere Opbevaring.

Endnu inden denne Rundskrivelse blev afsendt, havde Biskop Bloch ogsaa paa anden Maade virket for Sagen. Paa Varde-Landemodet den 1. Oktober 1765 indskærpede han, at Præsterne skulde føre en Embedsbog — Liber daticus — og heri antegne: 1) Præsterne, som har været efter Reformationen, og om noget besynderligt om nogen af dem vides. 2) Kaldets visse og uvisse Indkomster med de dertil henhørende Dokumenters Oprindelse. 3) En almindelig Summa af Bogen over Fødte og Døde, med hvad mærkværdigt med nogen især kan være. 4) Andre besynderlige Mærkværdigheder, som kan forefalde med Embedets Førelse.

Det var ganske vist en gammel Pligt for Præsterne, men da Biskoppen paa dette sit første Landemøde dog næppe kunde vide, om de opfyldte den eller ej, maa hans Formaning sikkert skyldes Ønsket om at faa Indsamlingen af det lokalhistoriske Stof sat i Gang snarest muligt.

Et Udslag af denne Interesse var vistnok ogsaa hans Ønske — udtalt paa Ribe-Landemodet i Juni 1770 — om, at Provsterne skulde sende ham Kataloger over Præsternes efterladte Bogsamlinger for at Arvingerne kunde faa mere for dem og »meget reddes fra Undergang«.

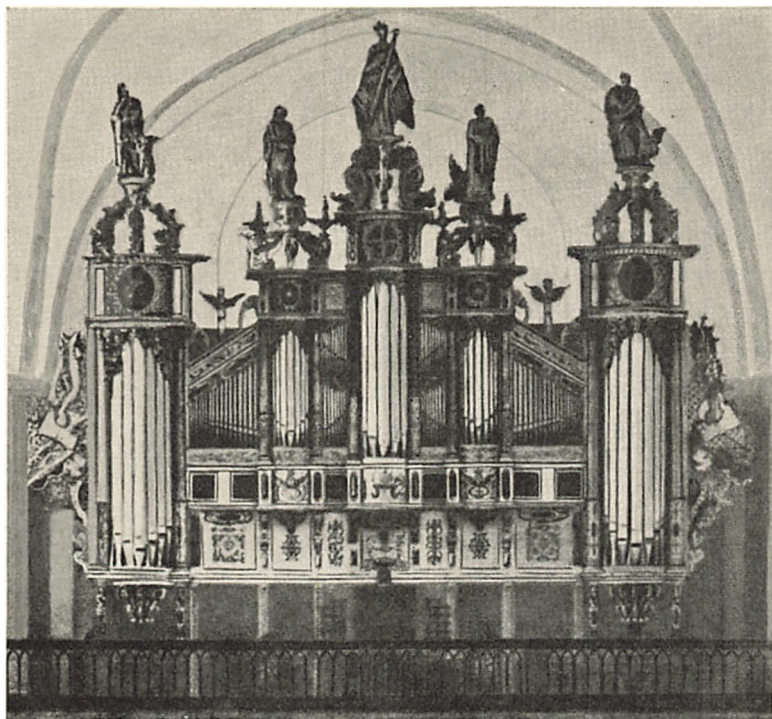
Biskop Bloch nøjedes imidlertid ikke med at samle sit personhistoriske Stof fra Stiftet, han havde sine Garn meget længere ude. Meget snart efter at han var blevet Biskop, skrev han nemlig til København og spurgte Arveprins Frederiks Lærer, den senere Statsminister Ove Høegh-Guldberg og bad

ham give sig Oplysninger om hans Morfader, der havde været Præst, og i et langt og artigt Brev svarede Høegh-Guldberg den 26. Juli 1766. Han giver her en udførlig Redegørelse for sin Slægt, men faar ogsaa Lejlighed til at bevidne Biskoppen selv, hvor glad og beæret han er ved at være kendt af ham: »en Mand, hvis Lærdom og Duelighed, jeg fra mine første Studenteraar har beundret og brugt i Sandhed til min Opmuntring«.

I Biskop Blochs Tid skete der en saare ejendommelig Forandring i Domkirkens Indre. Det gamle Renaissance-Orgelet havde hidtil haft sin Plads paa Nordsiden i Midtskibet ud for det østlige Galleri-Arkader, men det blev nu flyttet hen i Skibets Østfag og anbragt tværs over dette paa et Pulpitur, baaret af fire høje Piller af Træ. Af Hensyn til Lyset fra Vestvinduet, som man ikke kunde undvære, satte man Orgelet op i Kirkens Østparti og brød sig ikke om, at man derved spærrede det frie Udsyn mod Alteret. Naar Præsten forrettede Messetjenesten, kunde man derfor slet ikke se ham nede fra Kirken og daarlig nok høre ham. Under Orgelpulpituret fortalte et Vers om denne Flytning:

»Indtil Aar MDCCLXIV

Paa nordre Muren Man mig rystende saae hænge,
Jeg kunde støtteløs mig selv ei bære længe,
Da Hr. Stiftamtmand Schack og Biskop Brorson paa
Fast Grundvold tænkte først min Bygning sat at faae.
Hvad hine tænkte først, men kunde ei afgjøre,
Det lod Hr. Lewetzau og Doctor Bloch fuldføre;
Mit Værk forbedret min Beklædning prydet blev
Og jeg, hvor jeg nu staaer, stod færdig, da Man skrev
Aar MDCCLXX.«

Orgelet i Ribe Domkirke

Flytningen kostede 950 Rdl. til Orgelbygger Amdi Worm og over 200 Rdl. til Maleren, og paa selve Orgelet berattede et andet Vers herom:

»Paa Pillen, hvor Man seer Maria malet staae,
Der sad vor Orgelværk i Kirkens første Aar;
Dog siden hørte Man fra dette Sted ei spille,
Thi den henflyttet blev op til den øverst Pille;
Men at den atter er forfløt, og her nu staaer,
Og deler Toner ud til Menighed og Chor,
Derfore Amdi Worm bør ihukkommet være,
Thi han som Bygningsmand fortjener denne Ære.«

I Biskop Blochs sidste Aar blev der i Ribe holdt en Kirke-Fest af en egen Art. Den 17. Januar 1772 var Struensee blevet styrtet, og den 25. udgik der en Skrivelse fra Danske Kancelli — som for Ribe Stifts Vedkommende blev læst paa Landemodet den 17. Juni — om, at der skulde ske Taksigelse af Prædikestolene til den Allershøjeste for den særdeles naadige Varetægt, Han havde ladet se imod Hans Majestæt Kongen, det kongelige Hus og det ganske Land. I Ribe selv fejrede man Begivenheden i Forbindelse med Festen for Christian den Syvendes Fødselsdag den 29. Januar, og saa loyale var man, at man sendte et Referat til Optagelse i Kiøbenhavns Adresse-Contoirs Efterretninger. I Nummeret for den 7. Februar 1772 lyder den stedlige Korrespondents Beretning saaledes:

»Ribe den 31te Januar 1772. Formedelst det Guddommelige Forsyns besynderlige Varetægt over vores Allernaadigste Konge og Kongelige Huus, blev Onsdagen den 29. Januarii, som var Monarkens Allershøjeste Fødselsdag, her i Ribe, om Formiddagen Kl. 10 slet, af Domkirkens Taarn under Pauker og Trompeters Lyd af den latinske Skole udsiungen: O store Gud, vi love dig, og imedens Sangen vedvarede, løsnedes 27 Canon-Skud; derefter blev Klokkerne ringet, da Stiftets verdslig og geistlig høye Øvrighed, med Byens Magistrat og kongelige Betientere, samt andre Byens Indvaanere, som Dagen tilforn ved de 2de øverste Skolens Collegæ var inviteret, forføjede sig til den latinske Skole, hvor af Skolens Rector Høylærde Herr Magister Jens Hansen blev holdet en meget ziirlig Tale paa danske Vers, som begyndtes og endtes meden meget smuk vocal Musique; efter at dette var til Ende, begav sig alle op til Byens Raadstue, hvor der af Geistligheden og Magistraten var anrettet et Maaltid for Byens Fattige, som bestod af nogle og 60 Personer af begge Kion, desforuden blev uddelet til

Syge og Sengeliggende, samt ved 40 andre Fattige anseelige Gaver. Efter forhen skeete Invitation af Høyvelbaarne Hr. Stiftamtmand von Levezou, begav sig heele Geistligheden, Magistraten og Kongelig Betientere til Høybemeldte Herres Hotel Kaarsbrøder-Gaard, hvor de til Middag paa det Magnifiqueste bleve beværtede, ved Taffelet blev af Stadens Musicantere musiceret, da Kongens og det Kongelige Huuses Velgaaende ved Pocalernes Udtømmelse under Trompeters og Canoners Lyd Allerunderdanigst blev erindret. Ved samme Leilighed lod og Hr. Stiftamtmanden for alle Lemmerne i Ribe-Kloster til Aften give et smukt Maaltid, og Hans Høyærværdighed Hr. Biskoppen gav Collegæ og samtlige Discipler i Skolen, over 30 Personer, et kostbart Giestebud. Paa Kaarsbrøder-Gaard var efter Taffelet om Aftenen Ball, hvor Høybemeldte Gaard med Sind-Billeder var smukt illumineret, saavel som den heele By til langt ud paa Natten, og saaes paa adskillige Steder forskiellige smukke Sindbilleder og Illuminering, ligesom og overalt i Byen sporedes en almindelig Glæde.«

Biskop Bloch døde den 8. Januar 1773, og allerede den 15. Januar bragte hans Fødebys Avis »Odense Adresse-Contoires Efterretninger« hans Levnedsløb, hvori det bl. a. oplystes, at han ved sin altfor tidlige Død efterlod sig »en stor Mængde af egne rare Manuscripter og Samlinger til hans forehavende Udgaver«. Et Ærevers, underskrevet C. G. B. (d. v. s. Udgiveren Christian Gormsen Biering), priste hans retlinede Vej og Vandel, hans Mod og hans Mangel paa Persons-Anseelse. Det ender med at sige, at:

»af høie Hoveder Du elsket var og æret,
Endskiønt Du aldrig har for Dem en Hykler været;
Men hvorfor da? Fordi Du levet, som Du læret.«

Biskoppen blev begravet i Domkirkens Korgulv og ved denne Lejlighed skal man være stødt paa Christoffer den Førstes Grav. Arkivtegneren Søren Abildgaard har i 1776 tegnet Gravstenen, som efter Traditionen dækkede Kongens Hvilested, og herved noteret følgende. »Denne Gravsteen, som er af blaagraa Marmor, ligger i Riber Dom Kirke i Choret, den har saadanne Fordybninger og Merker, hvilke viiser, at den har været beklædet med Messing Plader, ligesom Kong Eric Menveds monument i Ringsted Kirke, der siges, at Kong Christoffer den førstes Gravsted er neden under bemældte Steen, hvor der staar en graa Steen-Kiste med Jord udi, og derhos er fundet en Urne med Kol udi, hvilket Graveren til Riber Dom-Kirke fortalte mig, at han og flere har seet, da man aabnede Chor-Gulvet, for der at indrette Gravsted for den ved Døden afgangne Biskop Bloch.«

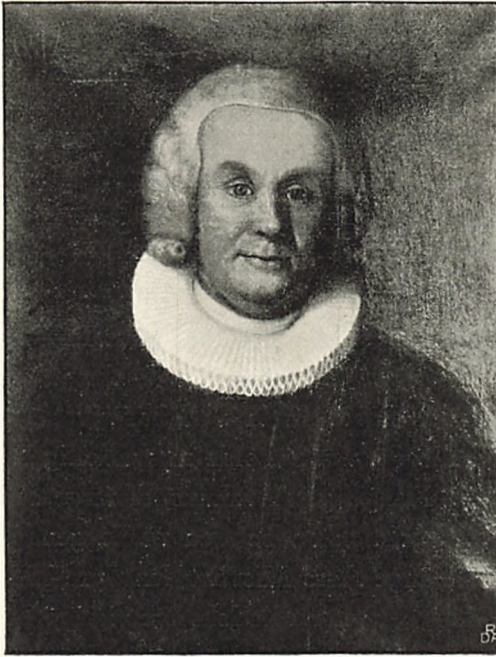
EILER HAGERUP

Eiler Hagerup var født i Norge i 1718 som Søn af en Handelsmand, men allerede som tolvaarig kom han hjemmefra og blev Tjener hos Biskop Eiler Hagerup i Trondhjem. Her lagde man Mærke til hans gode Evner, og i 1736 blev han Student, dimitteret af Biskoppen selv. To Aar senere tog han theologisk Eksamen og atter to Aar derefter Magistergraden, medens han var Hører i Bergen. Fra 1743 var han i Kirkens Tjeneste, først som Sognepræst i Nærheden af Stavanger, siden hen i Arendal, og i sidstnævnte Embede blev han Dr. theol. i 1760. Den 13. Maj 1773 fik han Udnævnelse til Biskop i Ribe, men da han ikke kunde taale Klimaet her, søgte og fik han Bispestolen i Bergen den 27. Juli 1774, men blev i 1778 atter forflyttet herfra til Christianssand, hvor han døde i 1788.

Hans Embedstid i Ribe var saaledes kun af kort Varighed, mindre end eet Aar, da han først blev indviet til Biskop den 12. September 1773, og Frost siger med god Grund, at han i denne korte Tid ikke naaede at aflægge Prøve paa nogen særegen Dygtighed. Som Biskop i Christianssand fik han senere det Lov af Pavels, at han var »en Mand af Erudition, henrivende Veltalenhed og fin Levemaade«, medens Frost om hans Virksomhed i Ribe kun véd at fortælle, at han var en meget forsigtig Mand, der i alle Tvivlstilfælde henskød Sagerne til Kancelliets Afgørelse. Hans Yndlingsudtryk skal da

ogsaa have været: »efter min uforgribelige Mening« eller »efter mine ringe Tanker«.

Om Ribe-Tiden er der derfor heller ikke meget at berette udover et Par Smaatræk, som synes at passe godt ind i Pavels' Karakteristik af ham. Som et Udslag af hans Levemaade tør man sikkert anse, at Tiltaleformen til Præsterne blev sat en Grad i Vejret. Før hans Tid sagde man »Eders Velærværdighed« og »Han« til Præsterne, medens Provsterne blev tituleret med »Deres Velærværdighed« og »De«, men fra nu af fik alle Præster den samme respektfulde Tiltale. Kun Degnene blev ved det gamle og maatte nøjes med at blive kaldt »I«. Og som han selv var veltalende, har han ønsket, at hans Gejstlighed ogsaa skulde være det. Paa Ribe-Landemodet den 22. Juni 1774, vistnok det eneste hvor han var sammen med Stiftets Præster, var hans første Formaning til dem, at de skulde beflitte sig paa at kunne tale frit. Han havde erfaret, at adskillige — ganske vist især Studenter og vordende, unge Lærere (d. v. s. Præster) — havde vænnet sig til at have deres Prædiken skreven for sig paa Prædikestolen og ofte, fast fra Ord til andet, havde oplæst den, ikke uden mærkelig Hinder for dem selv og til Anstød for Menigheden, som derved gjorde sig adskillige og ikke altid ugrundede Tanker om Prædikantens Lærdom, Indsigt og Ære for Guds Ord, idet Tilhørerne mente, at paa den Maade kunde enhver saakaldet Ustuderet og Uøvet afskrive en Prædiken af en Postil eller anden Bog og oplæse den af Papiret paa Prædikestolen. Provsterne og Præsterne skulde derfor alvorligt paase, at saadant ikke tog Overhaand. Enhver Prædikant skulde ganske vist ved foregaaende Meditation overveje og nedskrive, hvad han i Herrens Frygt agtede at forestille Menigheden, men han burde ogsaa memorere sin Prædiken og ikke ved at læse den op af Papiret

Biskop Eiler Hagerup

hindre sin egen Frimodighed og Tilhørernes Andagt. Kun i Tilfælde af Alderdom og Hukommelsens Svækkelse var det tilladt — og undskyldeligt — at man støttede sig til sit Manuskrift. I Traad hermed indskærpede han Provsterne, at de skulde paase, at især de unge Præster og Studenter først og fremmest flittigt ransagede den hellige Skrift, idet det efter den offentligt aflagte Præste-Ed var enhver Prædikants Pligt daglig at læse Bibelen. Men dernæst skulde de betjene sig af sunde og gode Skrifter og nøje vogte sig for i Flæng at antage og bruge alt, hvad som i denne Tid ankom og anpristes under Navn af skarpere Undersøgelser og større Indsigt. Heller ikke skulde de i deres offentlige Taler gøre Christi Kors forfænge-

ligt med affecterede Ord og Udtryk, Kløgter og Subtiliteter, men tværtimod baade i Emnets Valg og Inndeling og Udtryk tale med den hellige Skrift i Aands og Krafts klare Bevisning. Endelig paalagde han Præsterne at have Omsorg for Skolevæsenet, saa at de flittigt — i Overensstemmelse med Lovens Bud — besøgte deres Menigheder og erfarede, hvorledes Guds-frygtigheden blev øvet eller forsømt i Hjemmene og hvorledes de unge blev opdraget.

En enkelt Kirke-Fest blev afholdt i hans Embedstid. Den 6. Oktober 1773 paalagde et kongeligt Reskript, at »i Betragtning af de mange Prøver, som Gud har givet disse Riger og Lande paa sin Naade, ved at holde en synderlig Varetægt over Kongen og det Kongelige Arvehuus, afværge Krig og andre store Ulykker herfra, standse den ødeleggende Qvægsyge, forandre efter mange Aars Misvekt den dyre Tid ved en riig og lykkelig Høst, og endnu i adskillige vigtige Tilfælde dette Aar at krone ved sin naadige Bestyrelse Hs. Majestæts Bestræbelser med det ønskeligste Udfald til Hans Glæde og Statens almindelige Sikkerhed og Velstand, har Hs. Kongel. Majestæt anseet Sig pligtig til, ey allene Selv derfor at ofre Himlens og Jordens Herre den inderligste Taksigelse, men endog dertil at opmuntre det hele Folk, som Gud har gjort ham til Hoved og Herre for; og til den Ende allernaadigst funden for got, at der den 1ste December førstkommende skal holdes en Takke- og Bede-Fest overalt udi Hs. Majestæts Riger og Lande, og at samme hele Dag med Andagt og saadan offentlig Gudstieneste, som ved slig Leylighed brugelig er, skal helligholdes, for at takke Gud for hans Velsignelse over det Kongelige Arvehuus og disse Riger og Lande, samt anraabe hans Barmhiertighed, at han vil give Naade til Omvendelse, og blive ved at lade sin Naade hvile over Kongen

Nørreport i Ribe

og det Kongelige Huus, og sin Velsignelse boe udi det hele Fædreneland.« Og hertil knyttede Biskop Hagerup en Rundskrivelse til sine Præster, hvori han opfordrede dem til »at opvække og tilskynde alle Medlemmer i deres Menighed til bodfærdigen at erkjende Guds Haand og Domme udi de fremfarne besværlige Tider, hvortil Landets Synder vare den rette og nærmeste Aarsag«.

I Ribe blev Festen fejret ved, at der — efter Magistratens Forordning — blev ringet med Stormklokken Dagen før, saaledes som det plejede at ske ved slige Lejligheder.

En mærkelig Mangel ved hans »Erudition« bør endelig ikke lades uomtalt i Forbindelse med hans kortvarige Ophold i Ribe. Ved sin Afrejse fra Byen havde han ladet Stiftskisten efterse og bringe i Orden ved Laurids Fogtmann, og da man derved opdagede, at »i dette Archiv, som igiennem mange Secula er bleven bevaret for Ildebrand, giemmes en Mængde

gamle Pergamentbreve, hvoraf nogle formodentlig kunde tiene til Oplysning«, indberettede han (21. November 1774) Sagen til Kancelliet. Han foranledigede dermed, at Grønlund kom til at gennemgaa og afskrive de Dokumenter, som var mest truet af Ødelæggelse, og viste altsaa derigennem en prisværdig Sans for Fortidens Mindesmærker. Saa meget mere besynderligt virker det da, at han til Terkel Klevenfeldt sagde, at han i Ribe havde faaet ikke blot et Tilbud om et Maleri af Kingo, men at man ligefrem havde villet paanøde ham det. Han havde dog ikke villet have det og er altsaa derved i hvert Fald medskyldig i, at Billedet ikke blev bevaret. Forgæves bød Grønlund en senere Ejer 2 Dukater for Maleriet af »denne syngende Mand — hvilket Bud blevet meget ringe anseet« — og Klevenfeldt udtalte, at han gav gerne 10 Rdl., »om han var at faa derfor«.

TØNNE BLOCH

»Her i Ribe gaar vi« — skrev David Grønlund den 4. November 1774 — »og venter paa en Biskop, følende hvad vi haver mistet og neppe faar hans Liige. Nogle taler om Provst Clod i Fridericia eller Provst Hvid i Kiøbenhafn«. Det blev imidlertid ingen af dem, men Sognepræsten til Middelfart-Kauslunde Tønne Bloch, som den 23. Februar 1775 blev udnævnt til Hagerups Efterfølger paa Ribe Bispestol.

Tønne (Antonius) Bloch var født 1733 i Barrit Præstegaard som Søn af Sognepræsten Søren Bloch og blev Student fra Aalborg i 1749. Aaret efter tog han Baccalaurgraden og i 1752 theologisk Embedseksamen, hvorpaa han en kort Tid var Medhjælper hos sin Fader, som nu var blevet Sognepræst ved Vor Frue Kirke i København. I fire Aar (1754—58) laa han paa Borchs Collegium og udgav sammen med nogle Coa-lumner en Litteraturtidende, de saakaldte Lillies lærde Efterretninger, men blev saa udnævnt til »dansk Feltpræst ved de kongelige cantonnerede Tropper i Hertugdømmet Holsteen«. I lidt over fire Aar gjorde han nu Tjeneste ved de danske Afdelinger, som — uden at komme i Kamp — holdt Vagt ved Rigets Sydgrænse, og i August 1762 sluttede han sin sidste Feltgudstjeneste med, som han selv siger, at »opmuntre Folket til den inderligste Tak imod Gud, der var gaaet med os, havde udryddet vor Fiende (Keyser Peter d. 3.), viist hans Tropper

tilbage og nu førte os uskadte tilbage med Fred«. I Januar 1763 blev han derefter kaldet til Sognepræst for Middelfart og Kauslunde og blev, medens han sad her, i 1770 valgt til korresponderende Medlem af det kongelige Landhusholdnings-selskab.

Ganske uventet blev han — utvivlsomt ved Luxdorps Indflydelse — udnævnt til Biskop i Ribe og den 28. Maj 1775 i Vor Frue Kirke »høitidelig indviet af Sjellands Biskop Ludvig Harboe, under Overværelse af Deres Kongelige Høiheder Arveprinds Frideric og Gemalinde Sophia Friderica, hvilke endog naadigst behagede at anhøre hans Prædiken. Efterat han paafølgende Pindsedag i Fredensborg havde med udmærket allernaadigst Velbehag prædiket for det hele Høikongelige Herskab, tiltraadte han strax Embedet i Riber Stift.«

Forinden havde han aflagt sin Velynder et Besøg og Luxdorph har bagefter i sin Dagbog noteret, at Biskop Bloch »syntes mig forandret«. Den store Forfremmelse har nok gjort den Virkning, og i Samtidens Dom over ham som Biskop gjaldt han for at være baade myndig og overmodig.

Fra hans gamle Sogn lød dog et Vidnesbyrd om, at han var afholdt dér, idet et indsendt Vers til Odense Adresse-Contoires Efterretninger udtalte:

Da fik Fortienester sin Priis, og Fliid blev belønnet,
Beskiæmmet Ladhed stoed, og Duelighed paaskønnet.
Vor Siuns-Kreds mørknedes og Nid sin Harme fik,
Naar? — Da vor lærde Bloch som Biscop fra os gik.

Og da han sejlede fra Middelfart til Snoghøj, skete det ikke blot under Kanonsalut, men et nyt Vers i Avisen forkyndte:

Biskop Tønne Bloch

Middelfart savner,
Den brave, brave Hyrdemand.
Riiber Stift favner
Den bedste Biskop, ønskes kan.

For saa vidt havde den sidste Indsender Ret, hvis man opfatter Visitatspligten som en Hovedside af Bispe-Embedet. I saa Henseende har Biskop Bloch, siger G. L. Wad, formentlig været den flittigste Visitator, den danske Kirke har haft, og det var maaske ikke uden Henblik paa denne Del af sin nye Gerning, at Bloch selv sluttede sin Tale ved Bispevielsen med Ordet fra Jeremias: Men Herren sagde til mig: Sig ikke, jeg er ung; thi du skal gaa over alt, hvor jeg sender dig, og alt det, som jeg befaler dig, skal du tale.

Ved Landemodet i Ribe den 21. Juni 1775 var Biskop Bloch tilstede, men udover at hans Bestalling blev meddelt, synes han ikke at have haft noget at sige sine Præster. Ved Varde-

Landemodet den 4. Oktober samme Aar kom han imidlertid med en Formaning, som viste karakteristiske Træk af hans Personlighed. Han var straks taget ud paa Visitats og kunde som sit Indtryk slaa fast, at han havde været tilfreds med Præsternes Flid og Menighedernes Kundskab de fleste Steder, hvor han havde været. Men i en Del Tilfælde havde han erfaret, at Degnene enten var højst vankundige eller forsømmelige i deres Embede og uordentlige i deres Levned, og han opfordrede derfor Provsterne til at føre alvorligt Tilsyn med dem. Hjalp deres Formaninger ikke, skulde de indberette Sagen til Biskoppen, som saa vilde tage sig af disse »urolige, genstridige og overmodige« Personer. At Bloch paa saa kort Tid havde kunnet faa et saa ugunstigt Indtryk af Degnene, kan maaske have haft nogen Rod i Virkeligheden, men det maa heller ikke tages for mere end det er. Det dystre Billede af Degnestanden skyldes sikkert lige saa meget Biskoppens velbekendte Idiosynkrasi overfor Degne; han overfusede dem ved Visitatserne og nægtede bag efter at sidde til Bords med dem, hvis Præsterne havde indbudt dem til Middagen.

Over dette maa man dog ikke glemme hans gode Sider. Han var baade i Ribe og siden som Biskop i Fyn en nidkær og pligttopfyldende Embedsmand. Saaledes foretog han sin første Visitats af hele Ribe Stift i Løbet af kun lidt over to Aar, det vil sige besøgte 28 Provstier med 182 Hovedkirker og 100 Annekssogne, 6 Hospitaler og 3 Latinskoler. Ganske vist omfattede hans Tilsyn ikke Almueskolerne, men alligevel var det en betydelig Præstation at faa det store Stift berejst saa hurtigt, og det var da ogsaa kun muligt ved, at han tog Tiden nøje i Agt. Naar han var ude paa Visitatsrejse, brugte han ikke blot hver Dag i Ugen til sin Tilsynsgerning, men han fulgte ogsaa et ganske bestemt Skema: hvert Pastorat

maatte kun tage eet Døgn, Gudstjenesten maatte ikke vare mere end to Timer, og deraf fik Præsten kun Lov til at bruge en halv til sin Prædiken.

Det stemmer godt med denne hans praktiske og raske Form, hvad han senere fik Lejlighed til at foreslaa af Forbedringer i den officielle Gudstjenestes Tilrettelægning. I 1785 udgav han under den saakaldte liturgiske Fejde sit »Votum udi Sagen angaaende den udvortes Gudstjeneste eller Liturgiens Behandling« og her foreslog han en Række radikale Forkortelser: »Sangen bør forkortes og Messen før Prædiken bortfalde. Bønnen i Kordøren er til liden Nytte. Prædikenen maa i det højeste vare 3 Kvarter. Døbeformularen maa være kort og kernefuld. Indgangen er for lang. At Skriftemaalet sker offentlig for Alteret og at en Række efter den anden knælende modtager Afløsning, er den opbyggeligste Maade, paa hvilken denne Handling kan foretages. I Stedet for Tavlernes Om-bæren kunde Bækkener sættes indenfor Kirkedøren. Trolovelser hører ikke til Kirkeskik. Det er nok, at Vedkommende møder hos Præsten for at indskrives i Ministerialbogen og at der siden efter lyses for dem af Prædikestolen. Ved Brudevieser kunde de overflødige Spørgsmaal, som intet gør til Sagen, med god Grund udelades tilligemed det lange Register paa Ægtestandens Ubehageligheder. Orgelet bør høres saavel om Fredagen og i Fasten som om Søndagen«.

Af hele denne Drøftelse kom der ganske vist intet positivt Resultat, men til Belysning af Biskop Blochs Indstilling er dette Votum alligevel af Interesse. Det viser ham som en klartskuende og reformvenlig Kirke-Leder. Og til hans Fordel taler det ogsaa, som fremhævet af G. L. Wad, at han senere i sit Embede som Fyns Biskop modsatte sig Indførelsen af den tyske Kirke-Agende paa Als.

Han var en velstuderet Mand, som i Ribe-Tiden baade disputerede for den theologiske Doktorgrad ved Universitetets 300-Aars Jubilæum i 1779 og i 1785 blev valgt til Medlem af det kongelige norske Videnskabernes Selskab. Han havde historisk Interesse og maa have haft og vedligeholdt Forbindelse med David Grønlund, baade medens denne var Kapellan i Ribe og siden, da han blev Sognepræst i Darum-Bramminge. Ved Grønlunds Begravelse sidst i December 1784 tog Biskoppen fra Ribe for at holde Ligtalen over ham. Og senere, da Bloch var kommet til Fyn, reddede han et Pergaments-Brev fra 1419, som angik Ribe Domkirke, og sørgede for, at det blev afgivet til Ribe Bispearkiv.

Sognepræsten i Vejle, Laurids Smith, som besøgte Bloch i hans sidste Ribe-Aar, gjorde vist derfor Ret og Skel, da han i sit Brev til Johan Bülow sagde, at »Biskop Bloch viiste mig al muelig Høflighed, og vi kom paa det bedste i alle Deele overens. Jeg troer, Manden er en ærlig Mand, og har han end stundom været noget heftig, saa har og, som jeg hører her, de gode Geistlige ofte prøvet hans Taalmodighed.«

Om Biskop Blochs theologiske Stade siger Bjørn Kornerup, at han fra sin Ungdom tilhørte den supranaturalistiske Skole og at han var en videnskabelig dannet Mand, der navnlig besad grundige Kundskaber i de exegetiske Fag. Herom vidner adskillige af hans Skrifter, der dog tillige røber hans stærkt iøjnefaldende Forkærlighed for det søgte og kunstlede. I kirkelig Henseende var han »en stor Tilhænger af det gamle«.

Et Vidnesbyrd om denne hans Konservatisme var hans Holdning overfor Herrnhutterne. Paa Ribe-Landemodet i 1778 advarede han Gejstligheden mod de hemmelige Forsamlinger, som blev holdt af »fremmede Emissairer, der hist og her havde indlistet sig i Stiftet«, og i sine Visitats-Taler angav han føl-

gende Kendetegn paa saadanne »Sniglærere«: de opkastede sig til Lærere uden at kunne forevise lovligt Kaldsbrev, de søgte hemmeligt at tilvinde sig de Formuende og deres Gaver, og de lærte i Løndom. Men han viste ogsaa stor Menneskekundskab i de Raad, han gav Præsterne til Bekæmpelse af den nye Bevægelse. De skulde undgaa, at den fik Grund til at tro, at den blev forfulgt, og derfor skulde de ikke offentligt tale imod den; i Stilhed skulde de derimod advare de Formuende mod den, og kun dem, »thi de Fattigere havde Intet at frygte«. Og han anbefalede til den Ende varmt et lille Skrift: »Erindringer om det Herrnhuthiske Partie og Væsen til Prøvelse og Advarsel«, som Provst Jens Windfeld havde udgivet i 1778; »jeg vilde ønske«, sagde Biskop Bloch, »at de fleste Huusfædre vilde købe og læse dette Skrift. Sagtens vil Secten her, som sædvanlig, klage over Forfølgelser, naar der mødes Noget til Standsning for dens egennyttige Hensigter«.

Ogsaa paa rent praktiske Omraader viste hans skarpe Blik sig. I 1784 fremkom der et Forslag om at sælge det Bøndergods, som ejedes af Ribe Hospital, men herimod indvendte han og Stiftamtmand Urne i en Erklæring, at Midlerne stod sikrest, naar de var anbragt i Jordegods. »Vi kunne«, sagde de, »ei Andet end finde det meget betænkeligt, at en sikker Fond bliver ombyttet med al den Uvished, som rede Midler ere underkastede ved Tidens Afvexling«.

Den 3. Februar 1786 blev Tønne Bloch udnævnt til Biskop i Fyn, efter at han »i de elleve Aar, i hvilke han förestod Riber-Stift, har ordineret 73 Præster, creeret 20 Provster, indsat i Riber-Skole 1 Rector og 2 Conrectores, i Fridericiæ Skole 1 Rector, samt blev værdiget den besynderlige Naade af Gud, at han af det hele Stift fik fire Gange den nordre og

den østlige Deel, og tre Gange den sydlige Deel giennemvisiteret«. Fra hans første fynske Tid, omkring Nytaar 1788, foreligger der et »Spotteskrift af Poeten i det komiske Fag, Baggesen«, som giver et lidet elskværdig Karakteristik af ham. Et Par Bidrag til Skildringen af hans personlige Fremtræden gør dog et troværdigt Indtryk, selvom de næppe heller er fortalt for det gode. Det hedder om ham, at han var en temmelig fed og fyldig Mand, som satte Pris paa et godt Bord og var en stærk Tobaks-Røger. Fra sin Feltpræst-Tid havde han, naar han katekiserede, endnu bevaret en Del af Soldatersproget, og sin jydsk Herkomst kunde han ikke fornægte; den hørtes stadig paa hans Mæle.

STEPHAN MIDDELBOE

Stephan Middelboe var født i Norge 1730 som Søn af en Handelsmand og blev Student fra Bergen i 1751. Theologisk Kandidat blev han i 1755 og Aaret efter tiltraadte han sin første beskedne Stilling i Kirkens Tjeneste som personel Kapellan i Askvold. Den blev Indledningen til en mere end halvtredsaaarig gejstlig Virksomhed og førte ham til en af de højeste Poster indenfor den danske Kirke. En kort Tid var han Hjelpepræst i København og derefter et Aarstid Feltpræst ved et norsk Regiment, men vendte saa tilbage til Askvold som Sognepræst. I 1764 blev han gift med en Datter af Sognepræsten ved Holmens Kirke Poul Matthias Bildsøe, som samme Aar blev Biskop i Aarhus. Ved Svigerfaderens Indflydelse blev Middelboe to Aar senere kaldet til Provst og Sognepræst ved Frue Kirke i Aarhus, og i denne Stilling modtog han den theologiske Doktorgrad ved Universitetets 300-Aars Jubilæum i 1779.

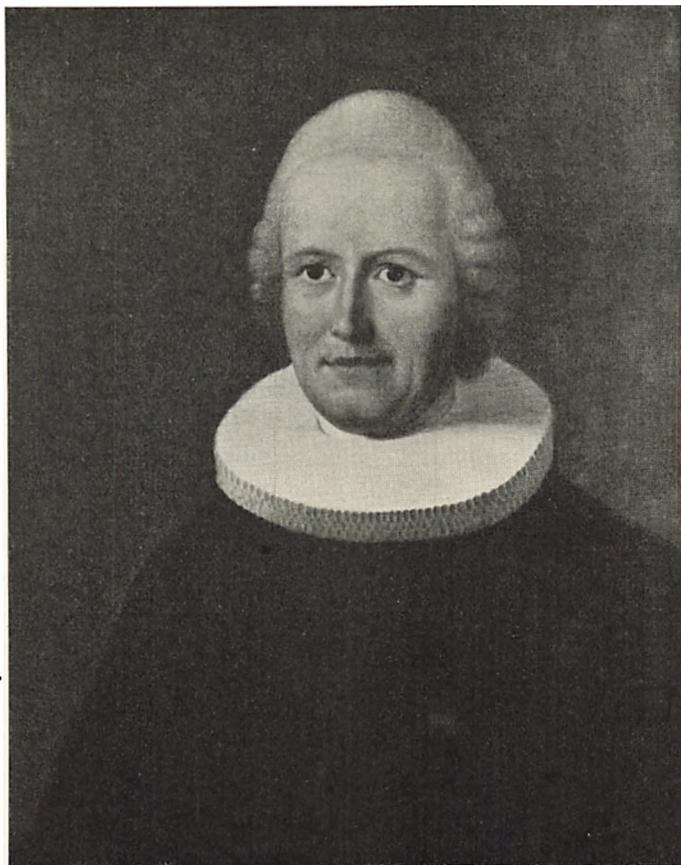
Da Stillingen i Ribe blev ledig ver Stiftsprovst Tetens' Udnævnelse til Biskop i Viborg, fik Middelboe Embedet som Stiftsprovst og Sognepræst ved Ribe Domkirke den 14. Februar 1781, og herfra rykkede han fem Aar senere (3. Febr. 1786) op paa Bispestolen.

I et Brev til Biskop Balle har Middelboe selv angivet de Grunde, der fik ham til at søge. Stiftsprovstiets Indtægter var lige saa store og ligesaa visse som Bispestolens (at sige, hvis

disse ikke blev forbedret), »men Kirken her, som er overordentlig kold; Embedets Byrde, som næsten ligger ene paa mig, da Capellanen tillige er Compastor paa Landet; min tiltagende Alder og Soulagement ei at flytte; Alt dette forenede sig her for mig, da det Nærværende er alene Vores og det Tilkommende for vor Gud.« Af særlig kulturhistorisk Interesse er det Argument med den kolde Domkirke; det giver os en levende Forstaaelse af Kirkegangens ubehagelige Sider om Vinteren, hvor det store, uopvarmede Rum og den lange Tjeneste nok kunde virke dræbende paa Andagten. Holberg talte sikkert for flere end sig selv, naar han i Epistel Nr. 257 sagde: »Nogle tillæger mig en Lunkenhed i Religionen, efterdi de ser mig at forsømme Kirkegang; andre dømmer anderledes, efterdi de ser mig ikke at forsømme Kirkegang. Begge har ogsaa Ret, thi hine ser mig alene her i Staden om Vinteren, da jeg formedelst Kulden ej kan komme i Kirke. Disse derimod ser mig alene paa Landet om Sommeren, da Kulden ikke hindrer mig.« Først et Hundrede Aar efter Holbergs Tid, omkring 1840, begyndte man paa at opvarme Hovedstadens Kirker om Vinteren, og endnu langt senere, omkring 1900, fik Ribe Domkirke sit første Varme-Anlæg.

Det falder da godt i Traad med denne Bispens Klage, at man ved den store Istandsættelse af Domkirken, som blev sat i Værk i hans Embedstid, ogsaa søgte at raade Bod paa Træk og Kulde, men det var naturligvis ikke den eneste Grund. Domkirken var yderlig forfalden og trængte stærkt til en Hovedreparation, og at det var kommet saa vidt, forklarede Provst L. Smith saaledes i et Brev til Johan Bülow den 13. Juni 1786.

At Dr. Middelboe nok ved Hoffet og i Kancelliet vilde prædike om Ribe Domkirkes nødvendige Reparation, fandt

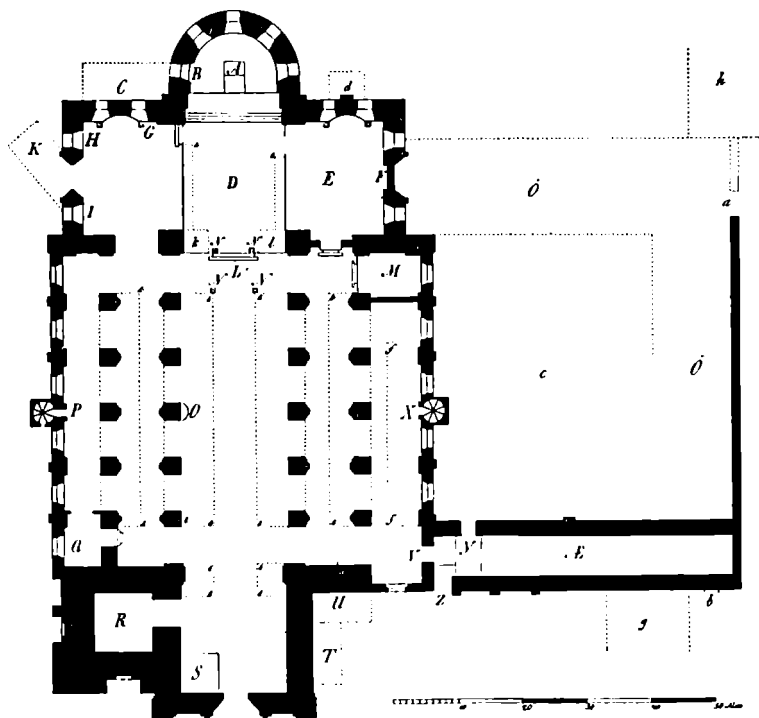
Biskop Stephan Middelboe

Smith i sin Orden, men han advarede Bülow mod Biskoppens Planer om at skaffe de fornødne Midler — de var anslaaet til henimod 20000 Rdl. — ved at sælge noget af Kirkens Gods. »Dette er«, sagde Smith, »Galenskab«, og han fortsatte: »Men Hoved Qvæstionen i den Sag bliver: Hvorfra kommer denne Kirkens Forfald, da den har gode Indkomster? Og her har min Ven Svaret, som vi gode Guds Mænd nødig ville høre

formedelst den vedhængende gammel Adam, men det er dog Sandhed, og den lyder saaledes: I Ribe har alle Præsterne Residenser, og disse maae Kirken vedligeholde, reparere, omkringcalfatre, alt som det kan træffe sig og vedkommende Præst staaer sig vel med Kirkens Forsvar — see dette æder aarlig Kirkens Capitaler eller Indtægter, i det mindste en stor Deel deraf — og det burde forandres, saa enhver Præst holder sin Residenz vedlige for Fremtiden uden Byrde for Kirken.«

Efter den store Istandsættelse af Domkirken i 1738—43 var der, som omtalt, vel sket enkelte Ændringer i det Indre, men Bygningen selv havde faaet Lov til at skøtte sig selv. Allerede i 1780 var der Planer oppe om at restaurere den, men der gik dog en halv Snes Aar, førend de blev sat i Værk. Rektor Lorents Hanssens Søn, Peter Tetens Hanssen, der var født i Ribe i 1780, har senere som Adjunkt ved Skolen skrevet et Program (1831) om denne nye Restaurering og fortæller her, hvad han kunde huske fra sin Drengetid om Domkirkens Udseende. Det var navnlig Syd- og Vestsiden af det store Taarn, som var yderst forfaldne; »det sydvestlige Hjørne øverst oppe ved Tralværket saae ud, som om det var beskydt med Kanoner. Det var endog forbundet med Livsfare at passere forbi Taarnet, naar der efter Frostveir indtraf Tøe, og de ved Isen sprængte Stene nedfaldt.«

Den 8. April 1789 indgav Bygmester Anders Kruuse fra Horsens et Forslag til Domkirkens Istandsættelse eller rettere yderligere Ødelæggelse, thi baade i det Ydre og i det Indre gennemførtes en Række gennemgribende Nedbrydninger og Kassationer, som meget væsentlig forringede Kirkens antikvariske Værdi. For det store Taarns Vedkommende foreslog han radikalt, at der skulde afbrydes 15 Alen foroven, medens det lille Taarn, »Mariataarnet«, og det derved værende Blykammer

Ribe Domkirkes Plan 1831

(paa Grundplanen mærket U og T), Kapitelshuset (C) og Vestibulen (K) helt skulde fjernes. De »udsvejfede« Gavle fra Stalknechts Tid skulde ogsaa borttages og af Omgangen (Æ) skulde der nærmest Kirken nedbrydes et Stykke paa 9 Alen og Resten af Bygningen indrettes til Materialhus. Blytaget skulde helt omlægges og de tre Hovedportaler istandsættes med Sandsten, og indenfor dem skulde der opføres Forstuer af Planker for at forebygge Træk. Fonten vilde han flytte fra dens Sted mod Vest (S) op i Koret (ved k), Kor-døren og Altertavlen skulde forandres, Orgelet flyttes til Kirkens vestre Hvælving, Stolene i Midtskibet helt fornyes

og i Sideskibene forbedres ved Anvendelse af de gamle, og hele Kirkegulvet omlægges.

Udgifterne hertil anslog han til følgende Beløb: Murarbejde 4296 Rdl., Tømmerarbejde 1039 Rdl., Snedkerarbejde 380 Rdl., Smedearbejde 544 Rdl., Stenhugger- og Billedhuggerarbejde 450 Rdl., Glarmesterarbejde 232 Rdl., Malerarbejde 150 Rdl., Blytækkerarbejde 5856 Rdl. og Forandringer ved Inventaret 1699 Rdl. eller ialt 14649 Rdl.

Dette Forslag blev sendt til Bygningskommissionen i København og dér paa forskellig Maade modereret; saaledes strøg man Billedhuggerarbejdet, af Omgangen skulde der ikke nedbrydes noget, og det store Taarn skulde beholde sin gamle Højde og blot Urskiven flyttes i Vejret og indrettes med en Skive paa alle Taarnets fire Sider. Bekostningerne vilde herefter kunne nedbringes til 11820 Rdl. og ved Licitationen den 22. Juli 1790 blev Omkostningerne endda sat yderligere ned. Peder Schandorph fra Skanderborg og Joh. Fr. Colwitz og Niels Schandorph fra Aarhus paatog sig det udvendige Arbejde for 8750 Rdl., det indvendige for 850 Rdl. og Orgelets Flytning for 450 Rdl., ialt 10050 Rdl.

Til Bygningskonduktør blev antaget Bygmester Langen med en aarlig Løn af 200 Rdl. og efter hans Forslag skete der under Arbejdet flere Besparelser. Orgelet blev saaledes ikke flyttet ved denne Lejlighed, men fik Lov til at beholde sin ubekvemme Plads i Midtskibets Østfag, hvorfra det først blev fjernet i 1843. Og heller ikke Døbefonten kom foreløbig bort fra sit gamle Sted.

Danske Kancelli sendte i Juni 1789 Kruuses Overslag og Tegninger til Bedømmelse i »Administrationen for Bygningsvæsenet ved Rentekammeret« og fire Maaneder senere, den 5. Oktober 1789, forelaa dens Svar. Det var underskrevet af

H. Peymann, Blechingberg og N. Hammeleff, og der er al god Grund til at fremdrage og fremhæve disse tre Navne, dem skyldes det nemlig, at Ribe Domkirke fik Lov til at beholde sit store Taarn ulemlæstet.

I første Omgang udtalte Administrationen, at den paa visse Punkter billigede Kruuses Forslag, men at den paa andre maatte gaa imod ham. Til Grund for dens Betragtninger laa naturligvis praktiske og økonomiske Hensyn, som man kunde vente, men tillige viste de tre Mænd en Sans for Mindesmærkets historiske og æstetiske Karakter og Værdi, at man gribes af Beundring for deres Skønsomhed og, som det senere skal vise sig, deres Kamp for at føre deres Synspunkt igennem til Sejr.

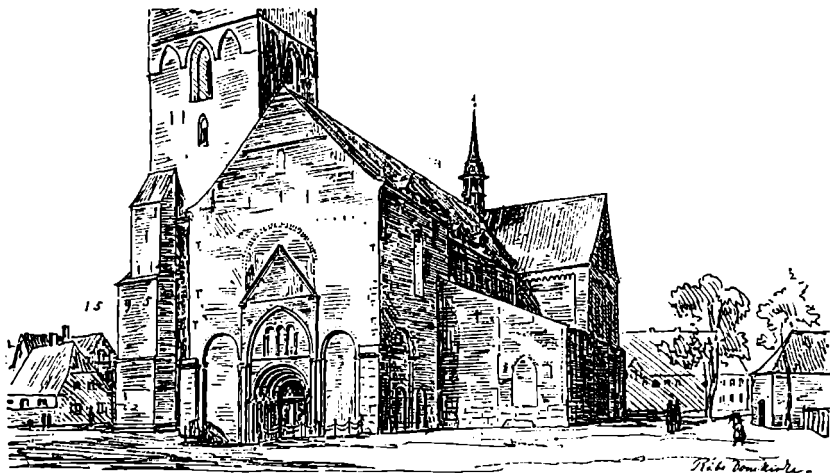
Kruise havde, som nævnt, foreslaaet, at det store Taarn skulde nedbrydes med 15 Alen og i Stedet for forsynes med et »hastigt udsvejfet Spir«, som han havde givet Tegning til. Men mod dette Forslag vendte Administrationen sig med megen Kraft. »Det store Taarn er«, sagde den, »et Mærke for de Søfarende og blot denne Omstændighed er en tilstrækkelig Grund til ikke at forandre Taarnets udvendige Skikkelse«, men selv »uden at hense til denne vigtige Genstand bør Administrationen efter sin Overbevisning fraraade at følge Forslaget og det i en dobbelt Henseende: først fordi Taarnet vilde tabe alt for meget i sin Anseelse og dernæst siden Taarnets Reparation ikke vilde blive Kirken saa bekostelig som det projecterede nye Spir«. Hvad Taarnet iøvrigt angik, vilde man heller ikke følge Kruise i at gøre de tre store »Glamhuller« mindre, de kunde beholde deres Størrelse; Taarn-Uret og Ur-Skiven kunde derimod gerne flyttes op til 4. Loft oven over de fire Klokker. Nedbrydningen af de 9 Alen af Omgangen vilde man ogsaa fraraade, da denne Del af Bygningen

senere maaske kunde tænkes anvendt til Gravkapel og da helst maatte være i Forbindelse med Kirken. Og heller ikke Forslaget om at erstatte Kirkens Blytag med »de store og bedste glasserede Tagsten« kunde Administrationen godkende; ganske vist vilde denne Forandring spare 4700 Rdl. ved Istandsættelsen nu, men, »da Kirken er høj og udsat for alle Vinde«, vilde et Tegltag i det lange Løb alligevel blive dyrere, idet det vilde medføre idelige Reparationer og Omkostninger. Med disse Ændringer i Kruuses Overslag regnede Administrationen ud, at Udgifterne kunde nedbringes fra 14649 Rdl. til 11820 Rdl.

Danske Kancelli vilde imidlertid ikke straks opgive Planen om det store Taarns Forandring og søgte derfor Støtte hos en anden Sagkundskab. Den 24. Oktober 1789 skrev man til Admiralitets og Commissariats Collegiet og fik under 6. November 1789 følgende Svar:

»Da vi, efter indhentet Oplysning, erfare, at Ribe Domkirke ej egentlig er noget brugeligt Sømærke for Indsejlingen til Ribe, da den ligger over 4 Mile ind i Landet fra Dybet, hvor de Sejlende søger Indløbet — disse benytte sig altsaa ikke af bemeldte Kirke som et nødvendigt Sømærke, men derimod af de paa den søndre Odde af Fanø oprejste 2de store Bakker og udlagte Søtønder — saa formene vi, at den betænkte Reparation paa merbemeldte Kirke og dens Taarn kunde ske paa den mest passende og menagerligste Maade uden at lade Taarnet opføre til den Højde, Førlighed eller Skikkelse, som det nu har, da det, som meldt, ikke tjener til noget særdeles vigtigt Sømærke«.

I Slutningen af samme Maaned, som Danske Kancelli havde modtaget dette Promemoria, forelagde det paany Sagen for Bygningsadministrationen og den 23. Januar 1790 svarede

Ribe Domkirke, set fra Sydvest

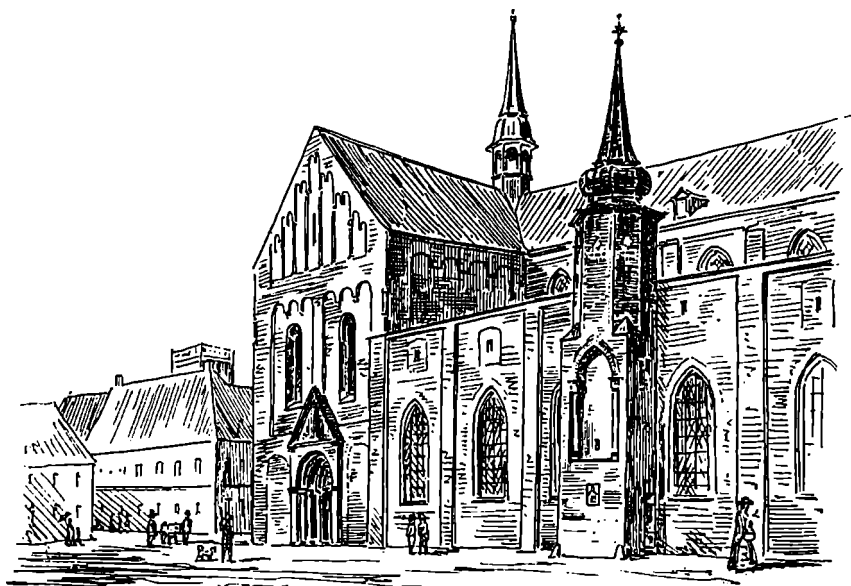
Peymann og Blechingberg med et meget varmt Indlæg for Bevarelsen af Fortidens Arkitektur-Minder.

»Riber Domkirke er en af Forfædrenes gamle Bygninger, som i sit Slags er meget smuk. At foretage nogen Forandring med enkelte af dens Dele kan efter vore Tanker ikke ske uden at forstyrre Ordenen og Sammenhængen af det Hele til Vanziir for Bygningen. Det samme kan siges om enhver anden smuk gothisk Bygning, og derfor har Bygnings-Administrationen stedse været øm over at tilraade nogen Forandring med deslige Bygninger, naar saadant har været bragt i Forslag; derfor var og forrige Bygnings-Direction imod, at Børsen her i Staden i Stedet for dens meget smukke og til Bygningen saa vel passende Spir, som den Tid var brøstfældig, skulde paasættes en Kuppel, som aldeles vilde have tilintetgjort denne Bygnings Anseelse. Overalt synes det endog i Hensigt til vore Efterkommere at være uforsvarligt at lemlæste de Mindesmærker, som Forfædrene have efterladt os om deres Smag

i Bygnings-Konsten. Det Højkongelige Danske Kancelli vil heraf selv gunstigt slutte, at Bygnings-Administrationen ikke uden at handle imod sin Overbevisning kan give det Forslag Bifald at opføre et hastigt udsvejfet Spir paa Riber Domkirke i Stedet for det brøstfældige Taarn, om der endog ved slig Forandring kunde spares noget i Udgifterne, hvilket dog ej, saavidt vi skønner, her bliver Tilfældet, da et Spirs Opførelse efter Forslaget tilligemed de heraf flydende Arbejder vil koste ligesaa meget om ikke mere end som Taarnets Istandsættelse i dets nuværende Skikkelse, hvilket vi ogsaa udi vores om denne Sag under 5. October f. A. afgivne Betænkning have ytret. Vi haabe herved at have opfyldt det Højkongelige Danske Kancellis Forlangende i Højstærede Promemoria af 28. November f. A. og vi overlade iøvrigt til højbemeldte Collegium nu selv at bestemme om den foreslagne Forandring skal antages eller forkastes.«

Denne Skrivelse er, som sagt, kun underskrevet af to af Bygnings-Administrationens Medlemmer, men saa meget større Ære tilkommer der dem for den forstaaende Indstilling overfor det middelalderlige (det betyder nemlig Udtrykket »gotisk«, som de her bruger om Ribes romanske Domkirke) Bygningsværks Skønhed og historiske Betydning. Og ikke mindre bør de prises for den Fæsthed, hvormed de fralægger sig ethvert Ansvar for en mulig Ødelæggelse af Domkirken og ganske overlader det til Danske Kancelli.

En Skrivelse eller Erklæring fra Harsdorff, hvori denne Kunstner udtaler sig med Beundring om Ribe Domkirke, er, siger Helms, bleven set af Professor Høyen, som han mener, under Opholdet i Ribe 1830, men Helms havde ikke, trods al Umage, kunnet finde Dokumentet. Det turde efter denne Udtalelses vage Form ikke være udelukket, at det beror paa

Ribe Domkirkes nordre Sideskib og Korsarm

en Fejlhuskning fra Høyens Side, naar han henførte Sagen til Harsdorff, men at det i Virkeligheden har været denne Udtalelse fra Bygnings-Administrationen, han har haft Lejlighed til at gøre sig bekendt med.

Men selvom de 20000 Rdl., som man først havde regnet med skulde bruges til Istandsættelsen, var gaaet ned til det Halve, var Sagen alligevel vanskelig nok at klare. Kirken selv havde ikke mere end 1000 Rdl. i Beholdning, og omend den solgte en Del af sit Bøndergods, som den uden kendeligt Tab kunde undvære, vilde det ikke give tilstrækkelige Midler. Biskoppen og Stiftamtmanden indgik derfor med en Ansøgning til Kongen om Hjælp, og den 5. November 1791 gav han Tilladelse til, at der i Hovedstaden og i alle Landets Købstæder maatte ombæres Kollektbøger i Husene. Her kunde saa

enhver tegne sig for den Sum, »han af et kristeligt Hjerte vilde give til Ribe Domkirkes højt nødvendige og uopsættelige Reparation.«

Som Afslutning paa Arbejdet blev der paa den Kobberplade, som var indlagt i Tagrytteren med Beretning om den forrige Byggevirksomhed i 1738, ogsaa graveret en Indskrift, der skulde fastholde Mindet om, at:

»Under den over Ribe Domkirkes Bygning, Tage og Fag, samt Hvælvinger og Mure foretagne General-Reparation, i Aarene 1791 og 1792

ved
meget gudelig, priselig og højstberømmelige Foranstaltning
af

Hr. Conferentsraad Hellfried
Stiftamtmand over Ribe Stift og Amtmand over Riberhuus-
Amt

og
Høiærværdige Hr. Dr. Biskop Middelboe
under Inspection af
Kirkens Fuldmægtig, Justitsraad, Borgemester Balle

og
Kirkeværger Hans Kaalhaug
er dette Spiir opsat udi Aaret 1791
af Bygmester Kruse og Johan Frederik Colvitz.«

Saaledes kom Domkirken da igennem denne Istandsættelse — som igennem den tidligere — i en stedse ringere Skikkelse, berøvet væsentlige og værdifulde Led af sin Bygningshistorie og efterhaanden næsten helt ribbet for alt gammelt Inventar. Menigheden var saa misfornøjet hermed, at man sendte flere Klager til Øvrigheden, og Galthen kan i sin Ribe-Historie fra

Plan over Ribe 1797

1792 ogsaa have gemt en vis Kritik mellem Linjerne: »Af vor nu værende værdige Hr. Stiftamtmand Helfried og Hr. Biskop Dr. Stephan Middelboe tør Kirken haabe alt hvad der staaer i deres Magt. Gud legge Naade paa enhver, der vise Yndest og Omsorg for dette ærværdige gamle Guds-Huus, der er det første her i Landet, og kan ansees for Christendommens Plante-Skole i Danmark! Han opvække stedse Velgiørere imod det, at det maa kiendes saavel af dets udvortes Bygning, som indvortes Prydelse, at Herrens Tempel er Folkets Ære«. Der skulde, som bekendt imidlertid gaa et Hundredaar, inden disse Velgiørere virkelig skulde komme til at raade og — ikke uden Kamp — faa gennemført Bevarelsen af det historiske Mindesmærke.

Samtidig med denne Hoved-Istandsættelse af Domkirken rejste Kirkeværgerne ogsaa i Efteraaret 1792 Spørgsmaalet om Kirkens fortsatte Brug til Begravelser, men da de ikke fik noget Svar af Stiftsøvrigheden, indsendte de i det følgende Aar 1793 paany deres Forslag, saalydende:

»Under 29. October f. A. gav Værgeriet sig den Frihed at forestille Direktionen følgende angaaende Begravelser i Domkirken her paa Stedet:

»At Begravelser ej alene i Kirken men endog paa ethvert midt iblandt — og for nær ved — de levende situeret Sted maatte aldeles kunne afskaffes: dette har længe været hver oplyst Menneskevens Ønske. Ikke faa ere de Egne, hvor dette Ønske allerede er opfyldt, hvorfor skulde det da ej ogsaa kunne opfyldes i Ribe? Et Forbud fra Direktionen til Værgeriet mod Tilstædelsen af andre Ligs Begravelse i Kirken herefter end deres, hvis Ejendomsret til et bestemt Gravsted bevisliggøres i Forvejen, vil allerede virke meget, især om Kongelig eller Collegial Approbation derpaa indhentes; det øvrige, som til Begravelsers Afskaffelse i Kirken lod sig gøre, var at erhverve Kongelig Bevilling til at opfordre i Aviserne alle dem, der maatte tiltro sig Begravelsesret i Kirken eller Kirkegaarden at forevise deres Adkomster inden Aar og Dag, hvis de ej vilde have deres Ret forbrudt; man fik da Vished om, hvilke Begravelser kunde tilmures, hvilke ikke.

Begravelser i Kirkegaarden kunde straks ophøre, saafremt Kongelig Befaling erhvervedes dels til at købe en Plads udenfor Byen og indrette den til Kirkegaard dels til at anvise herefter alle Grave samme Steds. Vilde man udelukke al Tvang, hvilket i et Fald som dette synes ønskeligst, kunde med den nye Kirkegaard forholdes ligesom med de saakaldte Assistenskirkegaarde udenfor København, at nemlig ingen begrava-

ves dér uden efter egen eller anden Vedkommendes Forlangende. Præsterne kunde ligesom Rescript af 2. Marts 1759 tillader for København i Husene kaste Jord paa de Lig, de ej vilde følge ud med.

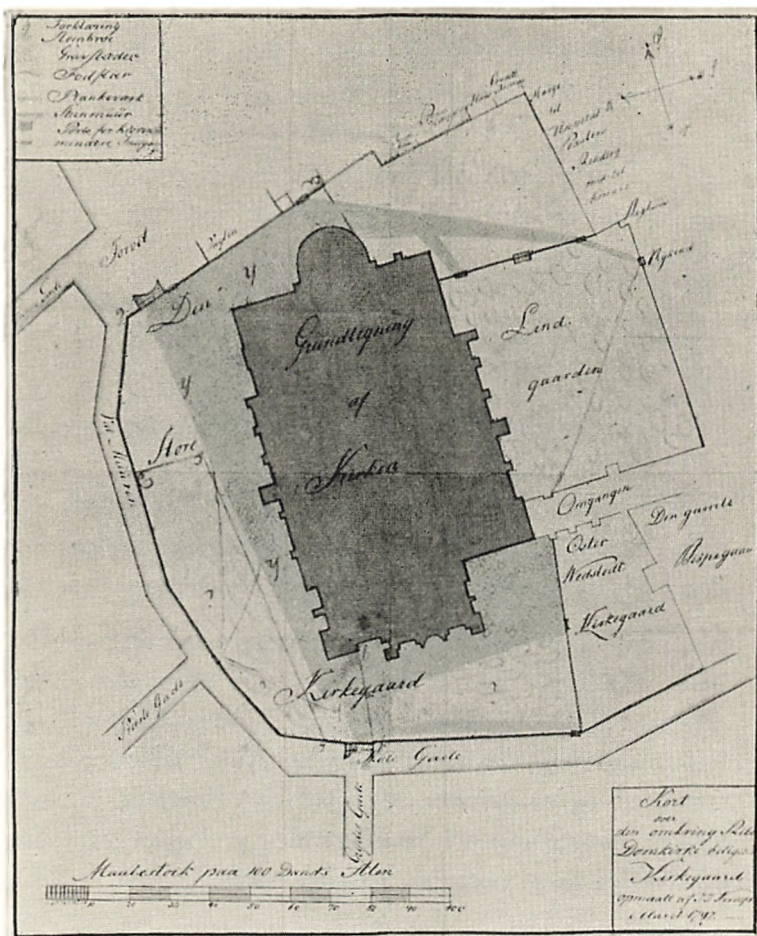
Der siges, at Kirken vilde tabe ved disse Foranstaltninger, men

- a) om dette Tab end var virkeligt, er det dog kun paa en ubetydelig Pengeindkomst, altsaa ingenlunde at sammenligne med de skadelige Virkninger, Aadselsdunster have paa Menneskehelbreden.
- b) Kirken taber i Grunden intet; thi
 - 1) i Henseende til Begravelser i Kirken selv bliver med Ligstenenes og Gulvets idelige Opkradsning og Nedlæggelse igen mere og mere den Jevnhed fordærvet og den Fasthed svækket som Kirkens Gulv allevegne bør have; herved kommer alt i Kirken af sin Ligevægt, noget løsnes, noget bøjes, noget brister, noget bliver hældende etc., dette foraarsager idelige Reparations Omkostninger, som let kunde overstige Indkomsterne af Ligene.
 - 2) I Henseende til Begravelser i Kirkegaarden kan jo den selvsamme Betaling tages for Plads i den nye Kirkegaard som i den gamle.
 - 3) Altsaa vil blot det første Indkøb og den første Indretning af en ny Kirkegaard falde Kirken til Last og hvad den Post angaar, da tør jeg udtrykkelig forbinde mig til hvis Forsynet ej alt for hastig behager at kalde mig herfra ved Direktionens Hjælp til Misbrugs Afskaffelse og ved Kirkens sparsommelige Forvaltning, snart at

sætte Kirken i Stand til at taale ej alene denne Udgift, men endog en anden, maaske endnu vigtigere, jeg mener Oprettelse af et saadant Lighus, som allerede paa adskillige Steder udenlands haves til at forsikre sig om, at ingen begraves førend han virkelig er aldeles død. Alle store Lægers eenstemmige Vidnesbyrd om Usikkerheden af Døds-Kendetegnene, førend den Grad af Forraadnelse, som i Menneskevaaninger er utjenlig, befindes ved Liget, synes at gøre længere Sorgløshed for saadanne Lighuses Indretning uforsvarlig.

Endskønt endnu ingen Resolution er os tilhænde kommet, saa have vi dog, overbeviste om Sagens Vigtighed, hidtil afværget, at intet Lig er siden den Tid bleven nedsat i Domkirken. Men just fordi vi saaledes have reusseret i at afværge dette hidtil, og det altsaa vilde blive desto ubehageligere om Andre, som herefter maatte forlange nogen Begravelse i Kirken, ikke skulde ville ligeledes lade sig godvilligen overtale til at frafalde denne Paastand, anse vi det destomere fornødent at udbede Direktionens gunstige Bidrag til, at det ønskede udtrykkelige Forbud imod alle Begravelser i Kirken for Enhver, der ej kan godtgøre virkelig Ejendoms-Ret til Begravelsessteder sammesteds, maatte snarest muligt udvirkes.«

Denne for sin Tid saa karakteristiske Skrivelse er ført i Pennen af Jacob Holst, som ogsaa et Par Steder bruger Jeg-Formen, skønt Henvendelsen skulde medunderskrives af den anden Kirkeværge, Borgmesteren Emanuel Balle. Ikke mindre tidstypisk er det, at de to Mænd havde et andet Samarbejde i de samme Dage, idet de begge havde at gøre med »Borgerligt Selskab til økonomisk og moralsk Vels Befordring i Ribe«; Jacob Holst, der af borgerligt Erhverv var Selskabets Vært,

Ribe Domkirke med Omgivelser 1797

havde endda været den egentlige Stifter af denne Diskussionsklub. Det kan ikke andet end vække en vis Beundring, at denne gavnelystne Gæstgivers Forslag var saa vel udarbejdet, at det næsten uden Ændringer blev godkendt ikke blot af Stiftsøvrigheden, men ogsaa af Danske Kancelli.

Allerede den 12. November fremsendte »Direktionen for Kirkerne i Ribe Stift«, Stiftamtmand Hellfried og Biskop Middelhoef, nemlig Kirkeværgernes Skrivelse til Kancelliet og ledsagede den blot med en kort Ekstrakt, idet de iøvrigt udtalte, at de fandt Forslaget »aldeles hensigtsmæssigt«. Stiftsøvrighedens Indstilling blev i Overensstemmelse med Værgerne formuleret saaledes:

1. At i Domkirken herefter ingen Lig begraves uden alene af de Familier, som have arvelige Begravelser.
2. At i disse arvelige Begravelser ingen andre Lig maa hensesættes, uden ganske alene dem, der virkelig er af Familierne, men ikke derunder at indbegribe beslægtede, end mindre at Ejerne maa være berettigede til, under noget Paaskud, at tilstede fremmede Ligs Hensættelse i samme.
3. Bevilling til at indkalde i de autoriserede Aviser og Ugeblade alle dem, der tro sig berettigede til arvelige Begravelser i Kirken og paa Kirkegaarden, inden Aar og Dag at fremlægge deres lovlige Beviser og Adkomster for os Directeurer, og at derefter alle saadanne Begravelser maatte lukkes, hvortil ingen lovlig Ret blev godtgjort, samt naar de arvelige Ejere successive maatte uddø.
4. At Direktionen bemyndiges til, naar Kirkens Fonds tillade det og en beqvem Plads udenfor Byen findes, at købe og indrette den til en ny Kirkegaard samt da nærmere at andrage om de behøvende Kongelige Bestemmelser til en saadan Forandrings Udførelse, uden Ulejlighed for nogen.

I denne Indstilling foretog Danske Kancelli kun en enkelt Ændring — man strøg Forslagets Bestemmelse om, at de arve-

Biskop Stephan Middelboes Gravmæle paa Ribe Kirkegaard

lige Begravelser ikke ogsaa maatte rumme Ejernes Slægtninge — og derefter blev den, atter uden større Ophold i Sagens Ekspedition, godkendt af Kongen under 13. December 1793.

Begravelserne i Domkirken var dermed i Hovedsagen forbudt, og tilbage stod kun at skaffe en Kirkegaard uden for den egentlige By-Bebyggelse. Ogsaa det skete i Biskop Middelboes Tid.

I 1797 var der Planer om at anlægge en ny Kirkegaard uden for Nørreport, fælles for Byens to Menigheder, og man spurgte i den Anledning ogsaa de to Ligbærerlaug, men Sagen kom foreløbig ikke videre. Da Forordningen af 22. Februar 1805 imidlertid ikke blot forbød Begravelser i Kirkerne, men ogsaa krævede, at Købstæderne skulde sørge for Kirkegaarde uden for selve Byerne, foreslog Stiftamtmand Moltke og Biskop Middelboe, at man erhvervede »Lisbeth Doktors Toft« til dette Brug. Det voldte dog forskellige Vanskeligheder at faa Forholdene indrettet tilfredsstillende. Man maatte købe et Stykke Havejord for at kunne anlægge en ny Vej fra Gravgade til Kirkegaarden og desuden bygge en ny Bro over Grøften mellem Reberbanen og Haverne. Værre var dog, at Stedet ikke tiltalte Samtiden; man frygtede for, at det var for fugtigt, og for, at der ikke kunde vokse Træer her. Men da lod Stiftamtmand Moltke »for at give Almuen et godt Exempel sin afdøde Gemalindes jordiske Levninger flytte fra Domkirkens Kirkegaard og nedsænke her«. I Maj Maaned 1807 blev Kirkegaarden indviet ved denne første Gravlæggelse og en Sten senere anbragt paa Stedet. Den bærer Indskriften: Fra mørke Grav i Templets Skygge henførtes efter 10 Aars Hvile til dette lysere Hvilested Asken af den forklarede Elisabeth, W. J. A. Moltkes ømme Ægtefælle, hans Børns hulde Moder, Graziens Fortrolige, Dydens varme Veninde. Maj 1807«.

Hurtigt synes derefter Uviljen mod den nye Gravplads at være svundet, thi i et Brev af 29. Juni 1814 har en Tilrejsende givet denne Skildring af Kirkegaarden.

»Dyrebare Ven. I de sidste Aar har vor Regering landsfaderlig sørget for at fjerne Begravelserne fra Kirker og Byer og for, at Kirkepladsen ikke mere skal benyttes til Hvilested for de Afdøde. I de danske Stæder er der overalt blevet anlagt nye Kirkegaarde og i Regelen med megen Smag og Skønsomhed. Saaledes ogsaa i Ribe. Syd for Byen er der blevet indrettet en meget smuk og stor Plads til Kirkegaard med dejlig frisk Luft. Pladsen er meget godt indhegnet og har til Indgang en smagfuld Port. Den vidtstrakte Plads er delt i flere Kvarterer, og Gravene anbringes paa smuk, regelmæssig Maade. Næsten paa enhver Grav er der et lille Mindesmærke. Iblandt alle disse synes jeg bedst om det, der er rejst for afdøde Justitsraad, Physicus Fridsch. Indskriften er kort og udtrykker fyndig den Afdødes Fortjenester«. — Indskriften lyder: Her hviler Dydens Ven, Hygæas Yndling, Andreas Frausing Fridsch, født den 9. August 1744, død den 19. December 1807. Ach, den lidende Menneskehed, Venskab og de huuslige Dyder græde ved hans Grav. — »Kirkegaarden bliver flittigt besøgt. Jeg var der flere Gange og fandt altid Mennesker, som var opfyldt af Erindringen om deres afdøde Venner eller — af andre Betragtninger. Tidlig om Morgen, lige efter Solopgang, saa' jeg en Kvinde i stor Sindsbevægelse staa ved en lille, nylig kastet Gravhøj. Hun sendte mange varme Haandkys ned til Graven, og hendes Øjne stirrede afvekslende paa den og op til Himlen. Det var meget rørende at se paa hende.«

Ved Anlægget af den nye Kirkegaard var Begravelsespladsen omkring Domkirken blevet overflødig, og Stiftamtmand Moltke skrev derfor den 13. Marts 1809 til Magistraten, at

man under disse Omstændigheder var »villig til at afstaa en Del deraf til Byen for dermed at gøre Torvet større, som højliggen trænger dertil. Hvis Vagthuset ved samme Lejlighed kunde flyttes til et andet Sted, da det kun staaer til Vansir for den skønne Kirke, der bør staa uskjult, og tillige indskrænker Torvet, og da man attraar at borttage Muren i den Strækning, som paa Planen er betegnet med Linien a—b—d, saafremt Vagthuset igen kan blive flyttet og opsat paa Linien c—d, saa udbeder jeg mig derover Magistratens gode Betænkning, forinden Stiftet afgiver nogen Resolution i denne Sag. Jeg maa tillige bemærke, at jeg meget ønsker, Forandringen maatte iværksættes i dette Foraar, da man ingen Indkvartering venter, og denne mulig en anden Tid kunde indtræffe, hvorved Sagen vilde standse. Endelig vil man og fra Punktet c til e lade opsætte et Stakit, for derved at aabne Passagen fra Torvet forbi Kirken lige til Grydergade, hvorover ogsaa behagelig Betænkning udbedes«. Magistraten forelagde denne Reguleringsplan for de eligerede Borgere, som i Løbet af en Uge svarede, at man ganske bifaldt Tanken om Torvets Udvidelse og Aabningen af en Passage fra Torvet lige til Grydergaden. Men man foreslog yderligere, at man skulde prøve paa ogsaa at erhverve Amtsforvalterens Have paa Torvet til Forøgelse af Torve-Arealet, eventuelt ved at give ham Vederlag paa Kirkegaarden eller et andet bekvemt Sted. Kunde man endvidere faa Vagthuset, naar det alligevel skulde opføres af nyt, givet en forbedret og nu brugelig Indretning i Stedet for den, det har, vilde det ogsaa være ønskeligt. Det vilde spare Byens Kasse for en Ombygning, man ellers maatte forudse vilde kræves, hvis der kom fast Indkvartering siden hen. Da Magistraten støttede dette Forslag, blev Moltkes Plan vedtaget, og man rev saa Domkirkens Ringmur ned mod Øst, Nord og

delvis mod Vest. Vagten blev nedrevet og paany opført nord for Domkirken, og Kirkegaarden her blev ogsaa lagt til Torvet eller anvist til Haveplads og Legeplads for Katedralskolen. Den vestlige Kirkegaard beholdt sin Mur og blev siden brugt som Have, medens »Lindegaarden« blev overladt Børgerskolen til Gymnastik- og Legeplads. I det store Lindetræ blev der ophængt Klatre-Tove. En halv Snes Aar senere vilde Stiftsøvrigheden tage »Lindegaarden« tilbage fra Skolen, da Drengene under deres Leg her slog for mange af Domkirkens Ruder i Stykker, men de Eligerede afværgede denne Trusel ved at tilbyde at betale for alle Ruder, som Børnene knaldede.

Den 2. Februar 1807 mistede Biskop Middelboe efter et Ægteskab i 41 Aar sin første Hustru, men allerede samme Efteraar, den 4. September, giftede han sig — i en Alder af 77 Aar — igen. Hans anden Hustru, Georgine Grubbe Kaas, var 30 Aar yngre end han, født i 1760 som Datter af Kommandørkaptajn Malte Kaas, og havde fra omkring 1790 været Hofdame hos de russiske Prinsesser i Horsens. Hendes Sprogkundskaber og Bekendtskaber fra denne Tid gjorde det senere hen naturligt, at hendes Hjem blev Samlingsstedet for de russiske Officerer og for de danske Embedsmænd, som skulde forhandle med dem, under Indkvarteringen i Ribe. Hun virkede i det hele, siger en yngre Samtidig, som en Repræsentant for Hoffet og holdt stærkt paa Anstanden. Hendes Paaklædning var gammeldags, og hun gik altid med en Slags Hat med Kappe under og brede Kniplinger ned over Panden; Hatten var befæstet med en glimrende Naal over Skyggen, og endnu i sin høje Alder gik hun om Sommeren altid i helt hvid Dragt. Smuk var hun ikke, men hendes milde og forstandige Væsen — Folk sagde, at man aldrig havde hørt hende tale ondt om noget Menneske — virkede indtagende. Naar hun et Par

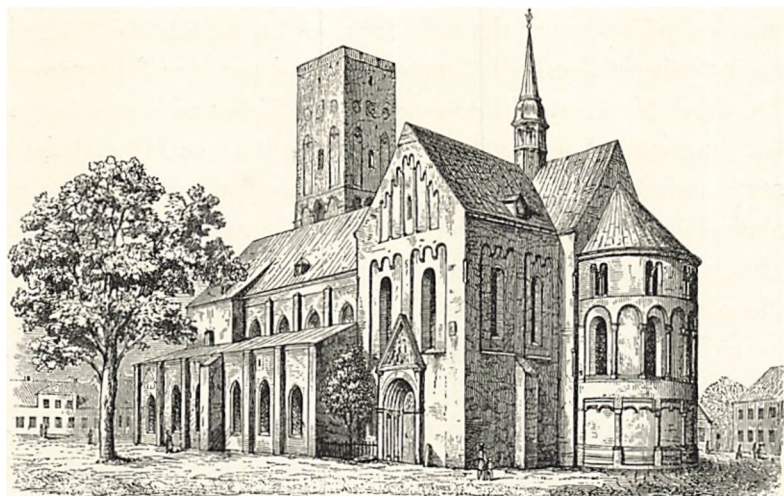
Gange om Aaret fik sin russiske Pension udbetalt, gik hun straks, støttet til sin Stok, ganske alene ud paa Fattigbesøg i Byen, og naar hun vendte hjem, var alle Guldstykkerne skænket bort. Da hun højtbedaget døde i 1835, siger Frost, efterlod hun sig et varigt Minde i mange taknemmelige Hjerter i Ribe By. Paa hendes Kisteplade stod:

Spørger du, fremmede Ven! hvi Taarerne rinde,
Vid da, den Hulde gik bort, som dem aftørrede her.

Og i et Trøstedigt, som ogsaa skyldtes Rektor P. N. Thorup, gav han i et af Versene denne Karakteristik af hendes Goddædighed:

Taarer skylde vi den Huldes Minde;
Hendes randt jo tit ved Andres Nød.
Du, som lider, græd! din Trøsterinde,
Hun, som trykte rørt din Haand, er død.
Du, som trænger, græd! ei meer opleder
Hun den skjulte Kummer i dens Vraa,
Deler med den, før om Hjælp den beder;
Hvo vil nu det qualte Suk forstaae?

Biskop Middelboe var, siger Frost (1841), en meget mild Dommer, og paa de fleste Steder, hvor han visiterede, var han vel tilfreds, ligesom ogsaa de allerfleste Præster blev rost i de indgivne Konduitelister. Han besad ikke den Aand og Kraft, som hans Formand Tønne Bloch, men hans Humanitet og velmente Omhu for Gejstlighedens Vel gjorde ham yndet. »At Biskoppens egne Taler har haft noget Udmærket, vil de, som har kendt ham, ikke indrømme,« beretter Frost, og hermed

Ribe Domkirke med Lindegaarden

stemmer den Tradition, at hans Svigerinde skal have udtalt sin Glæde over den gode Plads, hun havde i Domkirken; fra den kunde hun se hans skønne Gestalt, men ikke høre, hvad han sagde.

I 1811 blev han, 81 Aar gammel, efter Ansøgning entlediget i Naade, og den 1. December samme Aar døde han. Som den første Biskop, der kom til at hvile paa den nye Kirkegaard, blev han begravet her den 10. December. Ribe Stiftstidende fortæller herom følgende:

»Hans Jordefærd feiredes og hans Minde hædredes ved en næsten talløs Almeenheds uopfordrede Nærværelse i denne Anledning; ei allene Byens indbudne baade geistlige og verdslige Embedsmænd og Honoratiores ledsagede denne vor bortvandrede Olding til sit Hvilested, men en betydelig Deel af Omegnens uindbudne Geistlige indfandt sig ved denne Leilighed og deeltog i en Sorg, der ei var indskrænket til vor Bye,

men vel gik ud over det hele Stift. — En høitidsfuld Stilhed, en inderlig følelsesfuld Opmærksomhed paa vor Stiftsprovst, Dr. theol. Koefoeds skønne og rørende Tale ved denne Sørgefest, som uden Undtagelse stod præget i hver en Mine af dette saa blandede Publikum, var næsten et ufeilbarligt Bevis paa en almindelig Deeltagelse i det lidte Tab. Sørge-Sange, forfattede af den Bortvandrede Eftermand, vor nuværende Biskop Hjort, bleve afsiungne før og efter Talen af 6 hvidklædte unge Piger, og en Egekrands flettet og henlagt paa den Afdødes Gjemme af Biskop Hjorts yngste Datter, den 6-aarige Nanna.«

Paa Graven rejstes et Sandstens-Monument med Indskriften: »Den 10de December Aar 1811 nedlagdes i Jordens Skjød her i Ribe de iordiske Levninger af Biskop Stephan Middelboe Han var fød i Norge Aar 1730. I sin Vandel fulgte han Jesu Lære, derfor med Samvittigheds Fred han indgik til Evigheden.«

VIKTOR KRISTIAN HJORT

Viktor Kristian Hjort blev født den 13. Oktober 1765 paa Gunderslevholm, hvor hans Fader sad som Forpagter i gode Kaar, men siden — som det hed i Nekrologen over Biskoppen — »ved tilstødende Uheld mistede sin Formue. Kun liden var derfor den Understøttelse, Forældrene kunde give ham. I sit niende Aar maatte han forlade deres Huus, blev sat to Aar hos en Beslægtet i Aal Præstegaard i Ribe Stift, og derpaa 1776 i Odense latinske Skole. Hans Meddisciple vide endnu — i 1818 — at fortælle om de mange Pudserier, den muntre Dreng gjorde i Skolen. Men han udmærkede sig tillige ved sit hurtige Nemme, og da den lærde Tauber var bleven Rector, og havde ophjulpen den forfaldne Skoledisciplin, blev Hjort, den Gang i Mesterlectien, een af hans flittigste og meest yndede Disciple.« Ved en Rector-Indsættelse mange Aar efter i Fredericia fandt Hjort Lejlighed til at nævne »sin fordums Rector den gjeve og ærværdige Olding Professor og Doktor Johan Hendrik Tauber med skiønsom Deeltagelse og fortient Hæder«, og da Tauber døde i 1816, skrev han et Mindedigtt over sin elskede Ungdomslærer, hvori det hed:

Den høie Digers Tankeflugt
Han mesterlig forstod at tegne
Udpege Viddets modne Frugt
Og ømt om Skønheds Blomst at hegne.

Da luede hans Lærelst
I Talen fra begeistret Bryst
Og hver en sjelfuld Ynglings Øie
Bevogtede hans Læbe nøie.

1783 blev Hjort »dimitteret til Universitetet i Kjøbenhavn, hvor han tog den første Examen med bedste Karakter, den anden med næstbedste. Blottet for Understøttelse fra Hjemmet maatte han anvende den meste Tid af Dagen paa Børns Undervisning; men Forkjerlighed for Theologien gjorde dog, at han med Iver drev sine Studeringer, og ved daværende Professor Jansons og Etatsraad A. Kalls Godhed for ham erholdt for de Tider betydelige Stipendier. Den, der fremfor alle, som akademisk Lærer, blev ham uforglemmelig, var Moldenhawer. I sin efterladte Autobiographi udtrykker han sig med Varme om, hvorledes han med inderlig Glæde havde hørt denne smagfulde og fortreffelige Docents Forelæsninger, og at han med skjønsmomt Hjerte tilbagekaldte sig hans lærerige Veiledning.

I Aaret 1788 tog Hjort den theologiske Examen med udmærket Ros, og søgte strax at gjøre praktisk Anvendelse af de theoretiske Kundskaber, han havde indsamlet. Allerede forhen havde han enkelte Gange betraadt Prækestolen, og Professor Treschow, Sognepræst til Garnisonskirken, havde venskabeligen gennemseet hans Prækener, og formaaet ham til at holde dem uden at have det Skrevne for sig.« Selv fortalte Hjort senere, at han ogsaa havde dannet sin Veltalenhed efter Hovedstadens ypperste Prædikanter: »i min Ungdom hørte jeg hver Søndag en Adler, Benzon, Maurenbrecher og optegnede snart som Skizze, snart med større eller mindre Udvikling, til Øvelse, hvad jeg havde hørt.« Men — fortsæt-

ter Nekrologen — han greb ogsaa »med Glæde den Leilighed til at gaae videre i sit Fag, som det af Biskop Balle oprettede homiletisk-kateketisk Selskab tilbød. Det blev stedse uudsletteligt indpræntet i hans Barm, hvad han skyldte denne nidkiære og utrættelige Mands Veiledning og Godhed. Op-muntret ved hans Bifald udgav han en Samling af aandelige Sange — »Forsøg til aandelige Sange« 1790-91 — som for en stor Deel vare en Frugt af de i det homiletiske Selskab op-givne Sommerøvelser. De bleve den Gang modtagne med Bifald i det Offentlige, hædrede med en Belønning af de skøn-ne Videnskabers Selskab, og siden for største Delen indlemmet i den nye autoriserede Psalmebog (Evangelisk christelig Psalmebog 1798).

I Aaret 1791 blev han admitteret af Konsistorium til at prædike paa Prøve for det residerende Kapellani i Taarnby paa Amager, og blev valgt til denne Post. De mange ledige Timer, som dette Embede gav ham, anvendte han deels til at udarbejde Recensioner i de lærde Efterretninger, deels til at skrive Folkesange, men fornemmelig til at forøge sin Færdig-hed i den offentlige Talekonst.

Efter at have tilbragt i Taarnby fem lykkelige Aar blev han beskikket til anden residerende Kapellan ved Bremerholms Kirke i Kjøbenhavn. Her virkede han femten Aar som yndet Prædikant. 1798 blev han forfremmet til første Kapellan og sex Aar derefter til Sognepræst. Paa flere Maader yttrede sig der hans gavnelystne Stræben. Af den afgaaende Pleiekom-mission for Holmens Sogn var han bleven valgt til Medlem af den nye Fattigvæsens Direction, og forestod denne i syv Aar. Af Skolevæsenet i sit vidtløftige Sogn havde han mange Fortjenester. Understøttet af sine Kolleger lykkedes det ham at udkaste og udføre velgjørende Planer til Forbedring af Hol-

mens Skoler. Børnene inddeltes i ordentlige Klasser, passende Arbejder indførtes, og afvexlede med de egentlige Læretimer. Skrivning og Hovedregning bleve drevne med Flid, og flere hundrede Børn, som hidtil havde savnet Skolegang, lærte nu ikke alene hvad de burde; men de Flittige iblandt dem for-tiente og saa meget, at de baade havde en aarlig Understøt-telse, og fik derhos af deres Skoleoplæg et godt Udstyr til Konfirmation.

Foruden enkelte Stykker af ham, der findes adspredte i Tidsskrifterne *Iris*, *Borgervennen*, *Morgenposten*, *Middagspo-sten*, samt de poulenske Nytaarsgaver og nogle særskilt ud-givne Prædikener, blev han ved sit Embede foranlediget til at udgive en Andagtsbog for Søfarende: »Gudfrygtige Søemænds Siæleroe, eller Betragtninger, Bønner og gudelige San-ge til at trøste og berolige retsindige Søemænd«.

»Men især var det ham en kjær Syssel at skrive Folke-sange. Man har trende Samlinger af hans Sange« — »Sange for unge Piger, især med Hensyn til offentlige Arbejdsskoler«; »Sangbog for Haandværkerstanden, til Brug i Søndagsskoler-ne«, og »Sangbog for Soldaterstanden«, af hvilke den sidste blev uddelt paa kongelig Bekostning til Armeen. »Hans Talent for dette Fag var — fortsatte Nekrologen — umiskjendeligt; men da han især i de senere Aar just ikke altid i nogen Begejstring skrev disse Sange, men deels til Afvexling med andre Sysler, deels fordi han troede, at hele Samlinger af saadanne Sange vare gavnlige, er det ikke at undre over, om mange af dem ere uden digterisk Kraft. Man finder dog i dem alle sunde, for Almuens Synskreds passende Tanker, i et korrekt Sprog og en flydende Versifikation.«

Hjorts theologiske Stade har Michael Neiiendam træffende karakteriseret som »en bibelsk afbleget, men retorisk svulmen-

de Dyds- og Lyksalighedslære; i en Julesalme udtrykker han sig saaledes om Kristus: »Dit hele Liv var virksom Dyd, og Gavnelyst var Sjælefyrd for dit retskafne Hjerte«. Hjort forbandt Oplysningstidens joviale Optimisme med en utrættelig Opfindsomhed af alt til dansk Borgerheld sigtende. Hans musikalske Gemyt og den poetiske Aare, han var i Besiddelse af, fik rigeligt Afløb i talrige aandelige Sange og borgerlige Kvad. Fra de unge Aar havde han ogsaa lagt sig efter Studiet af gejstlig Retorik, og han var baade yndet som Prædikant og paaskønnet som glad Selskabsmand.«

Den 3. Maj 1811 blev han udnævnt til Biskop i Ribe og »fortsatte sin gavnlige Virksomhed i denne Kreds.« Aaret efter, den 15. Maj 1812, lod han saaledes indrykke dette Avertissement i Ribe Stiftstidende: »Nytten af Søndagsskoler er erkiendt og stadfæstet ved Erfaring flere Steder i vort Fædreland. Jeg er derfor betænkt paa at aabne en saadan Skole her i Byen, som skal staae under min Bestyrelse. Da jeg veed, at jeg dermed opfylder Fleres Ønske, haaber jeg, at den skal faae god Fremgang, og indbyder til den Ende de Haandværksmestre og Forældre, som ville sætte deres konfirmerede Drengene i denne Skole, til at møde med dem anden Pintsedag i Domkirkens Skoleleverelser for at aftale det Fornødne. Det forstaaer sig af sig selv, at denne Søndagsskole og skal staae aaben for de Svende og Mestre, som ville gjøre Fremskridt i Skrivning og Regning. Her lægger jeg altsaa allene til, at naar Embedsforretninger nøde mig til at forlade Byen, har jeg allerede sørget for, at Skolen ikke skal mangle vedbørligt Tilsyn i min Fraværelse.« Og den 24. Maj, Trinitatis Søndag, begyndte Skolen Kl. 2 om Eftermiddagen i Domsgnets Skolelokaler, det nuværende Arresthus, men nærmere synes ikke at kunne oplyses om dens videre Virksomhed. At

den har hentet sit Forbillede i de Massmannske Søndagsskoler i København, som var stiftet i 1800 og havde nær Tilknytning til Holmens Kirke, er dog sikkert.

Ved Landemodet i Ribe den 1. Juli 1812 indbød Hjort ogsaa sammen med Stiftsamtmanden til Dannelsen af et patriotisk Selskab for Stiftet med det — af Krigen fremkaldte — Formaal: at udvikle de hjemlige Hjælpekilder og lægge Vægt paa Ungdommens Opdragelse og alt godt. Landemodets Deltagere tegnede sig straks for aarlige Bidrag til et samlet Beløb af mere end 200 Rdl., men hvad der ellers kom ud af dette Foretagende, henstaar ogsaa i det dunkle. De vanskelige Tider i økonomisk Henseende — Statsbankerotten kom Aaret efter — har dog utvivlsomt gjort en Fortsættelse umulig.

I Ribe indrettede han sin Bolig efter Tidens Smag i Brorsons gamle Bispegaard. I Stuen laa Dagligstuen med Gardiner af hvidt og blaat Lærred, en Birketræs Divan og 12 Stole med Hesthaars-Betræk, flere Theborde og et Sybord, et Hjørneskab med Kopper, et forgyldt Vægspejl og et stort indrammet Kobberstykke, og fra Loftet hang en Glas-Lyselampe. I den store Sal, som ogsaa fandtes i Stue-Etagen, stod en Kanapé og 12 Stole med rødt Taftes Betræk, beskyttet af rødtribet Lærreds-Overtræk, og tilsvarende var Gardinerne af hvid Cambric med røde Silkekapper og Frynser. Desuden var der Konsolborde og Potpourrikrukker, to Spilleborde, to Spejle i Mahognirammer, en Kakkellovnsskærm, ligeledes i Mahogniramme, foran den 3-Etages Ovn, en Glaslysekrone og to Glaslampetter med forgyldte Arme, og paa Gulvet et stort tyrkisk Tæppe og to Spyttekrummer.

Paa Førstesalen var Bispens Studereværelse med Skrivepult, Skrivebord, en lille Boghylde med Skab, tre Spilleborde, en Servante, et Hjørneskab, en brunmalet Ottoman og Stole, paa

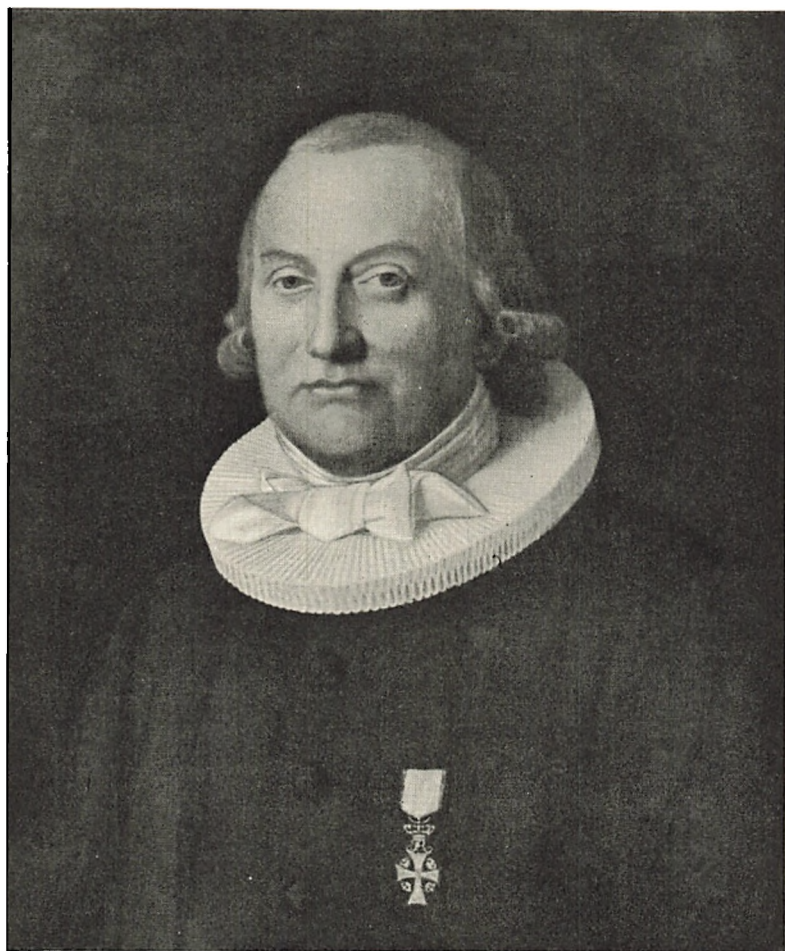
Væggene Kobberstykker af Slaget paa Rheden, Cort Adellers Søslag og Kongens, Dronningens og Kronprinsessens Portrætter, et Spejl i Mahogniramme, et Pibebrædt med fem sølvbeslagne Fiber, og paa Gulvet fem Spyttbakker. I Bogkammeret stod hans Bibliothek paa en 1100 Værker, mest naturligvis Theologi, men dog ogsaa mange danske og tyske Tidsskrifter. Og endelig var der Sovekamrene med Himmelsenge, hos Bispens af hvidmalet Egetræ med Omhæng af Møbel-Sirts.

Husholdningen omfattede en Snes Personer til daglig, derimellem to Tjenere, og blev delvis drevet paa landlig Vis med eget Kreaturhold paa seks Køer. Den lille Have, som hørte til Bispegaarden, var især yndet af Hjort, som her havde sin Fornøjelse af at fodre Høns og Kyllinger. I et Brev af 12. Marts 1817 tegner han sit idylliske Liv her og viser derved, at han ikke havde glemt sin Barndom paa Landet. »Vi have — sagde han — havt saa megen Melk i Vinter, at jeg har kunnet tillægge 2 Kalve i Stedet for 1 og endda ikke sjelden kjernet. Af Duerne er den smukkeste Han pludselig død, uden at Forvalter Bjerg kunde opgive Aarsagen. De øvrige befinde sig vel, som og alle Smaakreaturene. Pasop er i Barselseng, og en grim Hvalp, som beholdt Livet, er bestemt til Blegdams-hund ved Slotsbanken. Siegfreds Kat lukker endnu Bryghus-dørene op. Garçon kvæder daglig sin Melodie. Stærene have fløitet længe paa mit høie Huus, og Spurvene æde, som sædvanligt, Kornet fra mine Høns. Det første Lam er ogsaa kommet og dansede i Gaar i Solskin.« Og den 10. Maj samme Aar fortalte han i et andet Brev, ligeledes til Sønnen Niels, som læste ovre i København, om, hvorledes »min Pult og min Have have givet mig mangan en fornøielig Stund. Deriblandt har været en, som har fornøiet ikke alene mig, men mange flere. Det var nemlig en Høitidelighed, jeg har forberedt til vort

Sølvbryllup, og som Himmel og Jord har givet sin Velsignelse til. Du erindrer det smukke Lindelysthus i min Have og husker, at derudenfor staaer, lidet tilvenstre for den, som sidder i Lysthuset med Ansigtet vendt mod Indgangen, et gammelt smukt Pæretræ. Under det har jeg med egen Haand skrevet: »Hurrah! den 15. Maj 1792«. Min Kristian har saaet Karse i Bogstaverne og Niels Polak har paa fri Haand oven over gjort det zirligste Løvværk, der endnu har prydet noget Karsebed. Selv Marie og Nønne finde hans Tegning smuk, og allerede i flere end 8 Dage groer den lysegrønne Hædersskrift saa yndig, at vi, Mutter og jeg, og mine Rollinger her kunne, i Ordets allerreneste Forstand, nyde den Dag, som knyttede vort kjere huslige Baand. Sig Du nu og paa Torsdag dit stille Hurrah for Dagen, og tak Gud for den og bed ham at signe de Gamle i Ribe, saa vil Du ogsaa med Fornøielse tænke paa mit høitidelige Karsebed, der er et levende, lysegrønt Brudevers!«

Helt tilfreds med Bispegaarden var Hjort dog ikke, og allerede i Slutningen af 1811 skrev han derfor til en god Ven i København, at han havde Planer om at rive Trappe-Taarnet ned og i Stedet for opføre »en god og beqvem Trappe i en firkantet Udbygning«. Men der kom dog ikke noget ud af Sagen, og først under hans Efterfølger, i 1821, blev Vandalismen fuldbrydet.

Hjorts poetiske Gaver blev snart taget i Brug, da han var kommet til Ribe. »I Søndags — den 1. December 1811 — prædikede jeg, og medens jeg var i Færd med at slutte, sagde min Formand ogsaa Amen, lukkede sine Øine og pikkede af. Han skal begraves paa Tirsdag, og jeg har skrevet de første Vers i Ribe over ham«. Men ogsaa til verdslige Højtideligheder stemte Hjort gerne sin Lyre, og allerede ved »vor elskede Konges Fødselsdag den 28. Januar 1812«, som blev

Biskop Viktor Kristian Hjort

fejret i Klubben ved »et Glædes-Maaltid og Bal om Aftenen, blev der ved Middagsbordet afsungen en vakker Sang, forfattet i denne høitidelige Anledning af H. H. Hr. Biskop Hjort«. De følgende Aar bragte Ribe Stiftstidende ogsaa andre Prøver fra hans Pen, naar Mindedage i Kongehuset kaldte Klubbens Medlemmer sammen, og i det hele taget forsømte han næppe nogen Lejlighed til et festligt Samvær. Saaledes deltog han endnu den 20. Februar 1817 — Aaret før sin Død — i »det gammeldags Bal her i Klubben og dansede mine 6 engelske Dandse og 3 Menuetter, uden at en Sene verkede hos mig de næste Dage«.

Glad ved Musik, vennesæl og rundhaandet, optraadte han ogsaa baade ved og efter Passions-Koncerten, som Ribe forenede Klubselskab gav i Domkirken Palmesøndag 1812. Til Fordel for de Husarme og Enker opførte man Pergoleses Stabat Mater, og mellem de to Afdelinger holdt Hjort en Tale til de »ædle, hæderværdige Medborgere«, som var tilstede. »Hvad andet kan jeg tænke paa i denne festlige Kreds eller hvad andet kan jeg tale om i denne ærværdige Forsamling end om den blide menneskelige Dyd, der er Jesu Evangelii første Lærdom, der gyder Liv og Aand i alle dets Forskrifter, skjænker Mod og Kraft til at opfylde dets Bud og udbreder Fred og Salighed over deres Opfyldelse?«, hed det i Referatet. Og i et Brev sagde han selv, at han »var heldig med Talen, der handlede om Kjerlighed af et varmt Hjerte. Mit Auditorium, over 700 Mennesker, er nok det største, for hvilket der i mange Aar er prædiket i Ribe, og skjønt Billetterne kunde faaes for 3 Mk., indbragtes dog over 700 Rdl. Grev Schack havde givet 100 Rdl. for 4 Billetter. Musikken lød ikke stærkt nok, da man havde sat den i Koret. Mængden var derfor ikke heller saa rolig, især under den sidste Afdeling, som

man kunde have ønsket. Under min Tale herskede derimod den skønneste Orden og Taushed. Næste Gang prøve vi nok paa at stille Musiken paa Orglet. Jeg formoder den vil tage sig bedre ud der. Indkomsten, som uddeles til Husarme, var rund efter vor lille Byes Leilighed. Domkirken tog sig godt ud med de mange Lys. Orgelpillerne var behængt med Lamper og Krands. I alle Lysekronerne, som tildeels var ophængt for denne Fest, brændte Voxlys; paa hver Stolpille paa Gulvet brændte ogsaa Lys. Da jeg ikke vilde have, at Oplysningen skulde fradrages det til saa ædelt Brug indkomne, og ligesaa lidet, at den fattige Kirke, skulde have denne uventede Udgift, saa havde jeg formaaet Stiftamtmanden til i Forening med mig at afholde den Omkostning, som Byen og især Kirkens sparsommelige Værge, den akkurate Stiftsrevisor, tykkes saare vel om.« Og han fortsatte med at skildre Festens Afslutning i Bispegaarden. »Min gode Line havde belavet sig paa kold Anretning til om Aftenen, indbudt vor Residentsstads første Honoratiores, hvortil kom 2 vakkre Provster og nogle Prester fra Nabolauget og deslige andre Landsbymennesker, item Grev Schack fra Gram. Vi vare omtrent 40 Personer og spiste i begge Værelserne underneden. Forstuen kom første Gang til Ære ved den Leilighed, da Døren til Gaarden var aflukket og dækket med Tæpper, foran hvilke stod et stort Bord, hvorpaa Maden blev skaaret for og derfra bragt om. Herrefærden gik af til alles Fornøielse. Mandfolkene i Storstuen vare muntre; Koner og Piger i Dagligstuen vare jydsk; jeg gik for det meste fra det ene Værelse til det andet og lod Selskabet spise for mig«.

I 1817 blev Reformationens Trehundred-Aars Jubilæum fejret ved Gudstjenester i den danske Kirke, og som rimeligt var, paahvilede det Biskop Hjort at forestaa den højtidelige Fest i

i sit Stifts Hovedkirke. »Paa Domkirkens Alter — hedder det i Ribe Stiftstidendes Referat — stod Biblen og Kalken, omvundne med en Krands af Lilier og Roser. Luthers og Melanchtons Billeder, som i fuld Legemsstørrelse hænge i Koret, vare prydede med Krandse af Egeblade og Blomster. Over Indgangen til det store Kor stod vor Reformators Navn, saavel mod Koret som mod Kirken, paa en høi oval Medaillon omgivet med en Krands af kunstige Blomster af alle Slags. Festons af Løvværk og Blomster vare anbragte saavel paa Pillerne, mellem hvilke Medaillonerne vare sat, som og paa begge Sider og ovenover samme. Den store massive Messingkjerte i Midten af Kirken var heel omvunden med grønne Guirlander, udzirede med kunstige Blomster. Sex Alterlys brændte paa Kjerten.

I Kathrinæ Kirke var 6 Kirkelys antændte paa Alteret og forenede med hinanden ved grønne Krandse. Ved Indgangen af Koret vare anbragt 3 Buer med Festons af Løvværk og Blomster. I den midterste af dem, mellem til Siderne ophæftede Gardiner og paa et med Guirlander omvundet Piedestal stod en oval bekrandset Medaillon, paa hvis ene Side var malet: M. L. den 31. Octbr. 1517, og paa den anden et brændende Lys, ved Siden af hvilket læstes: Lyset tændte Sandheds Ven. I Kirkens Hovedgang vare anbragte Festons af Løvværk og Blomster fra Stoel til Stoel, og ved Enden af Gangen mod Hoveddøren en høi Bue med grønne Krandse.

Koraler, forfattede til Festen, bleve afsungne i begge Kirker, hvorved, saavel som ved Lovsangen: O store Gud! der blev firestemmig afsiungen fra Orgelet, Byens Concertselskab velvilligen understøttede og bidrog til Festens Høitidelighed. Biskoppen afsang Messen paa Festens første Dag i Domkirken, og Aftensang, som ellers er aflagt her, holdtes paa begge

Festens Kirkedage — den 31. Oktober og Søndag den 2. November — i samme Kirke. Den overordentlige Mængde af Tilhørere, som paa begge Kirkedage strømmede til Guds Huus, og den Orden og Stilhed, som herskede under hele Gudstjenesten, forøgede disse Festdages Ærværdighed.

Ogsaa i vor Bys Cathedralsskole blev Jubelfesten værdigen celebreret ved en passende latinsk Tale af Rectoren, og danske Sange, som vare forfattede af Adjunct Wohlsen og flere, under Ledsagning af blæsende Instrumenter, afsjungne af Skolens Disciple. Programmet, hvorved der blev indbudet til Skolens Fest, var skrevet af Adjunct Angel, og handlede om Reformationen i Danmark. Foruden Byens Embedsmænd og Honorarios bivaanede og en Deel af Omegnens Præster Reformationshøitiden paa Skolen.

Byens Jægerkorps var beordret at have Vagt ved Kirkernes Døre. Fire Mand stode ved hver Indgang, og bidroge til at hævde god Orden.«

Selv fortalte Biskop Hjort i et Brev til sin Søn at »Reformationsfesten fordrede i meget lang Tid mit Hoved og min Tid. Det var den første ret høitidelige Gudstjeneste, jeg har bivaanet i Ribe. Jeg havde med yderste Flid beredt mig paa den. Alle Stole var fulde. Et Hundrede Mennesker stode paa Gulvet bag Mandfolkestolene og i den brede Tvergang ved Daaben. Ikke en Lyd rørte sig under hele Tjenesten. Jeg messede lydelig selv og mit Bryst stod mig saa godt bi, at jeg fyldte den store Kirke. Min Prædiken holdt jeg ogsaa aldeles efter Kirken, at hver Mand kunde høre mig. Jeg havde deklameret den tre à fire Gange hjemme, efter at jeg havde lært den, for dog engang at faae Stemmen lempet efter Kirken, og Udfaldet lønnede Møien. Din Moder og Frue Middelboe havde jeg formaaet til at pynte Kirken, og den vandt Bifald. Ka-

pellan Hansen holdt en nydelig lille Prædiken til Aftensang, som jeg hørte med Behag og takkede ham skriftlig for. Koe-foeds Prædiken, som jeg og hørte, var ikke om Festen og uden Aand. Satterup, som min Kone hørte, var ikke heller heldig. Ved Musikken og Sangen stod Kancelliraad Hansen mig bie, og Sangen O store Gud! tog sig fortræffelig ud i Domkirken. At min Nønne — hans Datter Nanna — var Prima Donna ved Sangen, kan du sige dig selv. At Siegfred sang med og rostes af Hansen, var mig kjert. At jeg havde truffet den rigt-ige Tone ved min Prædiken, kan du slutte deraf, at min halv-døve Stiftamtmand — Hans Koefoed — med kjendelig For-undring erklærede mig, at ikke et eneste Ord var gaaet fra ham. Den gamle Jurist stod og uden at røre sig i sit Stolevindue den hele Time, hvori jeg prædikede.«

Sin sidste Visitats-Rejse foretog han, skønt han ikke var rask, midt i Sommerens trykkende Hede 1818, men han var knap kommet hjem til sin Bispegaard igen, før han, den 26. Juli 1818, bukkede under for Sygdommen. Hans Enke bekendt-gjorde Dødsfaldet i Ribe Stiftstidende med følgende Ord: »Den 26. Juli blev den ulykkeligste af alle mine Dage, da den ved Døden berøvede mig min inderlig gode og retskafne Mand, og mine 9 Børn den ømmeste og kjærligste Fader V. C. Hjort, Biskop over Ribe Stift og R. af D. i sin Alders 53 Aar. Han kom om Aftenen syg hjem fra en fuldendt Visitats og døde næste Dags Morgen. Min dybe Sorg er ligesaa ubeskri-velig som billig.« Og i Nyeste Skilderie af Kjøbenhavn for den 4. August fandtes følgende Meddelelse om hans Begravelse: »Den 31. Juli jordedes Biskop V. C. Hjort. En overmaade stor Ligskare, saavel af Byens Indvaanere som af Omegnens Geist-lige, bivaanede med Veemod denne Sørgefest. I Domkirken, hvorigjennem Processionen gik, tolkede Hs. H. Hr. Stifts- og

Amtsprovst Dr. Koefoed i en hjertelig Tale den almene Stemme ved denne Hædersmands alt for tidlige Død. Tolv sortklædte Damer nedlagde derpaa en Egekrands paa Kisten, bestrøede den med Blomster og begave sig med Følget til Kirkegaarden, hvor den Hensovedes Støv nedsænkedes i Gravens tause Gjemme. Paa Pladen fandtes følgende Linier:

I
denne Sarcophag
bevares
de jordiske Levninger
af
Victor Christian Hjort,
Biskop over Ribe Stift,
Ridder af Dannebrog,
født den 13de October 1765,
død den 26 Julii 1818.

Templet var Manden et faderligt Hjem; dets Hæder han søgte;
Hjemmet et Tempel ham var, helliget faderlig Pligt.«

Senere blev disse Linjer, som Rektor Thorup havde forfattet, gentaget paa Gravstenen over ham, og i Nekrologerne udtaltes lignende rosende Ord om »hans retskafne Vandel og aabenhjertige Adfærd, som her i Ribe forskaffede ham Alles Agtelse og Yndest«. Men selvom man vil lægge Hovedvægten paa den sidste Del af denne Karakteristik og yderligere vil skrive adskilligt paa den Konto, at man kun bør tale godt om de Døde, kan man dog ikke andet end undre sig over den Frimodighed, hvormed man talte om hans Retskaffenhed. Var der noget, han ikke havde vist i sine sidste Aar, var det dog dette. Allerede ved Begravelsen var det vitterligt for hans

Gejstlighed, at han havde efterladt sig en betydelig privat Gæld og et endnu større Underskud i Forvaltningen af de offentlige Midler, og Præsterne tegnede sig straks for en frivillig Hjælp paa 665 Rdl. »at levere Enkefruen inden Juny Termin 1819«. Og saa kendt var hans Kasseangel, at der i København endda verserede det — ganske vist grundløse — Rygte, at den var Aarsag til hans pludselige Død.

De vanskelige Tider efter Statsbankerotten i 1813 har sikkert ført Hjort ud i Fristelserne, som de gjorde det for saa mange andre Embedsmænd i hine Dage. Ogsaa Stiftamtmanden Hans Koefoed led Skibbrud i denne Henseende og blev oven i Købet suspenderet for Underslæb. Men ogsaa Hjorts eget lette Sind i Pengesager havde sin Del af Skylden, og i et Brev fra hans sidste Leve-Aar tilstod han ganske aabenhjertigt denne sin Fejl. »Du har — skrev han den 21. September 1817 til Sønnen Niels — Anlæg til at øde Penge paa samme Maade som jeg, og jeg bevidner Dig, at skjøndt det glæder saare inderlig at give og hjælpe og laane, saa opveier det ikke Bitterheden, naar man siden selv trænger til det, man uden at kunne taale det, har bortskjenket eller udgivet for Andre. — Læg dette endelig paa Hjerte, min Dreng, og kan jeg derved frie Dig for mangan af de Sorger, jeg har haft i Kjøbenhavn, i Ribe og selv paa Amager, skal det være mig kjert, og Du vil takke mig for Vinket.«

Det begyndte med, at han efter Statsbankerotten i Januar 1813 undlod at afregne de 1984 Rdl. Sølv, som var blevet indsamlet i Stiftet til Hjælp for de Brandlidte i Hobro, men han brugte dem vistnok ikke engang direkte til sin egen Fordel. I Eftersommeren 1813 udlaante han i hvert Fald 2400 Rbdl. til sin Søstersøns militære Uddannelse, og da han siden aldrig saa' noget til denne betydelige Sum, er det maaske den egent-

lige Forklaring paa, at han nu greb til at bruge løs af de offentlige Midler. Navnlig Pengene, som blev indsamlet fra Stiftets Kirker til Hjælp for Genopførelsen af Vor Frue i København, kom det til at gaa ud over. For det første Aar, 1813, lykkedes det ham dog saa nogenlunde at gøre Rede og Rigtighed, selvom han først ved Midten af 1814 fik indsendt 5431 Rbdl. Navne Værdi som Afdrag for det foregaaende Aar. Men derefter gik det i Staa med at sende Pengene til København, trods gentagne Rykker-Skrivelser fra Bygnings-Kommissionen gennem Aarene 1814 til 1818, og først da man i Maj 1818 havde truet med at indberette Sagen til Kongen, betalte han i to Rater omkring 1. Juni først 2000 og derpaa 3000 Rbdl. Men ved Sommerterminen maatte han rigtignok igen laane 2000 Rbdl. hos sin gode Ven Justitsraad H. Schmidt, der atter var nødt til at laane dem i Rigsbanken for at kunne yde denne Hjælp.

Ved Registreringen af Boet blev alle Embeds-Indtægterne straks beslaglagt og Bispinden fik kun tilstaaet 80 Rdl. Sølv om Maaneden til Husholdningen. Men ved Datterens Hjælp lykkedes det dog at faa Hjemmets Pengesager saa vidt i Orden, at det ved stor Sparsommelighed og bl. a. ved at tage Disciple i Pension, kunde føres videre. Indboet fra Bispegaarden blev solgt ved Auktion i August 1818, men der gik ti Aar, førend det omfattende Regnskab forelaa afsluttet. Af de private Kreditorer var der dels forskellige Smaaregninger fra Købmænd, Dyr læge, Apotheker og Skrædder, dels store Laangivere blandt hans Venner. Foruden Justitsraad Schmidts førnævnte 2000 Rbd. skyldte han Justitsraad J. M. Lind 1300 Rbd., Stadshauptmand Kellinghuusen i Odense 1000 Rbd., Kancelliraad Strøm 200 Rbd. og Amtsforvalter Rasmus Nielsen i Ribe 1000 Rbd. Men selvom dette var tyngende nok, var den offentlige Gæld langt større, ialt paa ikke mindre end

17705 Rbd. Sølv. En kort Oversigt vil vise, hvilke Institutioner det gik ud over. Det var: Londons Kirke, Universitetet, Opfostringshuset, Døvstumme-Instituttet, Fredericia Hospital, Helsingør Hospital, Konrektor i Ribe, Vor Frue Kirke i København, Seminariefondet, det Egtvedske Legat, bortsolgt Bøndergods til Bispe-Embedet, det Lyxdorpske Legat, Ribe Hospital, de Brandlidte i Hobro, Petri Kirke i København, Anholt Kirke og Præstegaard, Ringsted Kirke, de Brandlidte i Neustadt, Vor Frelzers Kirke paa Christianshavn, Provst Braschs Legat, Langs Legat, Christen Jacobsens Legat, Døstrup, Medolden og Seem Kirker, det Mathurinske Legat, og endelig Afgiften af Stiftets Kirker til Katedralskolen. Men helt mistede de dog ikke deres Tilgodehavender, idet der var Dækning for de 6915 Rbd. Sølv eller $39\frac{201}{354}\%$.

Paa en mærkelig Maade kommer denne korte Række af Ribes Biskopper i Tiden mellem 1730 og 1820 altsaa til at slutte som den begyndte. Matthias Anchersen og Viktor Kristian Hjort fik en Skæbne, som ikke blot lignede hinanden deri, at de begge kunde se tilbage paa lykkelige Aar i den samme Menighed paa Amager, men ogsaa ved at de under Presset af ulykkelige Tids-Omstændigheder endte deres høje Embeder i det økonomiske Sammenbruds tunge Skygger.

HENVISNINGER

DET LÆRDE RIBE

Side 11—20.

Side 11. *Jens Lauritsøn Wolf*: *Encomion Regni Daniæ . . .* Kbh. 1654. S. 4, 9. Ogsaa i *Resens Atlas*, o. 1680 (Kgl. Bibliotek. Uldall. Fol. 186. VI. S. 165), tales der om Byens skønne Bygninger, af Mursten eller af Kvadersten (urbs est elegans, tum aedificiis aut latere aut saxo quadrato structis).

Ribes Tilbagegang efter 1660: *Ribe Bys Historie 1660—1730*. Kbh. 1929. S. 11—17.

Terpager (1702). En Ribebeskrivelse fra 1702. Af *Terpagers Inscriptiones Ripenses*. Fordansket af Lektor V. Bech. *Ripenser-Bladet*. 2. Bind. 12.—19. Aargang, 1927—1934. S. 223—230.

Side 12. *Eric Pontoppidan*: *Theatrum Daniæ . . .* Bremen. 1730. S. 322—334 (med Byplan).

Side 12—16. *Victor Hermansen*: *Ribes Tilstand 1735 og 1743*. Fra *Ribe Amt*. 6. Bind. S. 462—493.

Side 16. *Ripæ Cimbricæ* sev *Urbis Ripensis in Cimbria sitæ Descriptio . . .* per *Petrum Terpager*. Flensborg. 1736. S. 743—746.

H. F. Rørdam: *Dr. Morten Børups Vers om de danske Stiftsstæder*. *Kirkehist. Saml.* 5. R. III. S. 1—13.

Side 17. *Terpager*: *Ripæ Cimbricæ*. S. 596—663 (*De Viris Claris in utroque Statu*).

Side 18. *Mads Pedersøn Rostock*: *Den gamle og navnkundige Kiøbstad Ribe* (Kgl. Bibliotek. Thott. 4to. 1458).

Side 19. *Hugo Matthiessen*: *Gamle Huse i Ribe*. Kbh. 1937. S. 46—53.

Side 20. *Anchersen*: *Kirkehist. Saml.* 4. R. VI. S. 735.

Marius Kristensen: *Fra Ribe og omegn på Christian Falsters tid*. Fra *Ribe Amt*. 5. Bd. S. 441.

MATTHIAS ANCHERSEN

Side 21—166.

Side 21—22. *Laurids Thura*. Ribe Bys Historie 1660—1730. Kbh. 1929. S. 292—296. H. Ehrencron-Müller: Forfatterlexicon for Danmark, Norge og Island indtil 1814. VII. Kbh. 1930. S. 250—252. Marius Kristensen: Fra Ribe og omegn på Christian Falsters tid. Fra Ribe Amt. 5. Bind S. 451—458. Chr. Rasmussen: Frederiksberg Kirke 1734—1934. Kbh. 1934. S. 85—91. F. Hjort: Slægten Thura gennem 400 Aar. 2. Udg. 1925. S. 44—50.

Dr. theol. L. J. Koch har velvilligst gjort mig opmærksom paa, at det Billede, der er gengivet som Laurids Thuras Portræt i Ribe Bys Historie 1660—1730, S. 295, ikke kan forestille denne; Paryk-Typen svarer ikke til Tiden. Fejlen gaar tilbage til Frederiksborgmuseets Erhvervelse af Maleriet, da J. J. A. Worsaae formodede, at det forestillede Thura, uden at man kan se, hvilken Hjemmel han har haft for denne Antagelse, og siden har det gaaet under dette Navn. Det her (S. 23) gengivne Portræt af Biskop Thura hænger i Ribe Katedralskoles Syngesal, hvortil det, sammen med Billedet af Chr. Falster, blev anskaffet ved Skolens Jubelfest den 13. Januar 1827. Det er en Kopi, udført af Lektor ved Kunstakademiet Hans Hansen, efter et Maleri, som Rektor Thorup fik opsporet i 1826.

C. Frank-Christensen: Et 200 Aars Jubilæum. Fra Ribe Amt. 7. Bd. S. 248—259 = Ripenser-Bladet. 2. Bind. 12.—19. Aargang. 1927—34. S. 25—31. C. Frank-Christensen: Billeder af Christian Falster. Fra Ribe Amt. 7. Bd. S. 260—264. Ribe Cathedralskoles Indbydelsesskrift 1826. S. 97—98; Fortegnelse over de til Anskaffelse af Thuras og Falsters Portraiter tegnede Bidrag ... 1827. S. 6; Ribe Cathedralskoles Indbydelsesskrift 1832. S. 47.

Side 21. *Thuras Gravsten*. Jacob Helms og H. C. Amberg: Ribe Domkirke. Kbh. 1906. S. 65.

Rostgaards Levned. Marius Kristensen, Fra Ribe Amt. 5. Bd. S. 456, efter N. M. Petersen.

Side 21. *Thuras Eftermæle*. G. Treschow: Danske Jubel-Lærere. 1753. S. 105—110.

Ivar Munks Gravsten. P. Terpager: Ripæ Cimbricæ. Flensborg. 1736. S. 325; Frost: Optegnelser om Ribe. Ribe. 1842. S. 111.

Side 22. *Semiseculares*. G. Treschow: Danske Jubel-Lærere. Titelbladet. *Thuras Dod*. J. L. Koch: Salmedigteren Brorson. Kbh. 1931. S. 76. N. S. Hjort: Vita Laurentii Thuræ. Ribe. 1827. S. 12: »Jam vero accidit, ut scalis prolapsus, quum, nullo adhibito lumine, vespere e museo descen-

- deret, venerandum caput solo impingeret«. »23. April 1731 blev Hans Velærværdighed Biskop Thura begravet, som døde 1. April, gammel 73 Aar 7 Maaneder 11 Dage. Jeg (dvs. Stiftsprovst Seerup) holdt hans Ligprædiken«. Ribe Domsogns Kirkebog 1700—1786 (Landsarkivet, Viborg).
- Side 22—24. *Hans Steenbuch* (1664—1740). Bricka: Biografisk Lexikon. XVI. 1902. S. 306—307 (A. Jantzen). H. Ehrencron-Müller: Forfatterlexicon. VII. Kbh. 1930. S. 4—7. Portrættet af Hans Steenbuch findes i Ledreborgs Bibliotek og er bestemt af Jørgen Paulsen (Om Portrætsamlingen paa Ledreborg, Familiesalen og Biblioteket. Kunstmuseets Aarskrift 1941. S. 39).
- Side 22. *Fr. Rostgaard*. Chr. Bruun: Frederik Rostgaards Liv og Levnet. Kbh. 1870. S. 21, 26.
- Rang som Biskop* 27. April 1731. Sjællandske Registre 1730—1732. Nr. 163 (Rigsarkivet).
- Udnævnelsen til Biskop tages tilbage*. Eine kurtze Nachricht von dem Leben und denen Schrifften dreyer Professorum Theologiä auf der Universität Copenhagen. I. Hans Steenbuch. Dänische Bibliothec II. S. 413.
- Bestalling af 4. Maj 1731*. Sjællandske Registre 1730—1732. Nr. 170. (Rigsarkivet). Extraordinaire Relationer for May Maaned 1731.
- Side 23. *Bestalling af 25. Maj 1731*. Sjællandske Tegnelser 1730—1732. Nr. 223. (Rigsarkivet).
- Side 24. *Johannes Reimer*, født ca. 1679, Præst i Tyrstrup-Hjerndrup fra 1723 til sin Død 10. Febr. 1747. Otto Fr. Arends: Gejstligheden i Slesvig og Holsten fra Reformationen til 1864. II. Kbh. 1932. S. 191—192. Jørgen Carstens Bloch: Den fyenske Geistligheds Historie. I. Odense. 1787. S. 851—852.
- Side 25. *Matthias Anchersen*. H. F. Rørdam: Matthias Anchersen. Kirkehist. Saml. 4. R. I. S. 423—439 (H. A. Brorsons Biografi over Anchersen, anvendt ved Ligtalen, samt Delc af en Biografi paa Latin). C. F. Bricka: Dansk biografisk Lexikon. I. 1887. S. 211—212 (A. Jantzen); 2. Udg. I. 1933. S. 293—95 (Bjørn Kornerup). Ribe Stiftsprovsti. Skifteprotokol i Biskop Anchersens Bo. 1741—43 (Landsarkivet, Viborg).
- Side 26. *Ancher Anchersen*. Ribe Bys Historie 1660—1730. S. 289.
- Side 27. *Joderne i Fredericia*. Hugo Matthiessen: Fredericia 1650—1760. Kbh. 1911. S. 163—181; om Anchersens Forhold til Joderne, S. 174.
- Side 28. *Brev af 11. Okt. 1784*. R. Nyerup: Lüxdorphiana. II. Kbh. 1791. S. 268—69. Kirkehist. Saml. 4. R. I. S. 428.
- Pater Willick*. C. Molbech: Jens Bircherods Dagbøger. Kbh. 1864. S. 489; Hugo Matthiessen: Fredericia 1650—1760. Kbh. 1911. S. 153.

Side 29. *Brev fra Chr. Mørch*. Skifteprotokol over Anchersens Bo, fol. 79 (Landsarkivet, Viborg).

Arabiske og persiske Typer. Chr. Bruun: Frederik Rostgaards Liv og Levnet. Kbh. 1870. S. 112, 144.

Poema Tograi. 1707. H. Ehrencron-Müller: Forfatterlexicon for Danmark, Norge og Island indtil 1814. I. Kbh. 1924. S. 113.

Side 30. *Ægteskaber*. Professor Anchersen blev hjemmeviet den 29. Maj 1711 til Jomfru Theodora Bygballe (København. Vor Frue Kirke. Kirkebog, Landsarkivet), sml. Bryllupsdigt (Bibliotheca Danica. III. Sp. 960). Hun blev begravet den 12. August 1711 om Aftenen ved 9 Slet i Vor Frue Kirke, København, i den nordre Omgang ved Koret; Dødsdagen angives ikke, men hun døde af Feber efter 4 Dages Svaghed (Kirkebogen). Han blev gift (hjemmeviet) anden Gang den 16. November 1712 med Jomfru Marie Elisabeth Mecken (København. Vor Frue Kirke. Kirkebog, Landsarkivet) sml. Bryllupsdigt af P. B. Mylius med Kobberstik efter Udkast af C. H. Mecken (Bibliotheca Danica. III. Sp. 961).

Side 32. *Jens Brasens Skrift*. Skifteprotokol, Appendix. — Talens Ordlyd er: »Tænk der paa Kiøbenhavn! Tænk der paa Danmark! Det er: En klagelig Ild-Tale i Anledning af den ulykkelige og forskrekkelige Ildebrand, som Anno 1728 overgik Kiøbenhavn«. Kbh. 1730. H. Ehrencron-Müller: Forfatterlexicon II. 1925. S. 38—39.

Overvisitør Jens Mortensen. Kjøbenhavns Huse og Indvaanere efter Branden 1728. Kbh. 1906. S. 296.

Side 33. *Christian den Sjette om Anchersen*. C. Molbech: Danske, hidtil utrykte Breve, af og til historisk bekiendte Personer i det 18de Aarhundrede. Historisk Tidsskrift. 1. R. IV. S. 275—276. C. A. Plessen skrev 18. Marts 1731 til Iver Rosenkrantz: »Le Roy a bien voulu dire pour les raisons de ce qu'il réjécte Ankersen, primo qu'il ne peut admettre les expectances, secundo que l'eglise du Sr. Ankersen est si grande qu'elle lui baille de l'occupation de reste, tertio que Ankersen est un vaurien qui ne merite ny eglise, ny professorat«.

Professor Rambach. Jens Møller: Mnemosyne. II. Kbh. 1831. S. 276; IV. Kbh. 1833. S. 102—103.

Side 34. *Landemoder*. Kirkehist. Saml. 2. R. VI. S. 657. Kinch: Ribe Bys Historie. II. S. 491.

Landemodeakter. Ribe Stifts Landemodeprotokol 1711—76 (Landsarkivet, Viborg).

1. *Landemode*. Varde Landemode 10. Okt. 1731.

Side 35. 2. *Landemode*. Ribe Landemode 18. Juni 1732.

Side 35. *Kolding Latinskole*. Bygningen fra 1728—32 er beskrevet i Parmo C. Tang Petersen: *Kolding lærde Skoles Historie*. Kolding. 1914. S. 62—71, med Billede af Mindetavlen S. 68. Om den ældre Skolebygning findes Oplysninger i Georg Bruun: *Dronning Dorotheas Skolehus*. Kolding. 1928. Mindetavlen og Medaillonen er gengivet her S. 29, 12. Mindetavlen Fremstilling af Dronning Dorothea og dens Forbillede er først paavist af C. M. Smidt: *Christian III's Dronning Dorothea's Portræt*. Vejle Amts Aarbøger. 1906. S. 65—76. Georg Galster: *Danske og norske Medailler og Jetons ca. 1533—ca. 1788*. Kbh. 1936. S. 12, 374 Note 33, 13 (Fig. 14). Johannes Lauerentzen: *Museum Regium. Hauniæ. (1710)*. Part. II. Sect. V. No. 15. *Koldingrelieffets Dragt er tydeligt afhængig af Kobberstikkets grove Gengivelse af Mindepenge*.

Side 38. *Ejsing Kirke*. O. Nielsen: *Historisk-topografiske Efterretninger om Hjerm og Ginding Herreder*. Kbh. 1895. S. 351, 370. C. A. Jensen: *Katolsk Kirkeinventars Skæbne efter Reformationen*. Aarbøger for nordisk Oldkyndighed. 1921. S. 195 f.

Mag. Albert Thura: Holger Fr. Rørdam: *Litterærhistorikeren M. Albert Thura, Sognepræst i Lejrskov og Jorderup*. Kirkehist. Saml. 5. R. II. S. 56—105. H. Ehrencron-Müller: *Forfatterlexicon*. VIII. Kbh. 1930. S. 241—245. *Mag. Albert Thura: Lejrskov Præstegaards Brand 1728*. Med Indledning af Dr. Bjørn Kornerup. Kbh. 1945.

Side 39. *Strid med Chr. Falster*. Chr. Bruun: *Falsteriana*. Kbh. 1869. S. 9—10: *Falsters første Strid med Biskop Anchersen, 1733*.

Jens Ussing var født 1711, gik i Ribe Skole, blev Student fra Kiel 1728, fra København 1730, cand. theol. 1735, Sognepræst til Højst 1739, afskediget paa Grund af Sindssyge 1742, død 1796. Han var Søsterson til Chr. Falsters Kone. O. F. Arends: *Gejstligheden i Slesvig og Holsten fra Reformationen til 1864*. II. Kbh. 1932. S. 330. Lengnick: *Stamtavle over Familien Ussing*. Kbh. 1854. *Personalhist. Tidsskrift*. 2. R. I. S. 301. *Christian Falsters Lærdoms Lystgaard*. Oversat af Jørgen Olrik. Anden Part. Kbh. 1919. S. 137—142: XXIII. *Diskurs, Om Legemets og Sjælens Laster*. *Personalhist. Tidsskrift*. 2. R. I. S. 294.

Side 40. *Holbergs Votum*. Eiler Nystrom: *Holbergs egenhændige Vota som Universitetsprofessor*. Kbh. 1928. S. 10—11. S. Birket Smith: *Christian Falsters første Strid med Biskop Anchersen*. *Personalhist. Tidsskrift*. 2. R. I. S. 290—313.

Side 42. *Landemodet i Ribe* 15. Juni 1735.

Side 43. *Landemodet i Ribe* 18. Juni 1738. Sml. Chr. Bruun: *Falsteriana*. S. 23. *Personalhist. Tidsskrift*. 2. R. I. S. 296, 300.

- Side 44. *Strid med Falster*. Chr. Bruun: Falsteriana. Kbh. 1869. S. 21—31: Falsters anden Strid med Biskop Anchersen, 1738. Ribe Stiftsarkiv. Domkirken. Capsa 31, Pakke 12 (Landsarkivet, Viborg).
- Side 47. *Falsters Uret*. Chr. Bruun: Falsteriana. S. 29.
Landemodet i Varde. 8. Oktober 1738.
- Side 48. *Konfirmationen*. P. G. Lindhardt: Konfirmationens Historie i Danmark. Kbh. 1936. Johan Joachim Anchersens Konfirmation: Ribe Domsogns Kirkebog 1700—1786, S. 370 (Landsarkivet, Viborg).
- Side 50. *Enkekassen*. Ribe Landemode 18. Juni 1732. Paa Grund af Enkekassens Tilstand og for ikke at angribe Kapitalen blev ved Ribe Landemodet 23. Juni 1734 en Portion indtil videre nedsat fra 12 Rigsdaler til 12 Sletdaler.
Barselkoner. L. Koch: Gudstjenesten i den danske kirke efter reformationen. Kirkehist. Saml. 5. R. I. S. S. 657—661. Hugo Matthiesen: Barselkvinders Indledning i Kirken. Kirkehist. Saml. 5. R. V. S. 808—809.
- Side 51. *Hjemmedøbte Børns Fremstilling*. Kirkehist. Saml. 5. R. I. S. 650.
I. *Landemode*, i Varde 10. Okt. 1731.
- Side 52. *Landemode* i Ribe 17. Juni 1739. Om den kgl. Anordning af 1. Maj 1739 se H. F. Rørdam: Bidrag til Kateketembedets Historie især i Christian VI's Tid. Kirkehist. Saml. 5. R. V. S. 95, Nr. 42.
- Side 53. *Guldager-Sagen* blev afgjort paa Varde Landemode 5. Okt. 1740.
- Side 53—56. *Sagen mod Claus Haagen*. H. F. Rørdam: Fra Pietismens og Kirkeinspektionskollegiets Tid. Kirkehist. Saml. 2. R. III. S. 843—845. Sognepræst for Lydum og Nørre-Nebel var 1718—1741 Mikkel Pedersen Engel, hos hvem Johan Risom blev Kapellan 1736 (O. Nielsen: Historiske Efterretninger om Vester-Horne Herred. Danske Samlinger. I. R. I. S. 126).
- Side 56. *Hans Tausens Salme*. 1757 siges, at »til en bestandig Erindring om, at Gudstjenesten paa en evangelisk Maade først i St. Nikolaj Kirke er bleven forrettet i København, synges denne Salme — »Vi tro alsammen paa en Gud, som Himmel og Jord og alting skøb« — der endnu«. Kirkehist. Saml. 5. R. II. S. 255; H. F. Rørdam: Kjøbenhavns Kirker og Klostre i Middelalderen. Kbh. 1859—63. S. 250.
- Side 58—61. *Pietismen i Stauning Sogn*. H. F. Rørdam: Præsten Peder Wedel i Stavning. Et Bidrag til den pietistiske Bevægelses Historie i Vestjylland. Kirkehist. Saml. 5. R. IV. S. 567—598. L. Petersen: To hundrede Aars Troslov. Af Skjern Sogns Historie. Kbh. 1926. S. 10—17.

- Forlig i Bispegaarden 14. Nov. 1731 mellem Pastor Hammerich og Michel Knude, indført i Ribe Stifts Landemode-Protokol.
- Side 60. L. 8. f. o. Michel Nielsen, læs: Michel Pedersen.
- Side 62—67. *Elieser Beyerholm*. Chr. Bruun: Falsteriana. Kbh. 1869. S. 10—20. H. F. Rørdam: Træk af Opvækkelsen i Ribe-Egnen (1734—37). Kirkehist. Saml. 5. R. IV. S. 786—795 (efter Thott. Fol. 736, som dog (S. 419) har Dateringen af Beyerholms Relation: Ribe d. 18. 9br. 1735, dvs. November og ikke, som i Aftrykket, 18. Septbr.); Kirkehist. Saml. 5. R. IV. S. 796—99. Varde Landemode holdtes 5. Okt. 1735. Gl. kgl. Saml. Fol. 123, XIX (Kopierne af Brevene er daterede 14. Nov. 1735).
- Side 68. *Andreas Bredenberg*. H. F. Rørdam: Om Besættelsen af Præstekald i Christian VI's Tid. Kirkehist. Saml. 5. R. IV. S. 614.
- Broder Brorson*. John Hansen: Hans Adolf Brorson og hans Brødre. Odense. 1894. S. 81—82, 112.
- Søren Seerup*. »Stiftsprovst Mag. Søren Serup begravet d. 23. Marts 1736 i sit arvelig murede Begravelse under Koret lige udfor den store Torvedør efter at han til Vor Frue Kirke havde været Sognepræst i 51 Aar, hans sal. Faders Adjunctus 4 Aar, og levet 81 Aar, 9 Mdr. 11 Dage.« Ribe Ministerialbog 1718—51. (Landsarkivet, Viborg).
- Side 70. *Peder Terpager*. Ribe Bys Historie 1660—1730. Kbh. 1929. S. 308—10, 277—80, 284. Dansk biografisk Leksikon. 2. Udg. Bd. XXIII. S. 419—21. (Bjørn Kornerup). K. H. Rosenstand: Ribe Bys Historiker, Peder Terpager. Ripenscrbladet. 3. Aarg. Nr. 12 (1938). S. 137—39.
- Ripæ Cimbricæ seu Urbis Ripensis in Cimbria sitæ Descripto ex antiquis monumentis, bullis, diplomatibus eruta et variis iconibus æri incisus et suis locis insertis illustrata per Petrum Terpager Ripensem. Flensburgi, impensis Davidis Kortz. 1736.*
- Side 71. *Terpager om Anchersen*. Ripæ Cimbricæ. S. 195, 574.
- Laur. Gram. Vita Johannis Grammii*. Hans Grams Levned beskrevet af hans Broder og Fosterson Laurids Gram. Kbh. 1942. S. XLIII (Bjørn Kornerup).
- Chr. Worms Brev til Hans Gram*, 3. Sept. 1736. Kirkehist. Saml. 4. R. II. S. 454.
- Udnævnelser til Dr. theol. Extraordinaire Relationer for November Maaned, Aar 1736*. S. 84.
- Side 72. *Udgiver-Principper*. Testimonia ex ipsis auctenticis literis, bullis, diplomatibus & hujusmodi aliis depromsi, ne fumos vendere viderer. Ripæ Cimbricæ. Præfatio.
- Katholske Altre*. Peder Terpager til Thomas Bartholin, 27. Marts 1716. Kirkehist. Saml. 4. R. II. S. 579—80.

- Side 74. *Mundtlig Overlevering*. Ripæ Cimbricæ. S. 41, 138, 528, 547, 578 (Terpagers Erindringer). H. Grüner-Nielsen: Den ældste Landsindsamling af danske Folkemaal ved Matthias Moth omkring 1700. Sprog og Kultur. X. 1941. (S. 62—77: To Ordlistor af Peder Terpager).
Domkirkens Murværk. Ripæ Cimbricæ. S. 80 ff, 353.
- Side 74—75. *Planlagte Arbejder*. Ripæ Cimbricæ. S. 456—58 (Disposition for de danske Gilders Historie). S. 307, 331 (andre Arbejder).
- Side 75. *Ludvig Harboes Anmeldelse* af Ripæ Cimbricæ. Dänische Bibliothec. I. Kbh. 1738. S. 137—187.
Anekdoter om Terpager. Sprog og Kultur. X. 1941. S. 63—64.
- Side 76. *Terpagers Død*. Personalia i Biskop Anchersens Ligprædiken over Terpager. Dänische Bibliothec. I. 1738. S. 525—31. Ribe Domsgods Ministerialbog. Døde 1718—51 (Landsarkivet, Viborg).
- Side 78. *Gabells Memorial* af 21. Aug. 1734, trykt i P. T. Hansen: Efterretninger angaaende Byen Ribe. 1. Samling. Ribe Cathedralskoles Program 1831. S. 4—6. Originalen, med Paategning af P. Neve 4. Sept. 1734, findes i Indlæg til Jy. Tegn. 1734. Nr. 100, 12. Nov. (Rigsarkivet.)
- Side 78—92. *Anchersens Memorial* af 30. Sept. 1734 med vedhæftet *Erklæring fra Seerup og Terpager* af 27. Sept. 1734. Indlæg til Jy. Tegn. 1734. Nr. 100, 12. Nov. (Rigsarkivet).
- Side 86. *Lauritz de Thuras Besøg* i Ribe. I Ribe Bys Pengemesterregnskab for 1734 (Landsarkivet, Viborg) findes under Extra-Udgifter: 4. Juni 1734 Niels Nielsen Closter for 2 Par Forspands Heste til Tønder med Hr. Capitain Thura 6 Sldr.
- Side 93—96. *Thuras Overslag* til Gabell og Anchersen af 17. Sept. 1735 med Haandværkernes Overslag og hans Generale Beregning (alt i Kopi).
- Side 97. *Johan Monrad*. Johan Monrads Selvbiografi, udg. af S. Birket Smith. Kbh. 1888. S. 16.
- Side 97—98. Gabells og Anchersens *Indstilling* af 18. Dec. 1736.
- Side 99—104. *Stalknechts Tegninger* af Domkirkens Plan og Nord-Façade før og efter Restaureringen med tilhørende *Forklaring*, dateret Vejle 8. Februar 1737. *Stalknechts Kontrakt*, Udkast u. D.
De her angivne Kilder til Fremstillingen S. 93—104 findes som Indlæg til Jy. Tegn. 1737. Nr. 4, 11. Jan. (Rigsarkivet).
- Side 104. *Istandsættelsen 1738—43*. Ribe Katedralskoles Program 1831. S. 7—8.
Kollekt 1738. Jy. Reg. 1737, Nr. 207, 19. Sept. (Rigsarkivet).

- Side 106. *Danefæ-Møntfund*. Georg Galster: Møntfund i Danmark og Norge 1739—1780. Nordisk numismatisk Årsskrift. 1937. S. 39—40. Otto Smith: Ribe Bys Historie. 1730—1820. I. S. 11—12, hvor Aars-tallet 1735 dog skal rettes til 1734.
- Side 107. *Sagen mod Stiftsprovst Seerups Bo*. Jy. Tegn. 1736. Nr. 47. 14. Maj, med Indlæg; Nr. 86. 29. Okt. (Rigsarkivet) Frost: Efterretninger om Ribe Domkirke. 1841. S. 76—78. Fuldmagt for Westi Lund af 23. Febr. 1737. Stiftsarkivet. Domkirken. Capsa 31. Pakke 9. (Landsarkivet, Viborg).
- Side 108. *Kommissionsdomsakt* af 15. Febr. 1738 i Sagen Ribe Stifts-øvrighed ctr. Seerups Arvinger og Lektor P. Terpager ang. Værge-maalet for Ribe Domkirke. Ribe Bisparkiv. (Landsarkivet, Viborg). Højesterets Voteringsprotokol 1739. Fol. 53—116 (Rigsarkivet).
- Lilliebjerg*. Auktionen 3. Jan. 1738 over sal. Stiftsprovst Seerups forhen iboende Adelhus, Lilliebjerg kaldet. Ribe Auktionsprotokol 1726—1741. Fol. 160. (Landsarkivet, Viborg).
- Side 109—110. *Ribe Domkapitels Pokal*. Victor Hermansen: Ribe Domkapitels Pokal. Fra Nationalmuseets Arbejdsmark. 1930. S. 53—56. Ribe Domkirkes Regnskab 1739—1740 under 4. Sept. (Landsarkivet, Viborg.) Højesterets Voteringsprotokol 1739 (Rigsarkivet). J. S. Wahls Kunstkammer-Journal 1737—1765. S. 22. (Nationalmuseets Arkiv.) Pokalen har Museumsnummer D 75. Jørgen Olrik: Drikkehorn og Sølvtoj. Kbh. 1909. S. 62. Fig. 14.
- Pokalens Anskaffelse*. Biskop Hegelunds Almanak under 6. Jan. og 24. Juni 1597 (Kgl. Bibl.). Kinch: Ribe. II. S. 224, 518.
- Pokalens Brug*. Terpager: Ripæ Cimbricæ. 1736. S. 199.
- Lunds Domkapitels Pokal*. F. R. Martin: Dänische Silberschätze aus der Zeit Christians IV aufbewahrt in der kaiserlichen Schatzkammer zu Moskau. Stockholm. 1900. S. 15. Tvl. 10.
- Side 111. *Vidnesbyrd* af 12. Nov. 1740 for Westi Lund. Stiftsarkivet. Domkirken. Capsa 31. Pakke 9 (Landsarkivet, Viborg).
- Side 112. *Indskrift-Plader*. Frost: Optegnelser om Ribe. 1842. S. 43—44. Westi Lund. Ribe Katedralskoles Program 1831. S. 10—11. Otto Smith: Ribe Borgere 1660—c. 1860. Fra Ribe Amt. 7. Bd. S. 313. Højesterets Dom af 10. Febr. 1749 er indført i Ribe Bytingsprotokol under 9. April 1749 (Landsarkivet, Viborg).
- Side 115. *Anchersens »Langvillighed«*. Gabell til Oversekretær Holstein 18. April 1736. Indlæg til Jy. Tegn. 1736. Nr. 47 (Rigsarkivet).

Side 115—123. *Gabells Breve* af 29. Maj og 21. Juni 1739, Anchersens Designation af 14. Juli 1739 og hans Brev til Gabell af 18. Juli 1739 findes i Indlæg til Jy. Tegn. 1739. Nr. 89. 7. Aug. (Rigsarkivet).

Side 123—127. *Kongebreve* af 7. Aug. 1739. Jy. Tegn. 1739. Nr. 89—93, 7. Aug. (Rigsarkivet). Kirkehist. Saml. 4. R. I. S. 438—39.

Side 127. *Bidrag fra Ribe*. Kinchs Excerpter IX. B. S. 126.

Side 127—128. *Læge- og Apotheker-Regningerne* findes indført i Protokollen over hans Dødsbo (Landsarkivet i Viborg). Sognepræst, Dr. phil. Axel Garboe har paa Forespørgsel velvilligst udtalt, at »de nævnte Medikamenter til indvortes Brug sikkert er givet til en dødsyng Mand for om muligt at give ham Kræfter til at staa Sygdommen (hvis Natur næppe lader sig skønne af Medikamenter) igennem«, og om Medikamenterne henvist til Axel Garboe: Kulturhistoriske Studier over Ædelstene. Kbh. 1915. S. 42 f. (Bezoar); Jul. Petersen: Den danske Lægevidenskab 1700—1750. Kbh. 1893. S. 116. (Dr. Stahls Piller, der ogsaa blev anvendt i Frederik den Fjerdes sidste Sygdom).

Side 128. *Anchersens Død*. »26. Febr. 1741 døde Hans Høyærværdighed Hr. Matthias Anchersen Biskop i Ribe Stift og begravet d. 16. Martij. Textus ab Hæredibus petitur Ps. 73,24. Dictum Exord. Num: 20, V. 28—29.« Ribe Domsogns Kirkebog 1700—1786. (Landsarkivet, Viborg).

Side 128—130. *Begravelses-Omkostningerne*. Protokollen over Dødsboet.

Side 130. *Brorsons Ligprædiken*. Kirkehist. Saml. 4. R. I. S. 424—430.

Side 131. *Begravelsen*. »Hans Høyærværdighed Sal. Hr. Biskop Anchersen blev indsat i Ribe Domkirke d. 16. Marts 1741 med Ligprædiken i hans Alders 59 Aar«. Ribe Domsogns Ministerialbog, Døde 1718—51 (Landsarkivet, Viborg).

Side 132. *Anchersens Gravkammer* i Vor Frue Kirke. Personalhist. Tidsskrift. 8. R. V. S. 278—280. Vor Frue Kirkebog. Døde, 17. Juli 1722 (Landsarkivet for Sjælland).

Begravelsen i Kolding Kirke. Kolding Kirkeregnskab for 1. Maj 1740—ultimo Apr. 1741 har under Indtægtsposterne, men uden Dato: »Biskop Anchersens Liig 6 Rdl. 4 Mk.«, som var Taksten for Begravelser i Koret. Kolding Kirkeregnskab 1728—49. Fol. 136 v. (Landsarkivet, Viborg).

Epitafiet i Kolding Kirke. Kolding Kirkes Regnskab for 1771 er ikke bevaret. Johannes Wiedewelts Dagbogsoptegnelser oplyser: »Ao 1771. Wurde für den seel. Bischof Matthias Anchersen zu Ripen ein hübsches Epitaphium von mittelmässiger Grösze, bestehende aus einr

Tafel von schwarzem Marmor mit einem Rahmen oder Einfassung von weissem Marmor, woran oben dessen Wappen und unten ein Crantz von Cypres-blättern, angebracht war, gemacht und wurde die Tafel mit nachstehender Inscription ebenfals von eingehaucnen vergoldeten Buchstaben versehen: . . . Selbiges ist nach Jutland gebracht und in die Kirche zu Coldingen aufgesetzt worden«. Ny kgl. Saml. Fol. 1396 n. Bl. 30r-v. (Kgl. Bibl.). Fr. J. Meier: *Efterretninger om Billedhuggeren Johannes Wiedewelt*. Kbh. 1877. S. 269.

Side 133. L. 8 f. n. *tredecim*, læs *tredecim*

Side 134. *Johan Joachim Anchersens Epitafium*. Kolding Kirkes Regnskab for 1. Maj 1786—1. Maj 1787 oplyser, at der for Conferenceraad Anchersens Epitaphium i Choret blev betalt 33 Rdl. 2 Mk. Kolding Kirkes Regnskab 1786—1829 (Landsarkivet, Viborg). Wiedewelts Udkast til dette Epitafium findes i »Begravelses-Monumenter, inventerede og i Marmor udførte af Joanne Wiedewelt«, hvor det beskrives saaledes: »Monument over Sal. Conference-Raad og Assessor i Høyeste Ret Johannes Joachimus Anchersen, paa hvilket paa den for neden anbragte Vase blev sat hans Portrait støbt i Bronze, og ellers samme opsat i Kirchen i Colding, icke langt fra hans Faders, Sal. Biskop Matthias Anchersens ligeledes her giorte Begravelses-Monument, 1786«. Kunstakademiets Bibliothek. Haandtegningssamlingen. Nr. C 12. Fr. J. Meier: *Billedhuggeren Johannes Wiedewelt*. Kbh. 1877. S. 276.

Side 134—154. Fremstillingen bygger paa Protokollen over hans Dødsbo (Landsarkivet, Viborg) og Ribe Bytings Protokol.

Side 152. *Klassifikationen af hans publiqve Gæld*. Indlæg til Jy. Tegn. 1740. Nr. 113. 19. Aug. (Rigsarkivet).

Side 154. Jy. Reg. 1731. Nr. 259, 6. Okt. (Rigsarkivet).

Side 154—165. *Strid med Bispinde Thura*. Indlæg til Jy. Tegn. 1733. Nr. 12, 13. Febr. (Rigsarkivet). Protokol over Biskop Anchersens Dødsbo (Landsarkivet, Viborg).

Side 165—166. *Visitats i Borris Kirke*. K. L. Rahbek: *Erindringer af mit Liv*. I. Kbh. 1824. S. 395.

Side 166. *Lysekrone i Taarnby Kirke*. *Danmarks Kirker*. Københavns Amt. S. 297.

HANS ADOLPH BRORSON

Side 167—214.

Fremstillingen bygger paa John Hansen: Hans Adolph Brorson og hans Brødre. »Det rare Kløverblad fra Randrup«. Odense 1894; L. J. Koch: Salmedigteren Brorson. Kbh. 1931; —: Brorson Studier. Kbh. 1936; H. Ehrencron-Müller: Forfatterlexikon. II. Kbh. 1925. S. 97—101.

Side 167. *Randerup Præstegaard*. H. J. Helms: Fra Hans Adolph Brorsons gamle Præstegaard. Ribe Stifts Aarbog. 1936. S. 26—32. Aage Dahl: Et fattigt Præstehjem. Præstehist. Saml. 1930. S. 197—209.

Side 168. *Vers i Randerup Kirke*. H. Stemann: Fra Randerup Kirke. Fra Ribe Amt. 5. Bd. S. 598.

Side 170. *Visitats i Randerup Kirke*. Thorv. Madsen: Fra Biskop H. A. Brorsons Visitats i Ribeeegnen. Fra Ribe Amt. 5. Bd. S. 578.

Tønder-Tiden. M. Mackeprang: Tønder gennem Tiderne. 1. Halvbind. Tønder. 1943. S. 198—200 (Holger Hjelholt).

Side 171. *Grundtvigs Afhandling*. A. G. Rudelbach: Theologisk Maanedsskrift. XII. Kbh. 1828. S. 24—25.

Side 173. *Stiftsprovst i Ribe*. L. J. Koch: Salmedigteren Brorson. 1931. S. 70—83. John Hansen: anførte Værk S. 82, 112—121.

Side 174—179. *Brorson og Holberg*. Victor Hermansen: Holberg og Brorson. Holberg-Blandinger. 1. Samling. Kbh. 1939. S. 20—27.

Side 177, L. 5 f. n. Ærbødigste, læs: Ærbødigste.

Side 179—180. *Udnævnelse til Biskop*. J. B. Daugaard: Bidrag til en Characteristik af Psalmedigteren, Biskop Hans Adolph Brorson, som Embedsmand. Dansk Ugeskrift. II. 1838. S. 119—148. P. Brock: Kong Christian VI's Dagbog fra 1740. Danske Samlinger. 2. R. V. S. 261.

Side 180—182. *Kongebrev af 16. Febr. 1742*. Jy. Reg. 1742, Nr. 25 (Rigsarkivet).

Side 182—183. *Bispegaarden*. Ribe Bys Historie 1660—1730. Kbh. 1929. S. 123—124; Ribe Bys Historie 1730—1820. 1. Halvbind. Kbh. 1936. S. 14—15. C. A. Jensen: Taarnborg i Ribe. Architekten. IX. 1908—1909. S. 289—294, 306—313. Skøde- og Panteprotokol for Ribe Købstad Nr. 1, 1748—1769, Bl. 361 (Landsarkivet, Viborg).

Side 183—185. *Visitats*. Thorv. Madsen: Fra Biskop H. A. Brorsons Visitats i Ribeeegnen. Fra Ribe Amt. 5. Bd. S. 566—582. F. Elle Jensen: Biskop H. A. Brorsons Synodalmonita. Fra Ribe Amt. 10. Bd. S. 467—493.

- Side 185. *Niels Tøxen*. H. F. Rørdam: Præsten Niels Tøxen i Verst, Orthodoxiens Ridder i Pietismens Tid. Kirkehist. Saml. 5. R. I. S. 407—480, 581—646.
- Side 186. *Brorson og Hersleb*. L. J. Koch: Salmedigteren Brorson. 1931. S. 131—132; *Brorson-Studier*. 1936. S. 11—35.
Den Holsteinske Begravelse. M. Galthen: Beskrivelse over Kiøbstæden Ribe. Odense. 1792. S. 141. Frost: Optegnelser om Ribe. Ribe 1842. S. 94—95.
- Side 188. *Brorsons sidste Brev*. Kirkehist. Saml. 1. R. I. S. 221—222.
- Side 190. *Begravelse*. Frost: Efterretninger om Ribe Domkirke. 1841. S. 87.
H. H. Neuchs. L. J. Koch: Salmedigteren Brorson. 1931. S. 94, 144.
- Side 192. *Mindesmærket i Domkirken er et Relief af Kong David, udført af Billedhugger O. Th. Thielemann og bærer Indskriften: Til Minde om Psalmisten Biskop Hans Adolph Brorson*. Illustreret Tidende, 24. Juni 1894.
- Side 193. *Brorsons Spejl*. Et ejendommeligt Minde om Salmedigteren, Biskop Hans Adolph Brorson. Ribe Stifts-Tidendes Jubilæumsnummer 6. Jan. 1936, S. 20. — L. J. Koch: *Brorson-Studier*. 1936. Forordet.
- Side 194. *Mindedigt over Falster*. Frederik Barfod: Ambrosius Stubs samlede Digte. Tredie Udgave. Kbh. 1852. S. 184—185. H. Ehrencron-Müller: Forfatterlexikon. VIII. 1930. S. 72—73. Aug. F. Schmidt: *Ambrosius Stub i Ribe*. Fra Ribe Amt. 7. Bd. S. 787—816.
- Side 195. *Th. A. Müller: Noget om Ambrosius Stubs Liv og Digtning*. Tilskueren. 1934. I. S. 84.
Ambrosius Stubs »Critik over et Liig-Vers«. Barfod: anf. Skrift Nr. 63, S. 128—131, 183—186.
- Side 196. *Th. A. Müller: Tilskueren*. 1934. I. S. 89.
- Side 198—203. *P. Müllers Brev til Brorson*. Barfod: anf. Skrift. S. XXXIII—XXXVII.
- Side 203—205. *Ambrosius Stubs Ansøgning*. Barfod: anf. Skrift. S. XXXVIII—XL.
- Side 206—208. *Ambrosius Stubs sidste Aar*. Barfod: anf. Skrift S. XLIV—L.
- Side 207. *Skifte-Indkaldelse*. Kiøbenhavnske Danske Post-Tidender. 1758, 22. Sept. Velvillig Meddelelse af Mag. Hugo Matthiessen.

- Side 208. *Ambrosius Stubbs Bolig og Omgangskreds*. Th. A. Müller: Tilskueren. 1934. I. S. 87; Festskrift til Kr. Erslev. 1927. S. 436. Barfod: anf. Skrift S. 193.
- Side 208—209. *Stubbs Impromptu »Vel født«*. Barfod: anf. Skrift Nr. 93, S. 156, 192—193.
- Side 209. *Peter Foersom*. Dansk Biografisk Lexikon. V. 1894. 219—220; *Christen Foersom*. Fra Ribe Amt. 7. Bd. S. 91.
- Side 210. *Otto Andrup*: »Vel født er vel en Trøst«. Danske Studier. 1909. S. 216. D. Simønsen: »Vel født er nok en Trøst«. Danske Studier. 1912. S. 50. Ambrosius Stub var »ogsaa et Slags Bibliothekar hos Juel«. Barfod: anf. Skrift. S. XXXI.
- Epitafium i Nikolai Kirke*. Resen: Inscriptiones Haffnienses. 1668. S. 168.
- Side 211. *Carstens-Slægtens Sølvbæger*. S. Carstens: Stamtavle over Familien Carstens. 3. Udg. Tr. s. Ms. Odense. 1901. S. 6. Nr. 7.
- Side 211—213. *Ligsten i Kallerup Kirke*. Danmarks Kirker. Tisted Amt. S. 417, Fig. 3. Verset findes i samme Form ogsaa paa Ligstenen over Forpagter Niels Lassen, død som Ungkarl 1780. Stenen svarer nøje til Kallerup-Stenen og findes nu opstillet ved Dueholm Kloster, Nykøbing Mors. Danmarks Kirker. Tisted Amt. S. 1147.
- Side 214. *Chr. Riese Brodersen Brorson*. John Hansen: Hans Adolf Brorson og hans Brødre. Kbh. 1894. S. 324.
- Thisted Kirkebog 1765—1807*. (Landsarkivet, Viborg).

JØRGEN CARSTENS BLOCH

Side 215—232.

- Fremstillingen bygger paa Dansk Biografisk Lexikon. II. Kbh. 1888. S. 406; — 2. Udg. III. Kbh. 1934. S. 271—272. H. Ehrencron-Müller: Forfatterlexikon. I. Kbh. 1924. S. 462—463. Frost: Efterretninger om Ribe Domkirke. Ribe. 1841. S. 90—95.
- Side 215. *Luxdorph*. Eiler Nystrom: Luxdorfs Dagbøger. I. Kbh. 1915—30. S. 115, 220 (under 14. Aug. 1764), S. 225 (hvor Hovedpunkterne i hans Vita gives saaledes: »Mag. Jørgen Carstens Bloch, fød 1717, Skoleholder ved Holmen, Qvæsthuus-Præst og tredie Capellan, Slotspræst og nu Biskop i Ribe«); 304 (Doktor-Promotionen var den 4. Maj 1767).

- Side 216. *Tørninglens Gejstlighed*. Frost anf. Arb. S. 90—91; Landemodeprotokol under 18. Juni 1766.
- Side 218. *Chr. Lemvigs Sag*. David Grønlund var Raadgiver for Pastor Lemvig i Skilsmisssagen og paadrog sig derved Biskop Brorsons Unaaide. C. Molbech: Historisk-biographiske Samlinger. Kbh. 1851. S. 197.
- Morten Herløvs Sag*. Grønlund var Aktor i denne Sag. C. Molbech: anf. Arb. S. 200.
- Side 221. Nyeste Skilderie af Kjøbenhavn. 21. Aargang. Nr. 59—60, 24. og 27. Juli 1824.
- Side 225. *Topografer og Genealoger*. Michael Neiiendam: Erik Pontoppidan. II. Kbh. 1933. S. 203—207.
- Side 226. *Blochs utrykte Samlinger*. H. F. Rordam siger, Kirkehist. Saml. 4. R. II. S. 590—591, om det, der er udgivet af Blochs Arbejde, at det indeholder ikke blot fortræffelige Oplysninger til Personalhistorien, men ogsaa til den danske Kirkehistorie. Ogsaa det levned Manuskript (Add. 138--140. Fol.; Add. 238 b. 4to) kan endnu yde god Vejledning. Af Blochs Samlinger er endvidere bevaret i Haandskrift: »Samlinger om Kiøbstæderne i Fyen og de geistlige Embedsmænd her« (Ny kgl. Saml. Fol., 403). De Blochske Indberetninger er nu i Landsarkivet, Viborg. En Del af det kulturhistoriske Stof er udnyttet i Hugo Matthiesens: Den sorte Jyde. Kbh. 1939 (se Noterne passim). Efterretningerne om Svenskekrigene 1657—1660 er benyttet af Peter Adler i Ribe Skoleprogram 1838. S. 71.
- David Grønlund*. C. Molbech: Historisk-biographiske Samlinger. Kbh. 1851. S. 204—205, 197; Skemaet er aftrykt S. 216—220. — Peter Adler: Ribe By under Krigen 1657—1660. Skoleprogram 1838. S. 71, Noten. Sml. August F. Schmidt: David Grønlund. Fra Ribe Amt. 9. Bd. S. 1—14.
- Side 227. *Liber daticus*. Fra Ribe Amt. 4. Bd., S. 694.
- Ove Høegh-Guldberg*. G. L. Wad: Et Brev fra Ove Høegh-Guldberg. Personalhistorisk Tidsskrift. 1. R. V. Kbh. 1884. S. 169—175.
- Side 228. *Domkirkens Orgel*. J. Helms: Ribe Domkirke. 1870. Sp. 168, 172. Skoleprogram 1831. S. 11—13. Fra Ribe Amt. 4. Bd. S. 30. K. H. Rosenstand: Ribe Domkirkens Orgel i historisk Belysning (Ripenser-Bladet. 3. Bd. S. 111—112).
- Side 230. *Festen 29. Jan. 1772*. Skoleprogram 1830. S. 34.
- Side 231. *Begravelse*. Broder Brorson holdt Ligprædiken over Biskop Bloch i Domkirken den 25. Jan. 1773. (Fra Ribe Amt. 8. Bd. S. 511) og

Konrektor Sevel holdt Sørgetale over ham paa Latinskolen Dagen efter (Skoleprogram 1830. S. 34).

Side 231. *C. G. Biering*. H. Ehrencron-Müller: Forfatterlexikon. I. Kbh. 1924. S. 464, 401.

Side 232. *Christoffer den Førstes Grav*. Tegningen findes i Nationalmuseets Arkiv. Helms: Ribe Domkirke. Kbh. 1870. Sp. 136, Noten, oplyser, at man, ifølge Kinch: Ribe Bys Historie. I. S. 71, havde truffet paa Kongens Grav ved Nedsættelsen af Stiftsprovst Stockemarchs Lig i 1766 og at en Gravpote med Kul derfra var kommet til Otto Thotts Samling; ved Auktionen i 1787 blev den solgt under Nr. 1589. Om en senere Undersøgelse af Kongegraven se: W. Møllerup: Nationalmuseets anden Afdeling. Kbh. 1908. S. 128—129.

EILER HAGERUP

Side 233—238.

Fremstillingen bygger paa Frost: Efterretninger om Ribe Domkirke. Ribc. 1841. S. 95—96. H. Ehrencron-Müller: Forfatterlexikon. III. Kbh. 1926. S. 347—348. Dansk Biografisk Lexikon. VI. Kbh. 1892. S. 478—479. Sofus Elvius: Familien Hagerup i Danmark og Norge. Kbh. 1902. S. 87—89.

Side 233. *Bispevielse*. Eiler Nystrom: Luxdorps Dagbøger. I. Kbh. 1915—30. S. 478.

Pavels. Claus Pavels Riis: Claus Pavels's Biografi og Dagbøger. Bergen. 1863. S. 8, 19.

Side 236. *Reskript af 6. Okt. 1773*. Kiøbenhavnske Tidender 1773, Nr. 82, 11. Oct. Frost: anf. Skrift S. 95—96.

Side 237. *Stormklokken*. Ribe Kæmnerregnskab 1773.

Stiftskisten. Fra Ribe Amt. 2. Bd. (VII) S. 52.

Side 238. *Grønlund*. Fra Ribe Amt. 9. Bd. S. 6. C. Molbech: Historisk-biographiske Samlinger. Kbh. 1851. S. 202.

Kingos Billede. C. Molbech: anf. Skrift S. 215. Kirkehist. Saml. 2. R. I. S. 156.

TØNNE BLOCH

Side 239—246.

Fremstillingen bygger paa Frost: Efterretninger om Ribe Domkirke. Ribe. 1841. S. 96—97. H. Ehrencron-Müller: Forfatterlexikon. I. Kbh. 1924. S. 467—469. Dansk Biografisk Lexikon. II. Kbh. 1888. S. 415; 2. Udg. III. Kbh. 1934. S. 282—283.

Side 239. *Grønlund*. Kirkehist. Saml. 2. R. I. S. 156.

Udnævnelse til Biskop. Eiler Nystrom: Luxdorps Dagbøger. II. Kbh. 1925—30. S. 29. Luxdorph har allerede under den 18. Februar 1775 noteret: Hr. Bloch i Middelfart bliver Biskop i Ribe.

Feltpræst. I. T. Rohde: Biskop Tønne Bloch som Feltpræst i Aarene 1758—62. Fra Ribe Amt. 6. Bd. S. 161—168.

Side 240. *Bispevielse*. L. P. Næraac: Den Fyenske Geistligheds Historie. I. Odense. 1787. S. 227.

Luxdorps Dagbøger. II Kbh. 1925—30. S. 37 (under 12. Maj 1775).

Side 241. *G. L. Wad*: Fra Fyens Fortid. IV. Kbh. 1924. S. 260—262.

Tale ved Bispevielsen. Luxdorps Dagbøger. II. S. 39. Luxdorph har noteret om Blochs Tale, at »til Slutning anvendte han lykkelig paa sig selv Jerem. 1.7«.

Side 242. *Varde-Landemodet 1775*. Ribe Landemodeprotokol; sml. Frost: anf. Skrift S. 99.

Side 243. *Visitats-Skema*. Frost: anf. Skrift. S. 98, 118.

Liturgiske Fejde. Frost: anf. Skrift S. 104—105.

Side 244. *Ligtale over Grønlund*. C. Molbech: Historisk-biografiske Samlinger. Kbh. 1851. S. 207.

L. Smiths Brev af 3. Okt. 1785. Sorø Skoleprogram 1876. S. 34.

Bjørn Kornerup. Biografisk Lexikon. III. Kbh. 1934. S. 282—283.

Herrnhutterne. Frost: anf. Skrift S. 100—101.

Side 245. *Ribe Hospital*. Frost: anf. Skrift S. 104.

Biskop i Fyn: Eiler Nystrom: Luxdorps Dagbøger. II. Kbh. 1925—30. S. 355—56 (under 19. og 28. Jan. 1786). L. P. Næraac: Den Fyenske Geistligheds Historie. I. Odense. 1787. S. 228.

Side 246. *Baggesen*. C. Klitgaard: Baggesens Biografi af Biskop Tønne Bloch. Kirkehist. Saml. 5. R. IV. S. 141—151.

STEPHAN MIDDELBOE

Side 247—272.

Fremstillingen bygger paa Dansk Biografisk Lexikon. XI. Kbh. 1897. S. 322; H. Ehrencron-Müller: Forfatterlexikon. V. Kbh. 1927. S. 382—383; Frost: Efterretninger om Ribe Domkirke. Ribe. 1841. S. 102—122. Jydske Registre, 3. Febr. 1786, Nr. 39 (Rigsarkivet); Eiler Nystrom: Luxdorphs Dagboger. II. Kbh. 1925—30. S. 355—356 (under 19. og 28. Jan. 1786).

Side 247. *Brev til Balle*, dateret Ribe 8. Febr. 1786. Jens Møller: Biskop Dr. Nicolai Edinger Balles Levnet og Fortjenester. Kbh. 1817. Tillæg. S. 108—110.

Side 248. *Holbergs Kirkegang*. C. Bruun: Holbergs Epistler. III. Kbh. 1871. S. 266.

Domkirkens Opvarmning. Jacob Helms og H. C. Amberg: Ribe Domkirke. Kbh. 1906. S. 104—106.

L. Smiths Brev. Sorø Skoleprogram. 1877. S. 26.

Side 250. *Domkirkens Istandsættelse*. Skoleprogram 1831. S. 13—26. Otto Norn: Bygmester Anders Kruuse. Kulturminde. 1944. S. 62.

Side 252—256. *Bygnings-Administrationens* Skrivelse af 5. Okt. 1789 og 23. Jan. 1790. Jy. Reg. 1790, Nr. 214 med Bilag (Rigsarkivet).

Side 256. *Harsdorff*. J. Helms: Ribe Domkirke. Kbh. 1870. Sp. 174.

Side 257. *Kollekt*. Skoleprogram 1831. S. 36—37.

Side 258. *Indskrift-Plade*. Frost: Optegnelser om Ribe. 1842. S. 48.

Klager over Istandsættelsen. Skoleprogram 1831. S. 27—36.

Matth. Galthen: Beskrivelse over Kiobstæden Ribe. Odense. 1792. S. 143.

Side 260. *Begravelser i Domkirken*. Jy. Tegn. 1793, Nr. 324 med Bilag (Rigsarkivet).

Side 262. *Jacob Holst*. Ribe Bys Historie 1730—1820. I. S. 239. Fra Ribe Amt. 2. Bd. (V) S. 198, 200; 7. Bd. S. 107.

Emanuel Balle. Fra Ribe Amt. 2. Bd. (V) S. 199; 7. Bd. S. 71—72.

Side 266—267. *Ny Kirkegaard*. Ribe Bys Historie 1730—1820. I. S. 21. Skoleprogram 1831. S. 25. Fra Ribe Amt. 2. Bd. (V) S. 184. 5. Bd. S. 560—561. Frost: Optegnelser om Ribe. 1842. S. 117—118.

Side 267—269. *Domkirkegaarden*. Fra Ribe Amt. 2. Bd. (V) S. 184—188.

Side 269—270. *Bispinde Middelboe*. Fra Ribe Amt. 1. Bd. (IV) S. 25—26; 2. Bd. (V) S. 12, 196; 3. Bd. S. 472. Frost: Efterretninger om Ribe Dom-

- kirke. 1841. S. 122. Louis Bobé: Roskilde adelige Jomfrukloster 1699—1899. Roskilde. 1899. Tillæg S. 18.
P. N. Thorup: Gravblomster. Ribe 1846. S. 15—17.
- Side 270—271. *Karakteristik af Biskop Middelboe*. Frost: Efterretninger om Ribe Domkirke. 1841. S. 118—119. Fra Ribe Amt. 5. Bd. S. 18.
- Side 271—272. *Død og Begravelse*. Fra Ribe Amt. 2. Bd. (VI). S. 54; 5. Bd. S. 23—24.

VIKTOR KRISTIAN HJORT

Side 273—290.

- Fremstillingen bygger paa Helga Stemann: Biskop Viktor Kristian Hjort. Et Tidsbillede fra Trængselsaar. Fra Ribe Amt. 5. Bd. S. 1—64, 141—192, 319—368, hvortil der i Almindelighed henvises. Frost: Efterretninger om Ribe Domkirke. 1841. S. 122—129.
- Side 273. *Nekrolog*. Nyeste Skilderie af Kjøbenhavn. 1818. Nr. 72, 8. Sept., Sp. 1237—1240.
- S. 276. *Litterære Arbejder*. T. H. Erslew: Forfatter-Lexicon. I. 1843. S. 659—660.
- Side 276. *Michael Neiiendam*: Dansk Biografisk Leksikon. X. 1936. S. 272—273.
- Side 287. P. N. Thorup: Gravblomster. Ribe. 1846. S. 4—6.
- Side 288. *Embedsmænds Uredelighed*. Marcus Rubin: Frederik VI's Tid fra Kielerfreden til Kongens Død. Kbh. 1895. S. 254—266.

BILLEDLISTE

- Side 13. Ribe ved Aar 1736. Fugleperspektiv-Plan i Terpager: Ripæ Cimbricæ, 1736.
- Side 15. Storegade. Fotografi o. 1870.
- Side 17. Præsident Matthias Worm. Maleri i Horsens Statsskole.
- Side 19. Præsident Casten Worm. Maleri i Horsens Statsskole. Mag. Otto Norn har velvilligst henledt Opmærksomheden paa disse to Billeder (sml. Kunstmuseets Aarsskrift, 1943. S. 78).
- Side 23. Biskop Laurids Thura. Maleri i Ribe Katedralskoles Syngesal (sml. S. 294).
- Side 25. Professor Hans Steenbuch. Maleri paa Ledreborg (sml. S. 295).
- Side 27. Biskop Matthias Anchersen. Maleri i Ribe Domkirke. Billedet bærer fejlagtigt Paaskriften: Ancher Anchersen.
- Side 30. Lykonskning til Matthias Anchersen og Marie Elisabeth Meckens Bryllup 1712. Kobberstik (sml. S. 296).
- Side 37. Kolding Skoles Tavle 1732. A. Bøilesen, Kolding, fot.
- Side 41. Middelalderlige Korstole i Ribe Domkirke. Kr. Hude fot.
- Side 49. Ribe Domkirkes Indre ved Korsskæringen. Kr. Hude fot.
- Side 57. Ribe Domkirkes Kor-Parti. Tegning af V. Ahlmann 1875. Kunstakademiets Samling af Arkitekturtegninger.
- Side 65. Biskop Matthias Anchersens Haandskrift i Dr. Ancher Anchersens Stambog (lidt formindsket Gengivelse). Den antikvariske Samling i Ribe (sml. Ripenser-Bladet. 2. Bd. Nr. 4. S. 42—48).
- Side 69. Stiftsprovst Broder Brorson. Maleri af Johan Hörner, tilhørende Konsul Erik Andersen.
- Side 73. Lektor Peder Terpager. Tegning, sign. J. S., efter forsvundet Maleri fra 1690. Frederiksborgmuseet.
- Side 77. Første Side af Terpagers Ripæ Cimbricæ. Lidt formindsket Gengivelse.

- Side 81. Lektor Peder Terpagers Haandskrift. Lidt formindsket Gengivelse af to Sider i Dr. Ancher Anchersens Stambog. Den antikvariske Samling i Ribe.
- Side 85. Sognepræst Mag. Laurids Fogs Gravsten i Sct. Cathrine Kirke. Forf. fot.
- Side 89. Ribe Domkapitels Sigil og Sekret. Efter Henry Petersen: Danske gejstlige Sigiller fra Middelalderen. Kbh. 1886. Pl. XLIX. Nr. 836—837.
- Side 99. Ribe Domkirke ved Aar 1736. Udsnit af Fugleperspektiv-Planen i Terpager: Ripæ Cimbricæ.
- Side 101. Ribe Domkirke, set fra Nord, før Istandsættelsen. Tegning af Kay Stalknecht 1737 (sml. S. 300).
- Side 103. Ribe Domkirke, set fra Nord, efter Istandsættelsen. Udkast af Kay Stalknecht 1737 (sml. S. 300).
- Side 105. Plan af Ribe Domkirke og Omgangen. Opnaaling af Kay Stalknecht 1737 (sml. S. 300).
- Side 111. Medaillon i Ribe Domkapitels Pokal. S. Bengtsson fot.
- Side 113. Ribe Domkapitels Pokal fra 1596. Efter Fotografi gengivet i J. Olrik: Drikkehorn og Sølvtoj.
- Side 121. Ribe Domkirke, set fra Nordost, efter Stalknechts Istandsættelse. Udsnit af By-Prospekt 1757 i Frederik den Femtes Atlas (Kgl. Bibl).
- Side 129. Biskop Ancher Anchersens Epitafium i Kolding Kirke. Forf. fot.
- Side 137. Biskop Matthias Anchersens Epitafium i Kolding Kirke. Forf. fot.
- Side 145. Korsskæringen i Ribe Domkirke. Tegning af V. Dahlerup, Sept. 1863. V. Dahlerups Skitsebog Nr. 17, Bl. 21. Kunstakademiets Samling af Arkitekturtegninger.
- Side 153. Præsident Casten Worms Haandskrift i Dr. Ancher Anchersens Stambog. Lidt formindsket Gengivelse. Den antikvariske Samling i Ribe.
- Side 157. Sortebrødreklosteret i Ribe. Pennetegning af I. F. Damm. Nationalmuseets 2. Afd.s Billedsamling.
- Side 161. Lysekroner i Taarnby Kirke skænket af Matthias Ancheren 1731. Forf. fot.
- Side 163. Prædikestolen i Ribe Domkirke. Kr. Hude fot.

- Side 169. Biskop Hans Adolph Brorson. Maleri af Johan Hörner 1756. Frederiksborgmuseet.
- Side 177. Slutningen af Brev af 16. Maj 1739 fra Ludvig Holberg til H. A. Brorson. Lidt formindsket Gengivelse. Ribe Bisparkiv ad Reg. Nr. 7. Capsa 62. Pk. 2 Nr. 20. Landsarkivet, Viborg.
- Side 181. Brorsons Bispegaard i Ribe. Kr. Hude fot.
- Side 189. Kisteplade med Grav-Vers af H. A. Brorson. Opsat i Ribe Domkirke. Forf. fot.
- Side 193. H. A. Brorsons Spejl. Nu i Ribe Domkirke. Fotografi.
- Side 197. Brorsons egenhændige Angivelse til Skatteansættelse 1743. Formindsket Gengivelse. Bilag Nr. 207 til Kop-, Heste-, Karosse- og Formueskat paalagt ved kgl. Forordning af 20. Aug. 1743. Ribe Kobstads Regnskaber 1730—43 (Rigsarkivet).
- Side 201. Ambrosius Stubs Impromptu brugt som Indholds-Fortegnelse til Thisted Kirkebog 1765. (Landsarkivet, Viborg).
- Side 209. Hospitalet i Ribe. Farvelagt Tegning af A. Nay. Nationalmuseets 2. Afdelings Billedsamling.
- Side 213. Sct. Cathrine Kirke. Farvelagt Tegning af A. Nay. Nationalmuseets 2. Afdelings Billedsamling.
- Side 217. Kong Christoffer den Forstes Gravsten. Tegning af Søren Abildgaard 1776. Nationalmuseets 2. Afdelings Billedsamling.
- Side 225. Stenbogade set fra Torvet. Gouachemaleri, fra 1840'erne, af Caroline Christiane Middelboe f. Giørtz, tilhørende Grosserer Dyrlund.
- Side 229. Orgelet i Ribe Domkirke. Fotografi.
- Side 235. Biskop Eiler Hagerup. Maleri i Christianssands Domkirke. Klichéen velvilligst stillet til Raadighed af H. Hagerups Forlag.
- Side 237. Nørreport i Ribe. Gouachemaleri, fra 1840'erne, af Caroline Christiane Middelboe f. Giørtz, tilhørende Grosserer Dyrlund.
- Side 241. Biskop Tonne Bloch. Miniatur, her gengivet 2:1, tilhørende Fru Elise Bloch, Odense.
- Side 249. Biskop Stephan Middelboe. Maleri, af Hans Hansen, i Ribe Domkirke.
- Side 251. Ribe Domkirkes Plan 1831. Lithografi, efter Tegning af Chr. Thorup, i Ribe Katedralskoles Program 1831.

- Side 255. Ribe Domkirke, set fra Sydvest. Tegning af V. Dahlerup, Sept. 1863. V. Dahlerups Skitsebog Nr. 17, Bl. 23. Kunstakademiets Samling af Arkitekturtegninger.
- Side 257. Ribe Domkirkes nordre Sideskib og Korsarm. Tegning af V. Dahlerup, Sept. 1863. V. Dahlerups Skitsebog Nr. 17, Bl. 19. Kunstakademiets Samling af Arkitekturtegninger.
- Side 259. Grund-Tegning over Ribe-Bye, opmaalt efter den kongl: Gen: Vei Comsns. Befaling i Aaret 1797 af P. C. v. Ronner, Sec: Lieut: ved det danske Liv-Regiment Infanterie. Ribe, den 5te Octobr. 1797. Overvejiinspektoratets Arkiv, Kort Nr. 1467.
- Side 263. Kort over den omkring Ribe Domkirke beliggende Kirkegaard, opmaalt af J. J. Krosp i Aaret 1797. Landsarkivet, Viborg.
- Side 265. Biskop Stephan Middelboes Gravmæle paa Ribe Kirkegaard. Forf. fot.
- Side 271. Ribe Domkirke, med Lindegaarden, set fra Sydøst. Træsnit paa Titelbladet til Jacob Helms: Ribe Domkirke. Kbh. 1870.
- Side 281. Biskop Viktor Kristian Hjort. Maleri i Holmens Kirkes Sakristi.

Klichéerne er udført i F. Hendriksens Reproduktions-Anstalt.

REGISTER

- Aagaard, Christen, Provst, i
 Husby 71
- Aal Præstegaard 273
- Aarhus Domkirke 78—79, 84,
 91—92
- Aarhus Stifts Enkekasse 161
- Aastrup, Niels, Froprædikens-
 og Hospitalspræst 128
- Abildgaard, Søren, Arkivteg-
 ner 232
- Adler, J. G. C., Præst ved Fre-
 deriks tyske Kirke i Køben-
 havn 274
- Allerup, Christen, Provst, i
 Lem 60, 150
- Amberg, H. C., Arkitekt 183
- Amtsforvalteren Have 268
- Amrum Kirke 152, 222
- Ancher, Skoleholder 198
- Anchersen, Ancher, Biskop 26,
 129, 132, 135, 159
- Ancher, cand. theol. . . 29,
 128, 130, 138, 140
- Ancher, Provinsialmedikus,
 Dr. med. 65, 76, 106, 119,
 126—127, 153, 186
- Johan Joachim, Højesterets-
 Assessor . . 48, 71, 132, 135, 303
- Anchersen, Matthias, Biskop
 18, 20, 21—166, 173—176,
 178—180, 182, 195—96, 224,
 296, 302—303
- g. m. 1. Theodora Bygballe
 30, 296
2. Marie Elisabeth
 Mecken 30—32, 128,
 130—31, 134, 142,
 151, 166, 296
- Theodora, Frøken 128, 141
- Andrup, Otto, Museumsdirek-
 tør 210
- Angel, J. V., Adjunkt 285
- Anholt Kirke og Præstegaard 290
- Apothek 208
- Arresthus 277
- Bachmann, Hans, Hofjægerme-
 ster til Sønderkov 151
- Jens, Fuldmægtig paa Amt-
 stuen 147
- Badstuegade 208
- Bagger, Hans, Sjællands Bi-
 skop 159
- Baggesen, Jens 246
- Balle, Emanuel, Borgmester
 258, 262
- N. E., Sjællands Biskop
 247, 275

- Barfod, Frederik, Historiker
196, 208—209
- Bartholin, Hans, Professor
Theologiæ 23
- Bastholm, C., kgl. Konfessionarius 224
- Beck, Christian, Provst, i Ferring 149
- Benzon, J. W., Præst ved Vor Frue Kirke i København .. 274
- Beyerholm, Eliaser, Propredikens- og Hospitalspræst 62—67
- Biering, Christian Gormsen, Udgiver af Odense Adresse-Contours Efterretninger 231
- Bildsøe, Poul Mathias, Biskop i Aarhus 215, 247
- Bilhardt, Johan Baltazar, Magister, Sognepræst til Nykirke-Give 150
- Bircherod, Hans, Professor, g. m. Ellen Marie Leinwig.. 144
- Bispegaarden (sml. Taarnborg)
19—20, 22, 30, 61, 64, 128,
134—143, 154, 182—183
- Bjerg, Forvalter 279
- Bjerum, Christen 136
- Bjerrum, Næste, se Indre-Bjerrum.
- Blaagaard, se Taarnborg.
- Blechingberg, Daniel, Rentekammer-Kommitteret.. 253, 255
- Bloch, Jorgen Carstens, Biskop
215—232, 306
- Søren, Sognepræst til Barrit, siden til Vor Frue Kirke i København 239
- Tønne, Biskop .. 239—46, 270
- Bluhme, J. B., Hofpræst 68
- Borgerligt Selskab til økonomisk og moralsk Væls Befordring i Ribe 262—263
- Bornemann, Henrik, Sjællands Biskop 159
- Borris Kirke 166
- Brasch, Provst, Legatstifter 290
- Brasen, Jens, Magister 32, 296
- Jeppe Eenholm, Klokker ved Sct. Cathrine Kirke 198,
200, 208
- Bredenberg, Andreas, Anden Kapellan ved Vor Frue Kirke i København 68
- Brorson, Broder, Sognepræst til Randerup, g. m. Catharina Margaretha Clausen.. 191
- Broder, Stiftsprovst i Ribe, Biskop i Aalborg, 68—70,
75, 130, 167—168, 173
- Broder, Stiftsprovst, kst. Biskop i Ribe 307
- Christian Riese Brodersen, Sognepræst til Thisted 214
- Hans Adolph, Biskop 18,
20, 29, 68, 76, 105, 112, 118
—19, 125—126, 128, 130—32,
135—136, 138, 140—141, 167
214, 218, 224, 228, 307
- g. m. 1. Catharina Steenbek Clausen
2. Johanne Christina Riese 192
- Laurids, Sognepræst til Gosmer-Halling 147
- Peder, Provst 168
- Rasmus Bundesen, Præst .. 193
- Brumundt, Diderik, Kommerce- raad i København 146
- Bruun, Jorgen, Amtsforvalter.. 106
- Bygnings-Administrationen under Rentekammeret .. 252—257
- Bülow, Johan, Gehejmerraad, til Sanderumbaard 244, 248—249
- Bogh, Kjeld, Sognepræst til Karleby-Voldby 146

- Böttcher, Henrik, Raadmand,
Kirkeværgc.. 106—107, 112, 147
- Carstens, Christian 211
- Jørgen, Stiftsprovst i
Odense 215
- Carstensen, Hieronymus, Apo-
theker 199, 206, 208
- Sct. Cathrine Kirke 213, 284
- Christian den Sjette 33, 70—71,
173, 179—180, 185
- den Syvende 215—216, 230
- Christian Albrechts Koog 211
- Christoffer den Forstes Grav-
sten 217, 232, 308
- Clausen, Hans Christian, Sogne-
præst til Nordby paa Fano
221—224
- Nicolaj, Kapellan ved Dom-
kirken 128
- Thomas, Raadmand 199
- Clod, Marcus Pedersen, Sogne-
præst ved Trinitatis Kirke,
Fredericia 239
- Closter, Niels Nielsen, Vogn-
mand 300
- Colwitz, Johan Frederik, fra
Aarhus 252, 258
- Cornelissen, Jan, af Sundby-
øster 144
- Dagmarsgade 208
- Dahler, Peder Ægidiisen,
Provst, i Brons 148
- Daugaard, J. B., Biskop, Kirke-
historiker 179—180
- Domkapitlet 19, 78, 97, 109—
111, 113, 188
- Domkirken 22, 41, 44—46, 48—
49, 57, 74—76, 78—80, 82—
112, 116—117, 121, 124—125,
131, 145, 152—153, 163, 190,
192—193, 230, 232, 248—269,
282—286, 305
- Drejjer, Hans, Kommerceraad,
g. m. Johanne Marie Poulsen 144
- Ducholm Kloster 306
- Døstrup Kirke 290
- Døvstumme-Instituttet i Køben-
havn 290
- Eenholm, Christen Siegfred,
Kommerceraad, Kobmand
106—107, 149
- Egtved, Nic., Hofbygmester .. 99
- Egtvedske Legat 290
- Ejsing Kirke 38, 80
- Eligerede Borgere 268—269
- Emmerske 171
- Engel, Mikkel Pedersen, Sogne-
præst for Lydum og Norre-
Nebel 298
- Engelstoft, Laurids, Historiker 227
- Erik Menved 232
- Ewald, Enevold, Præst ved Vaj-
senhuset 61
- Fabricius, Vilhelm Johansen,
Sognepræst i Varde, Provst 218
- Falster, Christian, Rektor 18,
22, 39—47, 106, 135, 194—195, 294
- Fanø 254
- Fischer, Chr., Ejer af Alling-
gaard 147
- Foersom, Christen, Urmager
208—209
- Frederik, Komponist 209
- Peter, Organist 208—209
- Fog, Laurids, Magister, Sogne-
præst til Sct. Cathrine Kirke
84—85, 105, 138
- Fogtmann, Laurids, Justitsraad,
g. m. Catharine Steenbeck
Brorson 180, 224, 237
- Foss (Fuchs), Soster Friderica,
Legatstifterske 106

- Frausing, Andreas, Borgmester
106, 119, 128, 151
- Fredericia Hospital 290
- Latinskole 26, 28—29
- Synagoge 27
- Tavlepenge 116, 124—125,
152, 165
- Trinitatis Kirke 29
- Frederik den Fjerde..... 302
- den Femte 221
- Fridsch, Andreas Frausing, Fy-
sikus 267
- Peder Madsen, Viceraad-
mand 97, 106—107
- Frost, Peter Nicolai, Stifts-
provst 233, 270
- Fuiren, Margrethe Finchesdat-
ter 210
- Fædder, Bertel, Prokurator i
Horsens 148—149
- Jørgen, Provst, i Gaverslund 150
- Gabell, Carl Christian von,
Stiftamtmand 36, 66, 78—
94, 114—127, 152, 156, 179
- Galthen, Matthias, Kapellan
ved Domkirken, Byhistori-
ker 258—259
- Venzel, Sognepræst til
Sneum-Tjæreborg 71
- Garboe, Axel, Sognepræst, Dr.
phil. 302
- Gerdes, Hans, Kobmand 199
- Ginding Herred 79
- Gram, Hans, Historiker 71
- Laurids, Subrektor, Sogne-
præst til Hornslet 39, 71
- Gravsgade 266
- Grundahl, Christian, Byfoged
i Kolding 107
- Grundtvig, N. F. S. 171—172
- Grydergade 268
- Grüner-Nielsen, H., Folkemin-
deforsker 74
- Grønlund, David, Kapellan v.
Sct. Cathrine Kirke, Sogne-
præst til Darum-Bramminge
198—200, 206, 226—227, 238
—239, 244, 307
- Guldager Kirke 53
- Gunhilds-Korset 75
- Gyldenchrone, Frøken 186
- Haagen, Claus, Sognepræst til
Grindsted 54—56
- Hagerup, Eiler, Biskop .. 233—238
- Eiler, Biskop i Trondhjem 233
- Hamm, Diderich von, i Hor-
sens 149
- Hammeleff, Niels, Rentekam-
mer-Kommitteret 253
- Hammerich, Just, Sognepræst
til Skjern 58—61
- Hanning Kirke 58
- Hansen, Hans, Portrætmaler 294, 315
- Hans Palle Hoff, Landfysi-
kus, Kancelliraad 286
- Jens, Rektor 230
- Jens, Sadelmager 199
- Poul Emil, Kapellan 286
- Hanssen, Lorents, Rektor 227, 250
- Peter Tetens, Adjunkt 250
- Harboe, Ludvig, Sjællands Bi-
skop 75, 215, 240
- Harsdorff, C. F., Hofbygmester
..... 256—257
- Hegelund, Peder Jensen, Bi-
skop 110
- Hellfried, Johan Karl Frederik,
Stiftamtmand 258—259, 264
- Helms, Jacob, Arkitekturohisto-
riker 256
- Helsingør Hospital og Skole
116, 124—125, 152, 290

- Herlov, Morten, Hospitals-
præst 218—219
- Hersleb, Peder, Sjællands Bi-
skop 185—186
- Hess, Christian Gotfred 112
- Hjort, Nanna (Nønne) 272, 280, 286
— Niels 279, 288
— Peter, Direktør ved Roraas
Kobberværk 28
— Siegfried 279, 286
— Viktor Kristian, Biskop,
g. m. Marie Poulaine Schior-
ring 272—290
- Hobro 288, 290
- Holberg, Ludvig 40, 135, 174—
179, 248
- Holmsted, Justitsraad i Koben-
havn 146
- Holst, Jacob, Gæstgiver, Kirke-
værge 262—263
— Peter Nicolai, Præst ved Tri-
nitatis Kirke i København.. 61
- Holstebro 168
- Holstein, Georg Friderich von,
Stiftamtmand, g. m. Sophia
Magdalena Knuth 186, 203—205
— Ide Margaretha, deres Dat-
ter 186—187, 189
— Johan Georg von, Amt-
mand i Tønder Amt 170
— Johan Ludvig von, Over-
sekretær 109, 115, 119—120
- Hospitalet 209, 245, 290
- Horsens, Russiske Prinsesser i
269—270
- Horsens Statsskole 313
- Hundegade 208
- Husum 12
- Hvid, Jacob Jensen, Sogne-
præst ved Vor Frue Kirke,
København 239
- Høegh-Guldberg, Ove, Stats-
minister 227—228
- Høffding, Jacob, Kontrollør
ved Toldboden 198—199
- Høhne, Jens, Herredsprovst .. 218
- Høpfner, J. J., Universitets-
Bogtrykker 215
- Høyen, N. L., Kunsthistoriker
256—257
- Høyer, Mouritz, Provst, i Vejle 150
- Indre-Bjerrum 86, 92
- Iversen, Niels, Købmand i Fre-
dericia, g. m. Maren Bork 144
- Jacobsen, Christen, Legatstifter 290
- Janson, Hector Frederik, Pro-
fessor Theologiæ 274
- Jelling, Hans Jørgensen, Sogne-
præst til Nykirke 147
- Jendre, Skolcheholder 200
- Jensen, Anders 91
— Jens, Korporal 206
— Jens, Slagter i København.. 144
— Morten, Kommerceraad, i
Aalborg 147—148
- Jep Hattemager 130
- Juel, Jens, Baron 210
— Niels, Baron, til Valdemars-
slot 195, 208, 210, 306
- Jægerkorps 285
- Kaalhaug, Hans, Kirkeværge.. 258
- Kaas, Malte, Kommandørkap-
tajn 269
- Kall, Abraham, Professor 274
— J. C., Professor 135
- Kallerup Kirke 211
- Kellinghuusen, Peter Engel-
bert, Stadshauptmand i
Odense 289
- Kierkegaard, Søren 172
- Kieszbuy, Claus, Bogtrykker i
Tønder 171

Kingo, Thomas	159, 171, 238
Kirkegaard	265—267, 271, 287
Klevenfeldt, Terkel, Genealog	238
Klingenberg, Friederich von, Amtmand i Haderslev Amt	188—189, 216
Klubben	282
Koch, L. J., Kirkehistoriker	171, 186, 294
Koefoed, Conrad Daniel, Stifts- provst	272, 287
— Hans, Stiftamtmand	286, 288
Kolding	80
— Kirke	129, 132, 137, 302—303
— Latinskole	26, 35—38, 297
Koncertselskab	284
Kornerup, Bjørn, Kirkehistori- ker	244
Korsbrodregaard	231
Krag, Johan, Sognepræst til Guldager	53
Kragh, Hans, Hospitalsforstan- der	119
Kragelund, Peder Jensen, Bi- skop	160
Kruuse, Anders, Bygmester fra Horsens	250—258
København:	
Adelgade	122
Borchs Collegium	168
Borgergade	122
Børsen	255
Holmens Kirke	275—276, 278
Kunstkammeret	109—110
Nicolai Kirke	56, 210, 298
Petri Kirke	290
Rundetaarn	97
Trinitatis Kirke	32, 95, 122
Vor Frelseres Kirke	112, 290
Vor Frue Kirke 95, 132, 180, 240, 289—290, 296, 302	
Langs Legat	290
Lange, Sinner, Subrektor, Kon- rektor, Rektor 106, 135, 195, 198—199	
Lange (F. J. ?), Bygmester	252
Larsen, Morten, Skoleholder	200
Lassen, Jens, Raadmand i Kø- benhavn	146
— Niels, Forpagter	306
Latinskolen 18, 20, 26, 35, 39— 47, 62—64, 131, 167, 194, 227, 230—231, 269, 285, 290, 294, 308	
Ledreborg Portrætsamling	295
Lemvig, Christian, Sognepræst paa Manø, g. m. Elisabeth Gosmann	218
— Wilhelm, Schoutbynacht	146
Levetzau, Theodosius, Stiftamt- mand	218, 228, 231
Lichtenberg, Gert Hansen, Kommerceraad i Horsens	148—149
Ligbærerlaug	266
Liljebjerget	20, 108, 301
Lillies lærde Efterretninger	239
Lind, Jens Mathias, Justitsraad i København	289
Lindegaarden	269
Lintrup, Søren, Professor Theo- logiæ	33
Lisbeth Doktors Toft	266
Lodberg, Christen, Biskop 90, 159—160	
Londons lutherske Kirke 116, 124—125, 152, 290	
Lund, Hendrik Ernst	136
— Westi Thomsen, Byfoged, Fuldmægtig hos Stiftamt- mand Gabell, Viceborgme- ster, Kancelliraad	106—112
Luther	284

- Luxdorph, Bolle Willum, Kancelliebedsmand 215, 240, 309
- Lydom—Nebel 54
- Lyxdorpske Legat 290
- Madsen, Jens, i Lakjær 59
- Magistraten 12—16, 78, 84—86,
90—92, 200, 202—203, 230—
231, 237, 267—68
- Magnussen, Arne, Professor
167—168
- Mahler, Las Hansen, Køb-
mand, g. m. 2. Engel 151
- Maribo Kirke .. 116, 124—125, 152
- Marstal Kirke .. 116, 124—125, 152
- Massmannske Søndagsskoler i
København 278
- Mathurinske Legat 290
- Maurenbrecher, Johan Gabriel,
Præst ved Reformert Kirke
i København 274
- Medolden Kirke 290
- Melanchton 284
- Meldorf Kirke 152
- Meller, Vilhelm, Amanuensis
hos Biskop M. Anchersen .. 141
- Middelboe, Stephan, Biskop,
g. m. 2. Georgine Grubbe
Kaas 247—272, 280, 285
- Middelfart—Kauslunde .. 239—241
- Mikkelsen, Jens, i Vester Sme-
gaard 59
- Moldenhawer, Daniel Gotthilf,
Professor Theologiæ 274
- Moltke, W. J. A., Stiftamtmand
266—268
- Monrad, Johan, Memoirefor-
fatter 97
- Montagne, Thomas, Konrektor
195, 206
- Mortensen, Jens, Obervisiteur
ved Københavns Toldbod 32
— Terman, Overformynder .. 147
- Mosheim, Johann Lorentz v.,
tysk Theolog 224
- Moth, Matthias, Ordbogssamler 74
- Munk, Ivar, Biskop 21
— Oluf, Biskop 138
- Muus, Christian, Biskop i Ribe,
siden i Fyn 155
- Müller, Christian Rudolf, Bi-
skop i Fyn 159
— Peder, Præst ved Sct. Ca-
thrine Kirke 198—200, 202—203
— Th. A., Historiker .. 195—196
- Moller, Peter, Forvalter paa
Boller 144, 148—149
- Montfund 97, 106—107
- Morch, Hans Christian, Præst
i Fredericia 28—29
- Neeindam, Michael, Kirkehi-
storiker 276
- Neuchs, Hans Henrich, Præst
i Vejle 190
- Neustadt 290
- Nielsen, Rasmus, Amtsforvalter 289
- Nipsaa 12
- Nissen, Hans Nikolaj, Fuld-
mægtig i Rentekammeret .. 146
- Nordahl, Peter Tønder, Præsi-
dent i Trondhjem 28
- Norn, Otto, Kunsthistoriker .. 313
- Nyeman, Niels, g. m. Else
Marie 206
- Nystrup Kirketiende 188
- Næraae, Laurids Pedersen,
Provst i Svendborg 226
- Nørreport 237
- Oluffson, Anders, Raadmand
i Flensborg 110
- Opfostringshuset i København 290
- Ostermann, Johan Henrik,
Apotheker 56, 106, 139

Patriotisk Selskab for Ribe Stift	278	Rosenbohm, Henrik Peter, Pa- rykmager	206
Paulsen, Jørgen, Museums- inspektør	295	Rostgaard, Frederik, Gehejme- arkivar	22, 29
Pavels, Claus, Biskop i Bergen	233	— Hans, Ridefoged	21
Pedersen, Michel, i Knude	58—61, 299	Rostock, Mads Pedersøn, topo- grafisk Digter	18
Peymann, Henrik Ernst von, Rentekammer-Kommitteret	253, 255	Rørdam, H. F., Kirkehistoriker	58
Pontoppidan, Erik, Slotspræst ved Frederiksborg	12, 63, 180, 185—186	Satterup, Nicolai, Sognepræst til Sct. Cathrine Kirke	286
Postkassen	156, 161—162	Schack, Hans, Stiftamtmand	228
Pouch, Ludvig, Dr. med.	183	— Knud Bille, Greve, til Gram	282—283
Poulsen, Hans, Maler, Accise- mester	131	— Otto Diderik, Greve af Schackenborg	148—149, 153
— Poul, Sognepræst til Sak- sild-Nørlov	147	Schamvogel, Kirurg	208
Puggaard	20	Schancke, Oluf, Tølder	106
Puggaardsgade	19	Schandorph, Niels, fra Aarhus	252
Puggaardsstræde	196	— Peder, fra Skanderborg	252
Quong, Søren Nielsen, Kæm- ner	207—208	Schmidt, H., Justitsraad, i Kø- benhavn	289
Raarup, Anders, Provst	194	Schousboe, Niels	195
Rahbek, Knud Lyhne	165—166	Schrader, Johan Herman, Provst	170
Rambach, Johan Jacob, Profes- sor i Halle	33	Schulenburg, Kammerherre	186
Randerup	167—168, 170—171, 191	Schultz, Jochum, Urmager	206
Reberbanen	266	— Oluf, Raadmand	106
Reimer, Johannes Bendix, Mag., Sognepræst til Tyr- strup-Hjerndrup	24, 295	Schumacher, Andreas Gottfred, Prokurator	208
Ribe Stifts Gejstliges Enke- kasse	116, 124—125, 152, 161, 216, 298	Seem Kirke	290
Riber Mærsk	92	Seerup, Matthias Worm, Hører	63
Riis, Jens, Borgmester i Kol- ding	107	— Søren Nielsen, Stiftsprovst	22, 63, 68, 75—76, 82—84, 88, 107—109, 147, 295, 299
Ringsted Kirke	232, 290	Seminarie-Fondet i Køben- havn	290
Risom, Johan, Kapellan til Ly- dum og Nørre-Nebel	298	Sevel, Søren, Konrektor	308
		Simonsen, Bondo, Landsdom- mer i Odense	206
		Sjællands Stifts Enkekasse	116, 124—125, 161
		Skipperlauget	12, 14

Skjern	58	Taarborg (Blaagaard), Bispe- gaard 20, 181, 183, 189, 194, 196, 278—280, 283, 289
Skolegade	19	Taarby Kirke paa Amager 30, 144, 161, 166, 275, 288, 290
Skomager-Lauget	131	Tauber, Johan Hendrik, Rektor i Odense
Skrydstrup Kirketiende	188	273
Slavekassen	152	Tausen, Hans
Smith, Laurids, Provst i Vejle 244, 248—250	244, 248—250	56
— Troels, Generalfiskal	145	Terpager, Peder, Lektor, Dr. theol. 11, 16—18, 22, 70— 84, 88, 104, 107—110, 195
Snagdal	108	Tetens, Peter, Stiftsprovst
Sortebrødregade	208	247
Sortebrødrekloster	157, 231	Thieleman, O. Th., Billedhug- ger
Sporning, Amtsforvalter i Aar- hus	212	305
Stalknecht, Claus, Bygmester i Altona	97	Thisted Kirkebog
— Kay, Bygmester og Hospi- talsforstander i Vejle, 82, 91, 97—105, 121, 251	97—105, 121, 251	201, 214
Stauning Kirke	58	Thorup, P. N., Rektor 227, 270, 287, 294
Steenbuch, Hans, Professor 22—26, 33, 145, 295	22—26, 33, 145, 295	Thott, Otto, Bogsamler..
Stensens, Frederik, Byfoged ..	208	135, 308
Stenbogade	225	Thura, Albert, Sognepræst til Lejrskov-Jordrup ..
Stockemarck, Peder Andersen, Stiftsprovst 138, 141, 190, 207, 308	138, 141, 190, 207, 308	38, 155, 160
Storegade	15	— Laurids, Biskop, g. m. He- lene Catharina With 21—24, 36, 58, 78, 80, 82, 88, 154— 165, 168, 294—95
Storm, Jens, Provst, i Hojen ..	215	— Lauritz de, Generalbygme- ster 21, 86, 93—98, 104, 155, 160, 300
— Peder, Magister, Provst, i Egtved	54, 71, 147	268
Strellev Sogn	148	Torvet
Strunsec, J. F., Statsmand ..	230	268
Strøm, Kancelliraad	289	Trellund, Edvard, Landsdom- mer i Viborg
Stub, Ambrosius.. 18, 20, 195—214	18, 20, 195—214	148
— Christian	207	Treschow, Herman, Sognepræst ved Garnisonskirke i Ko- benhavn
— Christine	207	274
Syv, Peder, Digter	210	Tychsen, Johannes, Provst i Haderslev
Søndagsskole	277—278	180
Sønderportsgade	19	Tonder 12, 170—171, 173, 191
Sørensen, Niels, Forpagter paa Todbøl	211—214	Tørninglen
		216, 222
		Toxen, Niels, Sognepræst til Verst
		185
		Universitetet 152, 154, 174— 179, 290

Unror, Oluf, Murmester i Haderslev	91	Windfeld, Jens, Sognepræst til Navr-Sir, Herredsprovst ..	245
Urne, Christian, Stiftamtmand	245	Wohnsen, P. D., Adjunkt	285
Ussing, Jens, Subrektor 39—		Wolf, Jens Lauritson, topografisk Forfatter	11
40, 42, 297		Worm, Amdi, Orgelbygger ..	229
Utrechts lutherske Kirke	154	— Casten, Præsident 18—19, 92, 106, 119, 135, 152—153, 179	
Wad, G. L., Landsarkivar	241, 243	— Christen, Sjællands Biskop 40, 71, 159, 173	
Vagthuset	268—269	— Matthias, Præsident	17
Vedel, Anders Sørensen ..	20, 58	— Ole, Lektor Theologiæ i Aarhus	92
Wedel, Conrad, Raadmand, Kirkevæрге	107, 112	Worsaac, J. J. A., Arkæolog ..	294
— Peder Nissen, Sognepræst til Stauning	58	Wulfsberg, Andreas, Postmester	199
Vægtergade	208	Wøldiche, Marcus, Professor Theologiæ	72
Vesterlands Føhr	222	Ørsted, Jacob, Rektor i Kolding	38
Vester-Vedsted Kirke	75—76		
Viborg Domkirke	84, 87, 97		
Viborg Stifts Enkekasse	161		
Wiedewelt, Johannes, Billedhugger	132, 302—303		
Willick (Wedick), Ignatius, Jesuitpater i Fredericia	28		